תנ״ך · אחרונים · מלאכת מחשבת

מלאכת מחשבת חלק ב

רבי משה חפץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלאכת מחשבת חלק ב

רבי משה חפץ

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלאכת-מחשבת-חלק-ב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

ספר במדבר 4
פרשת במדבר 4
פרשת נשא 8
פרשת בהעלותך 14
פרשת שלח 30
פרשת קרח 46
פרשת חקת 53
פרשת בלק 61
פרשת פינחס 71
פרשת מטות 76
פרשת מסעי 80
ספר דברים 86
פרשת דברים 86
פרשת ואתחנן 91
פרשת עקב 99
פרשת ראה 102
פרשת שופטים 106
פרשת כי תצא 115
פרשת כי תבוא 119
פרשת נצבים 123
פרשת וילך 126
פרשת האזינו 137
פרשת וזאת הברכה 145
אמר המ"ל 154
מחשבת חושב 154
ספר בראשית 154
ספר שמות 171
ספר ויקרא 195
ספר במדבר 208
ספר דברים 218

ספר במדבר

פרשת במדבר

ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא:

ביאורו של דבר הוא לפי שאין ממנין פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו. ולא יתגאה בפרנסותו בראותו אבותיו וזקניו בני בלי שם ויחס. ואמרו על חכם אחד שנולד גם הוא מיחס נבזה על ריב ומצה עם איש סכל ואולם מתנשא בזכות אבות כה אמר בלכתו אני ראשית כבוד משפחתי ואתה סוף לה. על כן ספר לנו הכתוב שהקדוש ב"ה חלק כבוד זה לנשיאים אלו אשר בטרם זאת לא היתה גדולה וממשלה להם ולא לאבותם באופן שכל אחד מהם עתה הוא ראשית לגדולת ביתו. וזה מאת הי"ת שלא יעלה בלבבם רוח גאוה הואיל ואחוריהם קופה של שרצים וכל אחד מהם ראש לבית אבותיו הוא:

דבר אחר להורות שפלות ונמיכות רוחם ושהיו ענוים ויראי ה' כמו שאמרו במסכת בתרא האי מאן דיהיר אאינשי ביתיה לא מתקבל. אמנם אלו לא התהלכו בגדולות ואנשי ביתם כבר קבלום עליהם לראשים עד שכל אחד היה ראש לבית אבותיו:

אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם:

ויקח משה ואהרן וגו':

תמה אני איך עתה קראום ראשי אלפי ישראל תחת היותם ראש בית אבות לבד כאמור בסמוך ולקמן עוד? ועוד יקשה אמרו ויקח משה האנשים האלה וגו' ולא אמר אותם הנזכרים כבר מלבד שיקראם אנשים האלה בלשון בזוי ולא נשיאים ולא אלפי ישראל? וכדי בזיון וקצף! וגם מה שכתוב איש ראש לבית אבותיו הוא ולמטה כתוב אלה הפקודים וגו' איש אחד לבית אבותיו היו ולא אמר הוא כאשר בתחילה? והנכון ברצות ה' להודיענו שזכו האנשים האלה שלמים לגדולה לשפלות רוחם וענוותם ומקדם לא זו שברחו מן השררה אלא אף לא רצו שיקרא עליהם שם.

(א) כדרך איש שפל ברך בתוך עמו ישב ולא ישמיע בחוץ קולו לאמר ראו קרא ה' בשמי ללמוד ולעשות! לכן העיד ה' עליהם איש ראש לבית אבותיו הוא ופירושו בעבור זה אני בוחר בהם שכל אחד הוא ראש לבית אבותיו ולא יותר ובמופלא ממנו אל ידרוש וזו היא סיבה שקראתים קריאי מועד וגו' כי זה שכרם אתם להיות שלומי אמוני ישראל. והראיה על זה כי כאשר צווה משה לבחור בהם הוצרך לבקשה בשמות כי היו בעת ההיא בני בלי שם בתוך בני ישראל. ולזה כוון באמרו ויקח משה את האנשים האלה כלומר אנשים בלתי ידועים אם לא אשר נקבו בשמות. ולקיים הדבר הזה הוסיף הכתוב

שנית ידו אחר כל הפקודים ונשיאי ישראל שנים עשר איש איש אחד לבית אבותיו היו רוצה לומר לכך זכו להיות נשיאי ישראל הואיל ולפני כן איש אחד לבית אבותיו היו תמימים יושבי אוהלים ולא רמו עיניהם ללכת ברחובות עיר להשמיע בחוץ קולם:

ויהיו בני ראובן וגו' במספר שמות לגלגלותם. וכן כתוב בשבט שמעון ובשאר השבטים לא כתב לגלגלותם? גם בשבט שמעון הוסיף מלת פקודיו ואין ככה בשאר השבטים? פירש רש"י שכתב לגלגלותם ע"י שקלים בקע לגלגלת. וכבר ידענו טעם מחצית השקל להנצל מעין הרע. ואמנם שבט ראובן ושמעון היו מוכנים לפורענות ראובן בעדת קרח ושמעון בבעל פעור. ולזה כתבה התורה בערבות מואב בפקודי ראובן בלועי קרח להגיד שבשבילם נתמעטו. וראינו שנחסר שבט שמעון עד מאד שכלם נפלו משבטו. יאמר ששני אלה השבטים מזומנים ליום רעה בחטאם על כן צריכים אלו להשמר ביותר מעין הרע ולא יהיה נגף בפקוד אותם. ויותר שבט שמעון משבט ראובן כי מכתו רבה משבט ראובן. לפיכך הזכיר כאן לגלגלותם על שני אלו לבד. כי הוצרכו השקלים להם מכל שאר השבטים. ואף גם זאת לא די בשמעון עד שהוסיף פקודיו להודיע כי תמיד היה פוקד שבטו לידע חסרונו ולזה הנגף מתמיד בו ואין הברכה מצויה בדבר המנוי:

אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל שנים עשר איש איש אחד לבית אבותיו היו: **להודיענו** שכלם בלב אחד ובעצה אחת היו ולא חלק לבם לדמיון ראשי העם תחת עבד כי ימלוך. ובא כמתרץ למה כתב אשר פקד ולא פקדו לפי שכלם כאיש אחד היו ולא בלב ולב ידברו:

והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם, וידבר וגו'. אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל:

ראוי להבין מדוע משה לא פקד הלוים עד לא צוהו ה' ומה ראה על ככה? ואיך צוה אותו אלהים אח"כ אך את מטה לוי לא תפקוד אם כבר משה לא פקדם מעצמו? ומה שאמר לא תפקוד ולא תשא בשתי לשונות ומשה לא כתב אלא לא התפקדו ועזב לשון נשא ל וגם מה שאמר מטה ללא צורך כאשר באמרו הלוים ידענו שהם מטה בני לוי לוי? אולם פירש רש"י וז"ל אך את מטה לוי לא תפקוד כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו ד"א צפה הקב"ה שימותו במדבר כל הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה אמר אל יהו אלו בכלל לפי שהם שלי שלא חטאו בעגל ע"כ. על פי שני אלה הטעמים יש להשיב כי אולי מרע"ה עלה על לבו שלא לפקוד הלוים בשביל הטעם השני הואיל ולא חטאו בעגל ולא מיראה שימותו כי לא ידע בכל אלה משה ולא נגזרה עדיין הגזרה אלא חשב שראוי להגדיל הלוים ביתר שאת על שאר העם בשביל זה ולא ימנה אותם בכלל

קהל ישראל וזה להם מעלה ויתרון. על כן אמר משה והלוים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם ר"ל שהלוים לא התפקדו עם ישראל בשביל מטה אבותם ובעבור מעלה שיש להם על שאר העם שלא חטאו בעגל. הלכך אמר לו הי"ת שאין הדבר כן אלא בעבור טעם ראשון שראוי למנותם לבדם להיותם לגיון של מלך ולא בעבור היות להם שבח ויתרון הכשר חכמה על שארית ישראל כי אין להם מעלה עליהם וכל העדה כלם קדושים ועל כן אמר אך את מטה לוי לא תפקוד כלומר אין הדבר כמו שחשבת אלא את מטה לוי לא תפקוד ירצה בשביל שהוא מטה לוי ולגיון של מלך ולא בשביל אבותיהם ובזה את ראשם לא תשא בתוך בני ישראל ולא תתן להם שררות וממשלה ולא תעשה יקר וגדולה אל הלוים בתוך שאר ישראל. כי אמנם תשא הוא לשון מעלה כדברי בעל כלי יקר, כלומר כי תפקדם לבדם לא מצד מעלת עצמם אלא להיותם לגיון של מלך יצא מזה שלא תנשאם על יתר העם בכבוד וביקר כי ממני הכל. ובעבור היותם צבאותי הכבוד בא להם. על כן לפנים חזר וכתב והלוים לא התפקדו בתוך בני ישראל כאשר צוה ה' את משה והדבר כפול ומכופל עד הנה מבלי שישמיענו שהיה כן שלא התפקדו בתוך ישראל? כי אמנם שמה הפירוש שלא פקדם משה כאשר עלתה דעתו לנטלם לנשאם על אחיהם בני ישראל בזכות עצמם אלא כאשר צוה ה' את משה רצונו להיותם לגיון של מלך. ולכן לא אמר שם למטה אבותם. והטעם לכל אלה כי התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים כדברי חז"ל. דבר אחר אך את מטה לוי לא תפקוד וגו' והלוים יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל הטעם לפקדם לבדם הואיל והלוים מזומנים לפורענות במשאם ובפקודתם סביב למשכן כאמרם ז"ל שהארון היה מכלה בהם לכך המה לבדם ישאו את עון המשכן ושלום על ישראל. שאם יפקדו אותם במנין בני ישראל יחשבו כלם לעם אחד וכאשר יהיה קצף בגשתם אל הקדש יענשו כל העם על כן יפקדום לבד ולהם לבדם ניתנה השמירה וכל בית ישראל נקיים:

ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני, ואלה שמות בני אהרן וגו':

יקשה על לא זכר תולדות משה? ועוד מה ענין תולדות אהרן ומשה בתוך בני ישראל היה להביאם בתוך בני לוי? ונוסף על זה מה שאמר ביום דבר ה' את משה בהר סיני כאלו ביום ההוא נולדו? ואין הדבר כן. ויקשה גם מה שהוסיף ואמר ואלה שמות בני אהרן לאין צורך וכאן הזכיר שמות ובפסוק ראשון תולדות? גם מה שספר שבנים לא היו לנדב ואביהוא מה בא ללמדנו אחר שלא מנה גם בני אלעזר ואיתמר במקום הזה? ויתיישב על אמרם ז"ל כל המלמד בן חבירו תורה כאלו ילדו ונקראו תולדותיו. על כן בפסוק ראשון קראם תולדות ולא בנים שהם תולדות משה בלמוד. ואמנם הוסיף הכתוב

להגיד כי כל קהל עדת ישראל הפקודים היו תולדות אהרן ומשה בחכמה ומעלה עליהם כאלו ילדום על כי למדום תורה שדבר ה' עם משה בהר סיני. והביא אחריהם שמות בני אהרן ולא אמר תולדות ליתן הפרש בין תולדות שפירושם תלמידים כאשר אחרנו. ואולם מנה בני אהרן להגיד שאלו לבדם הורמו מכל בני לוי להיות כהנים אשר מלא ידם לכהן ולכך לא יפקדם בתוך בני לוי לקמן. וספר שזכו למעלה רמה על כל שאר הלוים להיותם בני אהרן אשר זכה וזיכה את הרבים בלמודו. אבל נדב ואביהוא שלא שמשו כל צרכם מתו על פני אהרן אביהם כמו (איוב א') על פניך יברכך שמתו ולא הועיל להם זכות אבות הואיל והורו הלכה בפני אביהם ורבם והיה הדבר סבה לפי שבנים לא היו להם ולא ידעו מורא אב ואם:

נשא את ראש בני קהת וגו' עד אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי וגו':

ההערות על השנויים והכפל נכוחות למבין ואין צורך לסדרם. ואמנם אחשוב אני שכל הפרשה מדברת נגד הרבנות שמקברת את בעליה ורפואתה להשפיל עצמו בנמיכות רוח. כי (**ב**) כל השוכן בשופע ההצלחות ביותר הוא מוכן אל הנפילה אל הפורענות. ומאן דבעי למזבן סם חיי ועשה והצליח יחשוב עצמו קטן ושפל וזה יביאנו אל המנוחה ואל הנחלה וסרה מעליו קנאת העולם וישכון לבטח. וכבר אמרנו למעלה על את ראשם לא תשא שהיא לשון רוממות ומכ"ש בזה דכתיב מתוך בני לוי משמע שנשא אותם וינטלם וינשאם מתוך בני גילם למעלה להגדיל. והיתה גדולתם על אחיהם משא הארון וכלי הקדש ולוי אחר לא היה רשאי לנגוע בם. ומ"מ כדי שלא ירום לבבם בגאוה על זה ולא ימותו נתן להם הקב"ה אליה וקוץ בה שאינם רשאים לשאת כי אם אחר שאהרן ובניו יכסו את הקדש ויכינו את אשר יביאו כדי שיכירו עליהם קצין שוטר ומושל וגנאי להם בל יוכלו יגעו בלבושיהם אל הקדש ולך לך אמרין נזירא אל תגע בו יד. זה היה טרחם ומשאם נלאו נשוא. וכך אמר הכתוב אלה משא בני קהת וגו' כלומר זה היה עמל ואון על לב בני קהת לדום ולהמתין שיערוך הכהן את משאם. ולהעמיק במחשבתנו את כל זאת הוסיף ואמר אל תכריתו וגו' רצונו אין ראוי שיכרתו הקהתים בעונש הגאוה ורום הלבב בהתנשאם על הלוים להעמיד חזון וכבוד ונכשלו ותגרום הרבנות להם מיתה אלא צריך לתקן זה בקצה אחר ובשפלות ויחיו. בזאת שאהרן ובניו יבואו ושמו אותם איש איש על עבודתו ועל משאו ובאלה ילמדו מדת הענוה לעבוד ולשרת אהרן ובניו ולא ימותו בגאותם וזדון לבם כי ישתררו על אחיהם גם השתרר כאמור:

פרשת נשא

על פי ה' פקד אותם ביד משה איש איש על עבודתו ועל משאו ופקודיו אשר צוה ה' את משה:

במה שכתב פקד אותם וחזר ואמר ופקודיו וגו' כפל הענין לאיך צורך כתב רש"י כי ופקודיו חוזר אל מנין השנים מבן שלשים ועד בן חמשים כאשר כתב הרא"ם. מלבד הלחץ הסובל פירושו עוד יקשה לנו בו שגם זה כבר אמור בכלם אחד לאחד מבן שלשים שנה ומעלה וגו'? ועוד יקשה לשון ופקודיו ליחיד הפוקד? ואם רצונו אל הפוקד כדברי הרא"ם גם לזה היה לומר ופקודיהם שאף אהרן היה פוקד? מלבד כי איך יספר בזה מנין אחר שספר משאם ועבודתם ז לכן לבי אומר לי לפרש הפסוק על הפקידות והשררה. ומה שאמר ופקודיו רצונו אל הנפקד על מה שלפניו אל איש איש על עבודתו וגו'. כי מצאנו אל כל משפחה ומשפחה מבני לוי משמרת עליה שוטר ומושל. כמו שאמר ומשמרתם ביד איתמר בן אהרן הכהן הוא היה פקיד עליהם ושם אותם איש איש על עבודתו ועל משאו. וזאת הפקידה והמנוי הוצרך הכתוב לכתוב שלא ליתן פתחון פה לומר שעשה משה מעצמו ולכבוד אחיו ובניו דרוש דרש משה. והנה לעיל כבר כתב המנין ושמנאם על פי ה' באמרו אלה פקודי משפחות הקהתי וגו'. אשר פקד משה ואהרן על פי ה' וכן שנה בבני גרשון ושלש בבני מררי. אמנם בדבר השררה מי זה ואיזה הוא יוציאם ויביאם על משאם ועבודתם הוכרח לחזור ולהודיע שגם זה עשה משה לבדו על פי ה' ולא מרוחו. זהו אמרו על פי ה' פקד אותם ביד משה ולא ביד אהרן שבזה נצטוה משה לבדו והוסיף איש איש על עבודתו ועל משאו ירצה שלכלם נתן לאיש עבודת משא כאשר צווה. אבל מה שנתן עליהם בזה מושלים ופקודים וזהו אמרו ופקודיו ירצה המופקדים עליו ירצה על כל איש ואיש האמור לפנינו בסמוך גם זה מאת ה' מן השמים כאשר צוה אל משה ולא מלבו:

איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה':

מה שלא כתב נפש כי תחטא וכדומה מן הלשונות הנהוגות בכתוב? וכן מה שאמר למעול מעל ולא כתב ומעלה מעל? נראה לפרש בשיטת בעל כלי יקר שאמר בפרשת ויקרא שלכך הקדים חטא למעילה לפי שמדבר בכופר ממון חבירו. ודבר זה יביאנו לישבע לשקר ולמעול בה'. וגם הרב אלשיך פי' וכחש בעמיתו הוא טעם אל מה שלמעלה ממנו למה ימעול בה' מי שיחטא לחבירו לפי שישבע לשקר. ועל פי הדברים האלה הדבר צריך ביאור ועדות נאמנה. כי מי יאמר אליו שזו כוונת התורה. ולא נאמין לדברי המדרש. או שבעונות אדם למקום לבדם מדבר. אלא שהוציאו דבריהם מלשון המקרא

שנאמר כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה' ולא בלשון אחר כאשר הוקשה לנו. ורוצה לומר כי יעשו חטאות ועונות שבין אדם לחבירו שזה כוון באמרו חטאת האדם כלומר חטאת של אדם לנגד האדם ולא נגד המקום וזה יביאם למעול מעל בה'. ד"א למעול מעל בה' לפי שעונות שבין אדם לחבירו אם כי המה חטאים קלים מ"מ הקב"ה חושבם חמורים כמעילות וידקדק בהם יותר מעונות שבין אדם למקום הואיל וכפרתם אינו ביד ה' אלא עד שירצה את חבירו. ולכן כאשר יחטאו חטא לאדם יבואו למעול מעל בה' ויהיו בעיני ה' כמעילות:

והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו וגו':

והתודו את חטאתם לשון רבים והשיב לשון יחיד ל גם אשר עשו מיותר? והנכון מה שאמרו חז"ל בפ' שבועת הדיינין ר"ש בן טרפון אומר שבועת ה' תהיה בין שניהם מלמד שחלה שבועה על שניהם ופירש רש"י ששניהן נענשים שלא דקדק למסור ממונו ביד נאמן ובא לידי חלול ה'. ואולם אם כי חטאו שניהם התובע והנתבע מ"מ אין ראוי שיהיה חטאם שוה שהנתבע חוטא בגזל ובשבועת שקר והתובע באשר לא דקדק למסור ממונו לבד. א"כ בתשובתם על שניהם מוטל להודות על חטאם אבל זה על מה שעשה וזה על מה שעשה. לזה אמר והתודו את חטאתם לשון רבים בהיותם שוים בחובת הוידוי אך אשר עשו כל איש בראוי לו. לכן התובע בוידוי לבד עשה מה שמוטל עליו ואין עליו עוד אשם כי קל חטאו לנשוא. אבל הנתבע עוד צריך להביא אשמו וכפר עליו לפני ה':

איש איש כי תשטה אשתו וגו':

עד וקנא את אשתו והיא לא נטמאה:

ובסוף הענין כתוב או איש אשר תעבור עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והעמיד וגו' השנוי וההפרש שבין הפסוקים צריך תשובה. הואיל ונראה יחזה שיש שעבר עליו רוח קנאה אע"פ שלא נטמאה ובסוף הפרשה כתב סתם תעבור עליו רוח קנאה ובהכרח גם שם ידבר כשלא נטמאה שבנטמאה כבר אמור בפסוק הקודם זאת תורת הקנאות אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה. ואם שמה תעבור עליו רוח קנאה יהיה פירושו חשד לבד ובאמת לא נטמאה גם בזה היה לו לקצר כאשר הוא שם? ועוד יקשה מה שחזר בסוף זאת תורת הקנאות וגו' מה שבכאן כבר אמור ומפורש? ואולי הטעם שבזה לא בא ללמדנו שיהיה איש חייב להביא את אשתו אל הכהן אע"פ שלא נטמאה כאשר חשד בה ונסתרה לבד. אלא הפירוש שיכול להביאה בכל פנים אם תשטה אשתו ומעלה מעל בו ונטמאה וזה בתנאי שיעבור עליו רוח קנאה ירצה שראה אותה מדברת עם השכנים כדברי חז"ל וירא פן תטמא ואמר לה אל תסתרי יהיה שעבר עליו רוח קנאה והיא נטמאה

כלומר אחר שכבר נטמאה או עבר עליו רוח קנאה והיא לא נטמאה עדיין אלא אח"כ בכל ענין יכול להביאה אל הכהן. ובאשה רעה וחטאה דבר הכתוב אלא שיש לספק אם נטמאה קודם הקנאה או אח"כ. אבל בסיף הפרשה בא והוסיף צווי שיכול להביא האשה ולעשות כתורה הזאת אע"פ שלא נטמאה ולא עלה על דעתה באמרו סתם וקנא את אשתו שבאמת לא נטמאה.

(**א**) וזאת היא תורת ומדת הקנאות אשר על הרוב יקנא איש על אשתו מה שאין בה וזה יביאנה לעשות הרע בעיני ה' ולבגוד בבעלה כי כאשר יקנא איש באשתו ואין בה חטא ופשע ברוב דברים בינו לבינה יקיצנה לפשוע בו מה שלא היתה עושה כאשר היתה באמנה אתו ואם לא תעבור עליו רוח רעה סמל הקנאה. מעשים ראינו כאלה בכל יום. באופן כי זאת תורת הקנאות. וזה תסבב הקנאה כי תשטה אשה תחת אישה ותשים בדעתה לחטוא תסכל ותשטה ותבקש להטמא מה שלא חשבה מקדם מ"מ הרשות נתונה ביד האדם לבקש רעתו ואם ירצה התורה נתנה לו כרצונו להביא לפני הכהן גם אם לא פשעה בדבר:

איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל:

כן ארחות איש חיל רב פעלים שורר בביתו ומושל ברוחו על אשתו ובניו לא יאונה לו כל און כי יהיה מוראו עליהם לבלתי יחטאו. ואם נכנס בהם רוח שטות המביאם לידי מעילה יוכיחם בשבט פיו ויענישם לכך אמר איש איש שתי פעמים. להורות היות בו כח גבר למשול בביתו. ד"א כי האדם בביתו יצטרך להיות מובלע ביניהם ולקבל בסבר פנים יפות בני ביתו שמאלו דוחה וימינו מקרבת ולכבד אשתו יותר מגופו. כי אמנם האיש שהוא איש לבדו רצונו (**ב**) שאין לו קרוב דעת עם אשתו ואין לו עסק עמה וכלו בעיונו במה שראוי לאיש בישרו הכתוב שתזנה אשתו תחתיו. ודברים כאלו נכוחים למבין:

וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים: ואח"כ כתוב **ובאו בה המים המאררים למרים**: ושוב כתוב **ואחר ישקה את האשה את המים**:

הקושי מבואר. והנראה כי עד לא השקה אותם האשה לא ידעה אם מרים הם או מתוקים. אלא שמפחד המות נתפעלה בהם עד שחשבתם למרים ורעים ור"ל מי המרים המאררים פירוש הם מים מרים לפי שהם מאררים. והראיה כי כאשר שתתה אותם כבר ידעה שאינם מרים אלא שלהיותם מאררים המר מר המות לה וחשבתם מרים. ז"ש ובאו בה המים המאררים למרים פירוש באו בה המים המאררים כאלו הם מרים באמת לרוב פחדה ומהתפעלותה מיראתם אמנם באמת מים הם לבדם כאשר אמר ואחר ישקה את האשה את המים. ד"א (**ג**) כי הרבה פועל הדמיון באדם בתנועת הרוחות שהם עצמים

דקים נעים ונדים כאשר יתנועעו בחוזק מכח הדמיון יבקעו אל חלק מאברי האדם בחוזק ובמרוצה עד שיוליכו עצמי האבר ההוא לתנועה ההיא אשר בה יתהוה דבר הנחשב. כי אמנם שנוי הגופים והגוונים הכל משנוי התנועה והעמדה כאשר הוכחנו במחקר. ומחשבת אשה הרה תוכיח כאשר תצייר בוולד שבבטנה את אשר תחשוב בחוזק הדמיון ופעמים רבות יעלה בדמיון האדם דבר שאינו כן ויתחזק שם ויתפעל בו עד כי באמת ישוב הדבר ההוא להיות כמחשבתו מרוב וגדולת כח הדמיון. וזה מאמר הכתוב שהכהן להביא מורך בלב האשה כדי שתודה ולא ימחה שם ה' על המים אומר אליה שהם מרים מארירים כאלו תשתה סם המות והיא התפעלה בדמיונה עד כי בשתייתם טעמה בחוש הטעם כאלו הם מרים באמת ונתהפך הרגשת החוש בה למר ובאו בה המים המארירים למרים באמת ובפועל:

איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה':

הלואי האדם יקיים מצות התורה מבלי שיוסיף עוד נזירות על הדברים באסרו איסר על נפשו במותר לו. ואף גם זאת כאשר יעשה האדם לכוף את יצרו זה מעשה הצדיקים שנשבעים אל יצרם ונודרים נדרי נזיר לגדור עצמם מן העבירה גם זה דבר בנמצא וניתן להצילו בנפשו. אבל להזהיר עצמו מן הדברים המותרים ושיהיה הדבר לבד לשם שמים להגדיל שכר מבלי תכיפת יצר ואין דבר זהו פלא אשר אין בנמצא וכנגד הטבע. ככה דבר מלאך ה' אל מנוח (שופטים י"ג) כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן כי מסתמא הנזיר מן הבטן אינו אלא לשם שמים שעדיין אין בו יצר לב האדם רע ולכן אמר נזיר אלהים רצונו לשם אלהים ולא לסבת התרחקו מן העבירות. ולפי ששאל מנוח שמו לידע אם יהיה הדבר אם יקום בא אליו מענה למה זה תשאל לשמי והוא פלאי. שכבר יקשה אמרו למה זה תשאל לשמי והיה טוב שיאמר לא אומר לך שמי? אלא פירושו על מה תבקש שמי כדי שממנו תכיר אם יארע הדבר שהגדתי לך? לא זו הדרך! כי אם זה היה דרך טבע שיזיר אדם מן העבירות שבידו היה לך לשאול אות או מופת. אך אמנם זהו נזירות על דרך נס. ויהיה והוא פלאי טעם אל הנער שאין דומה לו בנמצא אלא חוץ לטבע. הנה כי כן בזה לנו יודיע באמרו כי יפליא לנדור נדר ומהו הפלא להזיר לה'. ירצה שיעשה נזירות לשם שמים ולא מיראת החטא:

ויהי ביום כלות משה וגו':

עד ויאמר ה' אל משה נשיא אחד ליום וגו':

יקשה ראשונה מדוע כפל פעמים שלש ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים למה הביא כל הכנויים האלה? ומה תועלת

להגיד אם הם נשיאי המטות אם הם העומדים על הפקודים או היו אחרים? מלבד כי כבר ידענו שלא היה שני נשיאים לכל שבט לומר שהנשיאים האלה אינם הנשיאים המוזכרים? **ב**' יפלא שלא הביא מלת הם גם באמרו ראשי בית אבותם לתפארת הלשון? **ג**' על שלא הזכיר בפסוק ראשון מה הקריבו הנשיאים עד שאח"כ חזר ואמר ויביאו את קרבנם וגו' אמנם בראש כתוב ויקריבו נשיאי ישראל ואין מפורש מה הקריבו ולפני מי הקריבו? **ד**' אחר שכבר אחר ויקריבו וחזר ואמר ויביאו את קרבנם מדוע שלש ויקריבו אותם לפני המשכן? **ה**' אם רצה לכתוב פעמים שלש דבר ההקרבה למה שינה באמצע בלשון ויביאו ושתי הקצוות בלשון ויקריבו? **ו**' באמור ה' אל משה קח מאתם והוא ידוע שיקח מאתם ומה פשעם ומה חטאתם לומר שאל יפנה אל מנחתם וימאסנה?! **ז**' כי הנה מצאנו הפרש רב בדברים פעם יאמר ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח ופעם ויקריבו הנשיאים את קרבנם ופעם ויקריבו אותם והיה נוח יותר שיאמר ויקריבו אותם גם לבסוף להורות על הקרבנות לחנוכת המזבח שכבר נאמרה למעלה? **ח**' על שאמר ביום המשח אותו נראה בלי צורך כי גם למעלה לא כתב ביום המשח המשכן? **ט**' בטעם על מה הודיע שהקריבו קרבנם לפני המשכן או לפני המזבח ומה ילמדנו בזה אם לפני המשכן הקריבום או במקום אחר? וגם כי שני מאמרים סותרים זה את זה? **י**' למה בראש לא הזכירם בשם נשיאים אלא אמר ויביאו את קרבנם ויקריבו אותם מבלי שיאמר הנשיאים כאשר בפסוקים המאוחרים? **י"א** על מה צוה ה' נשיא אחד ליום כי מה לנו אלו הקריבו כלם ביום אחד? גם לא אמר בזה קח מאתם כלשון הראשון? **י"ב** אם כבר הנשיאים הקריבו קרבנם כלם לפני המזבח איך אם כן נשיא אחד ליום יקריבו? והיה אם כן צריך שיניחו שמה עולותיהם וזבחיהם באמצע העזרה ימים או עשור או להחזירם לאהלם? וראיתי אני לומר בזה כי נשיאי ישראל הם המה שזכרנו למעלה בפרשת במדבר נמוכי רוח מלומדי ענוה לא הסתכלו בגדולות ובנפלאות ולא עלה על לבם להקרא אלא ראשי בית אב כמו שהקדמנו שם. ושלכך זכו להיות ראשי אלפי ישראל כי רם ה' ושפל יראה וכל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו. אף בזה כל זמן שרדפו דרכם ולא התנדבו למלאכת המשכן אלא באחרית כדאיתא במדרש קלסם הכתוב שנאמר ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבותם רצונו שהם הקריבו עצמם באמרם שאין להם מעלה אלא להיותם ראשי בית אבותם ולא נשיאים וזה היה נסבה לנטלם ולנשאם כימי עולם והכתוב מפרסם גדולתם להגיד שהם עם כל ענותנותם הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים וכל איש מישראל מורה באצבע היותם שרים וקצינים. אע"פ שלפני ה' שפלים בעיניהם והבורח מן השררה השררה רודפתו ושעודם מחזיקים בתומתם ויביאו את קרבנם לפני

ה' כלומר שהם בעצמם מבלי שליח או משרת הביאו את העגלות ואת הבקר להקריבם לפני ה' על כן לא נאמר ויקריבו את קרבנם כי ויקריבו פירושו אף על ידי אחר אמנם הם בכבודם הנהיגו השוורים אל המשכן. גם לא הזידו לקרב אל משכן ה' ודרך כבוד יראו מגשת אליו והניחום להקריבם לפני ה' אל הכהנים בני אהרן. לכן חזר ואמר ויקריבו אותם לפני המשכן. יהיה זה מגודל ענוה שלא רצו לגשת אל הקדש ולא ימצא בהם עון ומתו או שלא בחרו שבעל השור יעמוד על שורו להשתבח במנחה ההולכת לפניו. לכן הי"ת היוצר יחד לבם ומבין מעשיהם שלם גמולם בראשם וצוה למשה שהוא בכבודו ובידיו יקח מאתם ולא הכהנים ויעשה להם את כל הכבוד הזה מדה כנגד מדה שהמלך בעצמו ידיו תביאנה את אשי ה'. אולם כי אוי לרבנות שמקברת את בעליה והשררה מביאה לידי רוע לב וזדון כאשר עשה הלל בבני בתירה. גם אלה חזרו לאחוריהם ונתגאו בראותם עליהם היקר והגדולה התחילו אח"כ לדבר גבוהה גבוהה. ושתים רעות עשו. כאשר הביאו קרבנם לחנוכת המזבח לא המתינו כפעם בפעם להקריב אחרונים אלא מיד ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח ביום המשח אותו ולא שמרו את משמרת מחשבותיהם כאשר מתחילה ולא רצו להתעכב שיעבור אפילו יום המשיחה אלא תיכף הביאו קרבנם ביום המשח אותו בראש וראשון. גם בפעם הזאת לא הביאום בידיהם אלא ויקריבו על ידי עבדים המתפרשים מפני אדוניהם לכן לא נאמר ויביאו. זאת ועוד אחרת כאשר שלחו קרבניהם בחרו להתפאר עליהם להשתבח בתהילתם ורצו שיקרא שם הנשיאים עליהם שנאמר ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח שנתנו בקולם והשמיעו בקהל היות זה קרבן הנשיאים מה שלא עשו בראשונה ושם נאמר ויקריבו אותם לפני המשכן ולא כתוב נשיאים כי שמה בחרו בהצנע לכת וכאן בגאוה להתהדר בעיני העם ולהשתבח בעיר אשר כן עשו נזורו אחור משרירות לבם. גם הסכילו עשה להקריב קרבניהם עד קרוב למזבח ולא עוד לפני המשכן. אף הי"ת הלך עמהם בקרי וצוה עתה למשה שנשיא אחד ליום דרך נזיפה כדי שיוכרחו להשיב אחור ידיהם וקרבניהם ויקריבום אחר כך נשיא אחד ליום וזה גנאי לנשיאים שישובו עם מנחתם אחור וגם לא צוה ה' למשה בזה קח מאתם אלא שהם יקריבו להענישם מאשר רצו להשתבח במנחה:

ויהי המקריב ביום הראשון קרבנו וגו':

ביהודה הוא הראש לא כתב נשיא אלא נחשון בן עמינדב למטה יהודה. וביום השני נאמר הקריב נתנאל בן צוער נשיא ישששכר. ובכלם אח"כ נשיא לבני ראובן נשיא לבני שמעון וכן כלם? הלא דבר הוא. והקרוב אלי שבחר להורות לנו בדבר הרבנות כי שמה

ישבו כסאות למשפט להשפיל המחזיק עצמו בה וכאשר אדם יתרומם ויתגדל במעמדו אז ראוי להראות ענוה ואל ישעה בדברי שקר. וידענו כי אמרו נשיא ישששכר הוא מאמר הקטן במעלה מאלו אמר נשיא לבני ישששכר כי זה מורה באצבע נשיאותו ברמים בנים מקשיבים לקולו כל בני ישששכר אמנם נשיא ישששכר לא יורה כ"כ על נשיאותו בכלם ונוכל להבין גם שהוא אחד מהנשיאים שבישששכר. על כן הואיל ויהודה גבר באחיו לישב בראש המקריב ביום הראשון למדנו הכתוב דרך ארץ להראות ענותנותו עד שלא קרא לו נשיא. ובשני לו ממעלה כתב נשיא ישששכר שהוא מגיד נשיאות יותר ממנו אולם לא כג' ושאר השבטים כתוב בהם נשיא לבני זבולון נשיא לבני ראובן וכן בכלם. כללו של דבר כל המאוחר בא הכתוב לשבחו ולהגדילו במעלה:

זאת חנוכת המזבח וגו':

עד וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגו':

יראה להשתדל ביישוב מספיק על כפל זה? אמנם שינה לשון השני אחרי המשח אותו מן הראשון ביום המשח אותו? גם יש לשאול סמוכים איך נקשר זה עם ובבוא משה וגו' טעון אחר שלא כענינו ולא ידענו מה טיבו? וגם זה כבר אמור במקום אחר ואין כאן מקומו והרצון בזה שכבר קיימו וקבלו היהודים המכוון בקרבנות להמשיך שפע שכינתו יתברך בתוכנו באמצעותם כידוע ליודעי חן. בשגם אמרנו עליהם טעמים אחרים למעלה מדרך הפשט. והנה הובאו בפרשה חנוכות שתים אחת בנגלה ואחת בנסתר. הנגלה לחנוך המזבח בקרבנות הנשיאים. והנסתר הבא אחר תכלית ההקרבה כי בה נמשיך שפע ה' יתברך אלינו. ולהורות ענין הנגלה כתב זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו מאת נשיאי ישראל שהכונה בזה על חנוך המזבח בקרבנות הנשיאים אל מה שנראה עין בעין הפועל החומרי. אמנם המכוון בסתר מן תכלית הקרבן כתב לבסוף זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו ובבא משה וגו' כלומר תכלית חנוכת המזבח אחרי המשח אותו רצונו אחרי הקרבנות הוא ובבא משה וגו' כי בזה נמשך שפע אלהי היושבי בשמים אל מתחת לארץ ובא הקול מאת ה' מן השמים לבין שני הכרובים ונשתתף שכינתו בתוכנו:

פרשת בהעלותך

בהעלותך את הנרות אל מול וגו': עד **וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה וגו'**:

הנה מה טוב ומה נעים אלו אמר ששת הנרות שכן לבד היו בלי גוף המנורה ל ומה שהוסיף שנית ידו אל מול פני המנורה העלה נרותיה ולא אמר האיר הנרות כבראשונה שלהאיר היה הצווי ולא להעלות כי לא צוה ה' דבר אל אהרן העלה את הנרות אלא

שבהעלותו יאירו? גם מאמר וזה מעשה המנורה אין כאן מקומו באשר כבר אמור בפרשת ויקהל כי שם ביתו? כל אלה יעירנו לפרש כפי שיטת מהרי"א אשכנזי. דרוש דרש בפי"א מחלק מעשה תורה היות ז' קני המנורה רומזות ז' חכמות והנר האמצעי לחכמת התורה. ולפי זה אומר אני כי הפסוקים הללו אינם אזהרה לאהרן וצווי שיאיר נרות המנורה אל מול פניה כי זה כבר נאמר להלן והאיר אל עבר פניה. אלא הכא עצה טובה קמ"ל בידיעת החכמות ולמודן כי כלנה לא תאורנה שכלנו בלי התורה מאירת עינים וגם התורה שאין עמה למוד אחר היא כדיו כתובה על נייר מחוק ולכן טוב ונעים שבת אחים גם יחד והתורה והחכמות יחדיו יאירו עיני בני אדם יושבי ארץ צלמות אור נגה עליהם. לכן פתח בלשונו בהעלותך את הנרות אל מול פני המנורה אם תעלה נרות באופן שיהיו פי הנרות כלפי האמצעי רצונו ששש החכמות יביטו ויפנו אל התורה לעיקר למודם בהכרח יאירו לך כל שבעת הנרות. לא כן אלו איש מאחיו יתפרדו. על כן עשה אהרן מה שמוטל עליו להעלות הנרות אל מול פני המנורה כדי שיאירו כלם כאחד. וזהו מה שכתוב וזה מעשה המנורה וגו' ירצה שזהו הרמז שרמזה כוונת המנורה בהיותה כלה מקשה אחת ולא נעשית אברים להגיד כי החכמות גם זאת לעומת זו איש באחיו ידובקו בלמוד התורה ואם יתפרדו איש מעל אחיו לא יהיה בהם תועלת רבה. ויהיה טעם וזה מעשה המנורה למה שאמר אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות ורצונו שזהו המכוון בעשיית המנורה כלם מקשה אחת עד ירכה עד פרחה מקשה היא להורות שהאחדות בחכמות נאה לעולם ויאירו כצהרים נשף:

קח את הלוים עד סוף הפרשה:

מה שיש להתעורר על המאמר והספור הלזה יוכל להמנות **א**' באמרו הטעם כי נתונים נתונים שתי פעמים עד שפירשו בו נתונים למשא נתונים לשיר. ואמנם אח"כ שאמר ואתנה את הלוים נתונים לאהרן לא בחרו בזה וכתבו פעם אחת לבדו? **ב**' אם הפריש הקב"ה הלוים לעבדו ככתוב כי נתונים המה לי מה זה שנתנם לאהרן ולבניו? ואם הכל אחד ורצה לומר שבהנתנם לאהרן הם נתונים לו יתברך ועבד מלך מלך הנה לא ימנע הכפל והיתרון? **ג**' לעבוד את עבודת בני ישראל ולא אמר זה לעיל כאשר כתב כי נתונים נתונים המה לי? **ד**' ואחרי כן באו הלוים לעבוד את עבודתם וגו' לפני אהרן וגו' כאשר צוה. וזה כבר אמור ומכופל פעמים? **ה**' מה בא להודיענו שאחרי כן באו ולא קודם לכן? **ו**' בשנותו הלשון לעבוד את עבודתם ולא אמר לעבוד את עבודת בני ישראל כאמור למעלה? **ז**' שראינו הפרש בלוים פעם יאמר ללוים ופעם על הלוים וגם זה לא נכתב ללא דבר.

ח' מה שכפל פעם אחרת ואקח את הלוים תחת כל בכור בבני ישראל האמור פעם אחרת תחת פטרת כל רחם וגו' לקחתי אותם ליי? ט' ביתרון וכפל דברי מותר ויעש משה ואהרן וכל עדת בני ישראל ללוים וגו' כן עשו להם בני ישראל המה שתי עשיות זו אחר זו ועוד חזר אח"כ כאשר צוה ה' את משה על הלוים כן עשו להם הרי עשייה ג"ל אלא שבזה לא אמר כן עשו להם בני ישראל ולא הזכיר שם בני ישראל כבראשונה אמנם לבוא אל תירוץ הספקות האלה. נסתכל בפי' רש"י קח את הלוים קחם בדברים אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום. ויקשה לנו על דבריו מדוע הוצרך משה להנהיגם בחלקלקות. היש איש ימאס בגדולה עד שנצטרך להביאו במענה רך ובדברים טובים ונכוחים? אלא שבהכרח ראה והבין רש"י שעבדות היה נותן להם לעבוד ולמשא ואיננה שררות ורבנות עד שהוצרך להמשיך לבבם בדברים. ותרתי אני בלבי שכל עמלם ומשאם כי ירע בעיניהם שיעבדו לאנשים כמותם משבטם לאהרן ולבניו. ולכך התחכם משה ואמר להם אשריכם שתזכו להיות שמשים למקום להסיר המחשבה מלבם שהם עבדים לאהרן ולבניו בלתי לה' לבדו ועבד מלך מלך. וכתוב במדרש תנחומא חבה יתירה ללוים בשיר על הדוכן. וזו היא שררה אליהם באמת. על פי הדברים האלה נראה כי לשני דברים נבחרו הלוים. למשא לעבוד את עבודת אוהל מועד תחת בני ישראל, ולשורר השיר לפני ה'. ושני הדברים האלה הם דרך שררה ושלטנות כאשר לא יעשום תחת ממשלת ופקודת שוטר או מושל. אך אם יתפקד נגיד עליהם תחזור השררה ההיא להיות עבדות כאשר בפ' במדבר בפסוק אלה משא בני קהת. ולפי שבעבודת אוהל מועד הוטל עליהם פקודת אהרן ובניו זהו העבדות והמשא שלהם שיצטרכו לעבור תחת צווי אהרן ובניו. א"כ הם ב' מלאכות אשר בעצמן שררה ורבנות. אולם עבדות המשכן נתהפכה בעיניהם לעבדות לסבת פקודת אהרן ובניו עליהם. ונשארה מלאכת השיר לשררה וגדולה אין להם קצין שוטר ומושל. ובזה נבוא לפרש סדר והלוך הפסוקים. כי ידעו הלוים שיקחום מתוך בני ישראל לעבוד לאהרן ולבניו ואולי לא ייטב בעיניהם הדבר להיותם עבדים לעבדים ולא עבדי ה'. הוצרך לומר קח את הלוים המשיכם בדברים בשפת חלקות ולומר להם שהם שמשים למקום ולא לאהרן ולפיכך אמר ה' כי נתונים נתונים המה לי למשא ולשיר הם לי ולא לאהרן. והואיל ובשני דברים דבר הכתוב למשא ולשיר על כן כפל כי לי כל בכור וגו' ואקח את הלוים וגו' שרצה לומר שבין למשא ובין לשיר לקחתי אותם לי שישרתו אותי ולא אהרן. אמנם אם אמרתי שיהיו נתונים לאהרן ולבניו לעבוד את עבודת וגו' ירצה למשא לבד ולכן כתוב כאן נתונים פעם אחת גם זה אין להם לחשוב לעבדות כי אני נתתי אותם נתונים לאהרן ומצותי הם עושים ולא מצות אהרן. על כן

ואתנה את הלוים נתונים לאהרן פירוש אני הוא הנותן והגוזר שיהיו לאהרן. העיד הכתוב כי כן מתחילה עשו להם בני ישראל על דבר השיר שהוא להם אדנות וגדולה. ז"ש אשר צוה ה' את משה ללוים כלומר מה שצוה ה' אל הלוים בשיר בהיותם מצדו עבדים למקום ולא לאהרן. אבל אח"כ באו הלוים לעבוד עבודתם באהל מועד לפני אהרן ובניו שהוא המשא והעמל ולכן אמר עבודתם ולא עבודת בני ישראל כבראשונה שהרצון בזה העבודה המוטלת עליהם לעבוד ולמשא לאהרן ולא לישראל. על זה אמר כאשר צוה ה' את משה על הלוים הוסיף מלת על כי זו היא עול כבד משאות ועבודות צרורות על שכמם היו עליהם לטורח. כן עשו להם הלוים לאהרן ולבניו שקבלו שררותם ואדנותם עליהם להודיע שבחם שהטו שכמם לסבול ולא מאנו ולא נזורו אחור. שהיה פירוש כן עשו להם שלא בחרו בשררה לעבוד ה' ולא לאהרן אלא עבדו בסבר פנים יפות להם אל אהרן ובניו ולא חשו על הכבוד. ולכן לא כתב גם כאן כן עשו להם בני ישראל כלמעלה כי שם מדבר בענין השיר אשר ישראל עשו ללוים את כל הכבוד הזה וכאן בענין עבודת משא אשר ללוים כן עשו לאהרן ולבניו:

ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא וגו':

יש לגמגם על מה שאמר אשר היו טמאים ולא אמר בדברים מעטים ויהיו אנשים טמאים לנפש אדם ל וכן מה שאמר ביום ההיא שתי פעמים? ועוד אמרם אנחנו טמאים ולא היינו טמאים כלשון הספור אשר היו טמאים. ועל כל אלה הקושי מפורסם וכי לא ידעו שטמא, אסור באכילת קדשים? אבל אמת הדבר שיודעים היו איסור אכילת קדש לטמא אלא לא ידעו אימתי יש לו תשלומין אם ביום שיזדמן בו תשלום ימי טומאתם או אם ראוי לקבוע חדש אחר ומועד קבוע לכל טמא? ואם יקבעו חדש ויום מועד בעבורם יהיה מעלה לטמאים יקר וגדולה שיעשו פסח קבוע לכתחילה בשבילם. משא"כ אם יעשו פסח לכשיזדמן טהרתם. ולפיכך קרוב הדבר שיבקשו ויחפצו בזה שיקבעו לטמאים פסח לשבח להם וישתבחו בעיר אשר כן עשו להוד והדר הלכך אע"ג שהיו טמאים קידם הפסח עם כל זה התעכבו עד יום ארבעה עשר עצמו לשאול שאלה זו למשה כמו שאמר ויקרבו לפני משה ולפני אהרן ביום ההוא רצונו אם כי היו טמאים קודם לכן והיה ראוי שיבואו לדרוש הלכה זו טרם בא יום ה' יום י"ד בניסן. מ"מ מיראה שלא יראה להם משה דרך ליטהר מטומאתם התעכבו ואת פי ה' לא שאלו עד יום י"ד בעצמו ובאו יחדיו כלם וצווחו למה נגרע וגו' במועדו רצונם אם תצוינו לעשות הפסח איש איש ביום טהרתו אם כן למה נהיה גרועים בזה לבלתי עשות הפסח במועד קבוע לו תואר לו והדר לנו. והי"ת שעה אל מנחתם וראה כוונתם רצויה על כן נתן להם פסח שני בקביעות למלאות

שאלתם. ועוד הודיע למשה שאין להאשימם על זה ועל כי התעכבו להגיד טומאתם ביום הזה כי אדרבא זו היא חבת הקדש ומחבבם את המצות. הלא תראה מה שכתבו חז"ל בנקודות על רחוקה גם שיהיה רחוק לאסקופת העזרה. ומזה ראיה שאין להם פשע בברחם מלהטהר קודם ארבעה עשר:

וביום הקים את המשכן וגו': עד **את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה**:

בפרשה הזאת תרבינה השאלות והגמגומים ונזכיר קצתם **א'** על מה זה ועל מה זה השנות והכפל הדברים פעם אחר פעם על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו כמה פעמים לאין צורך? **ב'** על אמרו ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת ה' מה רצונו במשמרת הזאת? ובפסוקים אחרים אינו נזכר והיה ראוי שיובא תמיד בכל המסעות או לא יובא גם בזה? **ג'** בהוסיפו לומר ובהעלותו. יסעו האמור פעמים רבות? **ד'** על הביאו לבסוף יתרון וכפל בשני הדברים על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו בכאן כפל שניהם? **ה'** בלשון שהביא ויש אשר יהיה בשני מסעות לבדם ולא באחרים? **ו'** מדוע הביא שלשה תנאים בדבר ובהאריך הענן ימים רבים ויש אשר יהיה הענן ימים מספר ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר ובמאמר אחד היה יכול לאסוף שלשתם יחד? **ז'** שאחר כל הפרטים חזר וכלל שלשתם או יומים או חדש או ימים מה שכבר כתב כלם כל אחד בפני עצמו? יראה אין תבונה בהם ודברי מותר. ופניתי אני לראות ולמצוא דברי חפץ בקשור ויישוב דברי הפרשה הזאת. לאמר היות מפורסם באנשי הצבא מחנה עם רב ההולכים בדרך בנסעם וחנייתם לא יהיה עליהם לטורח ההילוך בדרך כ"כ כי אם החנייה והנסיעה להיותם מוכרחים לפרוק ולטעון העגלות והסוסים לקשור ולהתיר משאם וכל קניינם וזהו כובד ולחץ נסיעת החיילים כידוע ליוצאי צבא למלחמה. ומבואר גם צורך ג' סדרים בהם. אחד שאם יהיה להם קבע לחנייתם ולנסיעתם אז יוכלו לפרוק ולטעון בהמתם ממסע למסע. ד"מ אם תורה אחת ומשפט אחד להם לנוח ביום שביעי זה דרכם למו שיפרקו בעיריהם ביום ו' בערב ויניחום בלי משאוי כל יום ז' עד יום אחד באשמורת הבקר ואז יכינו להם צידה ויחזרו ויטענום. וכן אם יהיה קביעות חנייתם ביום אחר מימי השבוע. בדבר הזה יהיה להם קלות ולא יגדל עליהם טורח הדרך כל כך באשר ידעו היום המזומן לחנייה ולנסיעה. אולם בסדר השני כאשר לא ידעו קהל יוצאי הצבא מתי יסעו ומתי יחנו יגדל עליהם המשא כי יצטרכו שלא להתיר משאם ושברם מעל חמוריהם ועגלותיהם מעולם ויניחום כאשר המה כי לא ידעו עת נסיעתם שאם יתירו משאם כאשר ינוחו יקרה להם מקרה בלתי טהור שיצטוו פתאום לנסוע בלי היותם מוכנים לצאת ומרכבותיהם פרוקות ותצא

מזה מהומה רבה בחפזם לדרך. והסדר השלישי כאשר נסיעתם בכל יום בבקר וחנייתם בכל יום בערב גם שמה קרוב שלא יתירו שללם מכל וכל ולא מטעם שלא ידעו עת נסיעתם אלא כי יהיה להם טורח גדול ותדיר לפרוק בכל ערב ולטעון בכל בקר ותדד שנתם מעיניהם. לכן במדבר ישראל הנוסעים ממקום למקום וכל שללם עמם מקנה כבד מאד הואיל ולא ידעו מעולם זמן החנייה והנסיעה אלא הכל תלוי בהעלות הענן מעל המשכן הנה לא היה אפשר להם להתנהג כמעשה הסדר הא' ולפרוק מרכבותיהם בסדר ובקביעות. ספר הכתוב כי גם המה עשו כסדר הב'. ובזה נמשלו למשה שפירש מן האשה מאחר שנגלה נגלה אליו ה' שלא בקביעות כך עשו בני ישראל כי יראו פן יעלה הענן פתאום ולא יוכלו תיכף ומיד לנסוע בנסוע המחנה. תפשו אומנות רבם ותמיד עמדו ומתניהם חגורים ונעליהם ברגליהם מחכים יום הנסיעה כאלו בכל יום היה להם לנסוע ובאופן כי כן היו תמיד המשאות טעונות וכל קניינם מוכן לשום לדרך פעמיהם. והוסיף הכתוב להגיד לנו שבחם שלא חשבו ולא יראו מעמל וטורח הדרך אלא בלב טוב ונפש רחבה ולא נזורו אחור לא לבד בסדר השני והשלישי אלא גם בסדר הראשון אפילו אם קרה להם באיזה זמן שיעמדו בחנייה ימים רבים או שתקרה בזמן אחר הנסיעה כסדר ד"מ משלשה ימים לשלשה ימים וזה יקרה פעמים רבות זו אחר זו עד שישוב הרגל להם בסדר הזה כי אז היו יכולים להתיר משאיהם ולא יקרה להם עון בדבר הזה לידעם יום הנסיעה מ"מ לא סרו ממשמרתם ולא רצו לפרוק מפחד שלא יהיה סדר הזה תמידי ושבאולי פתאום יעלה הענן. גם העיד הכתוב שלא עשו לברוח מן העמל וטורח הפריקה והנסיעה אלא מאהבתם את ה' ומשמרם את משמרתו לעשות תיכף ומיד דבר ה' ומצותיו. ומשמר' ר"ל לשמור דבר בטרם יבוא ולעשות סייג לתורה ולמצוה כמאמרם ז"ל עשו משמרת למשמרתי כן עתה שמרו את משמרת ה' משמרים ומחכים ומזרזים עצמם בסייג הזה להיות מזומנים לדרך. ועתה נשתדל אל פירוש הפסוקים בפרט. אמר הכתוב מראה הענן ושישראל היו חונים ונוסעים על פי ה' באופן שלא היו יודעים שעת הנסיעה והיה להם הסדר השני בהיותם מוכרחים לחנות ולנסוע בלי סדר אלא על פי ה' שנאמר כל ימי אשר ישכון הענן יחנו רצונו בלי סדר ואזהרה מקודם אלא הדבר תלוי בענן. על כן הוצרכו ישראל לעמוד תמיד מזומנים לנסיעה ומרכבותיהם טעונות באשר לא יוכלו לישב בשלוה בלילה הזה פן למחר יוכרחו לנסוע ולא יוכלו לילך על פי ה' ירצה במהירות בעת נסיעת הענן. וזה היה סבה שאפילו אירע בזמן מה שישבו במסע אחד ימים רבים עכ"ז לא רצו להתיר כי לא ידעו מה ילד יום. לכן אמר ובהאריך הענן על המשכן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולא יסעו פירוש הוכרחו מזה כי

אפילו יאריך הענן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת ה' ולישב בהכנה ועגלותם טעונות אע"פ שלא יסעו. וכתב כאן את משמרת ה' להודיע המראה הגדול הזה ויראת ישראל את ה' כי אפילו יאריך הענן ימים רבים בחנייה ושמרו את משמרת ה'. ואמר עוד ויש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו הביא בזה המקרה שיארע לאנשי הצבא שהבאנו שברוב הנסיעות יבוא להם הרגל וסדר בנסיעות ד"מ שיעלה הענן בכל יום רביעי ויהיה מספר לימים שיחנה הענן כי אז היו רשאים ביני וביני להתיר ולהציע קניינם. כי זהו לשון ויש כלומר אלו איזה זמן יארע שהענן ישכון על המשכן ימים מספר ויהיה מספר וסדר לימי שכון הענן ולימי העלותו היה אפשר שעל פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ירצה ברגע כמימריה בלי בלבול ומהומת הטעינה כאשר היה אפשר להם לערוך מאתמול יום קודם נסיעתן. ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר ונעלה הענן בבקר ונסעו או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו פירש בזה המקרה האחר שאם יארע שידעו יום חנייתם אלא שיהיה בכל יום וגם בזה יצטרכו שלא לפרוק משאם מעולם כדרך הולכי מדברות החונים בלילה ורכושם על העגלות וביום נוסעים שלא לטרוח בבקר בבקר לטעון ולקשור בכל יום. אמנם בסדר הזה ס"ד שהטעם שלא לטרוח ולא לשמור משמרת ה' לכן לא הביא הכתוב משמרת ה' בשני אלו הסדרים על כי בסדר הזה כבר לא יפרקו אך יוכל להיות כדרך כל הארץ לברוח מהעמל ולא ליראת ה' ובפסוק הקודם בקביעות הנסיעה כבר יוכלו לפרוק ולטעון ולא לשמור משמרת ה' הלכך לא אמר בשניהם משמרת ה'. כל זה באנשי צבא כי הגיד הכתוב לנו דרך ומנהג היוצאים. כי יש שידעו הקביעות והיו יכולים לפרוק ולטעון ויש שיסעו בכל יום ולא יוכלו מעמל וטורח המעשה. אבל אין כאלה ישורון ויהיה מה שיהיה לבם תמים למקום יעמוד הענן או יומים או חדש או ימים יהיה סדר קבוע לעליית הענן או יסע בכל יום בכל מקום ובכל זמן שמרו את משמרת ה' ועשו הכל לשמה. ופירוש או יומים רצונו ימים אחדים וזהו מערב עד בקר או יומים ולילה. או חדש דהיינו ימים מספר בקביעות או ימים ירצה שנה כפירוש רש"י והוא בהאריך ימים רבים כמו שאומר. בכל אלו המקרים תמיד היו ישראל מוכנים באופן שבהעלותו יסעו תיכף ומיד בלי עיכוב לטעון בעיריהם ולישא את שברם. ולהחזיק עוד הענין חזר ואמר על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו לפי שמשמרת ה' שמרו עשו משמרת למשמרתו והניחו רכושם כאשר המה ליראה את ה' הנכבד והנורא ולא לברוח מהטורח והעמל ולא בחרו לישב בשלוה אף אם יהיה הענן ימים מספר על הסדר. וזהו יישוב נכון עד שיספיק לכלכל דברי הפרשה הזאת ורוב דברים באין מבין:

ותקעו בהן וגו':

ותקעתם תרועה וגו':

ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו:

שאלה אחת קטנה יש לשאול מדוע לא כתב בהקהיל את הקהל ותקעתם תקיעה ונועדו וגו' כאשר כתב ותקעתם תרועה ולא יצטרך אחר כך לפרש ובהקהיל את הקהל תתקעו ולא תריעו? וקרוב בעיני (א) כי הנסיעה ממקום למקום היא תחת סוג הרעות ומין צרה וצוקה כידוע והפך הדברים במנוחה יפה אל הלמוד ואל פעולת השכל להשגת החכמה דרך ישר לפני איש ונסו יגון ואנחה והנה יש בתקיעת החצוצרות שני מיני קולות. התקיעה והתרועה. התקיעה באשר היא פשוטה מכרזת ואומרת לסימן מנוחה ששון ושמחה ימצא בה. והתרועה גנוחי גנח ילולי יליל תורה שברון מתנים וחלחלה. לכן כאשר יקהיל הקהל ללמוד ולשמוע דברי ה' יתקעו בהן. ובנסוע המחנות יתקעו תרועה. ונתן הטעם לפי שבהקהיל העם לתורה ולתעודה תתקעו ולא תריעו פי' צריכים אתם לתקוע לפי שלא תריעו כלומר לא תעשו רע. ותשוב תראה לקמן כאשר תבא מלחמה על הצר הצורר אתכם והרעותם תרועה וביום שמחתכם וגו' ותקעתם תקיעה:

וכי תבואו מלחמה בארצכם: פירשו בו על היצר הרע שהוא הצר הצורר האדם. ועל כן תקנו מלכיות זכרונות ושופרות בראש השנה. לכך כתוב וכי תבואו מלחמה ולא תבוא ירצה שהמה יבואו במלחמה וילחמו בקרבכם:

ויהי בשנה השנית וגו': עד **ויסעו בראשונה על פי ה' ביד משה**:

ליישב הכפל בפסוק הזה האחרון שנראה כלו מיותר נאמר שאמנם (**ב**) לשמוע בלמודים והחכמות נצטרך להקשיב בראשית איזה צוויים ואזהרות אין בהם טעם ואם לא נקבלם לאמתיים אין לחכמה ההיא מהלך ואין לה רגלים. וכן בתורתנו אם לא נקבל הקבלה האיך נפרשנה כהווייתה? ואם לא נקשיב מלמדינו שילמדונו לקרות תמחה את זֵכֶר עמלק. אולי נקרא זָכָר? וכדברי שמאי אל הבא להתגייר להורות לו צורך הקבלה ללמוד חכמת התורה. כדבר הזה בנסיעת ישראל עין בעין יראו הענן בנסעו ובהעלותו מעל המשכן ואז יסעו ובשכנו ישכנו בני ישראל עד שבפעולה הזאת אין צורך לקבלה מפי משה כי בעיניהם יראו ולא זר. אמנם עוד חזון למועד ועדיין צריכים אנו למודעי שיודיעונו הדבר על בריו בראשית הדבר אופן הנסיעה והעמדה והוא להאמין שכאשר יעלה הענן יש לישראל לנסוע וכאשר ישכון הענן ישראל יעמודו ולא בהפך או דבר אחר ושעליית הענן ושכנו יהיה סימן לפעולתו. לכן בהכרח צריך להאזין דברי משה ולקבל הדבר מפיו. שה' נתן לנו לאות ולמופת נסיעתנו עליית הענן מעל משכן העדות

ולסימן עמידתנו לשכון בשכון הענן ולא לסימן דבר אחר. וזה אמרו נעלה הענן וגו' ויסעו. אולם הוכרחו לשמוע דברי משה בראשונה שזה אות הנסיעה ולא אות דבר אחר. ויסעו בראשונה על פי ה' ביד משה שהיא הקבלה ואינה מופת ולא בחוש ע"כ אמר בפרשת בשלח ויסע משה את ישראל מים סוף שהסיעם בעל כרחם רצונו שנתן להם ולימדם חוקי הענן שיסעו המה ביום העלותו מה שלא התאמת להם במופת כי אם מפי ה' ביד משה ובא הכתוב בזה לתת טעם למה נסעו בזה האופן ובתנאים הנזכרים ל כי כן למדו מפי משה בראשונה:

ויאמר משה לחובב וגו' עד **והיה הטוב ההוא אשר ייטב ה' עמנו והטבנו לך**:

הלא למשמע אזן תרבינה הספקות במאמרים האלה **א'** באמרו נוסעים אנחנו אל המקום וגו' ומבואר שכבר ידעהו יתרו חותנו בהיות כל מכוון הוצאתם ממצרים להביאם אל הארץ אשר נשבע להם? **ב'** אשר אמר ה' אותו אתן לכם יראה הלשון מגומגם כשלא אמר אל הארץ אשר הבטיח ה' לתת לנו ומלת אותו תורה הבדל מקום למקום ורוצה לומר אותו אתן ולא אחר וצריך לשאול מהו כוונת הפסוק בזה? **ג'** בטעם שהביא אליו כי ה' דבר טוב על ישראל הוא דבר ברור שהי"ת אמר ליתן להם טוב ברצותו להנחילם ארץ זבת חלב ודבש? **ד'** יקשה הכפל במענה יתרו למשה ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך והיה די שיענהו לא אלך! מבלי שיאריך להגיד לאן ילך? **ה'** בטעם השני שענה לו משה אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותנו וגו' אין זה בנותן טעם לשבח לשלא ילך? **ו'** מה שהוסיף לו משה במענה השני יותר על הראשון להכריחו לישב עמהם והנה הדברים האלה כפשוטן אמר לו בראשונה ולא נתפתה ולמה ישמע לו אח"כ בדברים אלה עצמן? אמת שבשניה שינה הלשון וכתב והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמני והטבנו לך. יראה שמבלי הטוב ההוא יש טוב אחר אין חפץ בול ואולם גדול מאד ההבדל שבין הדבר יהיה טוב בעצמו לדבר המטיב. כי אמנם (**ג**) מי שהוא טוב לעולם יהי' מטיב אבל מי שהוא מטיב לא לנצח יהיה טוב כי יש שייטיב לאחרים אבל הוא רע בעצמו.

(**ד**) על כן נאהוב בעבור זה הי"ת שהוא טוב בעצם ולא מצד שהוא מטיב שלא על מנת לקבל פרס וסוף הטוב לבוא. וזהו סוד האמונה. כאשר לדמיון הילד הנולד נאמר לו למוד ואתן לך פרי חדש או מיני מגדים והילד ההוא יחשוב בדעתו הנפסדת הפרי והמגד תכלית הצלחתו לחוסר שכלו וילמוד ויטרח להשיגה. וכשיגדל וידע שהפרי או המגדים אינם הצלחה האנושית נצטרך להבטיחו בדבר יותר גדול בעיניו ונאמר לו למוד ואתן לך כסף וזהב. וכשיגדל עוד נאמר ליתן לו שררה ושלטנות ושיקרא רב וכיוצא.

ואח"כ בשביל שתירש גן עדן נהרי אפרסמון וכיוצא מן הדברים ידרשום בני אדם חיים על האדמה. אמנם כל אלה הם שלא בכונה אמיתית אלא לשכך את האוזן לא תכלית המצופה לנפשותינו אלא המה דמיונות להמשיך לב בני אדם לתורה ולתעודה ולקיים המצות ויזכה לחזות בנועם ה' ולעבוד ה' מאהבה להיותו טוב. ולפי שרוב בני אדם לא יתנו לבם לדברים האלה. שאם ככה יאמרו להם ידברו תועה על ה' ויצאו מכלל האמונה מן הטעם שדעה כזאת רמה ונישאה מהשגת שוכני בתי חומר ועין לא ראתה אלהים זולתך ע"כ דברה תורה כלשון בני אדם והבטיחה לצדיקים שבע והצלחה בעולם הזה לדמות הילדים ולא דברה כלל מהאושר האמיתי הנסתר. וכן מנהג האנשים לאהוב הצלחות העולם כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו? זהו שאמר הכתוב (ישעי' ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. לפי שהאדם יראה לעינים יאמר לצדיק כי טוב הוא לא להיותו טוב בעצמו אלא בשביל כי פרי מעלליהם יאכלו ירצה על כי הוא מטיב ואין זה ראוי לנפשותינו. לכן הסתירה התורה סוד זה ולא נגלה אלא ליחידי סגולה. ואין ספק שמשה ידע הדבר כי רוח אלהים בו ובקש ללמד דעת את יתרו חותנו ואמר לו נוסעים אנחנו אל המקום וגו' אין לנו בזה העולם הנאה והצלחה אלא כי אם כאיש הנוסע ממקום למקום וכל תקותנו לא אל מקום חומרי כי אם אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לבדכם ולא לאחרים רצונו התוחלת האמיתית בקבלת פני ה' שהוא מקומו של עולם כאשר פי' מהרי"א אשכנזי בפסוק (שמות כ"ג) ולהביאך אל המקום אשר הכינותי. ואם תלך עמנו בדעתך ובשכלך גם אתה הצליח את דרכיך ואז תשכיל וזה לפי שה' דבר טוב על ישראל רוצה לומר שהי"ת אינו מבטיח לנו כאשר יבטיח איש את בנו נער בהצלחות העולם הזה השפל אלא בטוב הצפון אשר עין לא תשורנו. אבל יתרו בהיותו גר לא ידע בכל אלה ודעתו עדיין מטורפת לא הגיע למדרגה כזו על כן לא נטה לדברי משה והיתה מחשבתו אל הטוב המדומה אל ארצו ואל משפחתו כדברי רש"י אם בשביל נכסיו ואם בשביל משפחתו. ענהו לא אלך עמכם בדעה כזאת להוחיל הטוב הצפון אשר לא ידעתיו ועין בעין לא ראיתיו אלא לארצי ולמולדתי הטוב וההצלחה הנראים לעינים אלך ובה אדבק. ובמענה השני נתעסק משה לענותו כי שגגה היא היוצאת מלפניו כי אמנם לא אמר שיעזוב הנאות העולם מכל וכל אלא שצריך להדבק בשכינה שלא על מנת לקבל פרס ומ"מ גם ה' יתן הטוב וסופו לבוא שלא במתכוין וה' ייטיב לנו ולך גם בעולם הזה. ואל נא תעזוב אותנו הואיל וידעת חנותנו במדבר ארץ מלחה ולא תשב ואין בה שבע והצלחה ותחשוב בזה כי לנו לא יהיה טוב בעולם השפל אין הדבר כן כי עוד חזון למועד ואע"פ שלא נבקשנו ואין דעתנו אליו מ"מ כבר הי"ת ישלח עזרו מקדש וגם טוב העולם

הזה יבוא לנו כאבר נעבוד אל חי להיותו טוב וכל טוב יהיה מטיב. והיה כי תלך עמנו בדעתנו ובמחשבתנו בהכרח הטוב ההוא אשר ייטיב ה' יהיה מה שיהיה בעולם הזה או בעולם הבא ניטיב גם לך ונעשה מה שלבך חפץ. ד"א והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והיטבנו לך הואיל ויתרו לא האמין למשה בטוב העולם הנצחי באשר לא עמל בו ולא הכירו לכן ענהו כי עכ"פ ילך עם ישראל להורותם הדרך ילכו בה ואם אין לבו חפץ בטוב ה' הסתום ישראל בידיהם ייטיבו לו ויתנו לו מטוב העוה"ז וישלמו שכרו על לכתו עמהם. ז"ש והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והיטבנו לך פירוש הטוב ההוא אשר לא נסית ולא חפצת בו יהיה עמנו ולנו ולא לך ואמנם אנחנו ניתן שכרך והטבנו לך הטובות המדומות כי באלה חפצת. וז"ש רש"י מה טובה הטיבו לו דשנה של יריחו וכו'. הנה שמעת שעשו ישראל עם יתרו כאשר יעשה איש עם בנו הקטן. ומתוך שלא לשמה בא לשמה ונשתקע בתוך ישראל:

ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וגו'. עד **ובנחה ואמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל**:

האותיות שאלוני **א'** על אמרו ויסעו מהר ה' ואמרו חז"ל שסרו מאחרי ה' ושזהו הפורענות האחד וצריך לידע מאין להם ומי הכריחם לומר שזהו פורענות ולא נסיעה כמשמעה מהר סיני שהוא הר ה' ללכת למסעיהם? **ב'** למה היה נסעם דרך שלשת ימים וקרה מקרה זה שגם ארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים לא פחות ולא יותר מאשר נסעו בזדון לבבם מאחרי ה' הלא דבר הוא.

ג' כי אם הארון נסע לפניהם בהכרח היה להם לנסוע אחריו ומה פשעם אם כן וחטאתם ואיך סרו מאחרי ה'? **ד'** והוא הספק התעוררו בו כל המפרשים איך ארון ה' נסע לפניהם והיה משכנו בתוך הדגלים באמצע בני ישראל ל עד שקצתם הוכרחו לתרץ שני ארונות היו. והאריך מהרי"א בביטול הדעת הזה והאמין שבפעם הזאת לבד ובעברם אח הירדן נסע הארון לפניהם. ואמנם הטעם שבשתי פעמים האלה לבד נסע לפניהם ולא תמיד אשר כתב איננו מספיק ואינו נראה? **ה'** לתור להם מנוחה יפלא שהביא לשון מרגלות לתור את הארץ ולא כתב לבקש להכין וכיוצא? **ו'** באמרו וענן ה' עליהם יומם בנסעם מן המחנה שהוא דבר כבר אמור פעמים רבות שעננו כבוד סוככים בכנפיהם על ישראל במדבר בדרך? **ז'** בנסעם מן המחנה היה די והותר אומרו בנסעם וידענו שנסעו מן המחנה שחנו בו תמול שלשום? **ח'** מה ילמדנו בתפילה קצרה ויהי בנסוע הארון ויאמר משה וגו' ולמה בנסעו יתפלל שיפוצו אויביו וינוסו דבר אין צורך בו שכבר לא היו שונאים מסביב למשכנם ולא היו הולכים ישראל למלחמה ביום קרב? **ט'** וכאשר ינוחו מדוע יאמר שובה ה' אחר שכבר נח ושב למקומו? וישאל שישוב ה' אחר ששב?! **י'** בבירור

רבבות אלפי ישראל שאין לה טעם וריח? ואם רצונו שישוב ה' אל רבבות אלפי ישראל חסרה לה מלת אל מן הכתוב? ועוד למה ישוב אל רבבות אלפי ישראל ולא אל פחות ויותר מהם דרך פשוטו של מקרא? ואמרתי גם אני כי הסרחון הזה והפורענות היה שסרו מאחרי ה' ולא האמינו בו שיצילם מכף כל אויב ואורב בדרך ולא היה לבם שלם באמונה בה' עד שבנסוע הארון כדי שילכו כל הקהל עמו והוא בתוכם כפעם בפעם הם מפחד לבבם לא הלכו עמו אלא אחריו הרחק כמטחוי קשת כדרך היראים עד שנתרחקו מארון ברית ה' דרך שלשת ימים. שהארון היה נוסע כל שלשת הימים נסיעה כמנהגו והם מתעצלים עד שהיה רחוק בינם לבינו דרך שלשת ימים מיראה מדבר פן יקראם אסון. והיה הטעם לתור להם מנוחה רצונו שהם לא נסעו עמו והארון בתוכם והניחוהו ללילך לפניהם לפי שהיו חפצים לשבות בבטלה ובמנוחה ולא להתיגע בעמל הדרך. והנה לתור להם מדבר בישראל שנסעו מאחרי ה' כדי לנוח ולתור להם כדרך התרים יבקשו להתגנב ולהרחיק עצמם מן הסכנה. וביאר הכתוב חסדי ה' כי אעפ"כ לא סר ענן ה' מעליהם אף בנסעם מן המחנה אשר שם ארון ה'. ואף גם זאת בהיותם מסוככים בענן יראו לנפשם ולא בטחו בה' להצילם. ואמנם אירע זה לבד במסע הראשון על לא למדו ישראל מדת הבטחון ולא הורגלו ללילך בדרך ולאמץ לבבם בגבורה. ואמנם אח"כ לא פחדו עוד ותמיד נוסעים וארון ה' בתוכם. אם לא ביום עברם את הירדן כי כן גזר ה' להוביש מימיו ע"י הארון ויעברו בחרבה. על ככה בראות משה כי שם פחדו חטאים ולא האמינו לה' צווח ואמר לעיניהם בנסוע הארון והם לא נסעו. קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו וגו'! כלומר אל תפחדו! חזקו ואמצו כי הנה ה' קם לפניכם הוא ימית ויצמית אויביכם! ואחר שראה לבבם נכון ואמיץ התפלל משה שישוב ארון ה' למקומו לנסוע בתוכם לפי שכבר ישראל בוטחים בה' שיתן להם כח לעשות חיל לנצח האויבים. וזהו אומרו רבבות אלפי ישראל כלומר שובה ה' למנוחתך כי כבר יש רבבות אלפי ישראל עם רב לנצח ולא יפחדו עוד:

ויהי העם כמתאוננים וגו'. עד **לשום את משא כל העם הזה עלי וגו'**:

יש לשאול מה זה שאמר רע באזני ה' נראה שבאזני ה' היה רע ולא בעיני אדם? **ב'** וישמע ה' ויחר אפו וכבר ידענו ששמע ה' חוקר לב בוחן כליות? **ג'** והאספסוף אשר בקרבו ראוי לפרש מלת והאספסוף גם מ"ש בקרבו.

ד' גם יראה לשאול מה היתה הבכיה הזאת למשפחותיו על דרך הפשט? **ה'** מה נשתנה החטא הלזה שהיה רע בעיני משה ולא בעיני ה' ולעיל רע באזני ה' ולא באזני משה? **ו'** אם היתה התאוה בכל ישראל שכן נראה מפשט הכתובים שנאמר והאספסוף התאוו וגו' וישובו ויבכו גם בני ישראל וגו' למה לא כללם יחד לאמר והאספסוף וישראל התאוו

תאוה? **ז**' יפלא שמשה יהיה תוהה על זה ויברח מהיותו מוכיח ומיישיר עמו לאמר למה הרעות וגו' לשום את משא וגו' ועל כל פשעיהם לא הורע בעיניו עד היום הזה?! **ח**' מה טעם אמר משה בהקשותו על ה' האם לפי דבריו לא היו חוטאים ישראל אם לא היו תחת ממשלתו? זהו שקר מבואר שאם חטאו כשהיה משה עליהם לראש ולקצין כל שכן שיפשעו. אם אין אדונים לאלה? ומעשה העגל יוכיח.

ט' גם הלשון אינו בסדר נכון ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה שלא ימצא חן בעיני ה' כאשר לא ישים? ובהפך היה נראה לומר ולמה לא מצאתי חן בעיניך וכי שמת משא העם הזה עליי? **י**' מי אמר למשה שה' יתברך יכריחנו במשא העם ושיעשה שהם לא יזעקו ויחטאו לשאול בשר לאכול עד שאמר מאין לי בשר? ונראה לפרש הפסוקים ורצונם להודיע שבתחילה לא היה העם מתאונן ממש בפיו אלא כמתאוננים מתרעמים בינם לבין עצמם ותאותם אל הבשר וחטאתם לא הגידו בפה מלא. אך מצפצפים ומהגים כאיש אשר אין לבו נכון וחרבם תבוא בלבם בלב ולב ידברו וכוונתם זאת לא היתה גלויה אלא לבוחן לבות וכליות וידע מה בחשוכא. פ"כ היה רע באזני ה' השומע ולא לאדם יראה לעינים. וידע ה' טעם תלונותם על הבשר והענישם בהבעיר את הבערה ותאכל בקצה המחנה שהוא הערב רב היושבים בקצות המחנה כי לא הורשו ליכנס במחנה העברים ולכללם בדגלים ובשבטים כי לא בשם ישראל יכונו והיה חונים בקצה האחרון סביבות המחנה. והטעם שבמקום תחנותם לבד בערה אש ה' ולא בישראל לפי שאלו היו המתאוננים ולא ישראל כאמור ויהי העם כמתאוננים וכל מקום שנא' העם בחטאים מדבר וכפי' רש"י. ולפי שבהבעיר האש בקצות המחנה אין ספק שב תו משם פלטים מן הנחלשים ההם אל תוך המחנה ונמלטו מן הערב רב בקרב אחיהם בני ישראל וישראל רחמנים מסתמא אספו אותם אל תוך ביתם למלטם מן האש הנורא הנה ביאר לנו הכתוב כי לא כן עשו ואוי לרשע ואוי לשכנו ובחמלת ישראל עליהם נכשלו בעונם והיה להם לזרא. באמרו והאספסוף אשר בקרבו פירוש אותם הרשעים שישראל אספום בקרבם המה אשר בהיותם בקצה המחנה התאוו תאוה בינם לבין עצמם הנה חזרו לסורם כמנהגם הראשון ושבו וסבבו שבכו גם בני ישראל ויפתום בפיהם אשר בטרם זה לא עלה על לבם אכן בהתחברם לרשעים פרצו את מעשיהם ואמרו בפירוש כלם מי יאכילנו בשר. וכאשר שמע משה עתה את העם ירצה הערב רב אשר היה בוכה למשפחותיו רוצה לומר למשפחות משה רצונו לבני ישראל הכשרים (שלכך כינה אותם בשם משפחות משה) ושכל איש מהרשעים ההם היה בפתח כל אהל מבני ישראל להדיחם מעל ה' ושחרה אף ה' מאד על כלם זה היה בעיני משה רע

שהי"ת יחרה אפו גם על הכשרים והפשע בערב רב אשר נספחו על בית יעקב והסיתו והדיחו את ישראל ואלה הצאן מה עשו? זהו שאמר למה הרעות לעבדך ויחרה אפך על אלה שלא חטאו אלא בשביל הגרים ואם יקשה בעיניך לאמר אתה גרמת ובשלך הרעה הזאת להם שלקחת מעצמך הערב רב ולא נמלכת בי כאשר אמרו חז"ל אין זה ראוי כי אדרבה למה לא מצאתי חן בעיניך ולא עשיתי טוב לשום אני משא העם הזה עלי לגיירם ולהכניסם תחת כנפי השכינה? וכי בשביל זה אהיה חייב לשאת אותו בחיקי שלא יחטא לעולם? האנכי הריתי וגו' ל ובפירוש הזה יתיישבו כל הערעורים. וגם כל העם שכתוב על מקומו יבוא בשלום. ואע"פ שקרא משה העם לכל שש מאות אלף רגלי הטעם שאף הם היו במרד ובמעל כמו שנאמר וישובו ויבכו גם בני ישראל שגם הטובים שבו ובכו והפכו סורי הגפן נכריה לעשות הרע בעיני ה':

זכרנו את הדגה וגו': עד **וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו**:

נפש האדם מתפעלת בדבר הנראה (ה) והחוש הפנימי יקבל צורת הנראה מן החיצון עד שיצוייר בשכל הדבר ותתהוה הזכירה בו ויכתב בספר הזכרון כאלו תמיד תמונה לנגד עיניו מן הדבר ההוא כידוע בחלום בחזיון לילה בתנומות עלי משכב. ולפי שהורגלו ישראל במצרים תמיד לאכול דגים וירקות התפעל חושם מהם עד שתמיד יזכרום. על כן אמרו זכרנו את הדגה את הקשואים וגו' כלומר לשעבר זכרנו בכל יום ויום היו הדגים והעשבים אז זכרון לבני ישראל, אמנם עתה בהפך אינם זוכרים דבר מהם עוד ואינם פועלים בחוש אלא נפשם יבשה לדמיון הדברים היבשים הנראים הואיל ותמיד אל המן עיניהם ומעולם לא יראו דשא עשב מזריע זרע אלא דבר לבן פועל ביותר בחוש הראות כידוע ואותו הגוון תמיד אצלם או ברחים או בפרור בבתים בחצרות ובשדות על כי ברדת הטל על המחנה באישון לילה ואפלה ירד המן עליו באופן שלא נשאר רגע לחזות בנועם ה' ממגד תבואות שמש וממגד ארח ומלואה כגן ה' כארץ מצרים:

ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע. כל הכועס ישתנו פניו ויאדימו כתולע עששה מכעס עינו (ו) כי יתנועעו רוחותיו בתנועה מבולבלת ובלי סדר. ואשר נכתב בהי"ת חרון אף היא לשכך את האוזן ולא יכעוס והכעס אינה מדה מבלבלת רוחו יתברך ולא עוז פניו ישונה ואין בו מתנאי החרון. כמאמר דוד (תהלים ב') יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו. רצה להודיע לנו כאשר הצענו שהחרון יחמם הרוחות ויעלה אידים במוח האדם וינועו כשכור בתנועה בלי סדר ויאדימו פניו ויתלהבו כאש. ואיש השמח וטוב לב להפך רוחו ינוח בהשקט ואידים ישבותו. אבל ה' יתברך אין מדתו כמדת בשר ודם והשמחה והחרון לא יחדשו דבר בעצמותו כי החרון אינו הוללות

ובלבול הדעת בו כמו באדם אלא פעולה להעניש החוטא. כאשר כתבו מפלוטרק"ו היוני אשר ענש עבדו וצוה להכותו על רוע מעשיו. וכאשר העבד הוכיחו למה כעס עליו והכעס מדה רעה? השיבו החכם בנחת שהוא לא כעס מעולם ואין בו ממדת החרון אלא יעשה זה למשפט להענישו על רעתו. כן אלהים חיים ומלך עולם לא יחרה אפו להתגולל ולהתגעש ולא יתחדש בו דבר אלא ישלח חרון אפו להעניש החוטאים ואמנם רוחו בנחת באופן שישחק וילעג למו בהשקט ואז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו. ואלו רוחו היה מתפעל מן הכעס כבשר ודם לא היה שוחק ומלעיג בתוך פעולת החרון. ככה הודיענו הכתוב בזה שעם כי חרה אף ה' מאד מ"מ לא נשתנו מדותיו. אמנם לא כן משה שהורעו פניו ונשתנית מראיתו מכח הכעס. ובעיני משה רע:

אלדד ומידד מתנבאים במחנה: עד **המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים וגו'**:

ביקשו הנער ויהושע למאוס עז פני' שני הזקנים המתנבאים בתוך המחנה בפרסום ובהמון העם וכן לא יעשה. כי אמנם ההתבודדות יפה לנבואה וכבוד אלהים הסתר דבר בהצנע לכת ואין דורשים במרכבה בתוך קהל ועדה וסוד ה' ליראיו יצפנם בסוכו בסתר כנפיו. אולם הנבואה בהקהל ברחובות קריה גנאי לה באשר ילמדו העם להתרגל בעבודה ההיא ויתנבאו גם המה בתוכם ויבואו לזלזל בה וכדי בזיון וקצף. וגנאי גם כן למשה שהיה נביא לבדו ולא קם כמוהו ועתה כאלו כל עם ה' נביאים בעיני אמהות עבדיו כאחד הרקים. וגם כל העם הזה מצאו חזון מה'. אכן משה הוכיח יהושע בדברו ואמר שאל יפחד מזה כי אמנם אין יכולת ביד האדם להביא שפע הנבואה ברצונו אלא היא מאתו יתברך לאשר יחפוץ יתננה. ולא יעשה אדם דבר בלמוד והנהגה בדרכי הנבואה אם ה' לא יתן הטוב כי מידו הכל. וזהו אמרו המקנא אתה לי כלומר כי תאמר בלבבך הדברים האלה להיותך מקנא לכבודי שלא יהיו כל עם ה' נביאים אלא יהיה לי לבדי החרש ושים ידך על פיך כי מי יוכל ליתן הל עם ה' נביאים. ומי יכול לעשותם נביאים? הואיל וה' הוא הנותן רוחו עליהם ולא בן אדם. ואם כן יעמלו הקהל ויטרחו בדרכי הנבואה לא יעשו כלום אם ה' לא יתן רוחו עליהם ואם ה' לא יתן שוא עמלו בניו בו:

והר"ר גרשם בני תנצב"ה פירש. כי אמנם (ז) הקנאה תפול על דבר אשר יעשה האדם בכחו ושכלו הנותן לו כח לעשות חיל כי בו יקנא חבירו עליו הואיל ואין בעצמו כמדות חבירו. אבל לא תפול הקנאה בדבר שהוא מתת אלהים ועזר וסיוע מן השמים כאשר אין ביד האדם להתדמה אליו, ד"מ הקנאה אינה ראויה אל איש כי יהיה בו מום גבן או דק פסח או עור לאיש חבירו יפה עינים וטוב תואר מאד באשר היופי בא לו מן השמים ולא ילבינו פניו כי גדולה תשובה שישיבנו. לך לאומן שעשאני! לא כן במדות

ובפעולות המה בידו ראויה בהם הקנאה. אם על פניו יברכוהו ויורו באצבע מדותיו המגונות והשפלות לערך מדות חבירו. והטעם שאין מקנאין בדבר שאי אפשר להשיגו. והדבר מבואר. וקנאה כזאת היא התאוה לדבר כמו שאמר (תהלים ל"ז) אל תקנא בעושי עולה, לעשות כמעשיהם. הלכך חשש משה שקנאו בעבורו על כי הוא לא יתנבא אלא בהתבודדותו והמה לא כן אלא במעלה טובה ורחבה על נבואתו להתנבא אף בהקהל ובפרסום. ולכן גם הוא ברוב ענותנותו ענהו ליהושע המקנא אתה לי! אין ראוי שתהיה קנאי לכבודי כי אולם בנבואה אין שייך קנאה הואיל ואין בכח האדם להשיגה בשכלו ועמלו אלא היא מאת ה' מן השמים. וכל עמל האדם איננו שוה להתנבא אם לא כי רוח נסע מאת ה'. ואם ככה מי יתן ויהי רצון שיהיה כל עם ה' נביאים ולא יקרה לי עון בדבר הזה ואין לי גנאי ודופי כאשר לה' ליתן עליהם רוחו ולא מאתם ואין בי כח להשיג בשכלי כמידת השגתם:

הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר וישמע ה':

מבואר שישמע ה' דבריהם מבלי שיגיד הכתוב? ואני אמרתי בחפזי שהמה רצו ללגלג על משה להיותו כבד פה וכבד לשון ודבריו אינם נשמעים עד כי הוצרך לאהרן לפה ולמליץ במצרים. וגם זאת טענתם שאין לו להתנשא ולהשתרר עליהם על דברו עם ה'. כי לא ידע להשמיע בחוץ קולו אם לא יפרשו המה דבריו הרק אך במשה דבר ה' הנה במשה לא היה אלא דבור לבדו שדבר ה' עמו. אבל לא יכול ללמד דעת את העם בלתנו כי לא ישמעו דבריו. וזהו אמרם הלא גם בנו דבר וישמע ה'. דרך צחוק והתול. כי דבורינו שדברנו שמע ה' כלשון בני אדם מה שלא נשמע דבור משה להיותו כבד פה ולשון ועל הלעג והשחוק הזה נענשו:

והאיש משה ענו מאד וגו':

פירשנוהו בפרשת ויחי בפסוק ויט שכמו לסבול:

ויחר אף ה' בם וילך: כאשר אמרנו למעלה בסמוך הכעס בו ית' אינו חסרון ומדה רעה בטבע אלא להעניש החוטא ולא תתעצם בו. באופן שכאשר יחרה אפו להעניש לא יאריך בו הכעס אלא תכף ברגע כמימריה חלף הלך לו ועד שלא חרה אפו כבר עבר ממנו החרון וילך לו מדעתו ית'. ועל כן גם העונש לא יתפשט ולא יאריך ימים על האדמה. כי כבר ידענו הפרש בין האדם אשר יחרה אפו בנקל לאיש ארך רוח.

(ח) כי הראשון יבהל ברוחו לכעוס מהר ברגע לנתוץ ולהאביד אמנם אם תמתין עד כלה זעם בהיותו נוח לרצות כבר יתנחם האיש ההוא תכף ומיד ויבקש לשוב אליו וירפאהו ממכתו. אבל האיש ארך אפים וקשה לכעוס כאשר יחרה אפו אין תרופה למכתו ואין קץ

לזעמו באופן שהנופל תחתיו לא יקוה שלום ממנו ולשוא יעמול לשוב אליו וירחמהו. על כן הי"ת לא יכעוס על בניו אלא במדה הראשונה וכמה זעמו רגע ואם ישב בדד וידום מי שנטל עליו עד כלה זעם ישוב אל ה' והשיב מעליו אפו. וכן כתוב (ישעי' י"ב) אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני משבח ואומר הנביא חרון אף ה' הוכח יוכיח החוטא אולם כאשר ישוב אפו בכמעט רגע יבקש לנחמהו ויעשה עמו טוב וחסד תחת הצרות והרעות:

פרשת שלח

שלח לך אנשים וגו': רעיוני על משכבי סליקו לנצור ארחות משפט ולהבין אמרי בינה. למה זה צוה ה' לבני ישראל דבר יכשלו בו ויביאם למות במדבר עד תום כל הדור? ואף אם נאמר שהם שאלו כאמור בספר דברים וכאשר השתדלו בזה המפרשי'. מ"מ אם לא חפץ ה' להמיתם היה ראוי מגודל רחמיו על ברואיו שלא לשלחם ולא לשמוע לדבריהם לבלתי יחטאו כי ספק שידע ה' העתיד לבוא ושהמרגלים יוציאו דבה ויניאו את לב העם. או ישים בלב התרים את הארץ להשיב שולחם דבר לא יניע את ישראל כאשר עשו. ואין להשיב שעדיין לא שלם עון האמורי והוצרך ה' יתברך למצוא תחבולה להאריך להם ירושת הארץ. כי זה גנאי וחסרון בכח ה' יתברך ובשלמות מדותיו אל אמונה ואין עול שיעשה פועל און ומרמה לגנוב את לב אנשי ישראל אשר הוציא מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה בלתי חטאם אליו! והכתוב אומר (דברים א') עלה רש וגו' ולא איש אל ויכזב בדברי שקר! וגם אין לומר שהי"ת לא יכריח האדם ואין ברצונו ליטול רשות הברואים בשום פנים. יעשו מה שיעשו. כי זה אמת בדבר אשר ממנו ינתן לאדם שכר או עונש. אך אמנם (**א**) בדבר יצא ממנו תועלת כללי או עונש ראוי לזולתו מצאנו כמה וכמה פעמים יכריח ה' לעשות הפעולות בתורה ובנביאים. כמאמר הכתוב (משלי כ"א) לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו. ובענין הקשאת לב פרעה. ופתוי אחאב לעלות רמות גלעד (מ"א כ"ב, דה"ב י"ח) שיקבל ענשו. ונתינת חן העם בעיני מצרים וישאילום. והסתת דוד למנות את ישראל (ש"ב כ"ד, דה"א כ"א) שיקבלו ישראל עונש היה ראוי להם דכתיב ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וגו' ובאמציהו כתוב (דה"ב כ"ה) ולא שמע אמציהו כי מהאלהים היא למאן תתם ביד כי דרשו את אלהי אדום מבואר בו שהי"ת נטל רשותו והכריחו ללכת למלחמה עם אחיהם בני ישראל. וכן מצאנו (ש"ב י"ז) וה' אמר להפר את עצת אחיתופל הטובה למען הביא על אבשלום את הרעה. ככה ברחבעם וירבעם (מ"א י"ב) כי מאתי נהיה הדבר. ובשמשון (שופטים י"ד) ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא. גם ראינו בישראל באמרם (לקמן י"ד) נתנה ראש ונשובה מצרים מנעם ה' והענישם עד שעזבו מחשבותיהם וכן בצאתם ממצרים (שמות י"ג) לא נחם אלהים

דרך ארץ פלשתים פן ינחם העם ושבו מצרימה וכאלה רבים בתורה יורו וילמדו שהי"ת לפעמים יכריח ויסבב פעולות יחשוב אותן ראויות לתועלת או לעונש ברואיו. גם הלום ראיתי וגדולה היא אלי למה הי"ת יבקש תחבולות לסבבם דרך ים סוף כאלו אין בידו להטות לבם אל אשר יחפוץ ולתת להם לב אמיץ בגבורים לא ישובו מפני כל אם רצונו שעל כל פנים ילכו לרשת את הארץ אשר נשבע ה' לאברהם אף אם לא יזכו? זאת ועוד אחרת כי אמת ויציב שידע ה' מה שעתיד לבוא על האדם אם כן היאך יעלה על הדעת לסבב סבות שלא יעשה איש פעולה בהפך מה שראה ה'? כי זה נמנע שאם יוכל אדם לשנות ממה שידעהו ה' תהיה ידיעתו מסופקת ולא אמיתית! ואם כן מדוע לא נחם דרך ארץ פלשתים כאשר ידע מעשה שהיה כך היה שבאמת לא ישובו מצרימה? גם בדוד אמר (ש"א כ"ג) היסגירו בעלי קעילה וגו' ביד שאול ויאמר ה' יסגירו והוא ברח משם באופן שלא הסגירו. אם כן היתה ידיעת ה' על תנאי אם לא יברח והיא קרובה לידיעת האדם שידע שיאונה לו מקרה רע אם לא ישתדל להנצל ממנו? בכל אלה ראוי להתעכב ולחשוב מחשבות ללמד דעת את העם בחשכה יתהלכו להאיר להם ללכת יומם ולילה:

אבל שמע ישראל האזינו כל יושבי חלד והאמינו (**ב**) כי הי"ת יודע כל העתיד בפעולות האנשים ולא יכריח מפני כן הואיל ולא יהיה הדבר ולא יקום לפי שידעהו הי"ת אלא ידעהו הי"ת לפי שעתיד להיות כאשר ה' צופה ומביט עד סוף כל הדורות כאלו כבר המה לפניו ואין בזה הכרח לפעולות בני אדם ההולכים בשרירות לבם והרשות להם נתונה. לדמיון העור כאשר אמרנו במקום אחר. כי אמנם (**ג**) הידיעה ביודע היא תמיד אחת בעבר ובעתיד ולא תשתנה אלא בדבר הידוע כפי מה שהוא או עתיד או עבר וכאשר הידיעה בדבר שעבר לא תכריח הפעולה להיות כך וכך הואיל ונעשתה כבר ככה הידיעה בעתיד לא תכריח להיות כך וכך ואין ביניהם הפרש אלא שנוי מצד הפעול שזה עבר וזה עתיד ולא מצד הפועל.

(**ד**) לכן לא יעזור ה' ביד האדם או ימנענו מרצונו כי יהיה אם כן מונע בחירתו או עוזר לו ולא יקרא אדם ההוא ברשותו. ואם (**ה**) לפעמים יפעול ה' ביכלתו דבר מן הדברים נגד רשות הבריות כי כן עלה במחשבה לפניו לאיזה תכלית ותועלת אין לפועל המוכרח על הפעולה ההיא שכר או עונש כי כן צווה ולא פעל ברשותו כאשר יקרה מקרה אל האדם לפעמים יבין וישכיל ויגמור בדעתו שלא לעשות פעולה מן הפעולות ועם כל זה יעשנה מכח ההכרח ורצון חיצוני לא ידע האדם מה שיהיה. כמאמר שלמה (קהלת ח') כי לכל חפץ יש עת ומשפט כי רעת האדם רבה עליו וזה הוא כח עליון המכריחו בעת מן העתים לפעול נגד רצונו והוסיף ואמר (שם) כי אינו יודע מה שיהיה וגו' אין

אדם שליט ברוח וגו'. הלא תראה שלפעמים יצוה ה' בכחו ויגזור כך וכך על האדם כמו בירמיה (א') בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו' ובבטן לא זכה להיות נביא והבטיחו שלא יהרגוהו ויתן בלב אויביו להצילו כמו שאמר (שם) ונלחמו אתך ולא יוכלו לך כי אתך אני להצילך. ובשלמה כתיב (ש"ב י"ב) וה' אהבו ועדיין ילד היה ולא זכה לאהבת ה'. ותרא אותו כי טוב הוא. ושמשון. (שופטים י"ג) כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן. כל אלה והדומה להם לא היו פועלים ברשותם ונבחרו מאת ה' מן השמים לתועלת עמו ישראל. ואלו ירמיה או שלמה היו חוטאים ומורדים בה' הנה אם כן לא יתקיים יעוד ה'? או שהי"ת יגלה סודו גם אל הנביאים הפושעים! ובהכרח ראוי לומר שלא היו ברשותם לפחות עד תום הפעולה אשר נבחרו לעשות. ועל זה כתוב (יחזקאל ל"ו) ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי אשר בחוקי תלכו ונאמר (דה"א כ"ח) ויאמר דוד לשלמה בנו חזק ואמץ ועשה אל תירא ואל תחת כי ה' אלהים אלהי עמך לא ירפך ולא יעזבך עד לכלות כל מלאכת עבודת בית ה'. וראינו כי אחר תום ובנין הבית חטא בנשיו ובע"ז כאשר החזירו ה' ברשות עצמו וכזה רצה להעניש ה' יתברך עמו ויסת את דוד למנות את ישראל וראינו שלא נמנה עון זה על דוד ולא נענש עליו. ובשגם אמר דוד (ש"ב כ"ד) הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי כי לא ידע שניטלה ממנו בחירתו. וכן פתוי לב אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד להענישו וימות. ושמשון היו אביו ואמו מוכיחים אותו כי לא ידעו שהוסר ממנו רשותו ומה' היה הדבר. וכן הקשאת לב פרעה שיקבלו המצרים ענשם. ואמציהו לא נענש על המלחמה אלא על עוונותיו הקודמים כדכתיב (דה"ב כ"ה) כי דרשו את אלהי אדום. ואמנם כל אלה לא נענשו על הפעולה ההיא כי אין להם משפט מות שלא פעלו בבחירתם אלא הוכרחו בהם. והארכנו בזה בפרשת וארא. הנה שמעת עד כה היות פעולות בבני אדם יכריח ה' בהנה לעשות כרצונו. אמנם (ו) לא יעשה ה' אלהים דבר זה באופן שוה ולא יכריח ה' לב האדם על ידי הכרח גמור. כ"א כאשר אין מקום לסבב הדבר באופן אחר. ותדע ותשכיל כי (ז) שני דרכים למקום להטות לב איש. או בהכרח שלם רצוני שיטה לבו ויכניע רצונו לעשות מה שירצה ה' או בהכרח בלתי שלם שיפתח לפניו הדרך ויניענו בצורות המתרגשות ובמקרים בם יתפעל האדם ויפעול ובזה השני לא יכריח רצונו בהכרח גמור כי אפשר שהאיש עם כל המניעים יתחזק במחשבתו ולא יעזוב דרכו מה שלא יאונה באופן הראשון שבהכרח האיש יצטרך לעשות כרצון ה' יתברך ולא ישוב ממנו. והנה כאשר יעלה לפניו שאדם יפעול פעולה זו אם ידע ה' שברצונו וברשותו מבלי מכריח יעשנה האדם לא ישנה ה' טבע הדברים ולא יאחוז להפעילו בדרך ההכרח כאשר נעשה רצונו בדרך טבע וברצון האיש ההוא. אבל אם ידע

שהאיש לא יעשנה אם יעזוב לו בחירתו אז ישתדל להטות לבבו במניעים בדרך הב' כאשר עשה בנתינת חן העם בעיני מצרים. ואם עד אלה ידע שלא ישמע לו יאחוז בדרך הראשון בהכרח גמור כמו בפרשה הזאת שאמרו ניתנה ראש ונשובה מצרימה הוכרח ה' בכחו למנוע חזרתם שמה. והנה אביא הנה מעשה בלעם הובא בכתובים לבנין אב ללמדנו הדבר הגדול הזה. כי אמנם לא רצה ה' שיקלל את ישראל. ולמה אם כן אחר צוותו אותו לא תלך עמהם חזר ואמר קום לך אתם? והדבר הוא כי רצה הקב"ה לנסותו בכל האופנים אם ילך במצותו אבל עכ"פ גזר הי"ת שלא יקלל את ישראל. ובראשונה הניחו ברשותו ואמר לו קום לך אתם. וכאשר ראהו שאם יניחנו ברשותו הוא יאור את העם אחז ה' בדרך השני והביא לו מונעים ויצא מלאך ה' לשטן לו והראה לו פלא דבור האתון. ובראותו שעד הנה לא סר ממחשבתו ולא נתפעל ולא מלא אחרי ה' תפש ה' ההכרח בדרך הראשון ומנע ממנו את בחירתו ואמר שוב אל בלק וכה תדבר. ונאריך בפרשת בלק. זה הכלל כי לא יעשה ה' דבר על צד הבטול אין צורך לו ושבלתו כבר תעשה הפעולה ההיא אם לא כי קנאת ה' צבאות תעשה ואת (ח) לפעמים לשלח מונעים או מניעים מהדרך הב' להוסיף שכר או עונש הפועל כאשר גם במניעים ההם ידע ה' שהפועל ההוא לא יסור מדרכו אם להרע ואם להיטיב וזה נקרא ניסיון כמו באברהם ואיוב. ועוד נדבר בפרשת וילך. והנה ידוע ומפורסם שלא היה מוכרח ה' יתברך להביא אל ארץ כנען אלא זרע האבות יהיה בדור שיהיה כאשר שלם עון האמורי ויזכו המה אל המנוחה ואל הנחלה. כי ידענו שאם היה מאבדם עד השמידו אותם בעון העגל או בפשע אחר כבר היה מקיים הבטחתו בזרע משה בחירו כי לא הבטיח לאבות שדור המדבר דוקא יירשו ארץ וגלוי וידוע לפניו שיהיו בנים לא אמון בם ושלא יכנסו לארץ בעונם אלא בניהם. לכך לא רצה לפעול בכחו ובגבורתו להכריח הטבע ורשות האדם שלא יחטאו ושלא ישמעו לקול התרים את הארץ כי לא זכו בזה ולא הבטיח ה' להביא אותם אל הארץ ועזב הי"ת ברשותם הפעולות. ואם לא יכנסו המה כי יחטאו לו יקיים הבטחתו בזרעם בזמן כי יהיה שלם עון האמורי. ואם דור המדבר היו זוכים ולא חטאו היה באמת מכניסם לאלתר והיה נותן להם האמורי למס עד שלם עונו כאשר עשה ליתר הכנעני והורש לא הורישו. כי אל צדיק הוא לא יעשה טוב לאחד בהריעו לאחר אינו ראוי לאותו עונש. לכן כאשר באו לפני משה ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כאשר העיד משה כי הן בפיהו נכונה. לא רצה הי"ת למנעם ולא לשים בלב המרגלים שלא להוציא דבה שלא ליטול רשותם בדבר שידע שיחטאו ולא יכנסו לארץ. וגם לא רצה לתת לפניהם מונעים כאשר עשה ברצותם לשוב מצרימה. אמנם חזרתם למצרים לא רצה הי"ת עכ"פ

ונתן ה' בקולו עליהם והכריחם שלא לשוב כי אם היו שבים לא היה יכול הי"ת להביאם עוד לארך לקיים הבטחתו אל האבות גם בבנים אחריהם אם לא יחזור להביא נפלאות וניסים במסות גדולות כאשר עשה ביום הזה וכדי בזיון וקצף. ולכן לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אלו היה מראה להם תרועת מלחמה מיד בצאתם ממצרים זה היה ליתן לפניהם מניע חזק לעזוב רשותם ולחזור לאחוריהם. ויהיה נגד המכוון. הלכך הסיבם דרך המדבר כדי שלא יבוא להם חפץ לחזור ויצטרך ה' יתברך לתפוש ההכרח שלא ישובו כאשר עשה במרגלים. ואתה הקורא שמור אלו העיקרים בדבר הזה ושים אליהם לבך לתורה ולתעודה כי אין לך מדה טובה הימנה בפי המפרשים:

איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם. עד **ואלה שמותם וגו'**:

יקשה אומרו כל נשיא בהם ולא אמר איש ראש לבית אבותיו כבפרשת במדבר? או יאמר כל נשיאיהם? ומה שאמר וישלח אותם וגו' כלם אנשים ראשי בני ישראל ולא אמר כל נשיא בהם כדבר ה'? ועוד מדוע כתב ששלח אותם עד לא הזכיר שמם ואחר הזכירם אחד לאחד חזר ואמר וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען? והנראה שגלוי וידוע לפניו שאלה חטאים היו בנפשותם ושלא היו ראוים לשררה על פי ה' בעיני ישראל. כי האדם יראה לעינים ויחשוב לאנשים כשרים הצבועים חלקו מחמאות פיהם ותחתיהם תעמוד הבהרת. וזה החילם לעשות כדי להשתרר לרדוף אחר הכבוד והגאוה. והנה זה דרכם כסל למו. ונקוט כללא בידך (**ט**) כי כל צבוע וחנף בענוה אחר שהשיג תאות נפשו תיכף ומיד יתהפך סורי הגפן נכריה ומראה באצבע גבהותו ורום לבבו. הנה כי כן בדבר הזה אמרו ה' תשלחו כל נשיא בהם כלומר כל איש שהוא נשיא לעיני ההמון מראה עצמו איש טוב והגון לנשיאות. אבל בעיני אינו נשיא כי ידעתי את האיש ואת שיחו ממני לא יפלא כל דבר. ובהם לבד הוא נשיא. והראיה כי מיד שבחר משה בהם לשלחם עין בעין ראו רוממות לבם וגאונם. זהו אמרו וישלח אותם משה וגו' רוצה לומר שבחרם לשלחם ותיכף ומיד ראשי בני ישראל המה וברגע פרח הנגע בהם וגלתה את מומם וזדון לבבם עד שעשו עצמם ראשי בני ישראל. ואז משה גם כן הכיר בהם וידע מגאותם שידברו סרה על ה' ולפיכך שבו להיות נבזים ושפלים בעיניו וקראם לבד אנשים באמרו אלה שמות האנשים אשר שלח משה וגו' והתפלל על יהושע בקרוא לו שם חדש לאמר יה יושיעך מעצת מרגלים כי כבר עתה היו בעיניו כרשעים ועתידים ליתן את הדין. ד"א איש אחד למטה אבותיו תשלחו כל נשיא בהם. כי אמנם פשתה צרעת הממארת בקהל העברים (**י**) שאין איש מכיר את מקומו ויאמרו כלם להיות ראשים ואין בינינו מי שיקבל תוכחות דור ששופטים את שופטיהם וזה סבה לכל הרעות שאכלונו הממונו כידוע. ולפי שגם

בשלוח המרגלים פחד ה' שיקלקלו דרכם כפעם בפעם וירצו לעלות כלם בראש הוצרך לצוות למשה בפירוש שלא ישלח אלא איש אחד למטה לבד ואין איש אתו. והטעם לפי שכל נשיא בהם הואיל וכל ישראל נשיאים ובני מלכים בעיניהם ואם תניחם ירצו לעלות כלם בראש ואין איש יניח מקומו לחבירו:

ויקרא משה להושע בן נון יהושע. פירשו חז"ל יה יושיעך מעצת המרגלים ולפי זה היה מן הראוי שיזכר בתורה קודם לכן בשם הושע ונהפוך הוא שתמיד טרם שלוח המרגלים קרוי יהושע ולא הושע גם משה ביום מותו קראו הושע בפרשת האזינו אמנם הקב"ה קראו יהושע בפרשת וילך ובספרו גם כן תמיד בשם יהושע יקרא? צריך לדרוש הטעם. אולם באמת כך המנהג מימי קדם באיש הפורש לעבודת המלך שישנו את שמו ויעשו לו שם אחר כשם הגדולים אשר בארץ שם המורה על עבודתו ועל משאו כיוסף (בראשית מ"א) שהסבו את שמו בשם צפנת פענח וכן (דניאל א') בדניאל וחביריו להודיע לכל היותו כבריה חדשה וכקטן שנולד לצאת משלטנות עצמו אל עבדות המושל והשר. והואיל ויהושע ביום הולדו היה שמו הושע וכשפירש לעבודת המלך משה רבו החליף שמו יהושע כמנהג. ולכן כאשר היה עבדו תמיד זה שמו אשר יקראו בשם יהשע ולא הושע כדכתיב (שמות ל"ג) ומשרתו יהושע (לעיל י"א) ויען יהושע משרת משה. אמנם עתה שהיה למשה לבחור אנשים ראשי אלפי ישראל ולא עבדים ומשרתים הוצרך לחזור לו שמו הקדום המורה על החירות ולכן קראוהו בזה למטה אפרים הושע בן נון ולא עוד יהושע. ומה שאמר ויקרא משה להושע בן נון יהשע מה טעם קאמר מדוע חזר לקראו כאן הושע ולא בשמו יהושע הקרוי עד עתה והטעם שזה שמו לעולם הושע ומה שקראוהו עד הנה יהושע הוא להיותו עבדו כמנהג ולזה אמר ואלה שמות האנשים וגו' ויקרא משה להושע בן נון יהושע רוצה לומר לפי שהוצרך משה לשלוח לתור את הארץ אנשים ולא עבדים לכך חזר וקראו בשמו הקדום הושע ולא להזכירו בשם יהושע המורה על עבודתו על כן ויקרא משה להושע בן נון יהושע פירוש אם נקרא יהושע טרם זה לא כי זה הוא שמו אלא לפי שקראו כן משה מקדם כאשר בא לעבודתו ואין זה שמו. מיהו זה היה מענותנותו של משה כי אדרבה להקרא יהושע כבוד הוא לו שעבד מלך מלך וכן הראה זה לו הקדוש ב"ה בקרוא לו שם חדש יהושע ולא הושע בפרשת וילך וכן יהושע עצמו בספרו היה מתכבד במשה והתפאר בשם יהושע המורה היותו עבד משה בחשבו זה לו לכבוד ולתפארת. ומשה סרכיה נקט בפרשת האזינו וקראו הושע להורות על החירות להיותו נכנס ביום ההוא במלכות תחתיו למשול על ישראל ואין ראוי שיקרא בשם משרת כבימי קדם:

ויעלו בנגב ויבא עד חברון ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק וחברון שבע שנים וגו':
יש לדרוש יישוב נכון בפסוק הזה על פי פשוטו מדוע אמר ויבא לשון יחיד אחר שיאמר ויעלו לשון רבים? ומה ילמדנו שילידי הענק היו בחברון או בעיר אחרת ושחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים? וזה אינו מן הענין. אלא שכוונת הפסוק לידע ולהודיע רשעת המרגלים אשר יכחשו בפיהם ויכזבו להוציא דבא שקר וכזב על הארץ מה שאינו באמת. כי אמנם נצטוו לראות הבמחנים ואם במבצרים הם יושבים. שאם במחנים יהיה סימן שהעם חזק ואמיץ. ואם במבצרים יהיה העם ירא ורך הלבב. והמרגלים הלכו בשרירות לבם הרע והגידו וכחדו שגם זה גם זה היה בהם והערים בצורות גדולות מאד ועם כל זה ילידי הענק ראינו שם באופן שא"א לעלות אליהם הואיל ושניהם בם גבורה ובצורות. והכתוב הזה בא וצווח והעיד לנו כי המרגלים האלה אכן לשקר ישבעו ותועה דברו על ה' כי באמת הכנענים לא היו יושבים בערי הבצורות אלא במחנים ירצה באמצע הדרכים בערי הפרזות. וזה ראו בעיניהם כשעלו בנגב ירצה דרך ומסילה לעלות עד חברון ושזה הנגב והמסילה היה בא ועולה עד חברון דרך אין בה ערים ומגדלים אלא פרוץ ועומד עד חברון ובכל הדרך שהלכו עד חברון לא מצאו מבצרים מכל וכל. ושם אחימן וששי וגו' רוצה לומר באותו נגב היו יושבים אלה ילידי הענק ולא ענקים אלא בני הענק וחלשים מהם נטושים על פני השדה באופן שלא היו עומדים בבצורות. וגם חברון עצמה לא היתה עיר בצורה לומר שבתוכה יסגרו הענקים ולא תוכלו להלחם בם כי חברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים וכל עיר ישנה ובנוייה מימי קדם ומשנים קדמוניות אינה בצורה כידוע לבעלי מלאכת המבצרים. וזכר צוען מצרים לחזק הדבר מאד כי ידענו שמצרים לא היתה בצורה. עד שהוצרכו ישראל לבנות ערים בצורות סביבה את פתום ואת רעמסס. להראות לנו כי לא לבד הכנענים לא היו יושבים בבצורות אלא שאין להם מבצרים כל עיקר ושגם העם לא היו נפילים אלא בני ענקים. ונתאמת שקר מאמר המרגלים

וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן וגו' וישיבו אותם דבר ואת כל העדה וגו':

ויספרו לו וגו':

יקשה ראשונה מה זה הדבר שהשיבו אל כל העדה והפסיק הענין ואמר ויראום את פרי הארץ? שנית מה לנו אם השיבו הדבר אל כל העדה או אל משה לבדו? שלישית שלא אמר ויספרו להם הואיל וגם אל כל העדה דברו דבריהם? רביעית מה כוונת אמרו ויהס כלב את העם אל משה? חמישית עליו נעלה שזה אינו טעם מתנגד למה שאמרו התרים את הארץ מוציאי דבה? אלא אם היו אומרים אל תיראו ואל תערצו כי העם אינו חזק

והערים אינם בצורות ושקר הגידו לכם והראוי כפי מאמר מהר"י אברבאנאל ומהרי"א אשכנזי. שמנהג המרגלים בארצות האויב כששבים אינם מדברים דבריהם בפרסום ובהקהל שלא להניא לב אנשי המלחמה אלא לשר הצבא לבדו בחשאי. וכן היה הטעם שלח לך אנשים רצונו שלח אתה כדרך כל ראשי הלוחמים בינך לבין עצמם לאמר אל ישמעו העברים פן ירך לבבם הערל ויכנס מורך בלבבם. אמנם המרגלים עזי נפש אשר כל מחשבתם להוציא דבה לא נשמרו מזה אבל רצו לדבר דבריהם בקהל ועדה לשמצה בקמיהם וישיבו אותם דבר ואת כל העדה ועשו בהפך אל מה שנצטוו בבואם אל כל הקהל להגיד הדבר הרע הזה. וכן אחר זה אמר הכתוב ופרסם גנותם ורוע לבבם באמור והאנשים אשר שלח משה וגו' וישובו וילינו עליו את כל העדה רצונו השלוחים ששלח משה לבדו והיה להם להשיב דבר אליו לבד מ"מ שבו וילינו עליו כל העדה. ולא עוד אלא שאם היה להם לומר איזה דבר טוב היו מנעימים אותו בלחש אל משה לבדו שלא ישמעו המון העם ואת אשר היה להם לכסות ירצה הדברים הרעים יאמרום בתוך קהל ועדה ויתנו את קולם למען תפוש את ישראל בלבבם ולהדיחם מעל אלהי ישראל. לכן ויספרו לו וגו' וגם זבת חלב ודבש היא שזה בהיותו דבר טוב ושבח לארץ ישראל לא הגידוהו אלא משה לבדו בחשאי ובהצנע אבל אפס כי עז העם וגו' הפכו פניהם כלפי העם. על כן כלב שהבין וראה תחבולתם ויהס כלב את העם אל משה כלומר אין זה הדבר שראוי לדבר בפני העם אלא אל משה לבדו אמנם אליכם בני ישראל די שתדעו שעלה נעלה וירשנו אותה מבלי שתאמרו דבר אחר והתנאים האחרים ראוי לאומרם לפני משה לבדו ולא אל המון העם וכל זה כדרך יוצאי הצבא האומרים לצבא דברים טובים דברים נחומים שלא יפחדו. עם כל זה המרגלים החטאים עודם במרד ובמעל והשיבו את כלב כי אפילו תימא שאין ראוי לדבר אל העם אלא בדרך סתם. אעפ"כ תשובתם בצדה בדרך סתם לא נוכל לעלות אל העם:

אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאד וגם ילידי הענק ראינו שם: **ראוי** לשום לב על אמרו היושב בארץ ולא אמר עם הארץ סתם שכבר ידענו שהוא יושב בה? וכן אמרו ילידי הענק ולא אמר נפילים או ענקים? אלא לפי שהגבור לא יסתר בבצורות ולא יליץ בנצורים כי יבטח בגבורתו רצו להגיד אם כן שהעם הזה כ"כ עז פנים וגבור שהוא בוחר לשכון בארץ על פני השדה ואין כושל במחניו ולא ייירא משוד כי יבא. אע"פ שהערים בצורות גדולות מאד וא"ת א"כ למה יבנו בצורות? והשיב וגם ילידי הענק ראינו שם רצונם להשים שמה הילדים כאשר בחרו בני גד ובני ראובן. ואמרו זה להפחיד את העם לאחר שיש להם גבורה ועריהם בצורות:

ויהס כלב וגו' עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה:

ולא אמר כי יכול נוכל אל העם? הואיל וכלב צעק על השקר שהוציאו המרגלים מלבם שהערים גדולות ובצורות ורצה להודיעם כי כזב בפיהם ואדרבה הערים פרוצות ופתוחות אין חומה עד כי בעלייה לבד יירשוה מבלי מלחמה ועלה נעלה וירשנו אותה כי נוכל לה כאשר אין בה מבצרים. והנה הואיל וזהו מחלוקת במציאות ואין החי מכחיש את החי בדבר האמת על כן האנשים אשר עלו עמו הפכו טענותיהם לדבר אחר בחוזק ואומץ העם באמרם לא נוכל לעלות אל העם וגו' ולא טענו עוד על הערים:

ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה אל בני ישראל לאמר הארץ אשר עברנו בה וגו':

קצת תמוה הטעם שאמר אשר תרו אותם כי הלא ידענו שתרו את הארץ אשר בה דבר הכתוב עד הנה? גם מה שהוסיף הארץ אשר עברנו בה לתור אותה ולא אמר אשר תרנו אותה ובאמרם אשר עברנו בה לתור אותה נראה שעברו בה לתור אבל לא עלה בידם? ויש לפרש כי הואיל ודבה פירושו שקר שלא היה ולא נברא ומוציא דבה הוא כסיל המכחש וכוזב. כן המרגלים דברו כזבים להפחיד העם. ואמרו חז"ל שמצאום קוברי מתים. והנה אם נתעכבו בארץ ימים רבים וראו שמה קוברי מתים לא היה מן התימה כי מי גבר יחיה ולא יראה מות. אך אמנם אם עברו במדינות ובערים דרך העברה ובכל עיר ועיר ברגע עברם ימצאו קוברי מתים זהו דבר פלא והמקרה לא יתמיד שיארע בכל יום עברם לקבור מתו לא ביום אחר. לולי שה' פעל כל זאת להנאתם ולטובתם כדברי חז"ל והם חשבוה לרעה כי אמרו הסבה לרוע מזג האויר ושבהכרח ימותו בכל יום, א"כ ארץ אוכלת יושביה היא זהו השקר והכזב שהוציאו על הארץ כי אולם אין האמת שעברו העברה בעלמא דרך המלך בארץ ובערים אלא שהיו בה והתהלכו בארץ לארכה ולרחבה עד שתרו אותה כראוי כדברי הרמב"ם שהיה זה מרים ופשעם והי"ת להצילם שלא ישגיחו בהם המית מגדוליהם ומזה אין ללמוד שמזג הארץ רע כי אין דבר תימה שימות א' בכל עיר ועיר מדינה ומדינה בכל ימי מגוריהם בה. אולם המה להוציא דבה אמרו שלא נתעכבו בערים אלא דרך העברה ואעפ"כ מצאום מידי עברם קוברי מתים וזה בלי ספק שהארץ משכלת ושתמיד יהיה כן. זהו שאמר ויוציאו דבת הארץ אשר תרו אותה כלומר שנתעכבו בה כראוי לרגל בערים והם אמרו הארץ אשר עברנו בה לתור אותה רצונם שלא ישבו שמה אלא דרך העברה ואעפ"כ מצאום תמיד קוברי מתים אם כן ארץ אוכלת יושביה הוא. אבל יהושע וכלב בקשו מדבריהם להוציא תשובה ואמרו אף הם הארץ אשר עברנו בה לתור אותה טובה הארץ מאד פירוש אע"פ שהיינו עוברים בה

כדבריכם מ"מ ראינו שטובה הארץ וזה גלוי לכל העמים ולכל עובר ושב שלא נצטרכנו להתעכב שמה להבחין הטובה היא אם רעה:

ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפילים:

ירצו שראו הענקים רמי הקומה השוכנים בטח על פני השדה ולבם כלב האריה ואין צורך להם לערים הבצורות כאשר אמרנו ששמה הניחו ילדיהן ילידי הענק. וכאן בענקים המה הגבורים הכתוב מדבר. ואמנם הוסיף כאן בני ענק מן הנפילים רצונו שאל תאמין שבני הענקים לא יאחזו מעשי אבותיהם ולא ידמו אליהם בגבהם ובגבורתם. הואיל וכן (**יא**) מנהג הטבע שבהמשך התולדה מאב לבנו ולבן בנו יתמעט לבנים יתרון וגדולת האיברים והכח כי כן הטבע מתקצר ומתמעט והולך. כי אדרבה עתה הבנים עצמו במאד מאד על האבות. ושם ראינו את הנפילים ואף אם הם בני הענק מ"מ היו יותר גדולים מן הנפילים הקדומים. ויהיה [מלת מן] לשון יתרון. ולא כאשר אמרתם שהם ילידי הענק קטנים וחלושים מהם:

סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראום:

כדרך ונימוס הצל אשר אם הגוף המאיר גדול מגוף החשוך יקטן צל החשוך עד שישוב הצל אחורנית להתקבץ אל נקודה. ולקות הלבנה יוכיח. על כן אמרו יהושע וכלב סר צלם ונתקבץ. וה' שהוא גוף המאיר הוא אתנו. אם כן אל תיראום שלנו גדול משלהם: ד"א כשהשמש על הראש האדם אין צל לו מצדדיו. ומזה ראיה שאנו נטוים על ראשיהם מלמעלה כי בהיות ה' אתנו ולהם אין צל וסר כל צלם לכן אל תיראום כי אנחנו למעלה מהם:

ד"א כי אמנם ישראל מסוככים בענני כבוד עד שהי"ת הוא מסתירם בסתר כנפיו והקב"ה אינו נסתר אלא בצל עצמו. זהו שאמר הכתוב (תהלים צ"א) יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן. בהיות שאין אדם נסתר אלא אחר גוף אחר חוצה לו אבל הי"ת יושב בסתר ונעלם מעינינו ואין גוף אחר מסתירו אלא יושב בסתר עליון ובצל שדי עצמו יתלונן, והנה כאשר אין צל לאויבינו ויהיו גלויים לעין כל וה' אתנו ונסתר מעצמו אין לירא מהם:

ושמעו מצרים כי העלית בכחך וגו': עד **וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי**:

הקושיות באלה הדברים אשר דבר משה ומענה ה' אליו תרבינה מאד **א'** בדברו אל ה' ושמעו מצרים וגו'. מה יתרון שהעלה את העם מקרבו לשישמעו את הדבר הזה? **ב'** מה מאמר ואמרו אל יושב הארץ ולא פירש מה יאמרו אל יושב הארץ? **ג'** על מה שהוסיף לאמר שמעו כי אתה ה' אם רצה לומר שגם יושב הארץ שמע את שמע ה' וכחו הגדול למה לא עירב כאחד עם מצרים ויאמר ושמעו מצרים ויושב הארץ וגו' ל ואם רצונו

שמצרים שמעו כל זה ויגידוהו ליושב הארץ זהו בלתי מתיישב לסדר והלוך הפסוק ואין דבר דבור על אופניו? **ד**' למה לא הזכיר הניסים שעשה במצרים ועל הים את היד החזקה והמסות הגדולות ותפש ענין העננים אשר יוכלו לומר כי היו דרך טבע ואחיזת עינים? **ה**' ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לא ידענו אם הגוים האלה יהיו המצרים או יושב הארץ או אחרים? **ו**' אשר שמעו את שמעך בזה לא פירש אם שמעו את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים או על הים או ניסי מדבר אלא סתם את שמעך ולא פירש מה שמעו? **ז**' בטעם שאמר משה אל ה' מבלתי יכולת ה' ואינו טעם נכון ונקשר אל מה שאמר ששמעו את כחו ואת נפלאותיו. האם בשביל ששמעו את שמע ה' ואת גבורותיו לזה יאמרו מבלתי יכולת אדרבה כל שכן שיאמרו מבלתי יכולת אם לא שמעו יכלתו? **ח**' גם מה שאמר ועתה יגדל נא כח ה' אינו מאמר ראוי במקום הזה כי למה יתגדל ויתרומם כח ה' כאשר לא ישחטם במדבר כי יראה כחו גדול להמית עם רב כאחד מאשר ישב באל תעשה ולא יפעול דבר? **ט**' מה יוסיף רוממות בו ומה יתרון למשה להזכיר מדות הי"ת שהוא המעניש ופוקד עון ולא ינקה וזהו נגד המכוון שאם כן גם לישראל עתה אין ראוי שיסלח עוונותיהם ונקה לא ינקה לפשעיהם? **י**' באמרו סלחתי כדבריך צריך יישוב ולא אמר אסלח או אני סולח? ומה רצונו כדברך האם תהיה סליחה אחרת שאינה כדברי משה? גם הדבר לא היה כן ולא נתכפר להם העון עד שבמדבר ההוא נפלו פגריהם? **יא** יפלא במאמר ה' ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ מה טענה היא זו ומה פירושה שהאל חי וכבודו מלא עולם וכי בשביל זה אין ראוי להם מחילה? **יב** שלא אמר ומלא כבודי כל הארץ מבלי שישנה בדבורו ואולם חי אני הוה וימלא לשון עתיד חי אני מדבר בעדו כבוד ה' לנסתר? **יג** במאמר כי כל האנשים הרואים וגו' וסיים דבריו והשיאם לדבר אחר מבלי שיגיד מה יעשה להם? ובביאור דברי התפילה והמענה באופן יתורצו השאלות אדבר ואצטדק מה שבעת ההיא ימים מקדם חשבו האומות שיש שתי רשוייות אחד המטיב ואחד המריע. ודמו היות אלהינו המריע אשר הרע למצרים כי לא ראו מאתו אלא רעה נגד פניהם וכאשר כתבנו בפרשת וארא ובפרשת בשלח ובפרשת יתרו. אבל מלכי כנען עד הנה לא ידעו את מעשה ה' הגדול והנורא אשר עשה במצרים כי רחוקה היא מכנען אלא שמעו מה שעשה הי"ת לישראל במדבר מן הטובות בעננים המן והשלו ולכן האמינו שזהו האל המטיב באשר לא ידעו עדיין שיכול להריע. הנה תהיינה על הי"ת ב' דעות המצרים יאמרו שהוא אל המריע והכנענים שהוא המטיב. על כן סמוך משה בטענתו החזקה שצריך להתגדל ה' בעיני שניהם עד שידעו כלם שממנו הכל הרעות והטובות ושהכנענים לא יאמינו למצריים. ומעתה נבוא לפירוש הכתובים

ויתיישבו על נכון. ושמעו מצרים כי העלית בכחך כלומר כבר שמעו מצרים שאתה אל מריע ומעניש כי העלית בכחך ובזרועך הנטויה ובמכות גדולות את העם הזה מקרבו ואמרו אל יושב הארץ וגו' ירצה יאמרו זה אל יושב הארץ הזאת שיגידו להם שאתה אל המריע אשר עד הנה המה לא כן חשבו כי שמעו בהפך שאתה אל המטיב בהיות עננך עליהם ובעמוד ענן וגו' ואם כן לא יאמינו למצריים. אמנם כאשר עתה תמית את העם הזה כאיש אחד להשמיד ולאבד או בהכרח אף הכנעניים יאמינו למצריים ויאמרו אז כל הגוים בכלל (שמלת גוים כוללת כל האומות בין מצרים ובין כנען וכלם בשם גוים יקראו) יאמרו כלם פה אחד מבלתי יכולת להביאם פי' שזה על שאין לו יכולת להיטיב אלא להרע ומה שהטיב עמם עד הנה כדי להריע וישחטם במדבר וזו היא טענה נוצחת שתרחם עליהם ואל תשחיתם. ובזה יגדל כח ה' יתנשא שמך וידעו הכל שאתה ארך אפים ורב חסד וגו' ירצה מטיב לכל ונקה לא ינקה וגו' ירצה מריע ושתי המדות בך ולכן סלח נא וגו'. והשיב לו הקב"ה סלחתי כדברך פירוש ממצרים עד הנה סלחתי תמיד כדברך ואולם חי אני וגו' אבל עתה הטענה שאמרת אינה כלם אצלי כי אמנם חי אנכי לעולם ואם לא יכירו עתה גדולתי אנשי הארץ כבר יבא זמן שימלא כבוד ה' את כל הארץ ואם לא יראו מעשי תכף ומיד יראום לאחר זמן כי הנה ימים באים יודו בי כל באי תבל. ועוד בין תבין כי אין בטענותיך טענה כי כל האנשים אשר ראו מעשי בפרסום ההטבה והרעה, את כבודי רוצה לומר הטוב ואת אותותי אשר עשיתי במצרים רעה ובמדבר טובה מכל מקום וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי הדור הרע הזה אם כן מה יעשו איזובי קיר אומות העולם אע"ג שידעו שאני גם המטיב וגם ה' יתן הטוב הלא אל מקום אחד הכל הולך:

ד"א ויאמר ה' סלחתי כדברך היתה טענת משה שעד הנה הקב"ה נשא עונם בפשעים גדולים מזה כמו בעון העגל כמ"ש וכאשר נשאתה וגו' ואם כן למה ה' יעמוד ברחוק ולא ירבה לסלוח? ובעגל (שמות ל"ב) כתב רש"י וביום פקדי ופקדתי עתה שמעתי אליך מלכלותם יחד ותמיד אפקוד עליהם מעט מן העון הזה. מזה ידענו שמשה לא בקש לישראל כפרה גמורה לעונם דלא מסתייעא מלתא אלא מעט מעט יגרשנו. ואם כן מאי שנא הכא דבעי מחילה לחלוטין וראייתו ממה שעשה עד הנה היא ראיה לסתור? הלכך השיבו הי"ת סלחתי כדברך כלומר גם שם במעשה העגל סלחתי כדברך לא מכל וכל אלא שלא לכלותם יחד ואם כן מה תצעק אלי? ועכשו גם את זה לא אעשה אלא כי כל האנשים וגו':

אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא יראוה:

לפי שהעונש בא (**יב**) לא לכפר העין אלא להיות סייג לפושעים ולזה ניתן ליסר החטא בחטא אחר ומכה אדם יומת ואם הרציחה דבר רע למה נרצח אנחנו המכה ל אלא כדי שממנו יקחו מוסר וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד לעשות בדמותו בצלמו לפיכך אם הי"ת יכפר לדור המדבר ויניחם ליכנס לארץ כבר יתן רשות לכל העולם למרוד בו ולהיות ממנאציו ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ולא טוב עשה בעמיו. זהו שאמר אם יראו את הארץ וגו' וכל מנאצי לא יראוה פירוש אם אניחם לעלות לארץ יצא לי שירבו מנאצי מכאן. ואילך לכן יראוה:

הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר חוקת עולם לדורותים ככם כגר יהיו לפני ה':

ידוע כי גר הנספח על בית יעקב בשכבר הימים באים הכל נשכח ויגיעו הימים אשר יתחברו לאחדים ויתקרבו הבנים זרעם עד שיאבד בהם שם גר. לא כן אם מתחלה כאשר בא לדתנו נתיחד עמו באיזה הפרש והיכר כי אז בהפך יחלק לבם ותמיד יתחלקו ביעקב ויפוצו בישראל והם וזרעם אחריהם כל רואיהם יכירום בשם גרים. וזאת תורת החטאת בימינו אלה בקרב ישראל (**יג**) בבוא קהל המגורש ממלכות כאחינו הבאים מארץ שפנייאה לאיטליאה יקראום בשם פרטי והתושבים בשם פרטי בתפילות משונות ומנהגים נפרדים עד כי זה נסבה לשנאת חנם ביניהם וזאת תורת הקנאות עד עלות חמת המציק לאין מרפא כאלו קהל אחד אינו מזרע קדש שארית ישראל כדמותם בצלמם. ואלו בראשית נתערבו בשם אחד ותורה אחת ושפה אחת לכלם היו שבים לעת עתה קהל אחד והיינו לעם אחד. לכן בא הכתוב הזה והזהירנו לאמר הקהל עשו חקה אחת לכם ולגר הגר. ואם תאבו שזה יהיה חקת עולם לדורותיכם ושזרעכם אחריכם יתערבו וקרב אותם אחד אל אחד צריך שככם כגר יהיה לפני ה' ולא תתפללו תפילות שונות אל מול פני ה'.

הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה: ראיתי בני עליה ואינם מועטים כל אוכל תתאב נפשם לחשוב מחשבות ונפשם "בדעה תתמוגג יחוגו ויניעו במהות נפש האדם העולה היא למעלה תעו במדבר החקירות רעבים גם צמאים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם צללו במים האדירים האלה ירדו במצולות מים עמוקים עצה בלב איש והעלו חרס בידם. עד כי רבים שרים עצרו במילים וכף ישימו לפיהם להניח הדרוש לנסתרות לה' אלהינו. (**יד**) אמנם המחנה הנשאר לפליטה כזאת וכל מברחיו בכל אגפיו לא יועילו ולא יצילו שגגת הדמיון "ודעת האדם רבה עליו לחקור ולהתבונן במה שבתוכו ובקרבו. ואם נפליגהו בדברים לא תתיישב בשכלו האמונה שיש עצור בעצמותיו דבר בלתי נפסד יתקיים אחר הפסד הגוף בלתי הודיענו אליו מה תארו ואיככה הקיום ההוא יעמוד

ואופן הדרכתו ולא ישיגוהו החושים? וכשנאמר שהנפש רוחנית וחלק אלוה ממעל כלם דברים טובים דברים ניחומים אולם לא יספיקו לרוות הצמא ותאות לב הדורש והחוקר אלא יפרשו הדבר העמוק בעמוק ממנו וזה יהיה סיבה שרבים מעמי "הארש "מתייחדים לקצץ בנטיעות האמונה ויגזרו אומר שאין לנפש העמדה אחרי הפרדה ממנו ותמות ותכלה במות הגוף. והטעם (**טו**) שלא ידע ולא ישכיל האדם דבר שאינו תחת החוש. וכשלא ניישבנו בדבר הראוי לו כפי מדת שכל האנושי לא יאמין בדבר ויסתער ויתעוות אל דבר שאינו ראוי וישר. ואם נרצה לטנף וללכלך דעתנו (**טז**) במאמרי הפילוסופים המגונים ובלתי ראויים אל האמת כאשר נגענו קצת בספר בראשית אי אפשר שנקבל אחריהם אופן השארות הנפש. הם אמרו בתוך קהל עדת הנחיתיהם דברים אם נאמינם לאמיתים ישרישו בלבבנו דעות רעות וחטאות לא בנקל נסירם בהפכיהם. וזהו הרוע וההפסד אשר אמר קרטיזיאו"ס ישתרש בשכל הלומד בתחילת למודו יהיה קשה להכניס בו דבר יתנגד אליהם. כיוצא בדבר קיימו וקבלו אריסט"ו והנמשכים אחריו גם מפילוסופי בני עמנו שהגשמים כלם מחוברים מחומר וצורה ונשתקע הדבר במוחם עד שגזרו שהמאמין בהפך כאלו לא יאמין בנצחיות הנפש. והסתכל אתה המעיין נקי כפים ובר לבב אוהב החקירה האמיתית ולא החוקר. איך נכשלו ונכסלו השלמים האלה בזמניהם ואיך יצוייר בשכל איש מבין מדעתו (**יז**) שהנפש כי תהיה צורת הגוף והצורה אינו אלא הכנה אל החומר כידוע בדבריהם תוכל דרך טבע ואף נגד הטבע להתקיים לבדה בלי החומר לפי סברותיהם אם ימצא שמה דבר מתנגד לעצמו? ומן הדברים שהאמינו הפילוסופים בעקשותם שלא יופעלו אף על ידי הסבה הראשונה. שהצורה תהיה בזמן אחד הכנה ונשוא דברים הפכיים זה לזה לא יסבלם השכל. ומה שיאמרו לאמר (**יח**) שהדבר הרוחני אינו מתפשט כי המתפשט מקבל חלוקה והמקבל חלוקה נפסד ולכן נפש האדם היא כלה בכל וכלה בכל חלק מהגוף מאמרים סותרים! וידוע שמי שאין לו התפשטות לא יסגר במקום אשר ציירוהו שטת פנימי של גוף הסובב הניצב בריוח אם כן הנפש לא תתייצב בו? ומאליהם נוקשו ונלכדו בתשובתם לשואל לאן תלך הנשמה הנתונה ביד או ברגל כשיחתכוה שיאמינו בעת ההיא חזרתה לאחור והתקצרותה בפנים אל כלל הגוף ואם כן כבר יודו שיש לה התפשטות אל היד ואל הרגל וכיוצא מן האיברי' ושתשב במקו'? ובאלו יבלבלו דעת ושכל השומעי' ומכח המבוכות וסתירת החקירות שכל אנוש ובינת נבוניו תסתתר וישוב לכפור בהשארת הרוח אחר המות. לכן שעפי ישיבוני אגזור אומר ויקם לי לנתוץ ולהאביד דברי החוקרים האלה בנפשותם. הנה מקום אתי אחשבה לדעת עמל והדברים אשר דברו והנה הכל הבל

ורעות רוח. ואמלטה אני לבדי להגיד לך הרשום בכתב אמת כדברי מאמרי המחקר החדש הצענו קצתם בפרשת בראשית ונח. על פי התורה אשר יורוך תפתה וגם תוכל לפחות להשקיט מורשי רעיוניך וינוחו סרעפי מחשבותיך בסדר מדריגת אמונת אלהים חיים ונפשך בטוב תלין. צאו וחשבו לכו בנים שמעו לי כאשר הודענו שיהיו כל הגופים מחוברים מן העצמים הדקים הנזכרים (**יט**) ושבכל גשם וגשם שם הי"ת נפש מיוחדת כאיכות הגשם אשר נופחה באפיו וזאת תהיה ג"כ רות ספיריי דקה מן הדקה ומתנועעת במעלות הראויות ותהיה לה התפשטות וצורה מן הצורות כתמונת הגוף אשר תכנס בו וכולנה במעלות זו למעלה מזו ונפש האדם יותר נכבדת דקה ומתנועעת מכולנה תהיה יצירתה משנים קדמוניות ונכנסת בגוף הנולד בעת החיבור כדברי החכמה הנעלמת או תהיה ניצוץ נשמת אביו ואמו כדברי קצת כאשר נתרחק מדברי החוקרים שהעצם הנצחי ראוי להיות בלתי מתפשט וכו'. ותגזור אומר (**כ**) שהדבר להיות רוחני די לו שלא יהי' לדקותו דבר בגשמים הנפסדים תחת השמש שיתנגד אליו ושיוכל להתפעל ממנו יתברר לך הכל כצאת השמש בגבורתו אשים לך משל בדברים שתחת החוש ואם לא כדמיון הדבר בהחלט. הנה תראה היבשה לא תוכל לפעול במים היטב לדקותם ותנועתם יותר ממנה ולא המים באויר אלא בהפך האויר יפעול במים והמים בארץ והטעם כי לא יוכל להתפעל הדק מן העב ממנו. ככה עצמות הנפשות נברא באופן יותר נפלא בדקות האפשרי לא יזיזון אותו כל גשמי הדברים שתחת השמש אם לא דבר הדק ממנו. ובהפרדם מן הגופים ככה יעמדו בתמונתם בצלמם ולא יעכבום מונעים. ויכנסו בחורי כל גשם ויעברו בין בתריו ללכת אל אשר יהיה עליהם רוח ה' ורצונו לקבל שכר ועונש על מעשיהם ויתאמת בזה אצלך שקר וכזב המאמרים במחקר הישן ושיוכל דבר רוחני להיות מתפשט ושיהיה לו חלקים ועם כל זה לא יפסד בהפסד הגוף. ושכלך יהי' שקט ושאנן כאשר תוכל לצייר הדבר ולא יבהילוך הפכיים ודברים לא יקבלום הדעת המחשבה והדמיון. ועל ככה לא יפלא ממך ולא יתעלם (**כא**) איך יוכל הי"ת לדון נפש אנוש באש או בדבר כיוצא בו שאין המנע מה' דבר שיוכל לברוא עצם דק עוד יותר מהנפש ראוי לפעול בה להחריבה לשורפה ולהתר אגודתה. וזהו אמרם ז"ל גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן. ולא יתרחק שבריאה יברא ה' להכות ולייסר הנשמה ותהי' דבר יותר זך ודק ואלו הם מלאכי אף וחימה שניתן להם יכולת ליגע בעצמותה לדקותם להשחית ולכלה. ונרחיב הביאור בעניינם בפ' האזינו בס"ד. וזהו רצון הכרת הנאמר בתורה וכאשר נכפל הכרת תכרת הנפש ההיא פירשו בו תכרת לעולם הבא. שכבר אפשר (**כב**) שעונותיו ילכדונו את הרשע ויוכלו להגשים ולהעבה נפשו באופן שרבים

יפגעו בה. ובהפך איש הישר צדקותיו יצללו רוחו הדק היטב יותר ממה שהיה בלא יוכלו יגעו בו גם הרוחות הדקים עד שובו לדמות מלאכי עליון בענין שנפשות הישרים והתמימים יקנו תנועה על תנועתם. וזה מאמר חז"ל במליצה נוראה ונשגבה ת"ח אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. והחטאים בנפשותם יגשימוה יותר. וזה רצון הכתוב (משלי ו') משחית נפשו הוא יעשנה. על כן אמר תכרת הנפש ההיא והטעם כי עונה בה והפשע מלכלך ומעבה עצמות וחומר הנשמה. אלה הדברים יישירו הלבבות ישקיטו ויניחו מחשבות האנשים יעירו ויעוררו המזימות להבין ולהשכיל כל הנאמר בדברי הנפש. ונדע גם כן אם כל הנפשות דומות ושוות תהיינה מדוע ילד יולד לפעמים גבן או דק חיגר או פסח וכדומה? (**כג**) אם לא שנפשו כך היא בעלת מום בדמות הגוף אשר תסגר בו. וכל זה בדין ומשפט כאשר תוכל בנקל לצייר בשכלך. ואמנם אחריש אתאפק מלהעלות על ספר ובדיו דברים רבים כהמה שלא אהיה גרמא בנזיקין למשאילים בדמיונם. כי ישרים דרכי ה' ופושעים יכשלו בם. ומה שכתבתי למבינים די וכבוד אלהים הסתר דבר:

וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם:

הזנות הזה אחרי הלב והעינים צריך ביאור. ונאמר כי הזכירה והמחשבה יעשו בשכל ובלב (**כד**) על כי שמה ישבו עצמים דקים וזכים דמות אד ועשן. וכאשר יתייחדו בצלם צורה פלונית השכל יחשוב בצורה ההיא. ואם איש מאחיו יתפרדו עוד לא יחשוב בה אלא בצורה אשר יתייחדו אחרי הפרדם בצלמה ובדמותה. ולפיכך אין אדם מחשב אלא בדבר אחד לבד ולא בדבר שלא ראה אותה בעיניו הואיל והראייה בנושא תמשיך העצמים ההם עד שיתחברו ויעשו פסל תמונת כל סמל אשר יחשוב בו האדם וזו היא המחשבה.

(**כה**) וכאשר איש לא יחשוב בדבר אלא ישב ובטל בדמיונו כמו כאשר יישן אז יתן לעצמים ההם מהלך ורשות להתחבר לאשר יחפצו ואין להם מניעה ויארע שיתחברו מאליהם בצלם ובדמות הגופים אשר התייחדו בהם בהקיץ מקרוב. כי ההרגל יביאום להתנענע ולצייר הצורה ההיא. לכן הבטלה מביאה לידי שעמום כי כאשר לא נניע במחשבתנו העצמים והאדים ההם להתחבר במחשבת עשיות המצות יתנועעו מאליהם אל אשר יהיה שמה הרוח הרצון וההרגל רצוני אל העונות והפשעים אשר אליהם יצר לב האדם נמשך בטבעו על כן ציוונו חז"ל כמה וכמה דברים וסייגים להתעסק בהם ואם אין זכר בתורה אליהם הטעם שנהיה טרודים תמיד בתורת ה' ובחקותיו והרוח יתעמל

בשמירת הדברים ההמה ואל ישעה בדברי שקר. כאשר אמר הכתוב הנה וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ובזה לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם לפי שאתם זונים אחריהם ועשיתם מהם הרגל ולפיכך תמיד יתחברו בהם העצמים אם לא אתן לכם דמיון אחר נגד עיניכם שמירת החוקים והתורות:

אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים:

כי מהות הי"ת (**כו**) אינו ניכר בביאור אלא מכח מעשיו כאשר כתבנו בפרשת קדושים וזה אמנם לעע"ז אוילים אין בהם תבונה. אבל ישראל עם חכם ונבון כשיסתכלו בה' ויתבוננו שמו המורה על עצמותו יכירוהו ממנו בעצם וראשונה ואין להם צורך לדעת פעולותיו. על כן אמר (שמות ו') וארא (אל האבות) באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם לפי שעד הנה אף האבות הכירו בוראם ממעשיו כי לא הודיע ה' להם שמו המורה מהותו ועצמותו. אולם עתה לכן אמור לבני ישראל אני ה' ואז יכירו כי יש בי כח להוציאם ממצרים בלי שידעוני מן הפעולות כמו שאמר והוצאתי אתכם וגו'. גם דוד המלך כתב (תהלים ק"ה) הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו. פי' אתם עם בני ישראל תודו לה' ותכירוהו בעצם כשתקראו בשמו לבד ולשאר העמים צריכים אתם להודיע עלילותיו ומעשיו כדי שיוכלו להכירו כי גוי אובד עצות המה. וכן עוד אמר (שם קי"א) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. כי אמנם יקשה איך הקב"ה מלמד לישראל להכירו מצד פעולותיו אם הם יכירוהו ממנו ומצד עצמותו? התשובה כדי להשיב לאפיקורוס ולהבינו אל הגוים אשר אין בכחם להכירו אלא מצד מעשיו זהו שאמר כח מעשיו הגיד לעמו פירוש הגיד לישראל עמו להכירו מן הפעולות כדי לתת לו דרך ללמדו אל הגוים אשר לא חכמו ישכילו זאת וזהו לתת להם נחלת גוים רצונו דרך מה שנוחלים הגוים. זאת הגיד לנו גם הנה הכתוב אני ה' אלהיכם מצד מהותי ולא מפעולותי ובשביל זה הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים אשר ביניהם עם נבל ולם חכם הייתם צריכים להכירני מן המעשים ולא מעצמותי:

פרשת קרח

ויקח קרח וגו': עד **ויחר למשה מאד וגו'**:

במחלוקת קרח ועדתו וצעקת משה ומענם אליו השאלות נכוחות למבין **א**' מה החרדה הזאת אשר חרדו האנשים ההמה ועל מה ועל מי המחלוקת על נצותם את ה' מתעברים על ריב לא להם כי מה תועלת להם אם משה מלך או קרח? ואם על הכהונה תלונתם מה יתרון יהיה לאנשים מבני ישראל חמשים ומאתים האם יוכלו להיות כלם כהנים גדולים ל והנה לא יהיה הדבר ולא יקום אלא לאיש אחד אשר יבחר ה' בו! **ב**' בטעם

שאמרו כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ואע"פ שיהיו כלם קדושים לא יהיה מן הראוי שיהיו כולם מלכים או כהנים גדולים ד להיות זה מן הנמנע שיהיו כל הקהל ראשים מבלי עם! **ג** באמרם ומדוע תתנשאו על קהל ה' כי הנה מרע"ה ענו מאד מכל האדם ואיך אמרו המה אליו שיתנשא לאמר אני אמלוך עליכם דברים אשר לא כן? **ד** בתשובת משה אליהם רב לכם בני לוי וזה לא הספיק להם שיבחר ה' בא' מהם כי אמנם רצו להיות כלם ראשים כמו שאמרנו? **ה** כאשר הוכיחם משה ואמר המעט מכם וגו' שאין לו תבונה. ואלו רצה לומר שאם קטן בעיניהם להיות נבדלים וכו' היה נכון שיאמר המעט לכם או בעיניכם? **ו** במה שגלה חטאתם לאמר ובקשתם גם כהונה כי המה לא שאלו בשפתם כהונת אהרן אלא נשמע מדבריהם שהיו מתרעמים על נשיאות משה? ואם על שניהם נחלקו למה הוכיחם משה על הכהונה ולא על הנשיאות הנוגע בגופו והשיא עצמו לדבר אחר? **ז** באמרו לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' ומשמע שאלו היו דברי איום להענישם להומם ולאבדם ולמה לא פירש במה ועניש ומה יעשה בהם? **ח** ואהרן מה הוא כי תלינו עליו. כי כבר נאמר זה פעמים ל גם משה אמרו שתלונותם עליו מפני הכהונה? **ט** על מה שענו לו אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו למה יחסו למשה העון שלא נכנסו לארץ ומי לא ידע חטא המרגלים בפ' הקודמת? ושהמה במרד ובמעל ומשה וכסאו נקי! **י** ויקרב אותך ואת כל אחיך וגו' יקשה כי זאת אינה תשובה מספקת לקרח לפי שהקריבוהו עם כל שבט לוי כי אדרבא לפי שעשאוהו שוה לכל בני שבטו ירע בעיניו שאין לו שררה עליהם ודומים בדומים יגעו? **י"א** למה לא רצו דתן ואבירם לעלות אל משה וענו לא נעלה! מלבד שהי' טוב שיאמרו לא נלך שאין כאן שייכות עלייה וירידה להתהלך לפני משה? **י"ב** המעט כי העליתנו וגו' להמיתנו במדבר ואין זה בנותן טעם שאם הביאם להמיתם במדבר לא הי לו תועלת בזה לשנאמר שלא די שהמיתם אלא שרצה להשתרר עליהם? **י"ג** בספור טענותיהם אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה כי הלא אמרו בסמוך שכל דעתם להשתרר עליהם ואיך עתה שנו בדבורם ושבו לטעמם הראשון לדאוג על לא הכנסם לארץ? ואין ספק שתלונת קרח לא היתה אלא על הכהונה כדברי חז"ל ולכך האריך הכתוב ללא צורך בן יצהר בן קהת וגו' להודיע שזאת היתה טענתו לפי שהוא בן יצהר שני לעמרם. אמנם כדי לעורר לבות האנשים אשר אתו ולמשכם בדברים יהיו נוגעים אל עצמם לא הגיד להם דעתו האמיתית. כי מי פתי יסור אחריו באמרם מה לנו אם אהרן כהן גדול או קרח? אין לנו חלק באהרן ולא נחלה בבן יצהר אלא לקחם בדברים להבטיחם שלכבוד עצמם ולתועלתם הוא דורש ולכלם נתן סבה למחלוקתו

שלא היו יכולים ליכנס לארץ ושכל זה סבב משה רבינו בדעת ומזימה להשתרר עליהם שאם יבואו אל הארץ עוד לא יהיה לו חלק ונחלה ושררה עליהם הואיל והגיעה שעת מלכות יהושע. ואמר להם שלפיכך משה מעצמו לא ישמע ולא יאבה להכניסם לארץ ושלא היה סבה לזה עון המרגלים כי אם עשרה חטאו על כל העדה יקצוף?! ובזה משך לב האנשים אשר אתו. וטענתו שלא יהיה מחלוקתם על ה' אלא על משה לבדו המעכבם שלא יעלו לארץ. כי אלו הודה ולא בוש להגיד להם האמת ושתלונתו על הכהונה הנה היה מודיעם שהתעורר על ה' הנותן הכהונה לאשר ייטב בעיניו. הלכך כל אלה חברו אל עמק "הזדים ונקהלו כאיש אחד על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם וגו' כלומר אין כדבריכם שאמרתם בפרשה שלפנינו אל תעלו כי אין ה' בקרבכם ולא תנגפו וגו' שבהפך אנו אומרים כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה' ושקר דברתם שאין ה' בקרבם ואתם ככה תאמרו כדי להעמידם במדבר השמם להתנשא עליהם ומדוע תתנשאו על קהל ה'? או יהיה פירוש ובתוכם ה' לפי שלעיל במעפילים לעלות אל ראש ההר כתיב וארון ברית ה' ומשה לא משו מקרב המחנה חשבו שלכך שבו נגפים לפני אויב הארץ הכנעני על כן אמרו עתה ובתוכם ה' כלומר עתה שישראל קדושים הם ושבו בתשובה שלימה ושארון ברית ה' בתוכם אם כן מדוע תתנשאו שלא להכניסם לארץ לאלתר? אמנם משה הבין בשכלו תחבולתם וראה שאין התלונה ומחשבת קרח בגובה אפו על עליית הארץ אלא על הכהונה. לפיכך לא נתן לו תשובה אלא עליה לענות כסיל כאולתו ולהודיע שהבין כוונתם ומה שבלב ולב ידברו. לכן אמר שיקחו הקטורת ומי שיבחר ה' הוא הקדוש ויהיה רב לכם בני לוי רצונו יהיה קרח או יהיה אהרן רב ושליט מכל מקום יהיה תמיד רב לכם ואתם עבדיו ואין לכם ריוח בזה. המעט מכם וגו' וכי המעט משבטיכם נתקדש? והלא כלכם שבט לוי קדושים ולא נתקדש המעט מכם אלא לכלכם נתן ה' מתנות ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך ובקשתם גם כהונה שתהיו כלכם כהנים גדולים כמו שאתם לויים זה אי אפשר בשום פנים! ועל כרחך אתה קרח לבדך רצית להיות כ"ג לפי שעינך רעה באחיך בני לוי ולא די לך להיות כמעלתם אלא במעלה יותר נכבדת הואיל ובקשת הכהונה שכבר א"א שיהיו כל בני לוי כהנים גדולים. וא"כ לא ימנע או שאתה מתעבר על ריבך לבד וכל כוונתך להתנשא אתה לבדך בכהונה גדולה ובזה אין תועלת לבני שבטך. או שתרצה להיות כמותם ושוה לגדולתם וגדולות אל תבקש. ועתה שהקריב ה' כלכם לשרתו כלכם שוים בגדולה וכבר נתן לכם ה' מה שחפצתם. ואם אתה שואל כהונה גדולה אם כן שקר ענית לאחיך לאמר לטובתכם ולהנאתכם אני חולק באשר א"א לעלות לכהונה גדולה אלא אחד ואם כן לכבוד עצמך אתה דורש! זהו אמרו ויקרב אותך ואת כל

אחיך בני לוי אתך. ובזה אתם דומים ושוים בגדולה ובקשתם גם כהונה אפשר שתבקשו כהונה גדולה לכלכם? זה מן הנמנע! ואם כן מה הנאה לכם במחלוקת לכבודו של קרח ל ומה שאמר לכן אתה וכל עדתך וגו' הוסיף משה לאמת דבריו ושקרח על הכהונה יחלוק ולא על הכניסם לארץ. באמרו ראו כי כל זה מחלוקת על ה' אשר נתן הכהונה לאהרן ולא על סבת הארץ כי זו היא הערמה ולכסות שנאה במשאון. לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' כלומר אם אמת שכל מחלוקתכם בכהונה לכן אמת הוא שנועדתם על ה' ולא עלי לאמר שסבבתי שלא תעלו לארץ להשתרר ולהתנשא עליכם. והראיה שעל הכהונה ולא על הארץ אתם חולקים כי אתם לא חלקתם עלי לבד אלא גם על אהרן כמו שאמר ויקהלו על משה ועל אהרן. כי אלו היתה התלונה על הארץ כדבריכם אהרן מה הוא כי תלינו עליו פירוש מה חטא אהרן בזה למה יומת מה עשה? ומה תועלת או חסרון לו אם אתם תעלו אל הארץ או תשבו במדבר כבר לא תפסק הכהונה ממנו אף אחר שתעלו אל הארץ? אלא בודאי כל כוונתכם על הכהונה. על כן כאשר דתן ואבירם ראו שמשה הבין מה שבלבבם וגלה חרפתם בקהל הוצרכו להודות לדבריו מכח קושייתו שאין לה תירץ על כן חזרו לומר שלשניהם נתכוונו. וכאשר שלח לקרוא אותם חשבו שמשה מיראה היה רוצה להכניסם לארץ לעשות שלום ולהסיר מעליו תלונותם ולא יהיה להם פתחון פה עוד לצעוק על הכהונה. על כן השיבו לא נעלה רצונם אין אנו בוחרים לעלות לארץ ולא תאמין ליתן לנו שוחד בזה כי זהו המעט שאנו מתרעמים ועוד יש לנו לדאוג ממך חוץ מזה גם על ענין השררה כי תשתרר עלינו גם השתרר. ואם כן בעלותינו לארץ לא נשוב אל בתינו ולא נחריש. ואלו נתת לנו הארץ והיית שר ושופט עלינו החרשנו אף אמנם לא הביאותנו אל ארץ זבת חלב ודבש ועכ"ז עיני אנשים ההם תנקר ותרצה למלוך עלינו בחמה שפוכה מה יהיה אם כן אחר שתתן לנו את כל הטוב הלכך לא נעלה:

אנשי שם: האנשים בני בליעל מחשבה רעה וחורשי און (**א**) ישתדלו בראש לעשות להם שם כשם הגדולים אשר בארץ ואח"כ יעשו כטוב בעיניהם לגנוב ולגזול רצוח ונאוף וכל העם ישמעו וידינום לכף זכות כי כן קבלום בעיניהם ובמחשבתם. לא כן באיש אשר אין לו שם או שיצא עליו שם רע כל מעשיו לכף חובה. גם בדור המבול השחיתו התעיבו עלילה הגדולים וכשר הדבר בעיני המון העם הואיל ויצא כבר עליהם שם טוב שנאמר (בראשית ו') אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם ועם כל זה המה הגבורים ונכבדות מדובר בם הואיל והמה מעולם אנשי השם ונפטרו בשם טוב. הלכך קרח ועדתו השתדל לעשות לו שם ויקובלו דבריו ודברי האנשים אשר אתו. וזה אמרו

נשיאי עדה קריאי מועד. והטעם כי הם אנשי שם ונתפרסם שמם על כן מצאו חברים מקשיבים לקולם:

וירא כבוד ה' אל כל העדה:

וידבר וגו':

הבדלו מתוך העדה הזאת וגו':

יש לתמוה מדוע אמר וירא כבוד ה' אל כל העדה ולקמן וילונו כל עדת וגו' נאמר וירא כבוד ה' ולא אמר אל כל העדה? ועוד יפלא איך ידין הי"ת כל ישראל למיתה בעון איש אחר וכשאמר לו משה האיש אחד יחטא וגו' נראה שה' ניחם על הרעה ומעיקרא מאי סבר ה' שיקצוף על כלם באין משפט?! וכבר העמיקו בזה המפרשים. ועל כלם יקשה שהי"ת או משה יטעה בדין ובעונש ישראל? ואם טעה משה מדוע ה' דבר אליו דברים יטעה משה במשמועותם ולא פירש לו כהוגן? ועוד מה שאמר וכל ישראל נסו לקולם למה נצטרכו לנוס אם כבר נעלו מסביב למשכן קרח? ונראה בעיני ביישוב הגמגומים. שמעולם לא חשב ה' להמית כל ישראל בעון קרח ועדתו והראיה וירא כבוד ה' אל כל העדה ואלו נחתם דינם למיתה לא נראה כבוד ה' אל כלם. הלא תראה בסרחון שאחר מיתת קרח (לקמן י"ז) כי שם קצף ה' על כל ישראל ויצא הקצף מלפני ה' לכלותם במגפה לא כתיב אלא וירא כבוד ד' ירצה שלא נראה אלא לכשרים. ולא אל כל העדה. ואין להביא ראיה ממרגלים שכתוב שמה (לעיל י"ד) וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל וכתוב (שם) אכנו בדבר ואורישנו כי מעולם לא נגמר הדין לכלותם לא בעון המרגלים ולא בעון העגל. כי תראה שהי"ת נמלך במשה ושאל לו רשות כדי שיתפלל עליהם וימחול לעונם מה שלא היה במקום הזה שנאמר הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע בלי שישאל ממנו כפעם בפעם. וזה הטעם שמשה לא אזר חיל להתפלל לה' ולהתחנן מלפניו על עמו כי ידע שכבר נגזרה גזירה לולי שקם בפרץ ויתן הקטרת ויכפר על העם. הנה אם כן מה שאמר ה' הבדלו מתוך העדה הזאת על עדת קרח אמר שהחליט דינם למיתה ולא על עדת ישראל. ומרע"ה רצה גם עליהם להתנצל וטענתו שאיש אחד חטא ר"ל קרח החולק על הכהונה אבל עדתו היו ראויים לכפרה שאולי אין פשע בלבם. ואולי מחניפים אותו במה שנקהלו אחריו ואין לבם ופיהם שוים עמו. אמנם הי"ת בוחן כליות ראה שגם המה כל עדת קרח במרד ובמעל ושגם הם ראויים לעונש ורצה להודיע גם אל משה כדי שיראה בעיניו ולבבו יבין כי נתחייבו גם המה במשפט. ז"ש דבר אל העדה העלו מסביב וגו' רצונו אם כן איפה לך נא ראה את שלום העדה עדת קרח ואמור אליהם ולכל ישראל שיעלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם והנך רואה כי לבבם שלם

עמו ולא כדבריך שאמרת. והיה כן כי דתן ואבירם ונשיהם ובניהם וטפם יצאו נצבים פתח אהליהם וכן מאתים וחמשים אנשים עם מחתותיהם עודם במרד ובמעל לא פחדו ולא רהו ולא זעו אלא ישבו איש תחתיו להחזיק במחלוקת עד כי בלעתם הארץ. אמנם שאר ישראל אשר נקהלו עמהם שמעו לקול משה לעלות מסביב למשכן קרח ועדתו כי אין לבם עמו אלא לראות וכאשר שמעו זאת מפי משה נסו לקולם ירצה כבר נסו לקול משה וזקני ישראל שאמרו פן תספו בכל חטאתם כי אמרו פן תבלענו הארץ והיתה ההצלה הזאת להם בעבור כי שמעו את דברי משה שהזהירם סורו נא וגו':

דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב וגו': עד **ומטה אהרן בתוך מטותם**:

בפרשה הזאת יש מן הקושי הפלא ופלא **א**' מדוע צוה הי"ת להרים י"ב מטות לבד והלא כמה נשיאים וקצינים בישראל וכל עם ה' נביאים יוכלו או יתדמו בעיניהם להיות כהן גדול כדברי חז"ל בחמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת בעדת קרח שהיו כלם נשיאים ראשי אלפי ישראל? ואם אלו י"ב לא היו כדאים לכהונה אולי יהיו זוכים בה אחרים זולתם? **ב**' באשר אמר מאת כל נשיאיהם נראה מלת כל מיותרת הואיל ולא לקח מאת כלם אלא מאת י"ב? **ג**' נראה שצוה הי"ת וקח מאתם והם עשו הפך כדכתיב ויתנו אליו כל נשיאיהם משמע שהם נתנו לו מעצמם? **ד**' כי צווה משה ליקח מטות הנשיאים מאת העם ככתוב דבר אל בני ישראל וקח מאתם וגו' אמנם לא כן עשו אלא הנשיאים נתנו המטות ולא העם שנאמר ויתנו אליו כל נשיאיהם? **ה**' גם שנוי אחר מצאנו שם באמרו ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי ובמעשה כתיב ומטה אהרן בתוך מטותם משמע שנתנו המה לו המטה כתוב באצבעם? **ו**' בפירוש מה שאמר כי מטה אחד לראש בית אבותם והדברים קשי ההבנה! **ז**' מטה לנשיא אחד מטה לנשיא אחד וגו' מה שלא נכתב בצווי והיה טוב שיאמר בדמותו בצלמו ויתנו לו כל נשיאיהם מטותם מבלי שיאריך יותר מדאי בדברים אין צורך בהם? **ח**' אף שלא ביאר מי הניח מטה אהרן בתוך מטותם אם משה או הנשיאים או אהרן הביאו ולמה הכתוב סתם ולא פירש? אולם כי כן מנהג (**ב**) כל מלך אשר ימלוך על עם מפוזר ומפורד להטיל קנאה בין העם הקטן ובין השרים שלא יקשרו יחד בקשר אמיץ ויהיה מלכותו שקט ושאנן. ובראות הי"ת בני ישראל עם קשה עורף דור שופטים את שופטיהם כנראה במחלוקותו של קרח שבקשו כלם להיות ראשים. ראתה חכמתו יתברך שאם יצוה שישים מטהו כל אשר נשאו לבו להיות כהן גדול הנה יהיה מן הנמנע כי כבר כל העם מקצה לא יבקש. ואם יצוה שישימו מטות הנשיאים כאשר המה ירננו העם ויאמרו כי אולי יש בהמונם מי שראוי יותר מן הנשיאים ושגם זאת היתה תחבולה מאת משה לבחור ראשים ונשיאים אנשי און ומרמה

כדי שאהרן יהיה יותר שלם לערכם ואליו תאות הכהונה מכלם. לכן צוה ה' יתברך שהעם יבחרו המה מעצמם כל שבט יבחר הגדול והכשר שבשבטו והיותר ראוי בעיניהם להיות כ"ג ותכל תלונתם לאמר משה בחר הנשיאים גרועים מעצמו. ורצה עוד להשכיל ישראל גודל סכלותם לחלוק על הגדולה ואין תועלת אליהם יהיה מי שיהיה כ"ג הואיל ולעולם הם יעבודו. וזה יהיה סבה שיכנע לבבם הערל ועוד לא יתלוננו על הכהונה ועל הרבנות. הלכך צוה למשה שידבר אל כל ישראל לכל המונם שאי אפשר להיות כהן גדול אלא איש אחד ושכל הקהל יבחרו באחד מכל שבט אשר ייטב להם ויחשבוהו ראוי לכהן. ז"ש וקח מאתם וגו' מאת כל נשיאיהם כלומר לפי שאין כהן אלא אחד כדי שלא ימצאו עילה דבר אליהם שיבחרו הם נשיאיהם את אשר יראה בעיניהם הגון לכהונה ופירוש מאת כל נשיאיהם כאלו יאמר מאת כל איש אשר נשאו לבו לכהן. וכשיתנו לך המטות תכתוב אתה את השמות. ואל תתמה שלא צויתי לקחת מטות הרבה כי מטה אחד לראש בית אבותם רצונו אי אפשר שיהיה ראש ורב אלא אחד ובזה מה תרויחו כלכם אם אחד לבד יהיה לכם לראש ולקציז? והגיד לנו הכתוב כי כן נעשה פתגם כאשר ידע ה' כי תיכף ומיד עבר רוח קנאה בין הנשיאים ובין העם ויפרדו איש מעל אחיו והקדימו הם לתת מטותם מטה לנשיא אחד ומטה לנשיא אחד ולא הספיקו שיבחרו הקהל את אשר ייטב בעיניהם. כמ"ש וידבר משה אל בני ישראל ויתנו אליו כל נשיאיהם שעד לא דבר ולא הספיק לגמור הדבר יצא מפי משה עד שנתנו לו מיד כל נשיאיהם מטותם. בדבר הזה הוציא הי"ת תועלת שהשקיט המון העם בראותם כי הנשיאים לכבוד עצמם דורשים ויהיה מה שיהיה לעולם הקהל יעבוד ובאלה הבינו רוע המחלוקת ושמה שאמרו הנשיאים לתועלתם אמרו כאשר אמרנו לעיל בסמוך. ועוד ביאר הכתוב רוע תכונת הנשיאים. כי אע"פ שהי"ת צוה שיכתוב משה שמות האנשים על המטות מ"מ הם חשדו שיזייף את שם אהרן ושיכתבהו משה על המטה אשר יפרח אחר המעשה. והם כתבו שם אהרן על המטה קודם שנתנוהו לו בכתבם וכלשונם שיכירו בו ולא יוכלו לזייפו. לכן אמר ומטה אהרן בתוך מטותם ר"ל כתבו שם אהרן על מטהו ונתנוהו בתוך שאר מטותם כדי שלא יזייף משה את השמות:

ד"א ומטה אהרן בתוך מטותם. בנוהג שבעולם להפריח עץ יציץ ציץ ויצמח יניחוהו מגולה לרוח היום. ואם יכסוהו בבגדים ויסובבוהו בגופים יעכבו בו הצמיחה וימיתוהו יבש יהיה נקודים. והנשיאים האלה ככה עשו למטה אהרן הניחוהו בתוך ובאמצע שאר המטות כדי שלא יפרח וייבש:

ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר הן גוענו וגו':

ולפי שאמר לו הקב"ה שיניח למשמרת את מטה אהרן לפני העדות ושיראוהו בני ישראל ותכל תלונותם. לפיכך אמרו בני ישראל אל משה וכי אפשר שנראה את המטה בהיותו לפני העדות? והלא כל הקרב ימות. ואם כן שוא לכם להניח המטה שמה לאות האם תמנו לגוע וכי אפשר שלא נמות עוד אף אם נקרב אל משכן ה'? לכך השיב הי"ת שאין כן הדבר אלא אתה ובניך אתך וגו' וזר לא יקרב. ומה שהם אומרים על משמרת המטה אינה היא המדה שכבר לא הונחה שם שיראוה אלא אתם לבדכם. וזהו שאמר ושמרתם את משמרת הקדש ולא יהיה עוד קצף וגו' שכשתשמרו המטה לאות לא יהיה עוד קצף ודי שידעו הקהל שהמטה שמה:

דבר אחר לפי שנגזרה גזירה שימותו כלם במדבר ואם כן לשוא הזהיר משה והזר הקרב יומת מה לי ימותו היום בקרבתם אל הקדש אם עכ"פ למיתה עומדים? ואם כלנו אבדנו מה תאמר לנו שכל הקרב אל משכן ה' ימות היאמת שאם לא נקרב לא נמות? האם תמנו לגוע!:

ד"א לפי שאמרו חז"ל דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא. והאמינו שאם ימותו קודם זמנם תהיה מיתתם כפרתם ויהיה להם חלק לעוה"ב ע"כ באולי ירצו לקרב אל משכן ה' למות כנדב ואביהוא לפני ה' ונפשם בטוב תלין. וזהו אמרם הן גועינו אבדנו וגו' כי אמנם תאמר גויעה במיתה בזמנה ומיתה היא לשון יותר כללי גם אל מיתה שלא בזמנה (כמו (ויקרא כ') מות יומת הנואף וגו') וזו טענתם הן גועינו אבדנו כלומר אם נמות כדרך כל הארץ אבדנו כלנו ואין לנו עוד שכר בעולם הנשמות. ולפי שכל הקרב אל משכן ה' ימות שלא כדרכו לפני ה' ככה נעשה גם אנחנו ונרויח שיהיה לנו חלק בעולם הנצחי ומה ריוח יש לנו אם כן! האם תמנו לגוע האם יש לנו חמומות לגוע? אדרבה נוח לנו שנמות שלא כדרך כל הארץ! הלכך צוה מיד משה אל אהרן שישמור שלא יבואו ישראל פנימה בכח הזרוע מיראה מדבריהם ואם יכנסו דמם בראשם:

ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהי' לך בתוכם אני חלקך וגו':

כוונת הכתוב שהכהנים לא יהיו משועבדים אל ישראל על המתנות והתרומות אשר ירימו מהם. אך יכירו וידעו כי מתת אלהים היא להם כי כל תרומות הקדשים ירימו בני ישראל לה' והם משלחן גבוה זכו. ומה שנוחלים אינו נחלת ארצם של ישראל ואינו חלקם אלא חלק ה' שהוא בתוך בני ישראל

פרשת חקת

ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם וגו'

יראה זר שלא ידברו כמנהגם ולמה העליתונו כמו בפסוק שלאחריו גם:

הכפל צריך ביאור. ואמרם למות שם מלת שם נראית מיותרת? מלבד כי מה יתרון לישראל כשיש להם למות שימותו במדבר או בתוך אחיהם אם כלם למיתה הם נתונים? ומדוע היתה תלונתם על פירות תאנה גפן ורמון ולא שאלו בשר ודגים? לכן אמרתי שתלונותם היו שהואיל ונגזרה גזירה שלא יכנסו לארץ ובמדבר הזה יתמו ושם ימותו. א"כ מה צורך שילכו ממסע למסע עד מדבר צין היה להם לעמוד במדבר פארן עד תום כל הדור ולא להוסיף הרוה על הצמאה לענות בדרך כחם ולהמיתם בצמא לא לבד הגברים אלא גם מקניהם ובהמתם? זהו שאמרו ולו גועלנו בגוע אחינו לפני ה' שם במדבר פארן כמו שאמר (לעיל י"ד) וימותו האנשים וגו' במגפה לפני ה'. ולמה הבאתם במסעות במדבר בדרך להמיתנו בגזירת שם ימותו אנחנו ובעירנו שתענו אותנו בטורח הדרך ונמות גם עם הבהמות שלא היו בכלל הגזירה? ולפיכך לא כתב למה העליתוני כאן כמו שיכתוב בסמוך. כי זה מדבר במסעות אשר אין עלייה בהם וזה ביציאת מצרים הנמוכה מארץ ישראל. ואם נגזרה עלינו גזירת מיתה למה, כמות לעיניך במקום הזה ולא תניחנו לירד מצרימה למות שם באכלנו לחם לשובע? ואתה בהפך תמיד הרחיקנו משם להביא אותנו אל המקום הרע הזה. והפליגו לספר על גנותו. שעל הרוב ארץ שפלה ומישור בה נהרים יאורים כגן ה' כארץ מצרים ושמה יזרעו תבואה וירקות. וארץ הרים וגבעות למטר השמים ישתו מים ואין בה נחלים על כן בהם יטעו כרמים ואילנות עץ כל פרי כידוע. ואלה צעקו אל משה כי המדבר ההוא מישור ושפלה לא מקום זרע תאנה רמון ואילנות ואעפ"כ אין בו מים לשתות כדרך השפלה:

קח את המטה וגו': בחטא מריבת קדש קרוב הדבר שרצה הקב"ה להודיע לישראל שאין בכח משה ואהרן להוציא מים כי מידו הכל. ויגדל גם בזה זכות מרים הנביאה אחותם כי בזכותה הבאר היה נוסע ממקום למקום מה שלא יוכלו לעשות משה ואהרן יחד. על כן אמר ודברתם אל הסלע דהיינו אל הבאר ההוא שנסתתם ויתן מימיו וזה תעשו לעיניהם ירצה לעיני ישראל כסות עינים כדי שיאמינו שלא תוכלו שניכם להוציא מים ולא יוציא כי אם במצותי. להקדישני לעיניהם שיאמינו כי מאתי לבד יצאו המים. אמנם משה בחרון אפו לא כן עשה אבל הכה בצור פעמים ואמרו נוציא לכם מים ולא יוציא ה'. והאבן הזאת נתנה מימיה מפני כבוד משה ואהרן. ובדבר הזה לא נתקדש שם ה' יתברך ולא נעשה כאשר ציוה. לכן דקדק הי"ת על משה ואהרן כמו שחרה אפו על המלאכים שהפכו סדום על אמרם (בראשית י"ט) כי משחיתים אנחנו:

המה מי מריבת אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם:

והלא לא רבו עם ה' אלא עם משה ואהרן? ועוד למה כתב ויקדש בם והלא לא נתקדש שנא' יען לא האמנתם בי להקדישני א"כ לא קדשוהו? גם מדוע קרא אותם מי מריבה עתה באמרו המה מי מריבה ולא נקראו מי מריבה אלא ברפידי' (שמות י"ז) על ריב בני ישראל? ועם היות שרבו הטעמים לחטא משה ואהרן במי מריבה ואמרנו כבר טעם אחד ועוד נביא בפ' פנחס ובפרשת ואתחנן מ"מ שבעים פנים לתורה. וגם מזה אל תנח ידיך יוצא מידי הר"י אלבו בספר העיקרים. שחטאתם היתה על אשר לא נתעוררו מעצמם להוציא מים לישראל מבלי שיפלו על פניהם. ודוגמא לזה מצאתי מדרש אגדה וז"ל יען לא האמנתם בי אמר הקב"ה למשה לא היה לך ללמוד ממה שאירע לך ברפידים שאמרת (שם) עוד מעט וסקלוני אמרתי לך למה אתה מקטרג את בני עבור לפני העם יעבור מטה זה שבידך ע"כ. מכאן נראה שחרה אף ה' על אשר נתרעם על שאלת המים וכמו שפירש הרמב"ם שלא היה לו לכעוס על זה. לכן ישר דבר ה' יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל ולהוציא אליהם המים כאשר שאלו כי זה חסרון בחסדי ה' שלא ימלא חסרונם. ויצטרכו לשאול זה מאת ה' פעמים ברפידים ובקדש לכן לא תביאו וגו'. ופירש זה באמרו המה מי מריבה כלומר הלא במי מריבה שרבו בני ישראל את ה' על אודות באר המים ושם נתקדש בישראל שהוציאו להם מים אף כאן היה לו ללמוד ממה שאירע לו ברפידים ולהוציאם מיד מבלי שיפלו על פניהם רעדה ופלצות יאחזום:

וישלח משה מלאכים אל מלך אדום וגו': עד **וישלח מלאך ויוציאנו וגו**'

מה מאד יש להפליא בסיגנון הסיפור הלזה את כל התלאות אחת לאחת שמצאו לישראל באמרו אתה ידעת את כל התלאה ואחר כך הוסיף וירדו אבותינו ומה היא התלאה שמצאתם קודם לכן וקודם ירידת אבותינו למצרים הכל אחד ותנא והדר מפרש. א"כ לא ימנע או שאדום ידע התלאות ההם או לא ידעם. ואם ידעם סיפורם אחד לאחד למה לי? ואם לא ידעם איך אמר לו אתה ידעת את כל התלאה? ואם נפשך לומר שרצונו על כל התלאה אשר מצאתם בדרך ובמדבר כי הואיל ואירעו סמוך לגבולו מסתמא ידעם וספרו לו אח"כ את הגדולות שעשה ה' במצרים בדרך רחוקה להם ואולי לא הגיעו לאזניו עדיין. אם כן היה לו להגיד הדבים כסדרן בתחילה וירדו אבותינו ואח"כ אתה ידעת את כל התלאה ויאמרו לו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון? ולבי אומר לי שבתלאת יעקב ועשו דבר הכתוב. ורצה משה להפחיד אדום ולתת מורך בלבבו בזה כי ה' ילחם להם בכל דור ודור. וכאלו יאמר זכור ואל תשכח מה שקרה לנו ימים מקדם כי בבוא עשו אביך להלחם ביעקב ה' אלהינו הצילנו מידו וזהו אמרו אתה ידעת את כל התלאה אשר

מצאתנו. ואח"כ ספר שגם למצריים אירע כך ושה' שלח מלאך ויוציאנו ממצרים. ואם כן נעברה נא בארצך דרך שלום ואל תעש עמנו רעה פן גם עליך יעבור כוס חמת ה':

נעברה נא בארצך וגו': עד **וימאן אדום נתן את ישראל עבר בגבלו ויט ישראל מעליו**:

אשאל בפסוקים שאלות **א'** מדוע שאל ישראל לאדום וחזר ושאל הדברים בלי תוספת וגירעון? ואם לא רצה אדום להניחם שיעברו בתחילת דבריו מה הוסיפו לו ישראל טעם נוצח בדבריהם האחרונים? **ב'** מה ששינה בדבור השני בלשון נעלה ולא אמרו נעבור כבראשונה אבל אדום ככלב שב על קיאו השיב תמיד בלשון לא תעבור ולא בלשון תעלה? **ג'** בשאלה הראשונה הבטיחו ישראל לאדום שלא לשתות מי באר ומדוע עכשיו חזרו לאחוריהם לשתות אבל יתנו מכרם ואם לא הניחום לעבור גם כשלא ישתו מבארותם היתכן שיתפייסו מן הטעם שיקנו מים לשתות? **ד'** במענה השני לאדום ויאמר לא תעבור ולא אמר לא תעבור בי כאשר בפעם הראשון? **ה'** מה שהוסיף הכתוב לספר וימאן אדום נתון את ישראל וגו' שזה הוא מאמר אין צורך בו כלל שכבר אמר פעמים לא תעבור וידענו שמאן להעבירם? **ו'** גם מה שפירש עבור בגבולו ולא אמר עבור בארצו או עבור בו לדמיון השאלה שהיתה אעברה בארצך? **ז'** ויט ישראל מעליו הטייה זו מה טיבה! והיה טוב אמרו וילך ישראל מעליו או וילך בדרך אחרת? והנראה כי שני דרכים היו בארץ אדום. אחד באמצע הארץ בקרב היישוב ירצה מעיר לעיר וממדינה למדינה כדרך הולכי דרכים. והדרך השני דרך אנשי הצבא אשר לרוב המונם לא יניחום ליכנס בערים וביישובים פן ישחיתו כל חלקה טובה וירוצצו יושבי הערים כידוע. אלא יוליכום דרך אחרת בארץ לא זרועה ולא ישב אדם שם עד יעברו גבולם. והנה אם ישראל יעברו בדרך הראשון יהיה חשש לאדום פן ישחיתו את הארץ כלחוך השור את ירק השדה. אבל מ"מ הדרך הזה בטוח יותר שלפחות הצבא לא יוכל להתעכב בערים שהדרך קצר ואנשי הערים נוגשים אצים להעבירם בחפזון. אמנם אם יעברו בדרך השני הן אמת שלא יחושו להשחתת הארץ באשר כבר היא ערבה ושוחה אין בה עץ עושה פרי מ"מ בהיותם דרך רחוקה מהיישוב ולאורך ההילוך היה מקום לאדום לירא שמא ישראל יתעכבו שמה יותר מדאי וישבו בארץ ויאחזו בה הואיל ואין איש שם על לב לזרזם ולאמר להם קומו צאו מתוך עמי ולכו לדרככם! ויהיה קשה לשלחם מעליו. על כן בראשונה שאלו ישראל שיניחום לעבור בארצם ר"ל בדרך הערים כהולכי דרכים והראיה אמרם לא נעבור בשדה ובכרם אשר מושבם ביישוב סביב המדינות וערי הפרזי. ובהיות זה הדרך קצר דרך המלך לא היו ישראל צריכים לשתות מים מאדום כי לא יהיה להם פנאי אלא לעבור במהירות ולא ירעבו ללחם ולא ימצאו למים בזמן מועט כזה. אולם אדום

השיב לא תעבור בי כלומר לא תעבור בקרבי ירצה בערים ובמושב העמים והיה מכלל כוונת תשובתו שבמקום שאין יישוב יניחם לעבור. וכששמעו ישראל הדבר שאלו לו הדרך האחר לסבוב דרך מסילות ההרים בארץ לא זרועה ושם תקרא מסילה כי כן בהרים הרמים יתעמלו לסול מסילה קצרה יסקלו מאבן לכל עובר ושב וזה ידוע. ולפי שעליית ההרים ארוכה מארץ מידה תהיה עליהם לטורח ואי אפשר שלא יצטרכו לשתות מים מרוב צמאם כי עיפה נפשם מעוני הדרך לזה אמרו במסילה נעלה בהרים ובגבעות כדי שאל תירא ואל תחת להשחתת הארץ ועתה אילי נצרך לשתות בצמא מי בארותיך עם כל זה לא יגיע לך חסרון אבל בהפך ונתתי מכרם. אבל אדום גם לזה לא הטה אזנו והואיל ולא היה לו מקום לטעון שיגיע לו נזק בעברם אזל לאידך גיסא ואמר כי מ"מ יש לחוש שישהו שמה יותר מדאי וישבו בארץ לא להם עד כי לא יוכל לשלחם מעליו וביד חזקה לא יגרשם מארצו. זהו שאמר לא תעבור פירוש אע"ג שלא תשחית הארץ כאשר תלך במעלה ההרים עם כל זה יבוא לי שמה נזק גדול ממנו והוא שלא תעבור אלא תתעכב בארץ לא לך ותאחז בה. והנה דרך אחר היה להם לישראל לסבוב סמוך לגבול ותחום ארץ אדום ויצא להם תועלת לפחות שלא יצטרכו ללכת במדברות ותקצר נפש העם בדרך. הגיד הכתוב לנו רעת אדום ושטענותיו אמנם המה הבל אין זה כ"א רוע לב כי אם אמת היה הדבר הזה שלא הניחם לעבור מיראתו אותם ולא מרעה לפחות היה לו להניחם לעבור סמוך לגבולו אשר שמה לא יאונה לו כל און ואין מחריד לא שישחיתו הארץ ולא שיתעכבו שמה. ולהיות שלשני הדרכים הנזכרים מצאו תשובה לדרך הזה לא מצאו מענה וטעם אלא לב רע ז"ש וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו כלומר לא הניחום גם אצל גבוליהם וזה בלי טענה נוצחת כלל אלא המיאון והפסד תכונתם ולבבם. (ויהיה פירוש בגבולו כדרך שפירשנו בפרשת בא וינח בכל גבול מצרים ירצה שפת גבול הארץ). על כן הוצרכו ישראל לנטות מעליו הטייה גמורה ולבקש מעבר אחר לסבוב ארץ אדום חוץ לגבולו ככתוב במשנה תורה. וזה פירוש נכון ומספיק מכל מה שמצאנו בזה:

ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל:

ובמשה לא נאמר ויראו כי גוע משה ל וגם אשר לא כתוב בו כל בית ישראל אלא ויבכו בני ישראל את משה ל ושמה כתוב ויתמו ימי בכי אבל משה מה שלא כתוב באהרן? והנכון (א) שהדבר הנראה בעין יפעול בכחו בדמיון האדם יותר מהנשמע. ויותר וביותר בנשים וחלושי הדעת. וכאשר יספרו לנו כותבי הסיפורים והקורות. בכו העם הרבה בכה בראותם דמות ארון מת או תמונת דבר הנראה יעיר הרחמנות. והריגת קסר הראשון לא

פעל כל כך בדמיון בני רומי כאשר עשה מראה בגדיו מתגולל בדם הראום אוהביו בקהל ותשא כל העדה ויתנו קולם לרדוף ולהשמיד ההורגים. ופירשו חז"ל שהראו מלאכי השרת את אהרן מוטל במטה על כן כאשר ראו ישראל בחוש כי גוע אהרן התפעלו חושיהם ביותר עד שבכו אותו בלב נשבר ונדכה כל בית ישראל מגדולם ועד קטנם שכבר ידענו שבית ישראל דרשוהו חז"ל על הנשים. אמנם במשה שלא ידע איש את קבורתו הנה בכוהו כמצות אנשים מלומדה בפיהם ובשפתם לבד ולבם אין נכון עמם. בני ישראל ולא כל בית ישראל. ושלשים יום כי כן ימלאו ימי האבל. ובהשלמתם ספו תמו ימי בכי אבל משה כדרך כל דבר הנעשה לא באמת ובתמים בכל לב וכאשר עבר יומו בטל הדבר:

וידר ישראל נדר לה' וגו':

וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם וגו':

יש מן התימה בדברים מהו הנדר הזה להחרים עריהם? ואם רצו לומר שיקדישו אותם על דרך (ויקרא כ"ז) כל חרם אשר יחרם מה יעשה ההקדש מן הערים החרבות מאין אדם היתיו האבנים מערמות העפר? ולמה לא אמר והקדשתי את עריהם? ועוד שקיימו מה שלא נדרו, שלא נדרו אלא להחרים הערים ונראה אחר כך שהחרימו גם הכנעני? ואי אפשר שיקדישו לכהנים או לבדק הבית הכנעניים הואיל ובהם נאמר (דברים כ') לא תחיה כל נשמה? והלשון גם כן מסופק שאמר ויתן את הכנעני ולא אמר ביד ישראל ולא פירש למי נתנו? וכשר בעיני שהמכוון להורות לנו (**ב**) כי אמנם אדם יבקש מאת ה' מן השמים דבר יאמינהו לטובתו והוא לו יגון ואנחה. יש לך מי שישאל שררות וממשל רב והוא עושר שמור לרעתו יהי' סבה שימות בלא עתו או שבמלחמה ירד ונספה או שתאבד נפשו שלמותה. ואלו ידע זה כששאל הדבר לא היה מבקשו ולא היה עולה על לבו. ומה טוב אמר שלמה (קהלת ח') עת אשר שלט האדם באדם לרע לו ובכן ראיתי רשעים קבורים וגו' וישתכחו בעיר אשר כן עשו. בחר להגיד כי יש ויש אשר גדולות יבקש יחשוב היותן סבת טובתו ומחמד עיניו והן הנה סבת רעתו ודאבון נפשו. ויש איש ישלט באדם אחר ויעלה לגדולה וזה אמנם לרע לו ומעשה דהמן ומרדכי יוכיח כאשר המן נהרג ושמם ביתו על כי שלט ועלה לגדולה. ומרדכי נתעלה לשובע ההצלחות מן האבל וההספד. וכאשר היה בדאגתו ובשברון רוחו וחשב היותו בתכלית השפלות והאבדון מי פתי הוא אשר מלאו לבו לאמר אז לו החרש ושים ידך על פיך כי זאת היא לך לאורה ששון ויקר לכה קצין תהיה לנו כעת מחר? הלא יחשבנו לכסיל אין זה כי אם אנחנו לא נדע מה נעשה ונדין אחרית דבר מראשיתו לנגד עינינו.

(ג) ומה טוב היות ממוצע בין האנשים ולא להתראות בגדולות. גם הרשעים הקבורים ירצה שאינם בני שם וכל רואיהם לא יכירום כי הם מובלעים וממוצעים בין האנשים עם הארץ יחשבום לצדיקים כי ישתכחו בעיר ולא ידעום ויפרו וירבו מאד. על כן הי"ת ישמע תפילת הצדיק אך באופן שתהיה לטובתו. וכאשר ישאל רעתו מן השמים ירחמו עליו ולא יקבלו תפילתו כמו שאמר דוד (תהלים כ"ב) רחוק מישועתי דברי שאגתי שפעמים ישאל דבר שהוא רחוק מתשועתו. ובמקום אחר (שם ס"ו) און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' שאם אבקש בתפילתי דבר שהוא און אינו לטובתי לא ישמע ה' תפילתי. אמנם לפנים משורת הדין אם יש זכות גדול יקבל ה' תפילתו ויעשה מה שלבו חפץ אך באופן שלא יאונה לצדיק כל און זהו שאמר (שם קמ"ה) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם פירוש יקבל שועתם ויעשה מה שישאלו ואם בקשתם רעה להם יושיעם ה' ממנה ויהפוך הקללה לברכה. גם עתה ישראל נדרו נדר לה' ולא פירש הכתוב נדרם. ואין פירוש הנדר והחרמתי את עריהם. אלא לדעתי לא זכר הנדר כי זה דבר מבואר. כאלו אמר וידר ישראל נדר מה. כדי שה' יתן בידם את הכנעני ויחרימו את עריהם. ובשאלתם זאת נבערו נכסלי והקשו לשאול שיתן בידם הכנענים חיים לעבדים ושיחרימו וישחיתו את הערים ולא האנשים והטף. כי אמנם רעה תבוא אליהם בזה שיהיו לצידים בעיניהם כמו שאמר (לקמן ל"ג) והיה אשר תותירו מהם וגו' ובזה יהיה קצף על ישראל כי ידיחו אותם ויתעום אחרי אלהיהם. על כן הי"ת קבל תפילתם אך שלא יאונה להם רעה רצוני שהמית כל הכנענים במלחמה. באופן שהחרימו אתהן ואת עריהם. ולא כאשר שאלו להחיות הכנעני ולהחרים את הערים. לקיים מה שנאמר ואת שועתם ישמע ויושיעם:

עשה לך שרף ושים אותו על נס וגו':

עד והביט אל נחש הנחשת וחי:

רבים ראו וכן תמהו על מה זה פעם יקראהו נחש ופעם שרף? ובעל מעשה ה' כתב דרך נכון על זה שהי"ת היה נושא פנים למשה ומשה אל ה' ובצוותו עשה לך שרף הודיעו שהי"ת מחל על עלבונו ויעשה שרף על שחטאו נגד משה עיין בדבריו. ואמנם בזה אוסיף נופך. וטרם אחת שאלתי מאת ה' מדוע אמר והיה כל הנשוך וראה אותו וחי נשוך לשון עבר מה שנשוך כבר ומשה והיה אם נשך הנחש את איש משמע להבא? אלא כי ידענו שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול והרב שמחל על כבודו כבודו מחול ואמרו בילקוט נחש שעשה משה לכל הדורות היה ואמרו חזקיה כתת נחש הנחשת כי אמר כל שהנחש נושך ממית בעולם הזה ולא לעולם הבא והמקטיר לו לוקה בעוה"ז ואין לו חיים לעולם הבא מוטב שיכתת ויהיה לו חיים לעוה"ב ע"כ. וכששלח הי"ת הנחשים השרפים

הנחש על שחטאו אל ה' והשרף על שדברו במשה. הנה אמר לו יתברך שיעשה לו שרף ויבקשו ממשה מחילה על שחטאו נגדו כי האל מחל על עלבונו. ואין ספק שדברו רעה במשה והוא לא ידע מה שאמרו מן הנאצה שאם היה שומע פשיטא שבענותנותו ימחול תכף ומיד להם ולא היה ה' שולח השרפים. וראיה על זה שהם לא בקשו ממשה אלא שיסיר מעליהם את הנחש כי אמנם במשה טוב וסלח בטחו ולא בושו שימחול להם ולכן לא שאלו הסרת השרף. על כן הי"ת צוה למשה שיעשה שרף שיבקשו ממנו מחילה כל הנשוכים אשר כבר נשכום השרפים. אולם האיש משה ענו מאד לא רצה שיבקשו ממנו מחילה כי כבר מחל להם וא"כ בהכרח כל הנשוך יחיה ויתרפא ומפני שהי"ת גם הוא מחל על עלבונו אם כן לא היה צריך לא נחש ולא שרף. ע"כ כאשר צוה ה' ואמר עשה לך שרף פירוש לכבודך כדרך (לעיל י"ג) שלח לך אנשים כי אני כבר מחלתי. וכאשר משה מחל על כבודו כבודו מחול ולא היה צריך לא נחש ולא שרף כי כבר הי"ת לא צוה לו שיעשה השרף אלא אם ירצה למחול להם. התחכם משה לעשות נחש לא על חטא שכבר חטאו כי כבר נתכפר אלא על חטא הלשון שבאולי יחטאו בכל דור ודור כי לא נחש ממית אלא חטא ממית כדי שאם יחטאו והיה אם נשך הנחש לעתיד תכף אחר פשעם אם ינשכום נחש שרף ועקרב ישיבו ויתרפאו. ואולם עשה נחש ולא שרף דלא לאחזוקי יוהרא לנפשיה ומיעט בכבודו והרבה בכבוד שמים. ועוד שמכאן ולהבא לא צריך לשרף כי מסתמא כל חכם ימחול על כבודו מבלי תשובה ולא ישלח ה' שרף משא"כ בפשעם באלהים חיים ומלך עולם שאין כבודו מחול וצריך לנחש להביט בו וישוב אל ה' וירחמהו:

ומשם בארה היא הבאר וגו' אסוף את העם ואתנה להם מים:

אז ישיר ישראל וגו':

באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם וגו':

יש שפירשו היות חטא משה ואהרן במי מריבת קדש על אמרם המן הסלע הזה נוציא לכם מים ולא אמרו יוציא ה' לכם מים. וכבר דברנו בזה בפרשה הזאת. וזהו לפי דבריהם סבת מעוט האמונה שהביאו בישראל כמו שאמר לא האמנתם בי יען עשו שישראל לא האמינו בה' בחשבם שמשה ואהרן עשו את כל המופתים ולא ה' פעל כל זאת. וזהו כוונת השירה הזאת. כי אולם יקשה בה מה עניינה בזה? ומדוע לא שר גם משה אלא ישראל לבד ועוד מה טעם אמרו ומשם בארה היא הבאר וגו' אסוף את העם וגו'? ואין ענינו כאן. וגם הלשון הזה אסוף את העם ואתנה להם מים לא דבר רק הוא. אלא שהיה רע בעיני ה' על אמרם נוציא לכם מים כאלו יהיה הנס מאתם ולא מאת ה' והיה סבה

שישראל יהללו וירוממו משה ואהרן ויתנו להם תשואות חן ולא לה'. לכן אמר ומשם בארה משם היה דרך אל הבאר והוא הבאר אשר אמר ה' למשה שלא יעשה דבר אלא יאסוף את העם ושמה ירצה ה' להראותם שהוא בעצמו יתן להם מים ולא משה ואהרן במטותם ובדבריהם. ומשה ואהרן לא כן עשו אלא בהפך ואמרו נוציא לכם מים והכו בצור ויזובו מים עד שישראל חשבו שמשה ואהרן עשו מעצמם הנס הזה ולכך אמרו הלל ושירה למשה ולאהרן ולא לה'. ז"ש אז ישיר ישראל וגו' כלומר זה היה הטעם ששרו ישראל שירה והלל למשה ולאהרן ולא לה'. ותופס שירתם באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם שהם משה ואהרן הנדיבים והשרים במחוקק במשענותם רצונו במטיהם ולא יד ה' עשתה זאת על כן התאנף ה' בהם:

ולא נתן סיחון וגו' ויצא לקראת ישראל וגו' וילחם בישראל:

לא היו רשאים ישראל להלחם באדום כי כן ציוה ה'. ולפיכך יפתח הגלעדי (שופטים י"א) שלח מלאכים אל בני עמון שלא ילחם בו נגד ציווי ה'. אמנם אם אדום ועמון יבואו להלחם בישראל בלי שיתגרו ישראל מלחמה רשאים להלחם בם והבא להרגך השכם להרגו. והואיל ואדום לא. נתן סבה לזה כי הוא ישב בגבולו ולא יצא ממחיצתו להלחם בישראל אלא לא הניחם לעבור בארצו לבד לכך לא הורשו ישראל להלחם בו. על כן אמר שם וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו כלומר לפי שאדום רעה לא חשב על ישראל ולא בא להלחם אלא כאשר יאבו ישראל לרשת משכנותיו וליכנס בתחומו. לכן ויט ישראל מעליו ולא יכלו להלחם בו. ולא עשה כמעשה סיחון אשר בא בכונה להלחם בישראל ככתוב:

פרשת בלק

וירא בלק בן צפור וגו': עד **ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא**:

רבים התמרמרו בסיפור הלזה ולא אחשוך גם אני מלשאול **א'** על אמרו וירא בלק ולא אמר וישמע כאלו היה בלק במלחמת סיחון ועוג וראה בעינו מה שעשה ישראל אליהם? **ב'** שלא זכר ניסי מצרים וים סוף הגדולים חוץ מהטבע יותר ממלחמת סיחון אשר יוכלו לומר כי ידם הושיעה להם ואין דבר שפתים אך כח וגבורה למלחמה? **ג'** ויגר מואב ולא כתב ויגר בלק כאשר התחיל **ד'** מה ששינה שם בני ישראל פעמים וקראם בתחילה ישראל ואחר כך העם ולבסוף הקהל? הלא דבר הוא.

ה' גם מה שכפל ויגר מואב ויקץ מואב באותו פסוק עצמו והיה די שיזכרנו פעם אחת ולא ישנה לו? **ו'** בלשון מאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו וגו' ולא אמרו כפשוטו עתה יהרגונו וישמידו את ארצו או ילחם בנו ויירשנו? כי אמנם ילחכו את כל סביבותינו

משמע שיאכלו תבואתם ואת כל אוכל שדה הערים ומי הבטיחם שלא יתגרו בם להרוג ולאבד? ז' עתה ילחכו הקהל ולא אמר איזה קהל אם מישראל או מעם אחר? ח' מה רצה להשמיענו באמרו ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא? ומדוע לא הזכיר זה בראש הפרשה ויאמר וירא בלק בן צפור מלך מואב אלא הזכירו בשמו סתם כאלו הוא איש ידוע ברבים ואח"כ הוצרך להגיד מי הוא זה ואי זה הוא? ט' היאך צר למואב וקץ מפני בני ישראל? הלא הי"ת צוה אל תצר את מואב וראו בעיניהם מה שעשו לאדום ולא התגרו בם! אולם מבואר שבלק לא היה מואבי אלא אורח מארץ אחרת ולפי שעה מנוהו מואב למלך עליהם כדברי חז"ל ולפיכך כתב בעל כלי יקר כי הוא לא נכנס בעובי הקורה כי אמר מה לי ולצרה הזאת? אלא עשה עצמו כאלו הוא ירא מפני מראית העין ושלכך כתיב ויגר מואב ולא בלק. עוד ידוע כי במלחמה שתהיה, המנוצח יברח מן הערים החרבות אשר לכדום צר ואויב וינוס אל אחת הערים הקרובה לנוס שמה. וכ"ש הבורחים מערי האמורי באשר מהם לא יחיו כל נשמה. מסתמא ברחו פלטים כל העם שוקט ובוטח בהחבא אל ערי מדין ומואב הקרובים בטרם יבוא אליהם חרב נוקמת. ומרוב העם אשר התיישבו בערי מואב ומדין יש לחוש שיסובב רעב כנראה בכל המלחמות. זאת היתה צרת מואב ותהי יראתם שכאשר ישראל יירשו ערי האמורי העם הבורח אל עריהם יסבב רעה ויאכל את כל תבואתם. לא שישראל יבואו להחרים את מואב. כי צוו באלהים לבל השחיתם. ומסתמא ידעו הדבר. ספר לנו הכתוב שבלק היה גם הוא מתושבי עיר האמורי וביום המלחמה ראה בעיניו ובפניו את כל אשר עשה ישראל לאמורי וברח גם הוא בקרב אחיו אל ערי מואב וזכה שם למלוכה ומלך על מואב בעת ההיא. והנה הוא בהיותו אמורי לא ירצה לגרש האמוריים אשר נפלו על מואב ולא יחוש על זה אם יאכלו את פרי הארץ כי לא ימשך לו רע מזה ואין בית המלך חסר כלום. מיהו לעם הארץ כל הנזק והצער ולכן נכנסו בעובי הקורה. ובא הכתוב להודיע למה דברו מואב דלת הארץ ולא מלכם בראשם. לפי שראה בלק בעיניו את כל אשר עשה ישראל לאמורי כלומר שגם הוא היה מן הבורחים וזהו סבת אמרו ויגר מואב ולא בלק. והגיד כי פחדו פחד ותהי יראתם על רוב העם הבורחים מערי סיחון ועוג כי רב הוא ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדו ונמשך מזה כי ויקוצו מפני בני ישראל והי' גרמא בניזקין לברחם. כקוץ מכאיב יראו מגשת אליו אבל הוא לא ילך להרע לזולתו. כן בני ישראל יבריחו האנשים מאצלם. ויסבבו היזק למואב שיהיו הבורחים נקהלים ונטושים על פני השדה ויאכלו את כל עמלם. זהו שאמר עתה ילחכו הקהל. ויקרא קהל, העם הנקבץ ממקומות רבים ולפי שאפשר יענו מדין את מואב לאמר מדוע לא תגרשו הנקהלים מארצכם ותשליכום

אל ארץ אחרת ולא יזיקו אתכם? לשן תירצו מואב. ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא כלומר הנה א"א שמלכנו יגרשם מארצו כי הוא מלכנו עתה וגם הוא מן הבורחים ואין מציל מידם ואם כן בהכרח יש לנו למצוא תחבולה אחרת שילכו מאצלנו בלי שנגרש אותם וגם בלק לא ימנענה והיא לקלל את ישראל המה יאבדו ואז ישובו הבורחים למקומם. ויהיה ובלק בן צפור מלך למואב וגו' דברי מואב עצמו אל זקני מדין ואל תתמה על אמרו מלך למואב ולא מלכנו הואיל ומדברים על עצמם? כי כן מנהג הכתוב כמו שאמר (שמות כ"ד) ואל משה אמר עלה אל ה':

ד"א יתכן שבלק בהיותו אורח היה מארץ מדין ושגם פתורה אשר על הנהר היא ארץ מדין. וכן נראה שהיה מושבו במדין דכתיב בפרשת מטות ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, במלחמת מדין. ואע"פ שחז"ל כתבו דרך דרש שהלך ליטול שכרו. אין מקרא יוצא מידי פשוטו. והכא משמע שארצו היתה פתורה והיא ארץ בני עמו של בלק. אם כן יפה אמרנו שבלק היה מארץ מדין. וכן פירש הרב בעל מעשה ה' שלכך אמר וישבו שרי מואב עם בלעם ולא נזכרו זקני מדין כי המה כבר מושבותם בפתורה ואין צריך להזכירם. ויהיה בלק המדיני נמנה למלך על מואב לפי שעה. וזה החילם לעשות שלום ביניהם. שמעולם היו שונאים זה את זה כדברי רש"י. הואיל ומלך מזקני מדין על מואב. ומיראת מואב מפני העם הוצרכו לבקש ממדין עזר שיכנסו גם הם בברית ובאחוה נגד ישראל. ולפי שמדין סמוך למואב ביישובו וסביב לגבולו הוא יושב לכך נטלוהו מואב לטעם נוצח להכניסם בברית באמרם שהיה זה נכון וראוי לתשועת מדין כי בקרבו הוא יושב. כדרך המלכים המבקשים להכניס במלחמה איזה מלך שכינו ילחוש באזניו להפחידו שגם עליו תעבור כוס עברה וזעם וצער האויב אשר עיניו לנוכח יביטו להשמיד ולהחרים רבים. לכך אמר ויאמר מואב אל זקני מדין וגו' כלומר התייצב והכן לך אתה מדין שכינינו כי עתה ילחכו הקהל הזה את כל סביבותינו פירוש יירשו את ארצכם וכל קנייניכם היושבים בגבולינו ובכם יתחיל האויב וישלים בנו ולכן יאות לכם לשמוע בקולנו ונכרתה ברית יחד. ואם תקשה מי עשה שלום בין שתי האומות השנואות זו לזו מימי קדם? על כן הוסיף לתרץ ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא רצונו שבימים ההם ובזמן הזה היו בהשקט ושלוה על ידי בלק מלכם:

ד"א ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא. לפי שאמר עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו. ויש עתה שהוא לאחר זמן. וכבר אמרנו שבלק היה מלך למואב לפי שעה ופחד מואב שהוא לא ישתדל להסיר מעליהם את הצער הזה כי יאמר מה לי ולצרה הזאת ל אך שלום ואמת יהיה בימי! על כן אמרו בטענתם להניע את לב בלק שאל יאמר

בלק זה יהיה לימים הבאים ויחשוב בהם מי שיבוא אחרי במלכות מואב כי זה הדבר יבוא תכף ומיד ובוא יבוא ולא יאחר. וכאשר יבואו ימי הרעה בעת ההיא עדיין בלק בן צפור יהיה מלך למואב וגם לנו וגם לך יהיה ולא תאמר כי זה יארע לאחר מותך. ולכן ראוי שגם אתה תחוש לדבר ותכנס בעובי הקורה לחשוב מחשבות כדת מה לעשות בעם הזה:

הנה כסה את עין הארץ והוא יושב ממולי:

כל דבר שיכסה את עין הארץ ולא יניח לנו אור השמש ראוי בהכרח שיהיה נטוי על ראשנו מלמעלה ויהי מבדיל בינינו ובין השמש שהוא עין הארץ כמראה אשר יהיה בעננו ענן על הארץ. אמנם להגדיל בלק הדבר אמר אע"פ שישראל לא היו על ראשיהם. אלא עדיין רחוקים והוא יושב ממולי עם כל זה כסה את עין הארץ ותחשך הארץ:

ויאמר אלהים אל בלעם לא תלך עמהם וגו' עד סוף הפרשה.

נגלה נגלה דבר ה' אל בלעם פעמים שלש בראשון אסר לו ההליכה ואח"כ התירה לו ושוב אסר והתיר אבל שם דבריו בפיו מה שידבר? הטעם בעיני אמת וצדק שהדבר נהיה מפי ה' להורות לנו מה שהוכחנו בפרשת שלח לך אנשים בדבר נטילת רשות האדם. כי אמנם הי"ת (**א**) אם עזב הדברים ברשות האנשים בדבר השכר והעונש. מ"מ כאשר יחפוץ שתיעשה פעולה מה לאיזה תועלת כללי או פרטי אם ידע שהאדם יעשה הפעולה ההיא ברצונו בלי מכריח יעזבנה ברשותו. ואם אין ישלח ה' אליו מניעה ויתאזר לעשותה. ואם עד הנה ידע ה' שלא יעשנה יצוה ה' בכחו בהכרח גמור שיכריח רצון האדם ההוא לעשותה ואין בפועל ההוא המוכרח שכר או עונש על אותה הפעולה. והביא לנו הי"ת דבר בלעם ללמדנו הדבר הזה. כי הואיל ה' לברך את עמו ישראל וע"כ ציוהו לא תלך עמהם באסור איסר על נפשו. אבל הניחו ברשות עצמו באומרו קום לך אתם. והגיד הכתוב כי באשר הוא שם ברשותו הוא לא היה מקיים דבר ה' אבל יאור את העם על כן שלח אליו מניעים להטות לבבו לעשות מצות ה' יתברך ויתייצב מלאך ה' לשטן לו. ואם עד הנה לא שמע אליו ויפתח ה' את פי האתון ודברה כדבר איש אל רעהו. ובחר בפלא ההוא נגד הטבע להראות לבלעם שהי"ת יוכל לפתוח פי האתון קשת ההבנה מכל בעל חי ומכ"ש שיכול להטות לשון האדם שידבר כרצון ה ולא כרצונו. ואולי בזה בלעם יתפעל במחשבתו יהרהר תשובה בלבו ויחזור ועוד יזכה לשמוע ברשותו פי ה'. אולם כאשר גם במניעים ההם לא חזר בו ועוד יוסיף סרה למרות עיני כבודו הוכרח לאחוז בהכרח גמור וישם ה' דבר בפי בלעם ויאמר שוב אל בלק וכה תדבר ששם הדברים בפיו לא יוכל לדבר דבר אחר בלעדם וזהו הסרת הבחירה מכל וכל

ואע"פ שידע ה' מה שיהיה ושעכ"פ אם לא מצד ההכרח לא ישמע בקולו מ"מ רצה הי"ת להביא ניסיון זה ולספר לנו המראה הגדול הזה לבנין אב להגדיל ענשו של בלעם כאשר ידע ה' שגם במניעים לא יעמוד לא יאבה ולא יאזין:

זהו מה שראיתי להעיר אזנך בדרוש הלזה על דרך סוד האמונה. אולם עוד מה שירמזו הכתובים והסיפור כפי פשטם אחרי השקפת העיון במה שדברו המפרשים עליו. ראיתי להתעורר ראשונה בספקות הנופלות. ואחר כך בתירוצם נבוא אל יישוב דברי הפרשה:

הספק הא' יפלא מאד במה שחרה אף ה' עליו כי הולך הוא אחר שנתן לו רשות באמרו קום לך אתם ואח"כ חזר והרשהו לילך שנאמר לך עם האנשים ואפס את הדבר וגו'? וכתב בעל כלי יקר שהי"ת לא הרשהו לנסוע אלא עם שרי בלק שבהיותם שרים ונכבדים לא יפצירו בו כ"כ לקלל כמו שרי מואב והוא לא כן עשה אלא הלך עם שרי מואב ולא בלק כאשר תראה בדבריו. ומ"מ לא יספיק לתרץ הכל. ועדיין צריכים אנו לבאר לדבריו למה לא אמר הכתוב לך עם שרי בלק אלא אמר לך עם האנשים לבד ולא קראם שרים וכבר באו לקראו שניהם שרי מואב ושרי בלק? ועוד איך נאמין שיפצירו יותר שרי מואב בו משרי בלק והרי עינינו לנכח יביטו כי כוונתו להרע ויותר ממה שהעגל רוצה לינק הפרה רוצה להניק? ועוד בחרון אף ה' עליו על כי הולך הוא ולא אמר ויחר אף ה' כי הלך עם שרי מואב והעיקר חסר ל גם מה שאמר קום לך אתם ולא קום ולך עם שרי בלק? ל סוף דבר תשובתו הרמתה לא תעלה ולא תספיק ליישב הדבר על אפניו.

ב' שפעם יכנה השלוחים בשם שרי מואב ופעם בשם שרי בלק. יאות לנו לשאול אם שניהם אחד למה שינה שמותם ואם שנים שרים היו למה לא יקראו כלם יחד בכל מקום אלא פעם יזכיר שרי בלק ופעם שרי מואב? **ג**' באמרו אם לקרוא לך באו האנשים שכבר מפורסם שבאו לקרוא אותו ולמה אם כן תלה הדבר בספק? גם מדוע קראם אנשים ולא שרים? **ד**' כשאמר לו בלק הלא שלח שלחתי אליך לקרוא לך למה לא הלכת אלי. מה יתרון מצא בלעם בתשובתו לו הנה באתי אליך עתה כי זה איננו מענה נכון ומספיק שבא עתה לאשר לא בא מקודם? **ה**' באמרו והנה ניצב על עולתו הוא וכל שרי מואב כי מה לי לידע אם היו שמה כל שרי מואב או מקצתם? ולמה נמצאו שמה? וגם מדוע לא הזכיר שרי מואב בפעם השלישית? **ו**' בסיגנון תשובת בלעם הלא את אשר ישים ה' בפי אותו אשמור לדבר. שמירה הזאת צריכה פירוש.

ז' במענה בלק השני גם קוב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו. כי אמנם הלשון מגומגם והיה לו לומר אם לא תקבנו לפחות לא תברכנו? **ח**' עכשיו ענהו בלעם הלא דברתי אליך ולא אמר כבראשונה הלא את אשר ישים ה' בפי? וראוי לדרוש הטעם.

ט' כל אשר ידבר ה' אותו אעשה ולא אמר אשמור לדבר כבראשונה? **י**' מדוע נסכל בלק וחשב שבשנותו המקום יישר בעיני האלהים לקוב את ישראל. האם אלהי הרים ה' או עמקים ויתרצה בפעולה במקום זולת המקום? **י"א** וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל והנה אין האמת כן כי די לנו שלא יקלל כי כבר ברוך הוא שנאמר לא תלך עמהם וגו'? **י"ב** בברכה השלישית נאמר ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים כי מהו נחש זה אשר הלך בלעם בברכות הראשונות? **י"ג** בביאור מה שאמר וישת אל המדבר פניו אם רצונו שפנה אל מול מחנה ישראל למה לא פירש דבריו מבוארים ומפותחים פתוחי חותם וישת פניו אל מול העם? **י"ד** למה בפעם השלישית לא הלך שפי כפעם הראשונה לדרוש את פי ה' מה ידבר? **ט"ו** במה רצה בלק לכבד בלעם אם היה שומע לו לקלל ישראל אמר אמרתי כבד אכבדך ואם רצונו שישלם לו שכרו זהו אינו כבוד מלבד שהיה יכול לאומרו בפירוש אמרתי לשלם לך? **י"ו** בטעם תשובת בלעם הלא גם אל מלאכיך וגו' מה הכרח במענה הזה יותר מן הראשונים לאמר שגם אל מלאכיו אמר זה? **י"ז** לעשות טובה או רעה. כי אין שייכות טוב או רע בזה הואיל ולא נקרא לעשות טוב או רע אלא לקלל בפיו? **י"ח** מה הי' השטות הזה ובלבול הדעת לבלק שירצה לקלל את ישראל נגד רצון הי"ת וכאשר אמר לו בלעם כמה פעמים שלא יוכל לעשות דבר אם ה' לא ישים בפיו ולא איש אל ויתנחם והוא על כל זה תתקצף באלהיו ובבלעם וספק את כפיו כאלו יהיה בכחו לקלל ולא ירצה? ואחרי העירותי כל הספקות הנזכרות אומר היות הכרח שיהיו בפתורה תושבים ממואב וממדין והם אשר קרא אותם הכתוב שרי מואב. ושלח בלק שריו לשם כדי שיקבצו את שרי מואב ומדין שהיו בפתור ויכלו יחדו להסית ולהדיח את בלעם להלוך אליו ואחר שיפתוהו ישובו לביתם ולא שיבואו המה עמו אל בלק. ולכן קרא הכתוב למלאכי בלק שרי בלק ולתושבי פתור שרי מואב וזקני מדין להיותם מחוברים משתי האומות. והנה בלעם לרום לבבו חורש און מרמות ותוך חשב מחשבות להתחבר בהליכתו עם שרי מואב ומדין ולהוליכם עמו מפתור אל בלק ולא להלוך עם מלאכי בלק לבדם. לשני טעמים. אל הטעם הא' זדון לבו ישיאנו לנסוע ברוב עם שרים רבים ונכבדים. והטעם השני שבחר לשתפם ולהשליך על כתפם משא הקללה והברכה בידעו שה' יתברך לא יניחנו לקלל וימצא בלעם מקום לומר שמאת השרים ההם היתה סבה שלא זכו לקלל ישראל ואין הדבר תלוי לסבתו. ויהיה לו התנצלות לומר אל בלק הן אם אני באתי לבדי כבר הייתי מקלל כאשר תחפוץ אמנם בהתחברך לרשעים אשר לא זכו לכך פרץ ה' את מעשיך ואין בי חטא. ובזה לא יפסיד שכרו וגם יחניף לבלק ויחלוק כבוד למלכות שאין מן הראוי שיעיז פניו כנגד בלק ולומר שבשבילו לא הורשה

לקלל ושבלק לא זכה בזה אך יתלה החסרון בשרי מואב וזקני מדין וזאת העצה היעוצה לו במרמה וידבר להתחבר עם שרי מואב. והי"ת יודע מחשבות אדם רוצה לזכות את ישראל ולהראות לכל העמים והשרים אהבתו אותם וחפץ למען צדקו על אפו ועל חמתו של בלעם שילך עם שרי בלק לבדם ושיברך את ישראל יחידי כאשר נבאר כדי שלא יהיה פתחון פה לתואנותיו ולומר מואב לא זכה אלא ידעו כלם ביחוד שה' אוהב את ישראל ומאהבתו אותם עשה את כל הכבוד הזה ולא משנאת מואב. לפיכך רבה רעת האדם בלעם בעיני ה' יתברך אשר מרוב חשקו לקלל ישראל ולהרבות בכבודו ולמעט בכבוד שמים הלך הוא לעורר השרים והזקנים שבארצו שילכו עמו אל בלק מה שבלק לא צוה ולא עלה על לבו. ובאמור ה' אליו לא תלך עמהם לא תאור את העם פירוש לא תלך עמהם כדי שלא תאור אם כן אם לא יקלל ילך. והוא ברוע זדונו לא הגיד לשלוחים שהי"ת אינו רוצה שיקלל ישראל אלא מצא עילה כי מאן ה' לתתו להלוך עמם מפני שאינם חשובים. על כן ויקומו שרי מואב גם היושבים בפתור וילכו אל בלק להגיד אליו כי עשו מה שמוטל עליהם ולא הועיל להביאו. וטעם אמרם מאן בלעם הלוך עמנו כי לא ידעו המה תחבולות בלעם וחשבו שעל כלם ידבר בין שרי מואב ובין עבדי בלק. והסתכל גאון לבו כי כאשר שלח בלק שרים רבים ונכבדים מאלה הנה בלעם לא קראם אלא עבדי בלק להבזותם ולשומם נבזים ושפלים שיאמינו בלכתו אח"כ עם שרי מואב שאינם נחשבים שרי בלק בעיניו ולכך לא בא עמהם. אמנם הי"ת בהפך צוה לו אם לקרא לך באו האנשים רצונו אם אלו שבאו לקרוא לך הם האנשים הראשוני' והדיוטות עבדי בלק ולא שרי מואב החשובים בעיניך קום לך אתם. וזהו נגד כוונתו שלא רצה חברתם לסיבות שאמרנו. אולם בלעם ככלב שב על קיאו ויקם בבקר וילך עם שרי מואב שהם השרים תושבי פתור נגד דבר ה'. וירא ה' וינאץ כי הולך הוא פירוש שהוא בעצמו הלך להעיר שרי עירו שילכו עמו למואב ולא הלך עם המלאכים כאשר צווה. ויתיצב מלאך ה' וגו' ויאמר מלאך ה' אל בלעם לך עם האנשים כמאמר הראשון שילך לבד עם שלוחי בלק שהם אנשים והדיוטות בעיניו כדי שיכירו כלם שהטעם שלא הלך בתחילה לא היה לפחיתות השלוחים אלא שככה יצא מפי המלך עליון ב"ה. ושקר דבר. ודבר אלהינו יקום לעולם. וידעו שאין ברשותו לקלל ולא מפני שאין זנות למואב:

וז"ש ואפס את הדבר וגו' רצונו שכאשר תלך עם האנשים יכירו שאפס את הדבר וגו'. ובפעם הזאת בלעם לחרפתו הוכרח ללכת עמהם להודות לה' וילך עם שרי בלק. ואין ספק שבלק שמע קצות מחשבות בלעם וראה תחבולותיו ללכת עם שרי מואב ולא עם שלוחי בלק. אבל לא ידע הדבר על בוריו וחשב באמת שבלעם הקוסם היה בורח מלקלל

ישראל עם בלק לבד כי ראה באיצטגניתו שמואב ומדין יהיו ראוים שיעשה נס זה על ידם ושעל כן בחר להשתתף עם שרי מואב ומדין. ואף כי בתחילה הורע הדבר בעיני בלק בצאתו לקראת בלעם על גבול ארנון ואמר לו הלא שלוח שלחתי וגו' למה לא הלכת אלי פירוש בשבילי לבדי ולא עם שרי מואב. ובלעם השיבו הנה באתי אליך עתה כלומר עתה לו יהיה כדברך ובשבילך שבאתי עם שלוחיך לבד ולא עם שרי מואב וכבר כבדתיך נגד זקני עמך היכול אוכל דבר מאומה וגו' היה משמעות דבריו שלכך לא יוכל דבר מאומה לפי שבא בשבילו לבדו שאינו כדאי לנס זה. כי בלעם כאשר ראו שלא נעשתה עצתו לבוא עם שרי בלק לאמר אח"כ שהמה לא זכו ויחלוק בזה כבוד למלכות הפך טענתו ונתן הטעם והסבה לבלק להיותו לבדו יען לא בא עם שרי מואב. והאמין בלק לדבר הזה והסכים גם הוא בלבו שמכאן והלאה יעשה הכל בפני שרי מואב כדי שיזכו לקלל את ישראל. על כן אסף כל השרים עמו וישב אליו בלעם והנה בלק ניצב על עולתו הוא וכל שרי מואב כל העם מקצה שיזכה לקלל בפניהם בהיותם שם. ואם בלעם לא קלל ישראל ולא ברכם כבר היה לו פתחון פה לומר אתה או שרי מואב לא זכו לקלל. אכן כאשר צוה ה' את הברכה הנה ממנה ראיה גמורה שאין הדבר תלוי בזכות או בחטאת מואב או בלק שלא זכו שיעשה נס זה על ידם כי לפחות אם לא יזכו לקלל למה יברך מי שאינו ראוי לברכה? אם לא בזכות ישראל הזוכים לברכה בקום עשה! וסרה בזה כל ערמת בלעם ומחשבתו אשר חשב להתנצל על שרי מואב. על כן עתה בלק חזר לטענתו הראשונה שהיה טוב לבוא אליו לבדו בלי שרי מואב כאשר ראה בעיניו ולבבו הבין שעם מואב לא קלל אבל ברך אם כן אין האמת כדברי בלעם שעמו לבדו לא יוכל דבר מאומה ועם שרי מואב זכותם יעמוד לו לקלל. זהו שאמר בלק מה עשית לי לקוב אויבי לקחתיך והנה ברכת ברך רצונו מה זה עשית לי שלא רצית לבוא בעבורי אלא עם שרי מואב שיזכו לקללם אין זה כדברך כי אני לקחתיך לקוב ולכל הפחות אם לא זכיתי לזה לא היית מברכם אבל הנה ברכת ברך עתה אף עם שרי מואב אם כן אין ממש בטענתך. השיבו בלעם שאין מספיק היות שמה שרי מואב כשישא משלו שיזכו לקלל אלא היה צריך שיהיו עמו כאשר נגלו אליו האלהים בארצו והרשהו לילך ועתה אי אפשר שכבר נגזרה גזירה ויצא הקצף מלפני ה' לבלתי קלל כי לא זכה בלק. על כן אמר הלא את אשר ישים ה' בפי אותו אשמור לדבר כלומר אי אפשר לחדש דבר עתה כי אני צריך לשמור ולדבר עתה הדבר השמור בלבי אשר שם אלהים בפי ביום ההוא ולא אוכל להפוך עתה בזכות אחרים. ויהיה פירוש אשר ישים כמו שם וכן לשון המקרא כמו (שמות ט"ו) אז ישיר משה ודומיהם. אולם בלק קיים במאמרו רלה לנסות אם בלי שרי מואב לבדו לפחות לא

יברכם על כן אמר לכה נא אתי אל מקום אחר וקבנו לי משם ירצה לבדי בעבורי ולא עם שרי מואב ובלעם הערום תכף שב אליו קדם ובא בהיות שרי מואב אתו על כן בלק קפץ ואמר לו מה דבר ה'? והיתה כוונתו שיגיד לו אם רצון ה' לקלל או לא. ולא היה חפץ שישא משלו ויברכם כאשר בתחילה. והוא לא כן עשה אלא מבלי ענותו נשא משלו ואמר לו וכו'. לכן צעק בלק גם קוב לא תקבנו גם ברך לא תברכנו. אני אעשה בפעם הזאת שאם לא תקבנו לא תברכנו ולא תאמר דבר בפיך שלא ברצוני כאשר לא יהיה קבוצנו עם שרי מואב אלא אני לבדי עמך ואין לזרים אתנו וידוע נדע אם כדבריך שלא נזכה לקלל אלא עם שרי מואב. והיה דבר בלעם אליו הלא דברתי אליך לאמר כל אשר ידבר ה' אותו אעשה כלומר אל יחרה אפך על שדברתי אל כלם ולא אליך לבד. כי אני מוכרח לעשות כאשר יצוני ה' אלהי לדבר בקהל ועדה או לך לבדך ואין הדבר עוד תלוי בזכות כי כבר נע ונד. ועם כל זה בלק בטענתו לכה נא אקחך אל מקום אחר וגו' פירוש אם יישר בעיני האלהים שתקללם בשבילו ולא בשביל שרי מואב כאשר אחרת ועד הנה לא נסית הדבר הזה. וכאשר ראה בלעם כמו שאמרנו שלא רצה ה' שלא יקלל לבד ויוכל לתלות הטעם על מעוט זכות מואב או בלק אלא כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל בקום עשה והיות הדבר בפרסים מראה באצבע שבכונה רצה ה' לזכות את ישראל נתפרדה החבילה ולא עוד הביט להתנצלותו ולערמתו לומר שמואב או בלק לא זכה אלא עזב הדבר אל האמת והודה ולא בוש על כן לא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים רוצה לומר לא רצה לקיים דבריו הראשונים ולשוב אל בלק בעת וזמן שיהיה עם שרי מואב כאשר עשה עד כה וגם לא שם אל המדבר פניו לדרוש את ה' (ויהיה לא שבראש הפסוק מושך עצמו ואחר עמו כאלו אמר ולא הלך לקראת נחשים ולא שת אל המדבר פניו) ולא המתין שישאל לו בלק מה דבר ה'. אלא וישא משלו ויאמר שם בלי הכנה בעת שבלק לא האמין שידבר ולא הניחו לתת עליו בקולו לאסור איסר על דבורו באופן כי ברך את ישראל על אפו ועל חמתו של בלק על בלי הגיד לו ולא חשב שעתה יברכם הואיל ועדיין לא הלך אל המדבר לקרוא בשם ה'. על כן חרה אף בלק ויאמר הנה ברכת ברך וגו' ועתה ברח לך אל מקומך אמרתי כבר אכבדך וגו' פירוש אלו בפעם הזאת לא קללת ולא ברכת היה לך התנצלות והיית מתכבד נגד זקני עמי לומר שמזלם גרם או אם אלי באת בתחילה בסתר ודברים שביני ובינך לא נשמעו בין החיים וכי יבוא דברך וכבדנוך לאמר שלא ברכת ולא קללת. אמנם עתה שרצית לעשות בפרהסיא ולא דייך שלא קללת אלא גם ברכת מנעך ה' מכבוד עד שידעו הכל שאין ממש בדבריך. זהו שאמר אמרתי כבד אכבדך כלומר כל מה שאמרתי גם קוב לא תקבנו וגו' ושתבוא אלי לבדי כדי שאכבדך בפני המון עבדי

שיאמרו שלא קללת שאינן זוכין אבל כאשר עשית זאת לברכם לעיני כל הקהל איגלאי מילתא שאין בך כח להשיב דבר לפני ה' ולא תוכל לקלל ומנעך ה' מכבוד זה. השיב לו בלעם כי זה שטות גמור ועם כל זה לא היה נמשך לו כבוד והתנצלות לפי דבריו לפי שגם אל מלאכיך דברתי לאמור אם יתן לי בלק מלוא ביתו וגו' לא אוכל לעשות טובה או רעה וגו' רצונו אלו לא אמרתי להם בראשונה שאיני יכול לעשות דבר בשבילך היה לנו פנאי לעשות כסות עינים ולבוא במרמה בסתר אליך כדבר אשר דברת ותוכל לשקר להם שקללתי. אמנם הואיל וכבר השבתי אז אל מלאכיך שאין בי כח לעשות דבר בשבילך לא לבד רעה לקלל אלא אף טובה שלא לברך וכל מה שאעשה אעשה בשביל שרי מואב אם כן איך אפשר לשנות בדבורי ולאמר עתה שבשבילך קללתי ואיך תוכל לרמותם בדבר הזה? העיני האנשים תנקר!

ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו והוא רוכב על אתונו ושני נעריו עמו:

זהו הטעם למה לא ראה בלעם את מלאך ה' בהיותו רוכב. על האתון ושני נעריו עמו כדברי חז"ל שלשה אינן רואין ואינן ניזוקין. או אולי הדבר בהפכו להגיד שיצא לשטן לו ולהזיקו אף כי היו ארבעה שלא כמשפט:

אולי נטתה מפני כי עתה גם אותך הרגתי ואותה החייתי:

הלשון מגומגם באמרו אולי ולא לולי הנכון לפשט הכתוב? וכן גם אותך צריך ביאור מה ירבה? ויתכן שאלה הם הגדת דברים ותוכחה לבלעם שלא התבונן מה היתה נטיית האתון כי אולי נטתה מפני המלאך ולא לרוע לבבה. ולכן למה הכית אותה ג' פעמים כי נטייתה בפעם הראשון אולי מקרה הוא אמנם ג' רגלים למה לא הבנת שאולי נטתה מפני? ועל אשר אמרת לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך. אם עשית זאת גם אנכי הרגתי אותך והייתי מחיה האתון. מלשון (מ"ב ח') וזה בנה אשר החיה אלישע שפירושו להשיב רוחו אחר שמת ולהחייהו:

הלא אנכי אתונך וגו' ההסכן הסכנתי לעשות לך כה וגו':

כאשר ראתה האתון את בלעם קיים וחזק לילך לקלל את ישראל ושגם מן פלא דבורה לא נבעת ולא נתייסר אלא ענה לה כאשר יענה איש את חבירו ולא נתפעל דבר מזה. השיבה לו הלא אנכי אתונך כלומר הלא אני אתון מנעורי ועד עתה ומעולם לא דברתי ולא פתחתי פי האם הורגלתי מימי לעשות לך זה וראית מעולם אותי מדברת כיום הזה? ועם כל זה אינך משתומם מן המראה הגדול הזה!

ויקר אלהים אל בלעם ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי ואעל פר ואיל במזבח:

הקב"ה אמר זה לבלעם. כלומר אל תתהלל פי כסיל שזה לך לזכות שתוכל לקלל ישראל על המזבחות שבנה בלק. כי כבר קדמתיך אני וערכתי לשעבר שבעה מזבחות הצדיקים למגן ולצנה כדאיתא בתנחומא. ועל הפירוש הזה יתיישב אמרו את שבעת המזבחות ערכתי ולא בניתי ואת שבעת המזבחות בה' הידיעה שפי' המזבחות הידועים מקדמי ארץ שערכם הי"ת כנגד מזבחות בלעם אשר עתיד לבנות:

נופל וגלוי עינים: כמשפט הזקנים ישפילו קומתם לארץ מפני הזקנה כאיש הנופל ופניו ארצה. ואמר בלעם שאעפ"כ הוא גלוי עינים ויראה בעיניו ולא כהתה עינו:

כי מראש צורים אראנו וגו':

עד תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו:

כל (**ב**) דבר הקטן נבזה וחדל אישים אינו מזומן לקללה כדבר גבוה רם ונשא יתנו בו עיניהם ויצדקו עליו הקנאה והתאוה מכלות עינים ומדיבות נפש. כי אמנם אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין קטן ובזוי לא יחשבוהו העם לשפלותו. וידוע כי הדבר הקטן לא נוכל לראות ממרחק אלא אם הוא נגלה כערער בערבה ואין סביבו דבר המעכב הראייה וגם זה איננו שוה אם לא נביט ממקום גבוה וכל עוד שישפל הנראה נצטרך להרים הרואה כידוע בעבור כדוריות הארץ. וכזה וכזה תאכל חרב להשמיד ולהחרים רבים מבני העברים הבונים חרבות למו בהתנשאם מעל הארץ להתדמות לשרים ולקצינים עד יקנאו בהם עמי הארץ ויאכלום בכל פה וזה סבה לכל הרעות והגרושים הבאים עלינו בעו"ה. לכן ענה אותו בלעם בן בעור שישראל אינם ראוים לקללה ואי אפשר שתחיל עליהם מזה הטעם הואיל והוא עם בזוי ושסוי חרפת אדם ובזוי עם עד שהוכרח הוא לעלות אל ראש צורים ואל הגבעות לראותו וגם הביט בו לפי שישראל לבדד ישכון יחידי ואין סביבו דבר המעכב הראייה ולפיכך בגוים לא יתחשב למאומה ולא יתנו בו עיניהם ולא תחול עליהם הקללה. והוסיף עוד לבזותם באמרו מי מנה עפר יעקב מי הוא זה שחשב ומנה עפר יעקב רצונו כי קטן הוא עפר ואפר כמוץ ידפנו רוח ומי האמין לו לתפארת לספור את רובע ישראל והוא לשון בזוי כבהמה הרובעת. הנה אנכי ארצה עתה בחיי לחיות בטוב ה' עד שאמות מות ישרים ואמנם אחרי מותי תהיה אחריתי כמוהו וכאשר אמות אהיה ככלב מת כאשר הוא עתה נבזה ולא נחשב למאומה:

פרשת פינחס

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי וגו':

יקשה אם רבים מישראל חטאו והיה ראוי לכלות כל העם איך השיב, פינחס חמתו ית' בהריגת איש אחד? ומה שאמר בקנאו את קנאתי בתוכם. הוא דבר בלתי מובן. בהיות

מבואר הדבר שבתוכם ובקרבם פינחס יושב? וגם על רש"י תלונתי שהרבה לפרש בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף וכל אלו דברי מותר וכפל ענין במלות שונות לאין צורך? ובטרם בקרב אל פירוש הדברים נסתכל במה שאמרו חז"ל בזמן שיש דין למטה אין דין למעלה אין דין למטה יש דין למעלה. כי אמנם יש להפליא במאמר הזה וכי ראוי לעשות דין למטה כדי שה' שופט כל הארץ לא יעשה משפט? הלא טוב לנו להניח הדין לאדון הכל יבוא בעל הכרם וישפוט תבל בצדק כי המשפט לאלהים הוא אל אמונה ואין עול והאדם יראה לעינים ואולי יצא מתחת ידו משפט מעוקל? אלא הדבר כך הוא כי הי"ת רם ונשא ובלתי תכלית ואם יחטא איש אליו ופללו אלהים ראוי שיהיה ענשו בלי תכלית. אלא שהי"ת דן האדם כדרכו כי בשר המה מרוב חסדיו עם בריותיו לפנים משורת הדין. על כן אמר הכתוב (תהלים ס"ב) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו רצונו שזהו חסד האל שנותן לאיש עונש כפי מעשיו לערך החוטא ולא לערך מי שחטא לנגדו שהוא בלתי תכלית. וכן אמר (עמוס ג') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם כלומר בשביל אהבתי אתכם אפקוד עונותיכם עליכם ואחשבם לערככם ולא לערכי. כי אמנם בראשית ברוא אלהים אדם על הארץ כאשר חטא וגורש מגן עדן דנו אלהים בעונש נצחי לו ולבניו עד סוף כל הדורות וראה הי"ת בחסדיו שאין העולם מתקיים במדת הדין לפיכך שתף מדת הרחמים שידינם מכאן והלאה כאשר הם ולא לערך מי שחטאו נגדו. וזהו מאמר ה' (בראשית ו') לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר פירוש אין לי לדון ברוחי האדם בעונש נצחי לעולם בשביל שהוא בשר וראוי לדונו כערכו. וזה בדבר שאינו חלול ה' או שנוגע באחרים שהיה להם למחות ולא מיחו כי אז יתפשו כלם בעונו ולא יעשה כן בדיני אדם שהאיש לבדו בעונו ימות. שכן כתיב בנותן מזרעו למולך (ויקרא כ') מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן וגו' ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתתו מזרעו למולך. לבלתי המית אותו ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו. הרי שאם סקלוהו עם הארץ הדין עשוי ונסלח למשפחתו ולכל הזונים אחריו. ואחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת תבין ותשכיל הטעם שצונו ה' על הדין ועל המשפטים. כי אם נעשה אנחנו דין למטה ונעניש החוטאים לערכנו כבר נעשה הדין והמשפט בעונש קל והדין עשוי וניכפר להם הדם כי אין אדם נידון בשני דינין. אבל אם אין דין למטה אז בהכרח יש דין למעלה ואולי יהיה העונש גדול כפי המעניש כאשר לפעמים הדין חוזר לסיני לגודל הפשע או להעניש גם מי שלא מיחה כמו בעכן ששב כל ישראל ניגף לפני אויב בחטא היחיד וכשסקלוהו בית דין יצא כל ישראל נקי. הלכך אם

פינחס לא היה מקנא לאלהיו ולא עשה דין למטה והוא המשפט לבועל ארמית שקנאים פוגעים בו הנה היה ראוי שיעשה דין זה למעלה ושיהיה הי"ת בעצמו המקנא וימשך מזה כי יהיה העונש גדול ויכלה כל ישראל ח"ו על כי הפשע בזה חמור ותלי בחלול ה' בפרהסיא וכל העם במרד ובמעל שלא מיחו ביד החוטאים כמו שנאמר (יחזקאל ט') וממקדשי תחלו. לכן אמר פינחס וגו' השיב את חמתי ולא כליתי את בני ישראל מתוך שהוא הביא דין זה בתוכם ועשה הדין למטה בקרב ישראל בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף סבב שהיה העונש כדין המעניש והאיש לבדו הוא ימות בעונו ואין לנו להעניש על שלא מיחו כי לפנינו אינו גלוי. אם לפניו גלוי. ולא כלה ה' את בני ישראל בקנאתו אילו היה הי"ת המעניש:

ושם איש ישראל המוכה אשם הוכה את המדינית:

ובאשה לא נאמר אשר הוכתה את העברי? לפי שאיש ישראל לא היה ראוי להיות מוכה אלא להיותו את המדינית כמאמר חז"ל ניסים נעשו לפינחס ובכללם שאם פירש והכהו פינחס נהרג עליו:

צרור את המדינים והכיתם אותם:

כי צוררים הם לכם וגו'.

ראוי לשום לב על השנות הדברים צרור את המדינים והכיתם אותם בתחילה יצרור ואחר כך יכה? ונראה הטעם שקשה בפני אלהים האיש הצבוע והחנף אשר יחניף רעהו בשפת חלקות ובקרבו און ומרמה לבלע ולהשחית ואיש כזה מכסה שנאה במשאון ראוי שתגלה רעתו בקהל. בדמות המדינים אויבי ישראל ואעפ"כ הפקירו בנותיהם ונלוו עליהם בחלקלקות. צוה הי"ת לישראל (**א**) שהמה לא יעשו כמעשיהם לבוא על עם שוקט ובוטח כדמיון אוהבים להרוג ולאבד אלא ביד רמה ובזרוע נטויה באופן שבתחילה יצררו המדינים ולא יחניפום ואח"כ יכום לא כאשר עשו המה שבאו להכות ישראל נראים כאוהבים. ד"א צרור את המדינים וגו' כי אמנם לשתי סבות ישנא אדם את האדם. האחת כי יחם לבבו על שהרע לו ונוטר איבה בלבו להתנקם ממנו. והסבה השנית על כי הוא הרע לחבירו וירא ממנו שלא יתנקם ולפיכך שונא הוא לו מתמול שלשום ומבקש רעתו. רצה להודיענו שלכל שתי הסבות האלה ראוי לשנוא המדינים ולהשמידם. לסבה הא' כי צוררים הם לכם בנכליהם וגו' שהם הרעו לכם. ולסבה הב' על דבר כובי וגו' שאתם הרעותם להם שהמיתם את בת נשיא מדין אחותם:

ותקרבנה בנות צלפחד וגו' למשפחות מנשה בן יוסף ואלה שמות בנותיו וגו':

ותעמודנה לפני משה וגו':

ראוי להקשות בזה אמרו למשפחות מנשה דבר שכבר ידוע? ואע"פ שאמרו חז"ל שבא להורות כי כלם צדיקים ולכן אמר בן יוסף שחיבב את הארץ מ"מ יקשה מלת למשפחות והיה די שיאמר בן מכיר בן מנשה בן יוסף כי אם הנה מבנות מנשה ידענו שהנה ממשפחותיו? ויקשה גם כן מ"ש בתוך אחי אבינו כי מה ילמדנו בזה אם יתן נחלתן בתוך אחי אביהם או בקרב כל ישראל? ועוד למה האריך וכפל ותקרבנה ותעמודנה? מלבד מה שאמר ואלה שמות בנותיו ומדוע לא הזכירן בראש הפסוק באמרו ותקרבנה בנות צלפחד? אלא יגיד לנו בזה כפי דברי חז"ל שגם בנות צלפחד עצמן צדקניות וחכמות היו ותדענה כי בת יורשת נחלה תינשא למשפחותם ואלו לא היה להן נחלה תוכלנה לינשא לשבט אחר. והנה ברצותן לידבק בשבטן בתוך אחי אביהן כלם צדיקים על כן שאלו הירושה לא מאהבת העושר והכבוד. זהו שהוסיף ופירש הכתוב ותקרבנה וגו' למשפחות מנשה בן יוסף רצונו שקרבו בדעתן ובמחשבתן אל משפחות מנשה בן יוסף הצדיק ולא בחרו בשבט אחר שאיננו כענייננו ולפיכך ותעמודנה לפני משה לשאול תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו כלומר שיאחזו במשפחתם ולא תהיינה לשבט אחר. ולפי שמסרו עצמן וקרבו בדעתן אל יוסף ואל בניו הצדיקים על כן נקראו על שמו שנאמר ואלה שמות בנותיו ירצה בנות יוסף האמור בסמוך:

עלה אל הר העברים הזה וגו': עד **להקדישני במים לעיניהם וגו'**:

מה מאד יפלא לשון המקרא כאשר מריתם פי כי מה דמות תערכו לו שנאמר כאשר? ואלו רצונו שלא יכנס לארץ בעון המים היה לו לומר על כי מריתם ופי או על אשר מריתם פי ככתוב בפרשת חקת כי אולם מלת כאשר אינה בנותן טעם למה שכתוב אלא דמיון ומשל? ומה שאמר להקדישני במים מה זה שהקדישוהו? ובהפך שלא להקדישני היה לו לומר כי המה חללוהו כאשר המרו בו ולא קדשוהו! ואע"פ שעד הנה הבאנו פירושים שונים בעון הזה מ"מ מקרא אחד מתחלק לכמה טעמים ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ועל פי הפסוקים הללו כראה חטא משה ואהרן בבירור כפי הנשמע מדברי רש"י על מיעוט האמונה באמרם המן הסלע הזה נוציא לכם מים כאלו לא האמינו ביכולת ה' להוציא מים מצור החלמיש. ואם אמרו הצאן ובקר ישחט להם גם הוא פשע בדמותו בצלמו לא הורע בעיני ה' כדבר הזה שהיה בגלוי להגיד מיעוט אמונתו בזה לעיני המון עבדיו ונמצא שם שמים מתחלל, ולפי זה היה ראוי שיהיה ענשם מדה כנגד מדה ושגם המה לא יביאו את הקהל אל הארץ כדי שיאמינו ישראל כי אין כח וזכות במשה ואהרן להביאם. על ככה נאמר ונאספת אל עמיך וגו' כאשר מריתם פי רצונו כדמות מה שעשיתם לי שמריתם פי במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם ויהיה חטאם שהקדישוהו ברבים

לעיני כל העם ירצה שחללוהו ודברה תורה בלשון נקיה ככתוב (חגי ב') ונגע בכנפו וגו' היקדש. ועקם הכתוב להקדישני תמורת לחללני. גם בזה ראוי לבאר בפרשת חקת המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם רוצה לומר ויתחלל בם על אמרם המן הסלע הזה:

קח לך את יהושע בן נון וגו': עד **ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו**:

יש לגמגם במה שכינה הכתוב ליהושע באיש אשר רוח בו וזהו בכל חי בכל בשר אשר בו רוח חיים ואם רצונו שהוא חכם ונבון יאמר איש אשר תבונה בו? וגם יש לדקדק על מה שציוהו ה' לסמוך ידו אחת עליו והוא לא כן עשה אלא סמך בשתי ידיו כדכתיב ויסמוך את ידיו עליו? ובמה שהפך מאמר ה' כאשר צוה לסמוך ידו בראש וראשון ואח"כ להעמידו לפני אלעזר ומשה תחילה העמידו לפני הכהן ואח"כ סמך ידיו עליו? וגם מ"ש ונתת מהודך עליו צריך ביאור הואיל וכבר כתוב וסמכת ידך עליו? ונראה לפרש בהקדמת דברי חז"ל אר"י בר חנינא בכל מקנאין חוץ מבנו ותלמידו תלמידו מויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. ואמנם יקשה בדבריו מנא הא מלתא שאין מקנאין בתלמיד שאני הכא דמשה הורמנותא דמלכא עבד כאשר צוה אותו אלהים? ולכן פירש רש"י שהי"ת צוה אותו לסמוך עליו ידו אחת והוא סמך בשתיהם. עוד אמרו במדרש ונתת מהודך ולא כל הודך למה משם דומה לאבוקה וכו'. והנה איש אשר הוכן לנביא לה' יצוה ה' רוחו לפעמו ולהחכימו והטעם שלא יהיה בזה נפש מתעב גוי בעיני העם והראוי להיות נשיא אלהים מלך ונגיד נכון לכבדו ולנשאו. ואין השכינה שורה אלא על חכם ירצה על מי שראוי להיות חכם ולו רוחב לב להבין ולהשכיל מה שילמדוהו. ומן הדין שיקדם ליהושע השפעת החכמה אל יציאתו בתוך העם. על כן בהיותו תם יושב אהלים לא ימיש מתוך אוהל משה ולא ניסה להראה ברחובות קריה. כאשר צוה ה' יתברך להמליכו תחתיו אמר לו שיקח את יהושע איש אשר רוח בו פירוש שיש לו הכנה ורוחב לב נבון להבין אמרי בינה ולכן די לו שיסמוך עליו ידו אחת וכבר ישמע חכם ויוסף לקח וילמוד שפע חכמתו מעצמו. וביאר לו שמתחילה יסמוך ידו עליו לפעמו ואח"כ יעמידהו לפני כל העדה שלא יראו בו קודם הסמיכה נעור ורק ויתבזה בעיניהם. ועשה הי"ת זה ליתן קורת רוח למשה שיאמין שממנו תתפשט ההשכלה ליהושע וכדי שיאמין העם שחכמת יהושע מאת משה ולא מרוחו אבל אין הדבר כן כי יהושע חכם מעצמו ולכן אמר ונתת מהודך עליו למען ישמעו וגו' כאלו אמר צריך שתתן מהודך עליו להחכימו וככה ישמעו ישראל שמידך הכל שיראו בו רוח אלהים בהעמידך אותו לפניהם ויחשבו שמשלך נתנו לו. ולא ירע בעינך על גדולת יהושע כי צויתיך לשים ידך אחת עליו מהודך ולא כל הודך

למען ישמעו בני ישראל ויכירו ההפרש שבינו לבינך. אמנם משה לענותנותו ראה את יהושע חכם ונבון על בלי היות צריך לו ולא בחר שיאמינו העם שסמיכת ידו גרמה לו את כל הכבוד הזה לבל יתנשא ויחזיק גדולה לעצמו לכן העמידו לפני העדה עד לא סמך ידו עליו. להגיד כי ישר יהושע ובלתי ראוי למלכות ואח"כ למלאות דבר ה' סמך שתי ידיו עליו ונתן אליו כל טובו ויצוהו להודיע שלא קנא בתלמידו:

ד"א וצויתה אותו לעיניהם למען ישמעו כל עדת בני ישראל. אמת (**ב**) כי אין ראוי למשול אלא מי שיודע לעבוד כי גם במלכותו יאזין וישמע לגדול ממנו. וראוי א"כ ליהושע אף בהיותו שר ומשיח מלך לשמוע ולעבוד למשה הגדול ממנו וזהו כוונת הפסוקים. והעמדת אותו לפני אלעזר וגו' פירוש תמשילהו במעשי ידיך בפרסום ותתן עליו הוד מלכות. ועם כל זה באותו פרק ובאותו מקום וצויתה אותו לעיניהם כרב המצוה את התלמיד. ויהיה זה לימוד לישראל להיות נשמעים לגדוליהם למען ישמעו בני ישראל גם המה אל פרנסיהם (**ג**) כי המשל והדמיון בגדולים יפעול בכח בקטנים מהם יראו וכן יעשו. שנאמר (לעיל כ"ה) קח את כל ראשי העם והוקע אותם וישוב חרון אף ה' מישראל. כאשר יעשה משפט בראשי העם החוטאים יהרהרו העם תשובה בלבבם וישוב ה' מחרון אפו. זהו שנתרעם (ישעיה ג') ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם. מה מאד צעק בראותו כי עם כל המשפט והדין כי ידין ה' זקני עמו ושריו ויענישם על חטאם מ"מ הקטנים לא יקחו מוסר ועוד גזלת העני בבתיהם וזה יורה רעה חולה והפסד גמור בהם לאין מרפא:

פרשת מטות

איש כי ידור נדר לה' וגו' לא יחל דברו וגו':

ואשה כי תדור נדר לה' וגו':

אלה הם הגדת דברים על דרך הפשט. כי כאיש גבורתו. וכל איש אשר ידבנו לבו לידור מסתמא יעשה ככל היוצא מפיו ולא ישנה בדבורו. לא כן באשה אין מעצור לרוחה רוח הפכפך תדור ותנחם:

נקום נקמת בני ישראל וגו': עד **ויצבאו על מדין כאשר צוה ה' ויהרגו וגו'**:

כבר מפורש בזה על פי המדרש שהקב"ה באמרו נקום נקמת בני ישראל היה חולק כבוד לישראל שינקמו את נקמתם אבל משה חלק כבוד להי"ת ואמר לתת נקמת ה' במדין ולא נקמת ישראל. אבל אוסיף ואומר כי הדברים אמת שלה' המלחמה (**א**) אולם ההשתדלות הכרחית לאנשי הצבא כי לא ישלח ה' ברכה לאדם אלא במעשה ידיו כאשר יפעול ולא כאשר ישב ובטל שנאמר (איוב א') מעשה ידיו ברכת. ואיך ימותו המדינים

בניצחון ישראל כי זאת תקרא נקמה ולא שימותו מיתת עצמן אם ישראל לא ילחמו בם בחרב ובחנית ולא ישלחו עליהם אנשים לצבא? אמנם כאשר לה' לבדו המלחמה יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו ה' ילחם להם והם יחרישון כמו על ים סוף ובמלחמת יהשפט וחזקיה עם סנחריב. זאת היא נקמת ה' ולא נקמת ישראל כי נשגב ה' לבדו ביום ההוא וידעו כל עמי הארץ כי ה' בכבודו נלחם בגוים ההם. ואין זאת נקמת ישראל. באשר ידוע (**ב**) ההפרש שבין השנאה והנקמה. השונא בוחר רע אל הנשנא יבוא ממי שיהיה כי הוא מבקש רעת שונאו ולא יחוש האופן. אמנם הנוקם בהפך לא יתרצה אלא בהכנעת שונאו ושידע שהרע המגיע אליו ממנו הוא כדי שיכנע ולא יזיד עוד לעשות לו כפעם בפעם. על כן אמר הי"ת למשה לנקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ושישתדלו המה בידיהם כדרך כל הארץ ביום קרב לעשות נקמתם אף שהי"ת ישלח עזרו מקדש וינצחו. אולם מרע"ה רצה לתת כבוד לשמו ב"ה ולקראה מלחמת ה' ונקמתו ולא נקמת ישראל כאלו הי"ת יתחייב להלחם לבדו וישראל לא יעמלו ולא יטרחו אלא ויהיו על מדין בראייה לבד לראות בנקמת ה'. וכל זה להרבות בכבוד שמים. כי אמנם בפעולה עשו כדבר ה' ולא כדבר משה ירצה שצבאו על מדין וילחמו כאשר צוה ה' שהמה יערכו מלחמה ויהרגו בידיהם ודבר אלהינו יקום לעולם להראות חיבתם לפני המקום שבחר וצוה לנקום נקמתם ולא נקמתו:

אנשי הצבא בזזו איש לו: מלשון המבזבז אל יבזבז יותר מחומש והגיד שגם אנשי הצבא הרימו תרומה לה' וכל אחר מהם לקח מן הבא לידו מנחה לה' בינו לבין עצמו מתן בסתר ולא בפרסום ובגלוי:

דבר אחר כי אמנם ראו שרי האלפים ושרי המאות שהמון העם בזזו איש לו ויעט העם אל השלל ואיש אחרי בצעו הטו בסתר וא"א לדעת כמות הבזה והמלקוח בכסף ובזהב וחששו שלא יביאו אל ה' קרבן עליהם כראוי לכן הקדימו והביאו המה כלי זהב אצעדה וצמיד כל כלי מעשה אשר בידם כדי שיכפר על מה שהסתירו העם. זהו שנתן הטעם ואמר אנשי הצבא בזזו איש לו כלומר לכן הנשיאים הביאו לא חלק ממה שבזזו אלא הכל כדי שיכפר על שלל העם הואיל ואנשי הצבא בזזו איש לו בסתר ואפשר לא יביאו המעשר אל בית האוצר כראוי להם. הלכך משה לקח הזהב מאתם ויביא אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל שיעשו גם המה המוטל עליהם בתתם המחוייב להם לבדק הבית:

ויבואו בני גד וגו': עד **ויאמרו אם מצאנו חן בעינך יותן את הארץ וגו'**:

יש לתמוה למה פירשו דבר אין צריך לו שה' הכה הארץ? וכבר ידענו הדבר! גם מה שחברו פרשה חלוקה בפני עצמה לשאול שאלתם הלא טוב להם לומר מתחילה אם מצאנו חן בעיניך תנה לנו הארץ הזאת שהיא ארץ מקנה וגו'? וראיתי לומר (**ג**) שהוצאת השם על הדבר אם טוב ואם רע פועל ביותר על הווייתו הואיל ורבים מעמי הארץ מתייחדים להאמין על השם ההוא ויתנו עליו בקולם עד שיאמינוהו אל כל העם באופן כי נסתחפה שדהו ומזלו גרם אם להרע אם להיטיב וישוב לו הדבר כן בהכרח. וזהו אמרו (לעיל י"ו) קריאי מועד אנשי שם אשריהם שזכו לשם וזה הביאם להיות נשיאי עדה כי קול ההמון יפעול לעשות אמת גם דבר שקר בהיותם מתפעלים בחושיהם. גם בני גד וראובן הוצרכו להוציא דבה ושם לגנאי על ארץ סיחון ועוג ולומר בדברם בתוך קהל ועדה שהיא ארץ מקנה ואון בה בית מושב עיר חומה דלתים ובריח כי הכה אותם ה' לנתוץ ולהרוס ואין נכון להושיב בה אלא עבדים עבדי משה אשר להם מקנה ולא שאלו עתה להם הארץ ורע רע ואמר הקונה עד כי המון העם שלא הבינו כוונתם נתפעלו בזה והאמינוה לארץ מקנה לא חפצו בה. וכאשר נעשית מחשבתם לאחר זמן באו ושאלו הארץ להם לכן לא מצאו בבני ישראל איש יחלוק עליהם וישאל גם לו את הארץ:

ד"א הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל רוצה לומר אין לשום שבט לערער ולומר למה תנתן הארץ הזאת לכם ולא לנו הלא כל ישראל היו בטורח המלחמה והכבישה? לכך תירצו זו היא ארץ אשר הכה ה' על פני כל העדה וכלם רואים ולא עמלו בכבוש:

ויאמר משה וגו': עד **בנו לכם ערים לטפכם וגדרות לצנאכם והיוצא מפיכם תעשו**:

ראוי לדקדק מה שאמר ולמה תניאון בויו"ו מוסיף על הראשונים? ואשר צעק משה כה עשו אבותיכם וגו' מה ענין מרגלים אל הדבר הזה אלו חטאו בהוצאת דבה ואלו לא הוציאו דבה? ומה שאמר ויגשו אליו ויאמרו ואם היו מדברים עמו בהכרח היו קרובים אליו מבלי שיגשו עוד? ועוד יש להבין בשני התנאים שאמר אם תעשו את הדבר הזה אם תחלצו ומהו התנאי הראשון הנאמר בדבר הזה ואם רצונו שיבנו גדרות צאן וערים הנה אין זה תנאי לשיעברו חלוצים אדרבא אלו לא הניחו בניהם מקניהם וכל קניינם בערי הגלעד אין ספק שילכו אל ארך כנען ותהי יראתם על שהיו מניחים בניהם מעבר לירדן שיש לספק שמא לא יעברו מאהבת בניהם ורכושם? וכמו כן מה שכפל עוד בנו לכם ערים וגו' כי זה אין תנאי שיעברו? וכן והיוצא מפיכם תעשו כבר אמור פעמיים? ונאמר בהיתר הגמגומים האלה. כי שתים רעות עשו בני ראובן וגד בדברם אל משה. אחת ששאלו שלא כהוגן שאחיהם יבואו למלחמה והמה ישבו איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו. והשנית כי לא שאלו בחשאי בינו לבינם. אלא בפרסום להניא את לב

השומעים ויביאו מורך בלב העם. ועל שתיהם הוכיחם משה. על הראשונה האחיכם יבואו למלחמה ועל השנית ולמה תניאון וגו' לשאול זה בקול רם באזני כל העם. כה עשו אבותיכם המרגלים שלא השיבו אלי דבר בחשאי אלא אל כל העדה בהקהל כאשר אמרנו בפרשת שלח והניאו את לב אנשי ישראל. על כן בני גד ובני ראובן בחרו לתקן שתיהם. וראשונה על אמרם בפנו הקהל. עתה ויגשו אליו בלחש לדבר באזנו בסתר. ועל שהקשה האחיכם יבואו למלחמה וגו' תירצו שאף המה יעברו חלוצים. וכדי שיאמין כי כנים דבריהם הוסיפו גדרות צאן וגו' וערים לטפנו כלומר אל תחשוב שנתעכב בזה כל אנשי המלחמה כי בהפך לא נכנס בהנה ולא נבנה אלא גדרות צאן וערים לטף. ובזה יודע איפה כי כוונתנו לקיים דבורינו כאשר לא נעשה בתים לשבתנו אלא לצאן ולטף לבד ואם כן בהכרח מחשבתנו לילך עמכם כי אין מקום לנו ללון. וישמע משה וייטב בעיניו. על כן ענה אם תעשון את הדבר הזה פירוש שלא תבנו מקום לכם לשבת אלא לטפכם ולמקניכם. ועוד תעברו חלוצים וגו'. ולכן אני עצה טובה משמיע לכם שתכף ומיד תבנו ערים לטפכם וגדרות לצאנכם לבדנה וידעו הכל בייחוד כי היוצא מפיכם תעשו שאל"כ ייראו מכם שלא תעברו חלוצים:

ויחר אף ה' ביום ההוא וגו':

אם יראו האנשים וגו':

ויניעם במדבר עד תום וגו'

כוונת הפסוקים שאוי לרשע ואוי לשכנו. ועון האנשים אשר חטאו בענין המרגלים היה סבה שגם הקטנים שלא הגיעו לעשרים שנה נענשו. וזהו אומרו ויחר אף ה' ביום ההוא שלא חרה אפו אלא באנשים מבן עשרים שנה ומעלה והיה ענשם אם יראו וגו'. והנה היה אפשר שה' יתברך ימית את כל קהל האנשים ביום אחד או מקץ שנתים ימים ויהיה תועלת לקטנים שיכנסו תכף לארץ. אמנם צוה ה' שינועו במדבר ארבעים שנה עד תום כל הדור ויהיה עם זה עונש גם לקטנים שלא נכנסו לארץ עד תומם מקרב המחנה. לכן הוסיף ואמר ויחר אף ה' בישראל רצונו בקטנים ויניעם במדבר ארבעים שנה וגו'. ולכך גם אתם אם תחטאו ותניאו את לב בני ישראל תסבבו שעוד יוסיף להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה שימותו גם הם במדבר בשכבר זקנים המה:

ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם:

כל דברי הפסוק הזה מיותרים לאין צורך. מאחר שכבר אמר ולמה תניאון וגו' מלבד שאין בהם תבונה. ואם רצה להפחידם בעונש. היה לו לומר ואם לא תעשו כן לא תהיה לכם הארץ לאחוזה. ובזה היה התנאי כפול? ואמרתי גם אני שיש הפרש רב (**ד**) בין

החוטא כאשר הוקרה לו מקרה בלתי טהור ושהעון מצאו ולא חשב בו. ובין החוטא אשר ימצא עילה לפשוע ולמרוד וילך הוא למצוא העון כאשר כתבנו בפרשת בראשית. כי הנה לראשון אין כ"כ מן האשם כי יצר לב האדם רע ובאותו פרק אין כל אדם יכול לעמוד בניסיון. כמאמרם ז"ל מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ופירשו בו הואיל ובעלי תשובה צריכים לנסות עצמם באותה עבירה. ואולי הצדיק הגמור לא יוכל לעמוד. וכן אמרו הרהורי עבירה קשים מעבירה. ואיך אפשר שהמחשבה חמורה מן המעשה. אלא רצו לומר שהמהרהר לעשות עבירה והולך אחריה גדול מן העבירה עצמה הנעשית בהיסח הדעת ובאה לידו בלי קדימת מחשבתו בה. והנה אם בני גד וראובן היו בתחילה חושבי מחשבות לבלתי עבור את הירדן לרשת אחוזה ולהניא את לב בני ישראל זה היה נחשב להם מרד ומעל בהיותם הולכים במחשבתם אחרי החטא ולמצוא העון ולא הלכו עמו בקרי והזדמן עד שיחטאו בזה ביתר שאת על שאר אחיהם בני ישראל אשר זה לא שאלו. אך אמנם כאשר זה לא עלה על לבם אלא בחרו להושיב טפם ומקניהם ולעבור חלוצים אף אם אחר כך מאהבת טפם וקניינם יעברו תורות וישובו מדבריהם ולא יעברו הירדן לפני החלוץ לא יהיה נחשב כל כך מן הפשע כאשר בתחילה מן הטעם שעתה העון מצאם ואהבת ילדיהן עכבתם מלעשות מה שהיה בדעתם. על זה אמר ואם לא תעשון כן וגו' פירוש אז לא תהיה חטאתכם כל כך גדולה וחזקה כי אף אם לא תעשון כדבריכם הנה חטאתם לה'. אבל דעו חטאתכם אשר תמצא אתכם לפחות החטאת ימצא אתכם ולא אתם העון ובזה תרויחו שפשעכם לא יתגדל כאשר באופן הראשון. ומכל מקום בנו לכם ערים והיוצא מפיכם תעשו ולא תחטאו מכל וכל גם בחטא הקל:

פרשת מסעי

אלה מסעי וגו':

ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' ואלה מסעיהם למוצאיהם:

ראוי ליישב הכפל והשנוי בראש מוצאיהם ואחר כך מסעיהם ולבסוף תחילה מסעיהם ואחר כך מוצאיהם? גם ויכתוב ואלה בפסוק אחד צריכים ביאור. ואמנם ראינו במסעות האלה שהובאו בפרשה אשר לא נזכרו עד הנה בדרך בלכתם במדבר כאשר תראה בפרשת בהעלותך נסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן וממדבר פארן נראה שלא נסעו אלא בפרשת חקת שבאו לקדש וכאן נראה שמחצרות נסעו לכמה מסעות עד קדש וכן נמצא אחר נסיעתן מהר ההר עד הרי העברים והדבר הוא שלא חש הכתוב לכתוב בתורה בסדר ההילוך אלא המקומות שבהם אירע דבר לישראל מן הטוב או מן הרע אבל המסעות

שלא נתחדש דבר בהם לא הזכירם. אמנם בפרשה הזאת תנא כרוכלא הזכיר כלם אחד לאחד בסדר כנראה גם אשר לא כתוב בתורה. וזה רצה הפסוק להודיענו בזה שלא יקשה לך למה משה רבינו ע"ה לא כתב בסדר נסיעת ישראל במדבר כל המקומות. כי לא כתב מה שלא בא לו ענין ספור נס או חטא או דבר ראוי להזכירו להוצאת בני ישראל בדרך. על כן אמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' פ' כתב משה בתורה הוצאת בני ישראל כפי הראוי למסעיהם והמקומות שלא אירע בהם דבר ספור מה לא הביאם. אבל בכאן ואלה מסעיהם למוצאיהם אלו הם כל המסעות הצריכות להוצאתם שיבואו כאן בסדר אף מה שהשמיט בתורה:

ד"א שמצאנו בפרשה הזאת שנוי שמות קצת ממסעות ממה שנכתבו בתורה. כיוצא בדבר מדבר פארן הכתוב במרגלים וכאן כנהו בשם רתמה וכתב רש"י לשון רמיה שהוציאו התרים את הארץ. לכן אמר שכתב משה בתורה מוצא שמות המסעות כאשר המה על פי ה' בשמם הקדום. ויהיה לשון מוצאיהם כלשון (לעיל ל') כל מוצא שפתיה לנדריה. אמנם אלו המסעות הנכתבים כאן המה כרמז מוצא מעשיהם רתמה על שם רמיה. קברות התאוה (לעיל י"א) כי שם קברו את העם המתאוים. באופן שאלה מסעיהם למוצאיהם שהמסעות אשר עשו בני ישראל המה נתנו מוצא לשמותם כאשר אירע בהם מקרה בלתי טהור:

ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה וגו':

עד ובאלהיהם עשה ה' שפטים:

הטעם לאלה הדברים. כי הנה בצאת ישראל ממצרים ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ בחצי הלילה כי אמרו כלנו מתים. אבל ישראל למלאות דבר ה' שאמר (שמות י"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד א נתעכבו עד למחרת ויצאו ביד רמה לעיני כל מצרים להקהות שיניהם. ואולם היה מקום לומר שיצאו ברשות מצרים מפאת שתי בחינות. הא' ממורא המכות והיד החזקה מכת חרב והרג כי יראו פן תדבקתם הרעה וימותו כלם ולכן הרשום לצאת. הב' שכן צוו המצריים מאלהיהם לשלחם. בא הכתוב והשמיענו שלא יצאו אלא ביד רמה הואיל ויצאו בבקר לעיני כל מצרים ואין לומר מיראתם למות שלחום כי כבר עברה מכת בכורות שהיתה בחצי הלילה עד כי כבר היו מקברים מתיהם כי אם עדיין היו מתים והולכים היו מתעסקים ברפואת המוכים ולא בקבורת המתים. והואיל ועברה המכה והיתה הרוחה יהיו מכבידים לבם. וגם אין הטעם בצווי אלהיהם כי בהם עשה ה' שפטים:

ד"א ומצרים מקברים כלומר אע"ג שהיו מקברים והיה לחוש שמא ירצו לנקום נקמתם מישראל כי יחם לבבם לאמר בשלם הצער הגדול הזה אעפ"כ יצאו ביד רמה:

ואם לא תורישו את יושבי הארץ וגו' וצררו אתכם וגו':

נכון לשום לב כי הנה נראה מזה צווי להורישׁ כל יושבי הארץ ושוה היה ברשות ישראל כאשר נצטוו עליו. שלא יצטווה אדם בדבר שאין ברשותו לעשותו או לעזבו. ואולם ראינו בשופטים שה' אמר ותהי הוא צוה שלא להורישׁם. ככתוב (שופטים ג') ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל כל אשר לא ידעו את כל מלחמות כנען רק למען דעת דורות וגו' ויהיו לנסות בם את ישראל לדעת הישמעו את מצות ה' אשר צוה את אבותם ביד משה ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני החתי והאמורי וגו'. כי מלבד שאין תבונה בפסוקים ההם אם הי"ת רצה להניחם לשבט אפו לנסות את ישראל איך יוכלו ישראל לקיים המצוה הזאת להורישׁם נגד רצון והסכמת הבורא ואיך יענישם על זה? והנכון בעיני כי הי"ת באמת צוה שלא יחיו כל נשמה ושיורישו כל הגוים מארצם. אמנם המה קלקלו מחשבותם והפרו דרכם והניחום למס עובד אשר ה' לא צוה. והנה הי"ת לא נתן כל גויי ארץ כנען בידי יהושע לא שישארו בארץ אלא להניחם לשני טעמים. הא' שיורישום הדור הבא אשר לא ראו את האותות ואת המופתים וידעו גם המה את מעשה ה' כי נורא הוא ויהיו קיימים באמונתם. והשני שהדור ההוא ישמרו גם הם מצות ה' להורישׁ את הגוים ויזכו אף הם במצוה הזאת. שאלו הורישׁם כלם הדור הראשון באי הארץ לא נשאר מקום לזרעם לזכות במצוה הזאת. וה' חפץ למען צדקו להגדיל זכות בניהם אחריהם ושמרו דרך ה' גם הם להטפל במלחמת חובה כזאת. ואמנם קמו תרבות אנשים חטאים הדור השני ולא שמרו משמרת ה' להורישׁ הגוים הנשארים ולהחרימם אלא נטעו ביניהם אהלי אפדנם ויהיו לגוי אחד בקרב הארץ לספות חרון אף ה' על ישראל. זהו שאמר שם ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל את כל אשר לא ידעו את כל מלחמת כנען פירוש לנסות ישראל אשר לא ידעו מלחמות כנען ולא ראו המופתים בידי יהושע רק למען דעת דורות בני ישראל ללמדם מלחמה רק אשר לפנים לא ידעום כלומר זה לא עשה ה' כדי שישארו באחוזת הארץ נגד מה שצוה אלא רק כדי שהם יורישום להודיע לישראל הבאים ידו החזקה ויכירו הניסים שיעשה להם להורישׁם בני ישראל אשר לפנים לא ידעו זה שלא היו בימי יהושע. ואלה היו לנסות בם את ישראל לדעת הישמעו את מצות ה' אשר צוה את אבותם ביד משה והמצוה היא להורישׁ כל הגוים מפניהם והמה לא כן עשו אלא בהפך ישבו בקרב הכנעני ויהיו לעם אחד ולגוי אחד בארץ והורש לא הורישום כאשר נצטוו:

או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת:

כתבו חכמינו במסכת מכות שאינו חייב גלות אלא אם נפל עליו דרך ירידה ואם דרך עלייה פטור. והטעם שלא יענש האדם בעונש מה אם לא קדמה המחשבה בדבר ואין פשע אלא לדעת (**א**) שאין העון נחשב לעצם הפעולה אלא לרוע רצון הפועלה כאשר אמרנו פעמים. ואפילו בשוגג להתחייב גלות ראוי שיחטא בידיעה קצת מסבה קרובה שהיה לו ליזהר בה. אולם סבה רחוקה לא יחשוב אדם בה ואינו נתפש על דבר שאינו במזומן ועל קרי שאינו בנמצא. ובהוריד אדם כלי אפשר שיפול על אחר ויזיק ובפעם הזאת הוא סבב מיתתו מסבה קרובה שהיה לו לחשוב שיוכל הדבר ליפול על העובר. אבל המעלה דבר מלמטה למעלה אין בנמצא שיפול על העובר ושב אם לא דרך קרי ומסבה רחוקה ע"כ אשר יאונה לו כזה פטור מגלות. אמנם היות המקרה הראשון קרוב והשני רחוק ידוע מאד בטבע ע"פ המחקר אשר הצענו עד הנה. כי אולם המוריד דבר מלמעלה למטה הוא התחיל בקלקלה להיות מסייע שיש בו ממש אל הנפילה אשר היא בטבע אל עצמי האויר להוריד מטה לארץ. אכן המעלה דבר כלפי מעלה נמצא מדריך פעולתו נגד טבעי העצמים ואם נפל נגד רצונו נעשה מה שלבו לא היה חפץ אלא להפך אל מחשבתו. כי הנה כבר כתבנו לך שלישים תורת הכבדים והקלים מדוע ככה יקרה למו עד שזה ירד וזה יעלה אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל סבת המאורע בזריקת הדבר מכח האדם מי זה ואי זה הוא אשר יכריח הנזרק להתמיד בהלוכו יהיה דרך מטה כמהלך הכבד כדרכו או לצדדין או למעלה שלא כדרך הלוכו עד שבהליכתו יצייר קו מחובר מעגול וישר בלי ידענו מי נתן לו כח זה? מה יתן או מה יוסיף גבורה בנשלך האדם המשליכו? התעסקו בחקירה כזאת הקודמים איש איש כמתנת ידו ולא הספיקו לרוות צמאוננו. ידוע תדע כי על פי מה שהצענו לך יתפרש לך כראוי במוחזק הכל כאשר לכל אין כושל ואין מחריד. כי ראינו היות עצמי הגשמים מתגלגלים אל התנועה הסבובית וכל מי שתתרבה תנועתו קרוב אל הגלגל יכריח את המתנועע פחות ממנו לירד וישפילנו בחזרתו להכות בו. ודברנו מזה למדי.

(**ב**) באופן שאל אשר יתהפכו העצמים המכים ללכת שמה יסבו בלכתם הגופים הגסים הנמצאים ביניהם. רצוני שאם יכו עצמי האויר ד"מ באבן כלפי מטה ראוי שיכריחו האבן לירד וליפול על הארץ. ואם ינתן פעם שיכו באבן כלפי מעלה בהכרח האבן תעלה. ואם צדדין שמה תלך בחפזה עד אשר ישבותו וינוחו מתנועתם העצמית המכים והמכריחים אותה לעלות או לרוץ הנה והנה כלומר שינטל מהם ההכרח החיצוני אשר הפציר בם לפנות הכאתם למעלה או לרוח אחר. הנה כי כן בנקל תבין כי (**ג**) כאשר ישליך אדם

מידו אבן וכיוצא בזריקתו זאת יפעול בעצמי האויר ויכריחם לפנות תנועתם אל הצד אשר הוזרקה האבן אליו בענין שהכאתם אשר היתה מלמעלה למטה תתהפך אל הצלע אשר יהיה שמה הרוח ללכת ויכריחו המה הנזרק להתמיד מרוצתו זאת עד לכלה ועד כי בהמשך הריוח תכלה התנועה החיצונה ובלתי טבעית לאויר ותשוב אל טבע תנועתה כאשר בראשונה היורדת היא למטה לארץ ובשביל זה תגרע תמיד מן התנועה המכרחת עד תומה. וזה טעם הקו המחובר מן הישר והעגול שיצייר הנזרק תמיד כאשר אמרנו להיותו אמצעי בין קו הזריקה הישר לקו הירידה העגול. עתה תראה כדת מה לעשות להבין ולהשכיל המקרה אשר יארע בהשלכת כדור עופרת בקנה השריפה.

(ד) אם ירה יירה בקו עולה מ"ה מעלות ירצה שמינית הגלגל ירוץ למרחוק יותר מאם ישליכוהו בקו שוכב? והוא פלא ודבר תמוה והטעם אצלנו קל מאד. כי בהתהלך הכדור בחוזק בקו שוכב לא יכריח להתהפך לתנועתו אלא עצמי האויר הנמצאים בקו השוכב הישר. וזכור תזכור הצעתנו היות כל עצמי האויר מתגלגלים מלמעלה למטה כלומר שיהיו גלגלי תנועתם נוסעים מלמטה כלפי מעלה וסובבים מטה לארץ ושמה ינוחו מתנועתם הראשונה ויחזרו לסבוב פעם אחרת וכן תמיד בענין שכל גלגלי הסבוב בקו שוכב נגדיי לשטח הארץ גלגל למעלה מגלגל עד לרקיע. ואם כן כדור הנשלך בקו שוכב לא יכה אלא בעצמי האויר שבסדר אחד ועל כן התנועה ההיא לא תתמיד. כל כך כאשר תעשה אם יזרק הכדור באלכסון כלפי מעלה כי אז יכריח בתנועתו לא שורה אחת לבד אלא כל השורות זו למעלה מזו באלכסון ויבלבל ויהפוך תנועתם אל הצד אשר ישליכוהו. ועל ככה תתמיד תנועתו בסיוע תנועת כל העצמים ההם כי רבה היא ותתגדל ותתאמץ כל זמן שירבה אלכסון ההשלכה עד מ"ה מעלות ומכאן ואילך תתקצר ותתקטן עד צ' מעלות או רביע העגול רצוני עד הקו הישר הניצב היורד מלמעלה למטה כי ילכו ויתמעטו העצמים המוכים ויהיה יחס המרוצה כיחס הקוים כאשר תראה בצורה י' יהיה קנה השרפה במושב א'. אם ניישרנו לזרוק הכדור אל ב' ואח"כ אל ג' ואל ד' אל ה' ואל ו' ראוי שירוץ בחוזק למרחוק אל ג' יותר מאל ב' ואל ד' יותר מאל ג' ואחר כך ישוב לאחוריו ותתקטן תנועתו אל ה' קטנה מאל ד' ואל ו' מאל ה' וישמרו היחס בזה כיחס הקו נ"ז אל **ג"ח** עם הקו **ב"ט** אל **ב"א** ובהפך למעלה. ודי זה למשכילים בעניינים אלו. ויהיו נכונים גם כן אמרי בינת גאלילאו"ס התוכן הגדול הוא אמר ויהי שפט בצדק (ה) היות סבת קלות המשא כאשר נשתדל להרים אותו בעץ ארוך נשען על יתד והיתד או המשענת קרוב אל המשא ורחוק בינו ובין הנושא להיותו מעריך בקלות וגדולת תנועת

העץ הארוך כח הנושא הקטן אל המשא הגדול והכבד. והדבר כפי דרכנו גלוי לכל העמים וטעמו מבואר במעט ההשתכלות אין צורך להאריך:

ויאמרו את אדני צוה ה' וגו':

עד כי איש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל:

הקושיות רבו בדברים האלה **א'** בהכפל המאמר לבני יוסף את אדני צוה ה' וחזר ואמר ואדני צווה בה' והיה טוב לכללם בצווי אחד ויאמר את אדני צוה ה' לתת הארץ בגורל ולתת נחלת צלפחד לבנותיו מבלי שיכפול בצווי לאין צורך? **ב'** במה שהביאו בשאלתם את אדני צוה ה' לתת את הארץ בנחלה בגורל לבני ישראל ואין בדברים האלו טעם לבקשתם שבקשו שלא תסוב נחלה משבט אל שבט? **ג'** בהכפל השני ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו וחזרו ואמרו ומגורל נחלתנו יגרע ואין אלו אלא דברי מותר והשנות דברים לאין צורך? **ד'** בשנוי הדברים שאמרו בראשונה מנחלת אבותינו ובשניה ומגורל נחלתנו יגרע ולא אמרו ומגורל נחלת אבותינו יגרע כאשר בראשונה? **ה'** והוא מה שנסתפקו כל עם ה' במה שאמרו ואם יהיה היובל. הן מה שהביאוהו בלשון ספק אם יהיה היובל והוא דבר ודאי שיבוא והן מה שרצו בזה לומר שיבוא היובל ואפילו אם לא יהיה היובל יתוסף נחלתן אל נחלת המטה? **ו'** ומנחלת מטה אבותינו יגרע נחלתן ולא אמרו ומנחלתנו יגרע נחלתן? **ז'** בצווי מרע"ה ג"כ כפל שתי פעמים נחלת אבותיו ונחלת מטה אבותיו ועוד בה שלישיה כי איש בנחלתו ידבקו בני ישראל הביא בדבריו כל החלוקות נחלת אבות נחלת מטה אבות ונחלתו? **ח'** יפלא הכפל בדברי משה ולא תסוב נחלה וכמה יתרון דברים בהם לאין צורך? ראוי ליישב הכל דבר דבור על אפניו אם אפשר. והנראה כי נתקשו ראשי האבות בדבר הזה. אם גורל הארץ אשר תפול בנחלה לגברים ממטה אחד יקרא על שם האיש לבדו אשר תפול בגורלו או אם תמיד שם המטה עליו אשר האיש ממנו? כי הנה היה להם דבר ה' לשגגה היוצאת מלפני השליט עד שפעם יורה כדבר הראשון ופעם כדבר השני. הואיל שבצוות ה' שתתחלק הארץ על שם המתים שכבר מתו יודיע בזה שאין לנולד כח וזכות עליו אלא על שם אביו ראש משפחתו ואם כן שם המטה נדבק בו. וכאשר צוה ה' לתת נחלת צלפחד לבנותיו עד לא נחלקה הארץ יורה בזה שהגורל נדבק בשמות הפרטים ולא בכללי וקשו קראי אהדדי? זהו אמרם את אדני צוה ה' לתת את הארץ בנחלה וגו' רצונו שיהיה שם כלל המטה תופש בה ואח"כ אדני צווה בה' דבר בהפך לתת נחלת צלפחד אחינו לבנותיו אם כן אין שם המטה תופש בה ואנחנו א"כ לא נדע מה נעשה. כ"א השבט תופש א"כ אין להן להנשא חוץ לשבטן ואם האיש הפרטי תופש תוכלנה להנשא לטוב בעיניהן?! על כן

אמרו כי אם תהיינה לאחד משבטי ישראל לנשים הנה ראוי שיהיה שם השבט גרוע מלהקרא עוד נחלת אבותינו ואז ראוי לומר ומגורל נחלתנו יגרע ולא נחלת אבותינו כי אין לה שם האבות והשבט. אמנם אם יהיה היובל לבני ישראל רוצה לומר שיהיה דבקות והתפישה בנחלה כי זהו לשון יובל. כאשר ידענו ששם יובל יורה על תפישת שם הקרקע על בעליו. ובשנת היובל הזאת ישובו איש אל אחוזתו. ואם תלמדנו שיהיה היובל לבני ישראל ושכל שבט מבני ישראל יהיה לו תפישה בנחלות אבותיו ושמו עליהם ולא שם היחידים א"כ אין ראוי שתנשאנה לשבט אחר. שאם תנשאנה, מנחלת מטה אבותינו יגרע נחלתן ויאבד השבט חילו ותפישתו בנחלה וזה נגד מה שדבר ה'. על כן ענם משה כי זה וזה גורם שם השבט ושם היחיד. ולכן התיקון הראוי שלא תנשאנה אלא לבני שבטן ובזה יקרא שם המטה בנחלתן וגם שם היחיד היורש אותה. כמו שאמר ולא תסוב נחלה ממטה אל מטה הואיל ובנחלת מטה אבותיו ידבקו בני ישראל ושם השבט תמיד עליה. וכאשר תנשא לבני שבטה יתוקן גם השני שיירשו בני ישראל היחידים איש נחלת אבותיו וגם לא יאבד שם השבט הכללי. כי אם כה לא תעשה אי אפשר שיירש היחיד נחלת אבותיו שבני השבט הראשון לא יניחום הואיל ואיש בנחלתו ידבקו מטות בני ישראל ויש לכל מטה תפישה וחזקה בכל נחלת היחידים ואי אפשר להפשיטם:

אלהים יצוה לעולם בריתו. יחוננו נפלאות מתורתו. יבינו וישכילנו את כל בית נכותו. מידי חדש בחדשו ומידי שבת בשבתו:

ספר דברים

פרשת דברים

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל:

וכי אפשר למשה לדבר אל כל ישראל שש מאות אלף רגלי כאחד? אלא לפי שהיה בא להוכיחם והמוכיח את חברו כדי שיקבל דבריו ראו ונכון שאל יאשימנו בפניו עון אשר חטא ולא יאמר לו טול קיסם בפירוש כי אז תעלה חמתו באפו וכדי בזיון וקצף והשב ישיב לו את הרעה ויענה לו טול קורה. אלא יוכיחנו כמי שיוכיח זולתו ולא יראה עצמו שיחשוב בו העון. דרך משל ידבר דבריו בדרך כלל כאלו יספר לו גודל הפשע הנהוג בדור הזה ולא יפרט עליו לאמר אל תעשה את הנבלה הזאת. ככתוב (ויקרא י"ט) הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא פירשו בו שתוכיח את עמיתך אבל באופן שלא תשא עליו חטא רצונו שלא תאמר שאותו החטא הוא בחברך ולא תשא אותו העון עליו אלא תדבר דבריך כאלו העון הוא בקהל או ברחוקים ממנו ולא תביישנו כמורה באצבע

שהוא החוטא. הלכך משה אשר בחר להוכיח פושעי ישראל ומסתמא אם מדלת הארץ חטאו ופשעו לא כל הקהל נאשמו ולא כל העם בשגגה כי הם זרע ברך הי'. הלא תראה בעגל שלא היו באשמה אלא ג' אלפי איש וכן בעדת קרח ואם היה משה מוכיח לכל אחד כפי חטאו היו האנשים נכלמים מאד וכן לא יעשה. על כן בא משה ליישר דבריו נגד כל ישראל בכלל שלא לפרט החוטאים ויכלמו מכל אשר עשו והיה להם לזרא. ואלה הדברים דבר משה אל כל ישראל דרך כלל להוכיח החוטאים:

דבר משה אל בני ישראל וגו' אחרי הכותו וגו'

כי לא ישוב (**א**) לב העם לעבוד ולשרת אלא בשביל התועלת ואין שומעים אל מושל אלא כאשר יעשה ויצליח. כי ההמון ידין וישפוט הדבר מאחריתו באופן כי אם יעשה איש פעולה מה ויאונה טוב כפי המחשבה בפעולה ההיא ישבחוהו המון הכסילים ואם יקרה רע יגנוהו אע"פ שהפעולה טובה בעצמה והשכל יגזור עשייתה אלא שקרה מקרה רע כי אין אדם שליט ברוח. והטעם כי הכסיל יחשוב הדבר לפי התכלית ולא לעצם הדבר. וכן כתוב בשאול אחרי הכותו את (הפלשתים) [עמון] (ש"א י"ג). וכן ביהושע (יהושע א') כאשר שמענו אל משה כן נשמע אליך וגו' רק חזק ואמץ רצונם שישמעו אליו אך בתנאי שיחזק ויצליח להועיל להם. וכן ביפתח (שופטים י"א) ונתן ה' אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש כי ידע שאם לא ינצח האויב יגרשוהו מאתם. על כן משה כאשר עשה ביום הזה ונצח סיחון ועוג ופעולתו הטיבה להם לקח לו רשות להוכיחם והאמין שישמעו לדבריו גם משה עצמו כתב כזאת במקום אחר ואמר (לקמן ד') וזאת התורה אשר שם משה וגו' אלה העדות וגו' אמנם בעבר הירדן בארץ סיחון אשר הכה משה וגו' ויירשו אח ארצו וגו' מערוער וכל הערבה וגו' והתחילו לנסות הטוב וההצלחה אז טוב לו לתת להם חוקים ומשפטים וישמעו אליו. וכיוצא בזה דברנו בפרשת בא בפסוק ויעשו כל בני ישראל. וכן בפסוק (בראשית מ"ב) ויוסף הוא השליט:

טוב הדבר אשר דברת לעשות:

ואקח את ראשי שבטיכם וגו':

האיש משה ענו מאד בקש שיבחרו בראשם את אשר ייטב בעיניהם שנאמר הבו לכם אנשים וגו' שלא חשב עצמו ראוי לכך. אמנם הם ענו לו כי הדבר אשר דבר טוב הוא בעצמו לעשותו והוא יבחרם בשכלו וכן שמע לדבריהם ולקחם:

שמוע בן אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו:

לפי שהדיין המדבר עם הבעלי דינים בפנים של זעם יסבב שלא יאמרו האמת מפני היראה. אבל כאשר הוא מעורב בין האנשים ופנים בפנים ידבר אליהם בפנים צהובים

יתן להם פתחון פה שיבטחו בו ויודו לו האמת כאשר ספרו מעשה על שופט אחד מימי קדם. לכן אמר שמוע בין אחיכם כאח כרע באחוה וריעות אז ושפטתם צדק כי יגלו לכם מה בלבם:

ד"א מלך אוהב משפט ילך בהצנע לכת באישון לילה ואפלה מלובש בגדי חופש לשמוע מה ידברו וידע האמת לאמתו לשפוט צדק ככתוב בספר מלחמות למלכי התוגר. וגם ספרו ממלך שראה בלילה מתעוללים על היהודים ובבקר הצילם. זהו שאמר שמוע בין אחיכם בין המון העם ושפטתם צדק:

ד"א כשיתנהג האדם במדה טובה (**ב**) ויכפול הפעולות בה אזי יעשנה אף בזמן שאין לו לעשותה כי ישוב הדבר להיות לו לטבע כאשר אמרנו פעמים. על כן מצווי המדיני שיעשה אדם משפט בין איש ובין אחיו בארצו ולא נצטוה לשפוט האורח נטה ללון אשר לא מזרעו הוא. אבל כאשר הורגל בדין ובאמת בין אחיו בארץ מולדתו ימשך שגם ישפוט תבל בצדק אל אשר איננו אחיו. זהו אמרו שמוע בין אחיכם ובדבר הזה תרגלו לשפוט צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו גם לגרים ותושבים:

ולא אביתם לעלות ותמרו וגו': עד **אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו וגו'**:

יש שפירשו במלת ותרגנו שדברו אחד בפה ואחד בלב. וראוי לבקש על מה החנופה הזאת? ואמרתי אני שהם חשבו בלבבם כי ה' שונאם ומבקש להביאם ביד האמורי להשמידם ולכן לא בחרו לעלות לארץ כי פחדו פחד. אבל הראו עצמם כאילו האל אינו רוצה שיעלו הואיל וסבב הדבר שימסו התרים את הארץ את לבבם. כאשר ידוע (**ג**) כי גם איש גבור חיל כאשר יכנס בקרבו מורך וימס לבבו יתהפך להיות ירא ורך הלבב והגבור יאמר חלש אני. זהו שאמר ולא אביתם לעלות פירוש אתם לא רציתם לעלות אל הארץ כי יראתם וחשבתם שהקב"ה שונאכם ותמרו את פי ה' אלהיכם. אולם ותרגנו וגו' ודברתם באהליכם בצנעה בשנאת ה' אותנו אבל מה שאמרתם בפרהסיא אנה אנחנו עולים אחינו המסו כלומר אנו רוצים לעלות אבל אחינו המסו:

ד"א נמשך הדבר אל סוף מעשיהם. כי בתחילה בקשו תואנה ולא אבו לעלות ברצות ה' וסוף סוף אבו למרות עיני כבודו ולומר הננו ועלינו ויהינו לעלות ההרה כאשר לא רצה הי"ת כמה שאמר. ותמרו את פי ה' ותזידו לעלות ההרה. והכא תנא והדר מפרש לא אביתם לעלות כי אמרתם בשנאת ה' אותנו ואח"כ ותמרו את פי ה' אלהיכם ורציתם לעלות כאשר לא רצה ה' שתעלו.

ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם:

צריך לעיין מדוע הפסיק הענין בין סיפור חסדי ה' בפסוק הזה כי הנה כתוב לפניו ה' אלהיכם ההולך לפניכם וגו' ובמדבר אשר ראית, אשר נשאך וגו' ולאחריו ההולך לפניכם בדרך וגו' והפריד ביניהם בכתוב הזה ללא צורך? ונראה שהכל טעם אחד על רשעי ישראל ולכל פשעיהם לכל חטאתם ומעוט אמונתם בה' ושלא יאמינו מה שיראו בעיניהם מגודל חסדיו ומכ"ש שלא יאמינו מה שיבטיח לעתיד לבוא. על כן כתב אתם ראיתם בעיניכם מה שעשה למצרים ובמדבר הזה לכם וגם בדבר הזה ירצה בניסים האלו אינכם מאמינים בה' אלהיכם כדבר שכתוב (שמות י"ז) היש ה' בקרבנו אם אין אם ה' הפועל הניסים או אם מקרה המה להם. אע"פ שהוא הולך לפניכם וגו'. בדבר ההוא. וכל שכן שלא תאמינו בהבטחתו לעתיד:

זולתי כלב בן יפונה הוא יראנה וגו': עד **יהושע בן נון העומד לפניך הוא יבוא שמה וגו'**:

ויש להתעורר על מה שלא כתב זולתי כלב בן יפונה ויהושע בן נון בדבור אחד ולא יפרידם בשני מאמרים? וגם יהושע מלא אחרי ה' ולא הוציא דבה ולמה הבטיח בשכר זה כלב לבדו? ועכשיו נראה שיהושע הורשה ליכנס בשביל עון משה הואיל והוא לא יבוא שם וע"כ הוצרך לעלות יהושע תחתיו? ועוד יש להפליא על מאמר משה גם בי התאנף ה' בגללכם ואין הדבר כן אלא נענש בחטאו על מי מריבה ולא בעון מרגלים? וקרוב בעיני שמשה רבינו ע"ה, ידע קודם דבר המרגלים שיהושע מכניס כאמרם ז"ל שאלדד ומידד ככה התנבאו במחנה. וכאשר שמע בפרשת שלח גזרת הי"ת ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וגו' והביאותיו אל הארץ וגו'. ולא זכר בשכר זה יהושע גם כן שגם הוא היה באותו מעשה? אפשר שחשב שיהושע לא זכה לזה הואיל והי"ת לא זכרו להביאו שמה עם כלב. וגם הדין נותן לו שיהיה זכותו כזכות כלב בדבר הזה כי אם יהושע אמץ את לב העם לעלות אל הארץ אפשר שלכבוד עצמו יהיה דורש כי הוא יהיה המכניס והוא ימלוך תחת משה והיה אצלו גם כן מפורסם נבואת אלדד ומידד ולא כן לכלב שמלא אחרי ה' מאהבה. גם משה בטח שלא תתאמת נבואתם הואיל ולא הוזכר יהושע עם כלב בהבטחת כניסת הארץ. אמנם כאשר שם חזר הקב"ה ואמר אם אתם תבואו אל הארץ וגו' כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון שנראה שגם יהושע יעלה ולא מטעם זכותו במרגלים שהרי לא זכרו הי"ת בשכר זה במאמר הראשון הבין משה שכבר נגזרה גזירה גם עליו שלא להכניס ישראל לארץ ויהושע ימלוך תחתיו כנבואת אלדד ומידד והיה הסבה שגם הוא גרם לשלח המרגלים אשר בשבילם הרעה הגדולה הזאת ובאה התקלה על ידו כדברי מהרי"א לכן מן הראוי שגם הצדיק יספה בעון העם ושגם הוא לא יבוא שמה. ומה שנראה שנענשו במי מריבה? בא מעשה לידו ונזכר הלכה להענישם

במה שכבר נגזר עליו עונש. כי כן משפט הי"ת ידין האדם על מעשיו ולא יענישנו על חטאו אלא אחר שעבר עבירה קלה או כאשר לא יזכור עוד פשעו. וכן בבכיית המרגלים הוקבעה בלילה ההוא בכייה לדורות. ואם לא נגזר על משה בחטא ישראל כללי שלא ליכנס לארץ כבר על חטאו במי מריבה היה ה' מענישו בעונש אחר ולא בלכן לא תביאו אלא זה וזה גרם. על כן מרע"ה שהבין הדבר על בוריו פירש לבני ישראל שהי"ת נתן השכר לכלב לבדו ולא ליהושע אבל מ"מ יהושע גם הוא יבוא שמה כי הוא ימלוך על ישראל. והדבר היה שגם במשה התאנף ה' בכלל העברים וגזר שלא יבוא בארץ. ולמד זה משמעו הי"ת שאמר יהושע בן נון העומד לפניך וגו' שאם יכנס גם הוא כאחד העם בשכר זה היה לו לכללו עם כלב. וכאשר לא הזכירו שם אלא אחר כך ספר שגם הוא יבוא שמה ש"מ שלא בשכר זה יכנס אלא על כי לו אך המלוכה כנבואת אלדד ומידד. ושניהם כלב ויהושע יכנסו לארץ ולא מטעם א' אלא זה קבל שכרו כי מלא אחרי ה' וזה להכניס ישראל ולהנחילם הארץ. ולכן לא נזכרו שניהם בזכות המרגלות:

וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע המה יבואו שמה וגו':

הטף הוא היונק והבן הוא הבחור ומסתמא הבחורים לא אמרו דבר במרגלים ונחשב להם לעון אשר לא מיחו בידי אבותיהם אמנם הטף אינו מבחין בין טוב לרע ואין לו אשם. על כן הי"ת גזר אומר שהטף שעתה גדלו ולא היו במרד ובמעל לא ילחמו מכל וכל ולא יעמולו לרשת את הארץ אלא טפכם אשר אמרתם לבז יהיה רצונו שיעט אל השלל לבוז בז בלי טורח. אולם בניכם ירצה הגדולים שהיה להם למחות ולא מיחו המה יבואו אבל ילחמו והם יירשוה בזיעת אפם:

ויראו מכם ונשמרתם מאד: אמת כי צבא המלחמה (ד) הבוטח בגבורתו על נקלה אויביו ינצחוהו כי לא ישמר מהם בבטחו בכחו ועוצם ידו. אמנם מי האיש הירא עיניו לנכח יביטו ותמיד יראה בשונאיו שלא ירעו לו ולא יאונה לו כל און. לכן אמר לפי שבני עשו יראים מכם ויתנו לב להמלט מידכם. לכן ונשמרתם מאד ראוי שתשמרו מאד מהם כי ביותר צריך לפחד מהאיש ירא מן האיש אשר איננו ירא:

רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אמים:

ולקמן בבני עמון כתוב גם כן ארץ רפאים תחשב אף היא רפאים ישבו בה לפנים והעמונים יקראו להם זמזומים עם גדול ורב ורם כענקים וישמידם ה' מפניהם. תהיה כוונת הכתובים להבטיח ישראל בירושת הארץ גם כי עז העם ובני ענקים שם ואל יפחדו

כאבותיהם שהרי גם מואב ועמון ירשו ארצות גוים עם גדול ורם כי רפאים שם וישמידם ה' מפניהם ומכל שכן שיורישם לפני ישראל:

ובשעיר ישבו החורים לפנים ובני עשו יירשום וגו' כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו אשר נתן ה' להם:

מה מאד כמו זר נחשב איך כתב משה כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו וגו' ועדיין לא נכנסו ישראל בארץ כנען? עד שרבים התעיבו השחיתו לאמר שזה נכתב אחרי מות משה מלבד מה שיקשה על אמרו אשר נתן ה' להם ולא כתב אשר נתן ה' לו או יאמר עשו גם הוא בלשון רבים? וראיתי לפרש הכתוב ביעקב אבינו אשר היה דבר ה' אליו ישראל יהיה שמך. וידענו כי החורי והחוי אחד הם. וכן פירש הרמב"ן. ומבואר כי יעקב אבינו ביקש ליטע משכנו בשכם ולישב בשלוה ולזה (בראשית ל"ג) קנה חלקת השדה מיד שכם החוי נשיא הארץ עד שקפץ עליו רוגז (שם ל"ד) ותצא דינה בת לאה.

(ה) כי אמנם תמיד יתדמה האדם להיות אורח נטה ללון וכאשר יחשוב לכונן ישיבתו לדורי דורות בקשר של קיימא שמועות יבהלוהו ממזרח ומצפון וינידוהו ממקומו והטעם שהמשים עצמו רם ונישא יתנו בו כל איש עיניהם וישלחו בו ניצוציהם ולא יצליח בדרכיו. וטעם לעין הרע פירשנו בו בפרשת ראה. וגם כזה קרה לבני שעיר החורי כי כאשר ישבו בשעיר לפנים ישיבה של קיום תכף ומיד ובני עשו יירשום ויגרשום וישבו תחתם. וכן עשה ואירע ליעקב ולישראל אבינו בארץ ירושתו רצונו בשכם שבחר לו לירושה ולא מאת ה' אלא היתה ארץ אשר נתן ה' להם ר"ל לחורים יושבי הארץ ולא לו תהיה שמיד קפץ עליו רוגז דינה והוכרח לברוח משם ולעזוב משכנותיו אשר בקש בהנה לישב בשלוה כי גרשוהו מהסתפח בנחלתו. הנה הפירוש הזה נכון וישר להרים מכשול הקושי והגמגום בפסוקים ולא שמו לב המפרשים עליו:

פרשת ואתחנן

וראה בעיניך כי לא תעבור את הירדן הזה:

אם אמר ולא תעבור את הירדן. אז טוב לו! ובאמרו כי לא תעבור נראה שהוא נותן טעם למה יראה בעיניו? ואחשוב שעל זקנת משה הכתוב מדבר אשר ענתה בכבל רגלו לא ירוץ גדוד כתמול שלשום כגבור לרוץ אורח לפני העם ככתוב בפרשת וילך לא אוכל עוד לצאת ולבוא. ולפי שגם משה ראה בעיניו ובלבבו הבין שקפצה עליו זקנה על זה לא ביקש מאת ה' אלא לראות את הארץ לא להתהלך לארכה ולרחבה דלא מסתייעא מילתא וכבר לא יעשה ה' אלהים דבר נס ופלא לאין צורך וכאשר אין הזכות גורם. לכן השיבו הי"ת שאל ישאל זה כי גם לעבור את הירדן אין בו כח לרוב זקנתו. זהו שאמר

משה אעברה נא ואראה את הארץ פירוש גם אנכי ידעתי חולשתי ללכת בארץ רחוקה אלא עשה לי אות לטובה לעבור את הירדן לבד ואראה הארץ על שפתו. ענהו הי"ת שאין לעשות הדבר הזה כי אמנם גם הירדן לא יוכל לעבור כמו שאמר וראה בעיניך רצונו ראה גם ראה ולבך שים כי לא תוכל לעבור את הירדן הזה ואין בך כח לעבור גם הנהר לבדו מבלי פלא:

לא תוסיפו על הדבר וגו' ולא תגרעו ממנו לשמור את מצות ה' אלהיכם וגו':

לפי שההוספה או המגרעת בדבר תוליד מעוט השמירה בו (**א**) כי יאמרו שאין ממש בדבר כאשר ניתנה רשות להוסיף או לגרוע בעשייתו. הלכך צוה הי"ת שלא להוסיף ולא לגרוע על הדבר כדי שנשמור מצותיו:

ד"א כי אמנם כל מצות ה' בחכמה ניתנו והנה קשורות זו בזו כשלשלת ואם תבטל אחת נתפרדה החבילה ואם נוסיף עוד עליהם באשר מלייהו נפישן לא מצית לקייומינהו כולהון. ואנחנו בדור הזה נסינו באלה כי ברוב דברים ומנהגים רבים הוסיפו על המצות דלת הארץ מוכרחים לעזוב ולשכוח העיקר פקודי ה' ישרים אין בהם נפתל ועקש. לכן הזהיר משה שישמרו מה שצוה ה' ודים ולא יוסיפו ולא יגרעו ממנו:

ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה:

הואיל ורבים יחשדו המושל שירצה תורות וחוקים להנאתו ולטובתו ולכבוד עצמו הוא דורש שתתקיים ממשלתו על העם. והנה כאשר צוה משה לקיים בכיוון כל מה שציווה אותם הוכרח להוסיף כמתנצל שאין זה להנאתו אלא שכך רצון הי"ת כי ה' לבדו עשה שפטים בעובדי בעל פעור ואין בזה קנאה למשה האיש לפי שקנאת ה' תעשה זאת. ואתם הדבקים בה' חיים וקיימים. והטעם שלי אין נפקותא בדבר כי כבר אני מת ואינני עובר את הירדן וכל המצות והחוקים שצויתי אתכם צויתים לעשותם בארץ אשר אתם בהם ולא אני ומה הנאה אלי אם תעשום או לא כאשר אינני עליכם לראש ולקצין! מזה ראיה שהי"ת ציוה אותם לטובתכם ולא מלבי ולטובתי:

רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה:

כי מי גוי גדול וגו':

ומי גוי גדול וגו':

אמת שהחכמה לא תעמוד בגדולים אשר בארץ. כאשר ידענו כי (**ב**) כל איש אשר חננו אלהים עושר וכבוד על הרוב אין חכמה ואין תבונה בו. ובהפך איש תושיה יתגלע יבלע וישחית מעשהו ואין החכמה מצויה אלא בדלים כי לא לחכמים לחם ולנבונים

עושר. וע"ז אמרו חז"ל כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד רצונם שהעוסק בחכמות לשמוע בלמודים לא יעשיר ולא יהיה לו שעת הכושר ועת רצון. גם ידוע כי הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו וישמן ישורון ויבעט על כן יאי עניותא לישראל בעבור ישמרו חוקי האל ותורותיו ינצורו. אולם בישראל מעשה ניסים נאמרו רק עם חכם ונבון וידענו כי אכין ורקין מעוטים הן באמרו שרק אך בישראל ישמרו הדבר הזה שהוא עם חכם ונבון אע"פ שהוא גדול שלא כדרך כל הארץ. והוסיף להפליא פליאת העמים שיאמרו מי גוי גדול אשר בגדלו וברום לבבו עוד יש לו אלהים קרובים ולבו שלם עם אלהיו לא יבעט בו ועוד מי גוי גדול ובגדולתו עוד יחכם ויש לו חוקים ומשפטים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו?! כזה וכזה היה תמה שלמה באמרו (קהלת ב') וגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלים אף חכמתי עמדה לי. כי זה הוא פלא באמת שלא כהרגל העולם:

וידבר ה' אליכם מתוך האש וגו':

עד כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא:

השאלות בפרשה רבו למעלה **א'** מדוע בא הכתוב בנותן טעם למה לא יעבדו ישראל ע"ז לפי שלא ראו כל תמונה בהר סיני. היעלה על הדעת שאם ראו דמות זקן כדברי חז"ל ודמות גבור על הים שיעבדו אל זקן ואל גבור ישתחוו לו ויזבחו לו הייטב בעיני ה'? **ב'** אם האזהרה הזאת כפולה ומכופלת בתורה ובפרט בעשרת הדברות לקמן לא תעשה לך פסל וכל תמונה וגו' למה הוזכרה עוד כאן ולמה יצאה מכללן? **ג'** מה רצה להורות בהפסיק הענין ואמר ואותי צוה ה' ללמד אתכם וגו' ואח"כ חזר לדבורו הראשון כי לא ראיתם כל תמונה? **ד'** באשר ראינו שלא אסר העבודה בפסל ובתמונה אלא העשייה לבד אולם בצבא השמים נאמר ונדחת והשתחוית להם ועבדתם וידוע כי גם בפסילים אם לא יעשום לעבדם אלא ליופי ולנוי אין החטא חמור כל כך? **ה'** באמרו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כי הנה אין הי"ת מחזיק ידי עוברי עבירה לומר שנתן אותם לעמים לעבדם והבא לטמא אין מסייעין אותו מן השמים לאמר לו לך עבוד אלהים אחרים? ואע"פ ששנו חז"ל לתלמי המלך להאיר לכל העמים. ויהיה כך פירושו. האמנם עוד יקשה למה חלקם להאיר לכל העמים והלא יאירו גם לישראל והיה לו לומר אשר חלקם להאיר דרך כלל? **ו'** כי אין זה טעם לשבח על שלא יעבדום כי גם אם לא חלקם להאיר אין נכון לעבדם? **ז'** על אמרו ואתכם לקח ה' וגו' הנה זה הרבות דברים בלי ענין למה שלפניו ושלאחריו? **ח'** בטענת משה וה' התאנף בי על דבריכם וגו' ואנחנו לא מצאנו שדברו דבר עד שיעשן אף ה' עליו בשביל דבריהם? מלבד שגם הדבור הזה חוץ לענין שאנו בו כי לא הזכיר כאן סיפור מי מריבה שהקציפו למשה בעבורם? **ט'** בהוסיפו כי אנכי מת וגו' וכבר

אמור וישבע לבלתי עברי וידוע שאם לא יעבור שימות טרם עברו וכל שכן שחזר ואמר אינני עובר את הירדן? **י'** ואתם עוברים וירשתם וגו' וזה אינו טעם שלא יעשו תמונות? ואם הוא סיפור אחר לעצמו מדוע חזר ואמר השמרו לכם וגו' ועשיתם לכם פסל? **י"א** במה שהרבה והפליג בדברי מותר פן תשכחו את ברית ה' אלהיכם אשר כרת עמכם ונוח שיאמר פן תשכחו דברי אלה האמורים עד הנה מבלי שיזכיר אשר כרת עמכם? **י"ב** יפלא מאד דבור משה כאשר אמר ועשיתם פסל תמונת כל אשר צוך ה' אלהיך. וכבר הי"ת לא צוה מעולם לעשות פסל ותמונה אדרבא אסר לעשותם עד שהוכרח רש"י לפרש ציוך שלא לעשות והעיקר חסר מן הכתוב? **י"ג** מה דמות אשר יערכו לה' אש אוכלה אל קנא להפחיד ולהפריע העם ממעשה הפסילים? אולם בהיתר הספקות ראוי לזכור אשר הבאנו במקום אחר ולדעת הוללות וסכלות העם ההולכים בחשך מימי קדם אשר האמינו רבים מעמי הארץ. כי להמשיך שפע ה' על ברואיו שישגיח ממכון שבתו עליהם ועל זרעם יצטרכו לאמצעי ממוצע בין כבוד רוממותו לשפלותנו ויהיה האמצעי ההוא תמונה לנגד עינינו ודמיוננו יתפעל בחוש בראותו צורה מוחשת ותמונת כל סמל כדברי בעל הכוזר. זאת היתה כוונת דור אנוש כידוע וזאת תהיה חטאת ישראל בעגל כאשר אמרו (שמות ל"ב) עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו תראה משם בזה מה שפירשנו עליו. ואם שגגה כזאת יצאה במחשבותיהם ונתרשם בשכלם הטעות הזה תמיד ישובו לסורם בסור המונע אשר יוכיחם בשבט פיו וברוח שפתיו. על כן ביותר צריך להוכיח ישראל שישמרו הדבר הזה ואל ישעו בדברי שקר. כי אמנם זה יביאם ברוב הימים להשתחוות לאמצעיים ולעבדם לאלהים אחרים כאשר קרה לדור אנוש. על כן הורע למשה בעבורם במי מריבה. ואע"פ שהבאנו על חטא זה פירושים שונים כפי דעות המפרשים. אמרתי להודיעך בו פירוש חדש נכון בעיני ואמיתי מכל מה שדברו הראשונים. והוא כי בראות העם שכל ניסי ה' על ידי אמצעי באו ושמשה היה מפליא לעשות במטה הזה אשר יעשה בו את האותות נתרשם במוחם זה הענין. וחשבו כי כל פעולות הי"ת אלינו צריכות לאמצעי להתחבר בין הפועל שכליי למקבל חמריי עד כי א"א שנשיג באלהיות אם לא באמצעות איזו צורה תהיה מחוברת משכל וחומר. ואמנם הי"ת להסיר מלבם הדעת הנפסד הלזה ולהראותם שאין במטה צורך לפעולותיו צוה למשה ולאהרן שידברו אל הסלע ושלא יפעלו דבר במטה אדרבה יקחוהו בידם וישאר בהם יושב ודומם ויראו נס המים בלי אמצעי. ומשה יען אשר לא שמר משמרת ה' והכה במטה הסלע פעמים היה הכרחי שלא יביא ישראל אל הארץ באמרו לכן לא תביאו וגו' ואין הכונה בזה שלכן יענישם ה' שלא יביאו הקהל כי מה לתבן את הבר ואין מדה כנגד מדה שיענישם לבל יכנסו לארץ

הואיל וחטאו במי מריבה והיה נכון שידונו גם המה במים הואיל ובמים קלקלו? אלא לפי שחטאו וסבבו שתסתרג במחשבות העם האמונה הכוזבת שצריך ה' לאמצעי ולא קדשו שמו ברבים להסיר המכשול מדעתם. הנה בהכרח הוצרך הי"ת לעשות שמשה ואהרן לא יביאו ישראל אל הארץ כדי שמזה העם ילמדו שאין הי"ת צריך לאמצעי להכניסם לארץ ומכאן והלאה הוא בעצמו יפעול הנסים עמהם ויתקן המעוות שעוו. הנה מה שאמר לכן לא תביאו אינו הבטחת העונש על חטאם אלא הגדת דברים מה שצריך שיארע להסיר הטעות מלב העם הואיל ולא הסירוהו במי מריבה. לפיכך עתה שבא משה להוכיחם התחיל על מעוט האמונה ואמר שאל יחשבו בשום זמן שיצטרכו לאמצעי בינם ובין אלהיהם כי הנה מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים ואין צורך לשליח. והביא ראיה ממעמד הר סיני אשר בלי ספק שמה כל איש מישראל שמע קול אלהים מבלי אמצעי וזהו שאמר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי אשר ישמעון ליראה אותי כל הימים רצונו כשיראו שאני בכבודי דברתי עמהם וישמעו דברי מפי אז ילמדו ליראה אותי בעצמי מבלי אמצעי וזהו אומרו קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים כדי שלא יעלה על דעתם ויתפעל דמיונם באיזו צורה שתהיה. ואמנם הוסיף משה ואמר ואותי צוה ה' ללמד אתכם ירצה אל תאמינו שאני הייתי אמצעי ביניכם ובין אלהיכם ושמבלעדי לא היה אפשר לשמוע דברי ה' כי הנה אנכי לא באתי אלא ללמד אתכם חוקים ומשפטים לשמור ולעשות לא להתמצע ביניכם. לכן ראוי שתשמרו מאד לנפשותיכם שלא לקצץ בנטיעות האמונה הזאת הכוזבת ולא תעשו פסל תמונת כל סמל תבנית זכר ונקבה וגו' לא לעבדו שלא נחשדו ישראל על כך כי מי בער לא ידע שהמה נבראים ולא בוראים אלא להיותם אמצעיים כאשר בדעתכם הנפסדת. ולכן לא כתב כאן והשתחוית להם ועבדתם כאשר יכתוב בצבא השמים לפי שזה יביאם אח"כ להשתחוות לצבא השמים. וזהו שאמר פן תשא עיניך וגו' והוא טעם למה שכתב שלא יעשו צורות שכאשר יתיר לעשותם לאמצעיים סוף סוף יקבלו לאמצעיים צבא השמים להדר כבוד הודם וימשך רוע והפסד שיעבדום וישתחוו להם. כי אע"פ שבתמונות אשר ביניכם מתחת בארץ אין כאן בית מיחוש כי מי כסיל לא יבין את זאת שהם בהמה המה להם תבנית שור או חיה וכל בהמה לטבח תובל. אך אמנם צבא השמים מעשה ה' כי נורא הוא בקל נמיר כבודם בעבודה והשתחוויה כאשר קרה בעגל שהוא תבנית תמונה דבי עלאי על השמים כבודו וישתחוו לו ויזבחו לו. ואולם מה שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם להאיר לכל העמים רצונו להוכיח אומות העולם עע"ז ולשמש או לירח אשר יקבל גוי גוי אלהיו. ד"מ זה יקבל לאמצעי עליו השמש וזה הירח וזה כוכב מאדים וזה נוגה בא

הכתוב להאשימם ולהגיד סכלותם כי מי שקבל לו השמש לאמצעי היה ראוי שהשמש לא ישפיע על גוי אחר מבלעדו וכן כל כוכב וכוכב. והדבר אינו כן אלא כל הכוכבים בכלל מאירים ומשפיעים לכל העמים בכלל אשר תחת כל השמים באופן שאין אחד מהם מושל על אומה לבדה אלא על כל האומות לפי שה' חלק אותם להאיר ולא להיות אמצעיים בפרט על עם ועם. ואתכם לקח ה' וגו' לא ע"י שליח אלא בכבודו ובעצמו להיות לו לא נחלה. הלא ידעתם כי זאת היתה נסבה על כי התקצף ה' בי על מי מריבה על המטה הזה שחשבתוהו לאמצעי כמו שאמרנו. ופירוש על דבריכם בגללכם. וסבב הדבר שלא אעבור את הירדן כי אנכי מת ואתם עוברים והושבתם לבדכם בקרב הארץ כדי שתדעו שאינכם צריכים לשליח ולא למטה שבידי. לכן ראוי שתשמרו שמירה אחר שמירה ולא תעשו תמונת פן יפתה לבבכם אל הדעת הנפסד ואל תשכחו את אשר כרת עמכם ה' בעצמו ולא על ידי אחר. ולא תעשו פסל כל אשר צוך ה' אלהיך כלומר לא תעשו צורת אותו דבר אשר צוך ה' אלהיך לעשות איזו מצוה מן המצות כאשר יעשו הגוים שישימו דמות איזה דבר ליראתם וישתחוו לו בחשבם להמשיך שפע האל עליהם בכבדם דמיון הדברים אשר צוה לעשות. כמו פסל מיכה ואפוד גדעון שאין ספק שהיה מתחילת עשייתו לש"ש לכבד אפוד כהן גדול אשר צוה ה' ולבסוף זנו ישראל אחריו. כי ה' אלהיך אש אוכלה הואי אל קנא בזה יתן טוב טעם ודעת מדוע אין אמצעי בין הי"ת ובין העולם באמרו שאין האמת כדברי הפילוסופים האומרים שהי"ת קצה האחרון בשלמות ואנחנו קצה האחר בפחיתות החומר ולא יתחברו הקצוות ולא יפעלו זה בזה כ"א ע"י אמצעי וזה החילם לדבר סרה ולמצוא שכל הפועל וכאלה מן הדברים המתמצעים בין האל יתברך ובין החומר התחתון. כי אמנם ה' יתברך אינו כדבריהם וכל הדברים בו ואין חסרון במעלתו שיהיו בו גם הדברים הפחותים מקצה הראשון ועד קצה האחרון כסה שמים הודו ותהילתו מלאה הארץ אל אשר יחפוץ יטנו בלי השתנות גדולתו. ה' הוא אש אוכלה וגם הוא אל קנא ומי שלבשתו קנאה ותאוה הוא ממזג קר והנם ממדות המגונות ומ"מ אין חסרון שלימות בו יתברך באופן כי אף אם הוא אש אוכלה ואין לנו דבר שלם ונעלה לעינינו ממנו לא ימנע מכחו להיות אל קנא והיא מדה מגונית אצלינו מן הפחותות ובזה תדעו כי כי הוא בכל והכל בו ואין ידיעתנו שוה להסתכל בו ותסירו משכלכם האמונות הכוזבות אשר אתם זונים אחריהן:

כי תוליד בנים ובני בנים: מכאן שבני בנים הרי הם כבנים:

אז יבדיל משה שלש ערים וגו': עד **אשר אנכי דובר באזניכם היום ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם**:

יש להפליא בסמיכות הפרשה הזאת אז ידבר ולא ידענו מה היה לו למשה להפסיק בדבריו להבדיל ערי מקלט ואח"כ שב לאיתנו הראשון ויקרא משה? **ב'** מדוע האריך לכתוב וזאת התירה אשר שם משה במקום הזה ואם רצונו על הדברות שבסמוך הנה לא נתנם משה כי כבר שומעים ישראל בסיני? **ג'** אמרו בעבר הירדן וגו' ויירשו את ארצו וגו' מערוער וגו' וכל הערבה וגו' כל אלה למה, לי וכבר שמענו כל המלחמות האלה בפ' חוקת? **ד'** באמרו שמע ישראל את החוקים ואת המשפטים ולא זכר התורה כלמעלה וזאת התורה אשר שם וגו' אלה העדות והחוקים והמשפטים? **ה'** אשר אנכי דובר באזניכם היום למה ילחשם באזניהם ולא דבר דבריו בקול גדול שמעו עמים כלם ולמה היום ולא מקדם? **ו'** במה שהזהיר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם כי להפך נכון לאמר שמירה בתחילה ואחר כך לימוד כאשר אמרו (שמות כ"ד) נעשה ונשמע? והאמת (**ג**) כי בכל תורה ונימוס יסודר לעם ועם מדינה ומדינה. הנה יש בו מצות ניתנו ליכתב כדי להיישיר קבוץ המדיני ואיש את רעהו חיים אל יבלעו. ומצות כאלה הן הנה טעם לעשייתם ברצות ה' דרכי איש להעמיד ישראל בשלוה איש באחיו ידובקו. ויש מצות אחרות אין להם טעם ואם לא יקיימו אותן או יפעלו הפכם לא יקלקלו עם כל זה סדר המדיני. ואמנם נתנם לנו הי"ת לזכור איזה דבר מדברי האמונה ליטע בלבנו שורש הדת זכרון לבני ישראל שישעבדו לבם למקום או לעשות סייג וגדר והחוקים והמשפטים והגזרות הן הנה בדמותם בצלמם מן הסוג הזה. ואולם המצות הראשונות בקל ישתלו בלבב ההמון כי הדעת מוכרחת שמירתם. לא כן החוקים והמשפטים ידמו לכאורה הבל הבלים אין בהם תבונה. ולכן צריכים שמירה מעולה לימוד והרגל בעשייתם כדי שישוב להם לטבע וגם מאלה לא יניחו ידיהם ושניהם כאחד טובים כאשר פירשנו בפרשת אחרי מות. ראיה לדבר נצטוינו בתורה לבלתי הכות נפש אדם והרוצח יהרג בבית דין ואם פעולת הרציחה רעה בעצמה מדוע נרצח אנחנו הרוצח ונעשה הרע בעיני ה' לכפר על עבירה אחת בעבירה אחרת [ולא] נרצח ההורג בבלי דעת וזה וזה עשו פעולה אחת בעצמה אלא שזה הרג בשוגג וזה בצדיה? אלא לפי שנצטוה לקיבוץ המדיני ונהרוג הרוצח בשנאה בעבור ישמעו ויראו העם ולא יכו איש את אישו. אמנם אשר צוה ה' לעשות פסח זכר ליציאת מצרים ולהקריב קרבנות לפני ה' לבעבור תהיה יראתו על פנינו ולהחזיק האמונה בו אע"פ שלנו לא יאונה כל און לקהל העם ולקיום הקיבוץ אם לא נשמור לעשות הקרבנות והמועדות מ"מ כאשר נתרגל בעבודתם ושמירתם יבואו גם המה לנו לטבע ויתראה לנו בהם יושר ותועלת וייטב לנו. זהו כוונת הפסוקים באמרו למעלה ושמרת את חוקיו ואת מצותיו וגו' אשר ייטב לך ולבניך אחריך וגו' כי בין

החוקים שאין להם טעם ובין המצות שניתנו להיישיר קיבוץ האנשים יקיימום ושניהם טובים להם ולבניהם לסדר קיבוצם וקהלם שלא יהרגו זה את זה ואיש על מקומו יבוא בשלום. ואולם מה שנוגע אל המצות שיש להם טעם תכף ומיד עשה משה הפעולה על קיומם ולא האריך בדרישה וחקירה ללמד שישמרו לעשותם באשר השכל גוזר עשייתם. על כן הבדיל מיד הערים ערי מקלט לנוס שמה כל רוצח אשר ירצח בבלי דעת לידע ולהודיע כי אלו הם מצות יקבלום בסבר פנים יפות לפי שאין להרוג מי שהרג בבלי דעת אלא מי שהרג במחשבה לקיום הקיבוץ כאשר אמרנו. וזאת היא התורה אשר שם משה לפני בני ישראל כלומר באופן זה נתן התורה ירצה המצות שמגמתם בשכל לפני ישראל בהבדילו הערים ועשה זה ביום הכותו אח האמורי ויירשו את ארצו והתחילו לישב בשלוה ישיבה של הקהל אז טובה להם התורה והמצוה לבל יזיקו זה את זה ויתיישבו באסיפה המדינית באהבה. אמנם להורות להם החוקים והמשפטים אשר נצטוו לקיום האמונה ולזכרון ניסי האל הוצרך משה לעשות פרשה בפני עצמה וללחוש באזניהם הדברים כמו שכתוב אשר אנכי דובר באזניכם דבר שאומות העולם מונין אותם לבל ישמעום וילעגו עליהם. וצוה אותם שילמדום ירצה שינהגו בהם באופן שיהיו טבעים בלבם וגם אותם ישמרו לעשותם כתורה וכמצוה. באמרו שמע ישראל את החוקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. כי אולם התורה והמצוה צוה אל בני ישראל בצאתם ממצרים כי הם דברים של טעם יקבלום באהבה וחיבה ורצון אכן לא החוקים והמשפטים שלא הזהיר בהם אלא היום אחר שהתהלכו כבר בדרכי ה' ונהגו להשתעבד לבם למקום וההרגל יביאם לשמור ולעשות: ד"א וזאת התורה אשר שם משה. כאשר ידע שאיננו עובר את הירדן לבוא שמה לקיים מצות שבארץ אמר מצוה הבאה לידי אקיימנה והבדיל ערי מקלט בעבר הירדן. באופן שזאת התורה לבד אשר שם לפני בני ישראל במעשה והשאר בלימוד [כי] לא הורשה לעבור:

כבד את אביך ואת אמך וגו' למען יאריכון ימיך ולמען ייטב רך:

כוונת כיבוד אב ואם כדי שבנינו ממנו יראו וכן יעשו לדורות ולעת זקנה ינהגו גם בנו כבוד. כי מן הטבע יתבזו הזקנים בעיני ההמון כאשר לא יוכלו עוד לעשות מעשיהם כפעם בפעם ויהיו יושבים ובטלים אין בהם תועלת. הלכך בא הצווי לכבדם והגיד הכתוב כי כאשר נרגיל לכבד הזקנים ונעשה יקר וגדולה לאבינו ולאמנו נסבב שכאשר נאריך ימים לזקנתנו יכבדונו ויהיה טוב לנו:

היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי:

קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו ואת תדבר אלינו וגו':
כי אמנם כאשר ידבר אלהים חיים ומלך עולם דברים קשים יחרד האיש וילפת פלצות יבעתוהו וימות לבו בקרבו. אולם כאשר ידבר על ידי אמצעי (משה) יצטננו גחלי האש הבוער וישובו להיות אמירה רכה. ואע"פ שידבר גם הוא דבריו בלשון קשה. מ"מ ואת תדבר אלינו חשש כחו כנקבה ולא יקשה בעיניהם כ"כ:
ד"א כי לישראל אמירה רכה שלו יתברך יחשבוה דבור קשה לא כן אל משה יחשבנה אמירה רכה להיותו בן בית:
שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו:
התחכמו ישראל ביתר שאת הוד והדר להקדימם נעשה לנשמע כאמור בדברי חז"ל. כי הגידו לא כחדו רצונם לקבל עול מלכות שמים כעור ימשש באפילה בכל אופן שיהיה. גם בזה בחר ה על אמרם כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו חיבה יתירה נודעת להם שירצו שמוע בקול ה' על כל אשר ידבר אם טוב ואם רע. והי"ת קלסם אל משה באמרו היטיבו כל אשר דברו כלומר היטיבו מלת כל אשר דברו הכוללת כל אשר ידבר להרע או להיטיב:
ולא תתחתן בם וגו':
כי אם כה תעשו להם מזבחותיהם תתוצו:
אם תעשו להם כה שלא להתחתן בם בודאי את מזבחותיהם תתוצון וגו'. שאם תתחתנו בם יטו את לבבכם ולא יניחו אתכם להחרים אבותיהם:

פרשת עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם:
הדבר המצווה ונעשה בלי טעם או שהשכל יגזור הפכו ביותר נפש עמל עמלה לו להבינו ולהכניסו בלב ההמון. אבל הצווי הראוי מפאת עצמו על קו הדין והמשפט כי כל דבריו אמת וצדק לא יצטרך לטרוח האדם להרגיל העם בו. רק כאשר ישמעוהו יקבלוהו בסבר פנים יפות ויהי בפיהם כדבש למתוק. ככה חוקי האלהים ותורותיו כלם נכוחים וישרים למוצאי דעת. עקב תשמעון אותם תכף ומיד ושמרתם ועשיתם אותם ד"א הואיל וישראל הקדימו נעשה לנשמע וזאת העצה היעוצה היתה ליהודים אורה ושמחה פאר והוד וקשרו כתרים על ראשם. גם עתה קלסם משה והבטיחם טוב הצפון בעבור זה ועקב ותמורת שמיעת המשפטים ישמרו לעשותם:
לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך: לפי שאם נקנסה רעה בעולם והיתה ראויה לבוא על ישראל כשיעשו רצונו של מקום לא יאונה אליהם כל רע. והצרות הממשמשות ובאות

אי אפשר לעזבן כפי אשר נגזר על הארץ ולהשליכם על אומה אחרת אשר באולי אינה ראוי לאותו עונש זהו נגד המשפט ושופט כל הארץ ידין בצדק. על כן הגיד שאם כזה יארע יחלוק ה' אותה הרעה הראויה לבוא על ישראל בין כל יושבי הארץ חלק כחלק יאכלו באופן שנימטי מינה לכולהו שיבא מכשורא והקל מעליהם ויוכלו נשוא ולא ימותו ברעתם אם לא יהיה חטאם למות:

ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך:

פירוש תאכל בחברת כל העמים מה שה' אלהיך נותן לך. לפי שא"א לגרש כל עמי הארץ בבת אחת והארץ לא תשאה שממה. על כן השמר והשקט לאכול עמהם מטוב הארץ עד שלם עון האמורי. ולפיכך הוכרח להזהיר שלא יעבדו אלהיהם. ואם אינו כן אין טעם לדבר כי אמנם האכילה והחברה בסעודה תביא האוכלים לידי אחוה וריעות כידוע על כן הוצרך ללמד דעת שאע"פ שיאכלו יחד עם כל העמים עמי הארץ מ"מ לא תחוס עינם עליהם ולא יעשו אחדות עמהם כי מוקש הוא להם:

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות וגו':

מה שאמר היום יבקש ביאור בהיות הנכון שישמרו המצות אף מה שלא נצטוו היום? ונראה לומר שהוא דבוק עם מה שלאחריו ונפקא מינה להודיענו שהמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה ובשכר שמירה לעשות אח"כ מה שיצוה משה עתה הוא ינחילם אם הארץ. והוא מה שציוה משה לאבד את שם הגוים אשר יבואו בהם לנתוץ ולנתוש את פסיליהם וזה לא יוכלו עשוהו אלא אחר בואם אל הארץ. ובשכר זאת המחשבה והשמירה היום לעשות אח"כ, ינחלו את הארץ ויירשו את הערים ה' עליהם יחיו:

ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת וגו':

אשר יבקש להאכיל האדם דבר שאיני רגיל בו ולא ידעו יתננו לו בעת שהוא רעב כי הכפן והרעב תבלין לכל תבשיל. והואיל והמן נראה להם כלחם הקלוקל ולא יאכלוהו לתיאבון העם המתאוים לאכול בשר הוכרח הקב"ה להרעיבם וכאשר היו רעבים גם צמאים ונפשם קצרה ברעב יאכלוהו בכל פה ויערב להם. ועל כן תקנו בהגדה הא לחמא עניא וכו' כל דכפין ייתי וייכול כי להיות לחם עוני לא יאכלנו אלא מי שהוא רעב ללחם ורצה להודיע שלכך נעשה לחם עוני בלילה הזה שיאכלנו הרעב לשמה ולא לשם אכילה גסה:

ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר:

לפי (**א**) שהולדת הנחלים והנהרות ודומיהם היא באה ממטר השמים ולא ממי הים כאשר חשבו קצת מהקודמים. וכן נאמר (תהלים ק"ד) המשלח מעינים בנחלים בין

הרים יהלכון כי כאשר ירד הגשם מן השמים לרוב על ההרים הרמים וימצאו חפירות וגומות בקרבם ירדו שמה ואם לא ימצאו מקום לצאת יתעכבו שמה לעד לעולם ויעשו בורות שיחין ומערות וימים של מים מתוקים וכאלה לרוב בארץ גם בראשי ההרים. ואם יוכלו לירד עד ירכתי ההרים יבצבצו משם ויתמשכו בבקעה במקום מדרון ובהתהלכם יתחברו עמהם זחילות מי הרים אחרים עד שבהתחבר רבים מהם ישובו לנהר גדול או קטן כפי מרחב הארץ ורוב ההרים ומושבם. הלא תראה שבעת הקיץ גם כי הים מלא על כל גדותיו יתחסרו הנהרות כי לא יבוא גשם ובהתפשר השלגים יתמלאון. וזה דבר ברור ואני עד בדבר כי ראיתיו בעיני בקצת נהרים. על כן אמר הכתוב עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר כאשר יצאו בבקעה יהיו נהרות וכשיצאו בהר יהיו מעינות או תהומות:

אל תאמר בלבבך וגו' בצדקתי הביאני וגו' וברשעת הגוים וגו' לא בצדקתך וגו' כי ברשעת וגו':

הקושי' מבואר כי אם הוכיח שלא יתנו הטעם לרשעת הגוים מדוע חזר ונתנו לטעם? גם למה שינה בדבורו כמדבר לנוכח וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך ולא אמר כמדבר בעדו ה' מורישם מפני כאשר כתב בראש בצדקתי הביאני? עוד חזר ושלש וידעת כי לא בצדקתך וגו'? אלא אאמין שסוף הפסוק מענה לראשו וכך ביאורו. אל תאמר בלבבך בצדקתי הביאני והדבר אינו כן אלא האמת שלרשעת הגוים ה' מורישם מפניך ולא בצדקתך. ואם תאמר אם כן שהקדוש ברוך הוא מורישם ברשעתם ולא בצדקתי למה הי"ת נתן לנו ארצם כי לא נתייחד בזה זכות המקבל לחטא הנגרש היה לו להורישה לעם אחר הראוי והזכאי? והואיל ונתנה לנו אם כן אין הדבר כן אלא מפני צדקתינו? על כן תירץ כי בחר בישראל להורישם הארץ מבין שאר האומות אף אם אינם זוכים למען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך וגו' והואיל והדבר כן תדע בבירור כי לא בצדקתך וגו':

פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר:

הקשה מהרי"א שהם מאמרים סותרים שאם לא יכול אע"פ שירצה לא יביאם ואם משנאתו אותם לא יביאם אע"פ שיכול? ולא עוד אלא שאם שונאם למה הוציאם ממצרים היה לו להמיתם שמה. כי אין תועלת הוצאתם להמיתם במדבר או במקום אחר כאשר נעשית מחשבתו למחות את שמם? וראוי לומר שהמצרים אמת שיחשבו גדול כח הבאת הארץ יותר מהוצאת מצרים ויאמרו שאין יכולת בו להביאם אע"ג שהיה בו כח להוציאם ואם תאמר אם כן למה הוציאם ממצרים אם ראה ויספרה שאין בכחו להכניסם לארץ?

ויענו בפיהם שזה עשה ה' לעשות הרע בעיני המצרים ומשנאתו אותם שלא יעבדו אותם ישראל עוד באופן שנתחברו אל זה שתי סבות שנאת ה' אל המצרים וחולשתו להכניסם לארץ ולכן הוציאם והמיתם במדבר ולא הניחם שמה:

פרשת ראה

את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וגו':

קראו חז"ל יסורין של אהבה כשאין בהם ביטול תורה. ואמרו עוד [על] (לקמן ל"ב) וישמן ישורון ויבעט אין ארי נוהם אלא מתוך קופה של בשר ולא חטאו ישראל אלא מתוך טובה יתירה שהושפעה להם. על כן הברכה קללה תחשב להם אם יבעטו מתוכה ויסורו המטים עקלקלותם מן הדרך אשר צום ה' והקללה תחשב ברכה כשאין בה ביטול תורה ותהיה סבה שישמעו בקול דיאי עניותא לישראל. הלכך נתן משה לפני ישראל דבר א' יתהפך להם לקללה או לברכה בהשתנות התנאים. וזהו שאמר את הברכה כלומר עם הברכה שאתן לכם יהיה כמוס ונכלל שתשמעו אל מצות ה' אלהיכם ירצה שלא תחטאו מרוב הטובה. ועוד שהיסורין בעצמם לא יבטלו מכם תלמוד תורה אשר תשמעו וגו' כלומר שתוכלו לשמוע דברי ה' ולא תתבטלו מלשמוע בלמודים והתורה והמצוה. אמנם היא עצמה תהיה קללה אם לא תשמעו רצונו שתתבטלו מדברי תורה ולא תוכלו לשמוע ואזניכם אל ספר התורה:

ד"א את הברכה אשר תשמעו ואת הקללה אם לא תשמעו לפי שהשכר קודם ובא לפני פעולת המצוה שמתנה טובה אפילו על תנאי היא באה. אמנם הקללה אינה באה אלא אחר הפשע ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה על כן בברכה תפש לשון אשר שהוא לשון ודאי ובקללה כתב אם שהוא בספק על תנאי אם חטאו:

ד"א ואת הקללה אם לא תשמעו וגו' ללכת אחרי אלהים אחרים וגו' לפי הנראה שידין ה' יתברך לשכר ולעונש על השמיעה לבד ועל המחשבה וזה יצדק במחשבה טובה שהקב"ה מצרפה למעשה אלא לרעה איך ידין ה' על הרהורי הלב בלי מעשה לכך בא הכתוב לתרץ כי יש חושבי מחשבת און שהי"ת מצרפה למעשה ואלו הם הרהורי ע"ז התלויים בלב למען תפוש את ישראל בלבם וז"ש ללכת אחרי אלהים אחרים:

ושמרתם לעשות וגו':

אלה החוקים והמשפטים וגו' כל הימים אשר אתם חיים על האדמה:

אבד תאבדון וגו':

צריך לדקדק למה נכפלו בזה הדברים האלה ולא עירבם יחד ושמרתם לעשות כל הימים וגו'? ועוד אלה החוקים ולא פירשם? גם אבד תאבדון אין בו קשר לשלפניו? ואומר אני

כי בא הכתוב להשיב לנוכראין שבינינו האומרים שהיה ראוי לחדש תנאי הדת כפי הזמן ושבכל דור ודור יש להשיב תורה ונימוס כאשר יוכשר ויהיה צדיק בעיניהם בדור ההוא. על כן כתב משה ושמרתם לעשות היום הזה החוקים והמשפטים ואלה החוקים והמשפטים בעצמם תשמרו לעשות בארץ וכל הימים אשר אתם חיים כי לא איש אל ויכזב ואין לבדות מלבנו תקון וחדוש. אלא אבד תאבדון וגו':

כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו וגו' והלוי אשר בשעריך וגו':

השמר לך פן תעזוב וגו':

אם הלוי אשר בשער יאכלנו מבואר שלא יעזבנו ולמה כפל השמר לך וגו' לפי הפשט ושניהם דבר אחד? גם כל ימיך על אדמתיך הם דברי מותר? ונראים הדברים מוכיחים ומזהירים לבל יאמר אדם הואיל ונתחייבתי להאכיל הלוי מעשרותי בירושלים בשלש רגלים למה אתן להם שמני ושקויי גם בעירי ואעשה להם בביתי ובחומותי יד ושם? די להם במה שאעניקם בירושלים במקום אשר יבחר ה'! ויהיו אם כן הלוים בעירך מוטלים ברעב ובחוסר כל. צוה הכתוב שאם עשה המוטל עליו בירושלים כאשר צוה ה' ארחות צדיקים ישמור גם בביתו השמר לך פן תעזוב הלוי שאר ימיך על אדמתיך ובארצך כדברי רש"י אם אין לך לתת לו מחלקו תן לו מעשר עני וכו' ותמיד יהיו עיניך ולבך אליהם כל הימים ועניים מרודים תביא בית:

כי תאוה נפשך לאכול בשר בכל אות נפשך תאכל בשר:

בא להזהיר על רבוי התאוה (**א**) כי כל עוד שיתאוה וישאף האדם בדבר עוד יתאוה אף אם ממנו תשבע נפשו והמשביע בטוב גרונו עוד ירעב ויכסוף ולא ישביענו אלא המרעיבו. כן אוהב כסף לא ישבע כסף אלא ירבה תאותו ברבוי הממון. ובבטן רשעים אם יאכלו למלאות תאוה ולא לצורך תמיד ירעבו והבשר עודנו בין שיניהם עוד בשר ישאלו. כדבר שכתוב כי תאוה נפשך לאכול בשר פירוש אם תאכל בשר לא מרעבון אלא מתאוה אני מודיעך בפעם הזאת שבכל אות נפשך תאכל בשר כלומר שאף בזמן אכלך הבשר תאכלנו באות נפשך ולא תסור ממך התאוה גם בכח האכילה ההיא:

לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריך כי תעשה הישר בעיני ה':

לא אמר ותעשה הישר או ולמען תעשה הישר? הואיל והדם מוליד אכזריות בנפש האוכלו. והי"ת צוה לבני ישראל לבל יתרחקו ממדותיו מה הוא רחום אף אתה רחום וכל מי שהוא רחמן בידוע שהוא ממזג טוב וישר וזה יביאנו להיות צדיק וטוב לפני האלהים. על כן לא תאכל הדם למען ייטב לך ולבניך אחריך שתולידם ממזג רחמני מתוקן ומקובל ויפה ויהיה סבה שתעשה הישר בעיני ה' שמזגך ינהג לבך אל האמת והצדק:

אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם ונעבדם וגו':

אנחנו נשאל מפני [מה] היראה והכבוד יותר אל איש לא ראינוהו ולא הכרנו בו מאיש אשר הורגל עמנו? (**ב**) כי ההרגל מביא לידי חברה והחברה תבז לו בלבה. וקרוב הדבר שהנביא והחולם חלום המסית אותנו יאמר לנו שנעבוד אל אלהים אחרים אשר לא ידענום למען נשרתנו בכבוד ובמורא גדול כאשר לא נדע את משפט אלהי הארץ. בא הכתוב להוציא שקר זה מלבנו באמרו כי זה יקרה לבזות בהרגל מי שלא נעבדנו אלא מיראה וכאשר סרה היראה במנהג החברה תשוב להיות בזיון. אמנם כאשר נעבוד מלך אושר מאהבה כל שכן דפקר טפי ותדבק נפשנו בו לעבדו בלב שלם. זהו אמרו כי מנסה ה' וגו' לדעת הישכם אוהבים את ה' וגו' כי אם תאהבו אותו בודאי תנצלו מזה הפחד וכל עוד שתדבקו בו לא תבזוהו. כאשר הוסיף ואמר אחרי ה' אלהיכם תלכו וגו' ואותו תעבודו ובו תדבקון רצונו שתמיד אותו תעבודו אע"פ שבו תדבקו ולא יתחדש בלבבכם בזיון מן ההרגל:

עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה:

לפי שאין חייבים במעשר עד שיראה פני הבית ועד שהוא בשדה יאכלנו האוכל בלי מעשר. ואם יש לך אדם לפי זה שישכון בשדה לבית מושב תמיד הנה הוא יתחייב תכף ומיד במעשר בכל תבואת שדהו. או איש אשר ימכור תבואתו בשדה יתחייב הקונה במעשר. על כן אמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך בין איש היוצא השדה שנה שנה וקובע בו בית דירתו ובין איש היוצא השדה לקנות התבואה:

מקצה שלש שנים וגו':

למען יברכך וגו': אין הברכה מצויה בדבר המנוי והשקול באשר העין שולטת בו ואמת הדבר וקרוב אל הטבע. כי אמנם כאשר אמרנו פעמים רבות (**ג**) מכל גוף האדם יסתרגו עצמים דקים יעופו סביב סביב. וידוע (**ד**) שהטבע ידחה תמיד האידים הרעים ויעכב הטובים. והעצמים היוצאים מגוף אדם רע יהיו רעים וחטאים מאד בטבע ארסיי. וכאשר ישלח האיש המכוער הלזה נבל ומקנא ניצוציו בדבר אחד יוכל להביא עליו בהם חולי וכל דבר רע יכחישנו בהדבקם בו כדבר האמור באפעה הממית בעצמים הנפרדים ממנו או מעיניו. על כן נתפשט הדבור ולימדנו ההרגל שהעין הרע ממית ומחלה ומעשים ראינו בכל יום וכמה וכמה פעמים ראינו האיש תרע עינו בממונו או בבניו והוא לא ידע ואשם וזה יקרה כשהאדם הוא רע בעצמו וכליותיו צרועות לא יוכל לעכב עצמיו מלצאת להרע אף אם לא יאבה. לכן יעצונו חכמינו (**ה**) להסתיר הטוב וההון ושלא למנות ולהשגיח בדבריו בתבואתו ובזרעו ושלא להתראות בעיני ההמון ושאין הברכה

מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין לפי שהקול מתרבה בהלוכו וכשיראה אדם דבר מהונו יתפרסם בהמון ויתגדל הדבר יותר ממה שהוא עד שימשוך אליו הבטת כל אדם וא"א שלא יהיה בקהל רב רבים מהטבע הרע כמו שאמרנו וישלחו לרוב ניצוצים בו עד תבוא בו עברה וזעם וצרה ויגיעוהו עד שערי מות או יחסרוהו כל טוב. על זה אמר דוד (תהלים קמ"ד) צאננו מאליפות מרובות בחוצותינו אלופינו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו לימד כי צריך להסתיר העושר וההון שיהיה סמוי מן העין כי אם יתנו בו העם עיניהם יתרבה הקול כמו שאמר שצאננו אלף צאננו מאליפות אכן בחוצות יתרבו בעיני ההמון ויחשבום לרבבות מרובבות בחוצותינו אבל אלופינו וגדולים שבנו ועשירים שזכו לגדולה כי הם אנשי בינה המסתירים הונם ורכושם והם מסובלים ברוב טוב וכל זה מפני שאין פרץ ואין יוצאת מבתיהם לחוץ באופן שאין צוחה ברחובות מקניהם ולכן מצליחים. על כן בפרשה הזאת הקדים ה' יתברך רפואה למכה וצוה בצדקה מלח הממון תרופה לעין הרע והדין נותן שלא יתנו עיניהם בו בידעם שהוא מפזר ממונו לעניים ולא ידבק בו מן החרם של עין הרע. זה שאמר מקצה שלש שנים תוציא וגו' ותפזר לצדקה למען יברכך וגו' אם תרצה שתהא הברכה מצויה במעשה ידיך:

כי יהיה בך אביון וגו' לא תאמין את לבבך ולא תקפוץ את ידיך מאחיך האביון:

פירוש הואיל ויהיה בך אביון מענייך קרוביך מארצך וצריך אתה להאכילו ולכסותו לא תאמר אם כן לא אתן אל אביון אשר איננו מארצי קמ"ל לא תאמץ את לבבך וגו' אע"פ שהוא מעניי ארץ אחרת:

וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא: מה מאד יפלא שיחשוב הקב"ה חטא ופשע למי שלא ירצה לתת צדקה לעני ולא ינקה איש מעון זה כאשר לא יפזר כל ממונו לכל מי שישאל ממנו? ונראה ביאור הדבר כפי המדרש שג' מזכירין עונותיו של אדם וכו' ולפעמים לא תאונה לאיש רעה על עון שעשה קודם לכן אם לא יבוא מעשה לידו ונפל תורא חדד סכינא הואיל והקב"ה מאריך אפיה עד יסבב הדבר ויקרא אביון ודכא תגר עליו ויזכר עונו ויענישנו על שעבר. הלכך הזהיר שניתן לעני כי אולי אם לא תרחמהו ויקרא אל ה' ויקרה לך חטא ישן נושן מדת הדין תעניש עליו ולא שיחטא ואשם על שלא נתן צדקה:

כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך וגו':

דרך ואורח העניים האמללים להתקבץ בערי הממלכות בהתאסף יחד שבטי ישראל שמה ימצאו די מחסורם ברוב עם לא כן בערי הפרזי כי מעטים המה. ובדבר הזה רע עליהם המעשה אם מפאת הנותנים הצריכים לעמול ולבוא תמיד בערים לתת צדקה ואם מפאת המקבלים שיצטרכו להרחיק נדוד מארצם. על כן אמר כי לא יחדל אביון

מקרב הארץ פירוש לפי שהאביון מרצונו לא יחדל מקרב הארץ רצונו מאמצעות הארץ ערי הממלכה לדרוש די מחייתו וזה הוא רע ומר כמו שאמרנו על כן אנכי מצוך וגו' שתקדים אתה ותתן לו בארצך ולא תצטרך לילך בערים רחוקות ממך. או כלך לדרך זו לפי שגלגל העוני חוזר בעולם ככתוב למעלה כי בגלל הדבר הזה ודרשו בו גלגל הוא וכו' אם כן גם אתה תבוא לידי מדה זו וכשזה קם זה נופל זה שאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך וגו' רצונו שהצדקה תהיה סבה שיברכך ה' אלהיך לך ולא לחבירך וסבוב הגלגל יהיה באופן שלך העושר יהיה ולחבירך העוני. לכן כדי שחביריך יתנו לך ולא לזרים אתם כשתצטרך נתון תתן צדקה לחבירך העני ולא לעני שאינו חבירך כי אם לא יהיו עניים אלא בארצך בהכרח היו נותנים לך. אף אמנם אין הדבר כן אלא לא יחדל אביון מקרב הארץ ירצה בכל העולם בכלל שזה פירוש מקרב הארץ כדברי בעל כלי יקר. ואם כן צריך אתה להתנהג בנימוס לתת צדקה ופתוח תפתח ידך לענייך בארצך ושיהיו אלה קודמים לעניי עיר אחרת כדי שיתנו לך ולא לנכרים:

שבעת ימים תחוג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה' כי יברכך ה' אלהיך וגו':

הן אמת שהבטלה מביאה לידי שיעמום והיא פרצה קוראה החטאים והעונות. והטובה כאשר הושפעה לאדם תסבב הבטלה וישמן ישורון ויבעט. ואיך אם כן צונו ה' לשמוח ולחוג בשביתת מלאכה והשמחה מה זאת עושה אלא להעביר האדם מדעת קונו?! והדבר כך הוא שלא ניתנו ימים טובים לישראל אלא לעסוק בתורה ואין מתעסקים בה אלא מתוך שמחה ולא מתיך עצבות לב ורוח נכאה. אבל שמחה של מצוה אינה לשמוח יותר מדאי צחוק וקלות ראש כההוא עובדא דרבנן דהוי בדיחי טובא תבר קמייהו וכו' להביאם אל מידת שמחה מועטת הנכונה בלב שמח ואל המדה הממוצעת האמורה בדבריהם ז"ל אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה [כמ"ש] (מ"ב ג') ויהי כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. אשר על כן הותרו המלאכות בחולו של מועד להרחיק מעלינו הבטלה המביאה לידי חטא. ואם היה לנו לשמוח וגם ליבטל לגמרי חוששנו מחטאת. אולם לשמוח ולעשות מלאכה או ללמוד משפטי ה' והתורה והמצוה זו היא שמחה רצויה אין בה פשע. על כן אמר כי יברכך ה' אלהיך וגו' ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח כלומר כשתעשה מעשה ידך ולא תשב ובטל אז תהיה אך שמח ירצה בשמחה מעוטה וכוונתך רצויה:

פרשת שופטים

שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק:

אבינה במקרא ושום שכל במה שאמר בכל שעריך ולא אמר בכל עריך? גם במאמר אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך? עד שהוצרך רש"י לסרס הכתוב ועוד בה שלישיה ושפטו את העם שהלא עם העם ידבר עד הנה ומדוע אם כן לא כתב ושפטוך לנוכח? יש שפירשו אמרו תתן לך ע"ד קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים ומ"מ מה שאמר אשר ה' אלהיך נותן לך וגו' וקשור הדברים אינו עולה כהוגן. לכן ראיתי ונתון אל לבי שבאמרם קשוט עצמך רצו ליישבו לא על מלת תתן לך אלא על כל הפסוק. וזה פירושו כבר ידענו כי שעריך יורו בתי דינין שבישראל כתרגומו ושבט נמי רצונו ראש העם ושופט ככתוב (בראשית מ"ט) לא יסור שבט מיהודה. ומבואר שמרע"ה ידבר עם הזקנים המוקצים שבעם סנהדרין גדולה של ע"א שא"א שידבר דבריו עם כל ישראל כאחד. וכאשר יזהירם על מינוי הדיינין הוצרך לומר להם קשוט עצמך וכו' ושאין למנות דיין על הצבור אלא א"כ יודע לעבוד וקופה של שרצים תלוייה לו מאחריו. ואמר שופטים ושוטרים צריך שתתן לך בכל שעריך רצונו שבכל בתי דיניך תעשה להם שופטים ותשים שרים על הדיינים עצמם ואלו השערים שהם הבתי דינים ה' אלהיך נותנם לך לשבטיך לסנהדרין שעל כל שבט ושבט. ויצא מזה שהשבטים גופם רצוני הדיינים שתחת השופטים שתשים עליהם המה ישפטו את העם משפט צדק כי יעלה מורא השופטים על ראשם:

ד"א כי כל השופט ירא ורך הלבב וצריך לחבירו יהיה נושא לו פנים ולא יוכל לשפוט בצדק מפני היראה. הלכך אמר כשתשים שופטים עליך אותם אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך ירצה המוקצים שבעם גדולים ועצומים שיכולים לדון העם בשבט. אז בודאי ישפטו את העם משפט צדק ולא ישאו פנים לגדול:

צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ:

כענין שאמרו באבות הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו יהרגו זה את זה ואחד יגזול ממון חבירו באופן שאיש לא יירש נחלת אבותיו אלא כל דאלים גבר. לפיכך צדק צדק תרדוף על דבר המשפט והדין אם תבקש חיים ולא יהרגוך אנשי דמים ומרמה וירשת את ארץ נחלתך ולא יגזלוך:

וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש וגו':

הביא במקום הזה תחילה עבודה ואח"כ ההשתחויה לא כן במקום אחר שאמר בפרשת ואתחנן ופן תשא עיניך וגו' ונדחת והשתחוית להם ועבדתם וכן בעשרת הדברים לא תשתחוה להם ולא תעבדם תחילה השתחוויה ואח"כ עבודה? והטעם כי שמה ידבר בעושים צורות לא לשם ע"ז אלא כוונתם לשם שמים לקבלם לאמצעיים בינם ובין ה' כאשר פירשנו שם. ואין ספק שדבר כזה לא היה כל כך מן האיסור אם לא כי חסה התורה

אל סופם. ושם ראינו שאילולי לא היו מקבלים לאמצעיים צבא השמים גם לא היה בית מיחוש. כי מי פתי כסיל ובער יאמין לאלוה עץ ואבן?! אמנם צבא השמים העליונים אם יקבלום לאמצעיים שם פחדו פחד שיקבלום ברוב הימים עליהם לאלהים. לכן הי"ת אסר בהחלט כל צורה כמו שפירשנו שם. ואולם ההשתחוויה אינה מורה כל כך על קבלת המשתחוה לאלוה לאדון ולמושל כי הנה יהושע (יהושע ה') השתחוה למלאך ורבים השתחוו למלך ורבים כאלה ואינו אלא דרך כבוד יקר וגדולה. אבל העבודה תורה קבלת האדנות ונחשב לאלוה הנעבד. לכן בפרשת ואתחנן שמדבר בצורות והוא מגדר מלתא וסייג שלא יבואו לעבוד ע"ז כתוב והשתחוית להם ואח"כ ועבדתם שבודאי מתחילה ישתחוו להם דרך כבוד לקבלם לאמצעיים ולסוף יעבדום ויהיו להם לאלהים. ובהפך בפרשה הזאת ידבר באיש רע שורש פורה רוש ולענה שאינו משתחוה להם דרך כבוד אלא לכתחילה וילך ויעבוד אלהים אחרים ואחר כך וישתחו להם שזהו דבר הנמשך מן העבודה שהעובד פשיטא שישתחוה לנעבד אבל לא בהפך. זהו שבראש התחיל בלשון עתיד איש או אשה אשר יעשה את הרע וסיים בלשון עבר וילך ויעבוד. כי זאת תהיה חטאת האיש ההוא שתחילת מחשבתו היתה העבודה ולא נמשך אחרי שגגת הדמיון כדור אנוש. ויתכן אמרו אשר לא צויתי כי הנה מבואר שלא יצוה משה לעבוד ע"ז אלא שצוה שלא לנהוג בם כבוד לקבלם לאמצעיים ובזה יולד לנו איסור עבודת ע"ז בלי שיצוה משה עליה בפירוש. אלא ביום צוותו את בני ישראל איסור לכבדם כדי שלא יעבדום הנה יבוא לנו איסור העבודה מכל שכן בלי צווי בפירוש. על כן אמר משה כי אף אם לא ציוה בביאור איסור ע"ז מ"מ והוגד לך ושמעת וסקלתם. ויהיה א"כ ביאור אשר לא צויתי אשר לא אסרתי בפירוש ולא כמו שפירש רש"י אשר לא צויתי לעבוד כי מי חסר לב יאמר לו שיצוה משה לעבדם?:

והוגד לך ושמעת: אע"פ שכבר שמעת לשעבר. צריך שיגידו העדים כדברי חז"ל אין עד נעשה דיין:

תמים תהיה עם ה' אלהיך:

כי הגוים האלה וגו' אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך:

שבתי וראה תחת השמש (**א**) אין חכמה ואין עצה בהוברי השמים וכסיליהם לדעת מה ילד יום ומה יביעו הכוכבים ממסילותם להורות לנו הדרך אשר ילך בה אדם ילוד אשה החכם יהיה או סכל צדיק או רשע ומה יארע לו מן המאורעות. כי הכל שקר וכזב שגו ברואה פקו פליליה ואין בהם תבונה. ואף כי כבר מבואר הבטול בדבריהם מהפעולות והמקרים המראים באצבע א כן ידברו כי שקר נסכם ושאמונה כזאת לדעתי

אמונה כוזבת וקרובה אל ע"ז והמינות ולהיות משתף שם שמים בדבר אחר כאשר כתבנו בפרשת תשא. עוד הדבר בטל מעיקרו (ב) כי איך תגזור המערכה דבר מן הדברים אשר ניתנו ברשות האדם לעשותם או לעזבם. ואין לדמותה אל ידיעת הש"י שהוא יודע מה שפלוני יעשה ברשותו כאשר אמרנו ואין בזה מניעה לרשות האיש ההוא. הואיל וידיעתו אינה פעולה מכרחת. אך אמנם אם השמים יגזרו בתנועתם כך וכך על האדם גזירתם היא פעולה מכרחת הדבר ולא ימצא האיש ההוא ברשות עצמו. ומדוע הי"ת יעניש גבר אשר דרכו נסתרה להיותו פועל בהכרח על לא חמס בכפיו? ואם יגזרו הכוכבים מיתה משונה ויסורין רעים על האדם כאשר ימות ויתייסר האיש לא ימות בעונו והנה הוא למות ולמה זה לו בחירה?! אם לא מכח גזירת הכוכבים אשר כן יכריחו לדבריהם יהיה האיש ההוא צדיק או רשע! ואם נפשך לומר שהגרמים השמימיים לא יכריחו בתכלית ההכרח אלא ישפיעו באדם ויניעוהו אל דבר מהדברים מבלי הכרח גמור. וזה יעשו באור ובחום שלהם או בתנועתם או בצורה מה מן הצורות. ד"מ אם כוכב יביט על פני ולד הנולד והכוכב ההוא בחלק משולש מהרקיע או מרובע או בניגוד או במולד איך שיהיה עם כוכב אחר ובתמונה ההיא הכוכב הראשון יקנה איכות משונה מאיכותו אם לחום אם ליובש וכיוצא והאיכות ההוא ישפיע בולד. או שברגע מולדתו כוכב היוצא על הארץ השוכן בבתים טובים או רעים אשר בדו מלבם ישפיע בולד בדמותו בצלמו. מלבד שגם זה יהיה הכרח מה ומשוא פנים יהיה לחוטא. כל אלו הדברים הם הבל ורעיון רוח. כי אמנם גם אם יאחר האדם לדעת (ג) לא יוכל למצוא עת ורגע הדבק הכוכב ותנועתו האמיתית והחוזים בכוכבים היותר שלמים במלאכה ההיא נמבזה ונמס הודו ולא בושו חסרונם בזאת הידיעה. עד כי יאמרו שבמזל כוכב ונוגה לא ידעו ולא הבינו עד הנה תנועתם האמיתית ובפרט במזל מאדים אי אפשר להסתכל בהדבקו עם שבתאי אם לא בשגגה ובטעות עד שלשה ימים ויותר. ואם כוכב אחד יורה טוב והצלחה במעלת שלשים ממזל אחד מי יודע שלא יהיה במעלה ראשונה ממזל הבא אחריו ויורה להפך תלאות רע ויגונים? גם הכוכבים הקיימים ידענו שיתנועעו בתנועתם הפרטית מעלה אחת לשבעים שנה ובהכרח כל שבעים שנה תשתנה תורת החוזים ומה שבשבעים שנה יהיה לטוב או לרע לשבעים שנה הבאים יתהפך או יתמצע וישתנו זמנין ודת השפע כידוע. ועל כל אלה בעיקר מאמריהם אין הבין כי הכל הבל (ד) כי מדוע הכוכבים ישפיעו באותו רגע לבד בצאת הולד לאויר העולם ולא ברגע אחר ולא ברגע ההריון אשר בו הנולד יותר רך וענוג. האם יש לספק אם יש לכוכב ההוא חיל וכח לעבור בהשפעתו כרס האשה ועור השליא? זה א"א! וא"א לומר שמן השמים ניתן להם

כח להשפיע ברגע הלידה ולא ברגע אחר. וגם זה מן הנמנע כי כמה וכמה ילדים יולדו בכל העולם ברגע אחד ואין האחד ידמה לחבירו במאורעות ובמדות. ומה נדבר ומה נצטדק בחיל אנשים ביום קרב אשר ברגע אחד יהרגו מנין רב. לדמיון מלחמת ישראל ויהודה בהכות אביה (דה"ב י"ג) בישראל חמש מאות אלף ופקח בן רמליהו (שם כ"ח) ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד וישבו מאחיהם מאתים אלף נשים ובנים וכאלה כל היום בין האומות היאומן כי יסופר שכלם נולדו תחת השפעת כוכב דומה ברגע אחד גזר עליהם ליהרג ביום אחד ונזדמנו כלם יחד ביום ההוא? וכל הנשים והילודים בני העברים שנשבו ביום אחד הושפעו כלנה שתלכנה שבי לפני צר ביום אחד ובזמן אחד? זה נמנע מלקבלו בשום פנים! וכמו כן בחיל עם מדינה כלה ששטפה נהר או יצאו מי הים ממקומם ותהומות יכסיומו כאשר קרה בירכתי הצפון בערי השפלה. או עיר ששרפוה באש. ויותר מהמה בימי המבול שהציפו עולם מלא ויגוע כל בשר וכל החי. היתכן שכל איש ואיש מיושבי תבל הושפע ביום הולדו בדור ההוא להטבע במים? בלתי נח ובניו ובני ביתו! ולברוח אל השפעה הכללית כאשר יאמרו שהכללי יתגבר על הפרטי ויכריח המאורע נגד השפע בכחו. אלו דברי תוהו. כי אם ככה יהיה הנה א"א אם כן לדעת קורות היחיד כאשר יקרה ששפע הכללי יכריחנו. אכן לשקר ולשוא יתבוננו בהשפעת האיש הפרטי. האמנם אמת ויציב שמצאנו ראינו הפרש בין כל איש מאישי האדם כל אחד במזג נבדל ומשונה מחבירו. וכבר ידוע שאין זה בקרי והזדמן וא"א שלא יהיה בכל איש טעם וסבה למזג ההוא והיא שנוי הרכבת האיכיות כאשר בטפה שממנה נוצר הולד יזדמנו מחלקי הקור ד"מ יותר מחלקי החום וכדומה להיות שעת ההריון ברגע אחר המאכל שהיה שבע או ברגע שהיה רעב ללחם או צמא למים או שבמחשבתו יטה מזגו לאיזה עבר. בשכבר ידענו (ה) שהדמיון פועל מאד בכל תנועות האדם וזהו אמרם ז"ל חלש דעתיה ואתרע מזליה סימנא מלתא היא. ואחר כך יוסיף הולד או יגרע ממזג ההוא מכח מזג אמו ממאכליה או מתענוגיה או משביתותיה או משנוי האויר וכיוצא מהדברים המשנים טבע בעל חי. באופן שברגע אחד אפשר לשני אנשים שיהיו דומים בדומים בטבע ובמזג שיבעלו ויצאו מבעילתם ולדות מטבע משונה זה מזה. ואפשר לשני ילדים נולדו דומים במזגם שישתנו שנוי מוחלט ע"י למוד זה משתנה מאחר. ואולי אל אלה (ו) יהיו קצת סבה הכוכבים כאשר המה על הרוב יביאו שנוי מזג האויר והמאכלים ונשיבת הרוחות כידוע. אך אולם בכל יום ויום יביעו אומר וכל שעה ישפיעו בשפלים בדבר הזה. ולא לבד ברגע הלידה כמאמר האיצטגנים. ואף גם זאת כאשר הגרמים השמימיים יניעו בחומם או בתנועתם הגרמים השפלים לא בכל זמן

תהיה התנועה והפעולה בהם שוה (ז) אלא כאשר ימצאו הכנה במקבלים. ראה ראינו השמש ישחיר פני הכובס וילבין הבגדים יקשה טיט חוצות וימס דונג וכדומה. לפי שיפעול הכוכב בכל מקבל כדרך קבלתו ותשתנה הפעולה כהשתנות הכנת המקבל, גם אי אפשר שיורו הכוכבים מקרי בני אדם הבאים אליו מכח דבר אחר אף אם נודע להם שישפיעו על האיש הפרטי בפעולותיו ובהכנתו כי אם כפי השפעתו וציור המערכה. יגזרו על ראובן ד"מ חיים ארוכים עושר וכבוד. איך יוכלו להצילו מרעת אנשי דמים ומרמה כי יחם לבבם להרגו נפש או לגזול ממונו בלי נטילת רשותם. ויהיו אם מוכרחים להיות לו למחסה ולמסתור נגד כל האדם אשר על פני האדמה ונגד הקמים עליו! זהו דבר מבואר הביטול. ואתה הראית לדעת (ח) שאיש אחד בימי חייו ישתנה לכמה מזגים בעבור מה שעבר עליו משנוי האויר והאוכל תחלואים ומקרי בני אדם. וישתנו מדותיו ומקריו כהשתנות מזגו. באופן שמי שבבחרותו היה ממזג אדום וכעסן אפשר שלעת זקנתו יהיה ממזג לבן ארך אפים ועצל וכן כל כיוצא בזה. ואיך אם כן יורו עליו הכוכבים ברגע הלידה? ואף אם יאמר האומר שיוכלו הכוכבים להורות שנוי והדברים מצב האויר ביום הזה ואחריו אל מה שישתנה המצב ההוא ומזה אל אחר עד קץ ימי חייו באופן שבהשתרגות השתלשלות המזגים יורו מה שבהכרח יבוא על האדם מעת לעת מספר ימי חייו כפי מה שיכריחו השמים בשפלים וישנו מזגו. אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו כי מי יגיד לאדם מה שיהיו לו מן המקרים הנולדים במקרה והזדמן כפי הנראה לנו אשר אין ממשל עליהם בכוכבים ואי אפשר שיכריחוהו ויניעוהו חיצונים. ד"מ איש היושב באיקליס ראוי שיהיה בזמן מה מהזמנים ממזג לבן כפי מזג האויר שם והמאכלים והתנועה. כי אין ספק (ט) שהאיקליס פועל הרבה בטבעי האנשים. והנך רואה שבעיר אחת רובם חכמים ובעלי ערמה ובעיר אחרת סכלים וטפשים. ואם יעלה בדעת איש לילך למסעיו לאיקליס אחר ושם יקנה מזג משונה כפי שנוי התנאים איך יגזור המזל לו מזג זה והוא לא ידע לגזור שיסע מארצו? שהכוכבים אף אם נודע שיניעו האדם לגור באשר ימצא אי אפשר שיניעוהו לגור במדינה זו ולא באחרת. וכן כל כיוצא בזה מן הדברים הבאים בקרי. מלבד (י) כי הלימוד וההרגל במדות ישנו מזג האדם כידוע ואלו פעולות בעלי בחירה. ואמרתי שלא להאריך יותר בזה כי כבר מבואר הביטול בחלומותיהם לעין כל ויותר לרואי השמש ואור האמונה המכרזת ואומרת כי (יא) כל מקרי האדם וקורותיו נטויים על ראשיהם מדעת העילה הראשונה ואף אם לנו יתראו דרך קרי והזדמן כי לא ידענו דרכי ה' הנוהג עולמו כרצונו אין נעשה פתגם הרעה או טובה אלא בדין וצדק וכפי רצון הבורא ואנחנו לא נדע. אולם מה שיש להעמיק שאלה.

הוא בדבר הנראה עין בעין כי על הרוב (**יב**) מזג האדם הוא יכריחנו לעשות פעולותיו אל אשר יחפוץ יטנו אם לא ישתדל האיש ההוא בחוזק יד להתרעם על מזגו ולהלחם עמו עד שישפילנו לעשות כרצונו. ואמנם הדבר הזה קשה ולא ימשול אדם על יצרו כ"א אחר עמל וטורח. ואם כן משוא פנים יש בדבר השכר והעונש! כי למה יהיה עונש הנואף אשר ינאף לחמימות מזגו כעונש אשר מזגו קר ולא בנקל יסיתנו יצרו אל הזנות ואנה צדקת ה' ומשפטיו הישרים? ובדבר הזה הפליאו לדבר רבים מחכמי אומתינו ובפרט הרב בעל העקידה בשער כ"ב. ואם דבריו בסגנון אחר על הוראת וגזירת המזל מ"מ בדרך אחד יצאו אליו תורה אחת ומשפט אחד לכלם. אמנם שוא עמלו בתשובותם ואחרי לא יועילו הלכו בלכתם אחרי שרירות השפעת הכוכבים ממסילותם ועל כן נתחבטו „בארש אחוזתם וגם ראינו את הלחץ והתלאה אשר מצאתם וכל אשר יקשה לנו יקשה לעומתם. וכשתתיישב בדעתך להרוס ולנתוץ הוללות וסכלות המאמרים בדברי האיצטגנים כאשר הוכחנו עד הנה יראו לפניך מראינו בראות פני אלהים על כל דרכי בני איש וייטב בעיניך הדבר ולא תלחץ רגלך בחקירות אלו כי כלם יהיו נכוחים למבין ותשיב שואלך דבר. כי אף גם זאת אחרי השקפת העיון הנאותה לדבר כזה נמצא כי ישר דבר ה' ואת זה לעומת זה עשה האלהים שייראו מלפניו כל יושבי תבל ושוכני ארץ. הואיל והאדם שליט ברוח לתקן מזגו ולשמוע בלמודים וזהו יצר הטוב ויצר הרע הנאמר בדברי חז"ל. כי אלו לא ניתן באדם מזג רודף אחר תאוה מן התאוות כבר לא יחשב מצוה לאשר לא ירדפנה כאשר עשה מה שלבו חפץ ויבוטל דין השכר ועונש ורשות האדם. על כן צוה ה' שבכל איש מאישי האדם תהיה הרכבת האיכיות משונה מחבירו ובכל אחד יטה מזגו לדבר מן הדברים המגונים ואל מדה מן המדות הרעות כדי שילך בכחו זה וירגיז יצרו הטוב על יצרו התוקפו ויהיה ראוי לשכר או לעונש. גם תשכיל (**יג**) שכל מי שיש בו מדה רעה יתחבר בו דבר מהדברים הטובים ומדה מן המדות המעולות. ד"מ איש חמה ושטף אף על הרוב הוא איש אמונה גומל חסד ואיש נדיב והכילי וצר עין יהיה איש נחת עניו ושפל רוח. באופן שכל מדותיו של ב"ו ניתנו מאת הי"ת במשפט ונחלקו במדרגה שוה ומה שניתן לאיש בגורלו לא נחלק לחבירו. אבל אנחנו לא נדע מה נעשה כי לא נדע להבחין בין מזג למזג ובין הדעת טוב ורע לאמר זה הרוצח האדום וכעסן שמלאו לבו ויצרו תקפו ראוי למיתה קלה וזה שרצח בלי כעס ובדעת מיושב למיתה חמורה (**יד**) כי לא ניתנו הדברים לשיעורין כאשר לא היה אפשר לעשות אלא מה שראוי לקבוץ המדיני. וכבר הי"ת היודע מחשבות האדם יגמור הדין ויתקן מה שקלקלו הואיל והעולם הזה אינו אלא ככר זדור לעולם הבא ושמה החשבון האחרון. ולזה נטו חז"ל באמרם שכר מצוה

בהאי עלמא ליכא וכמאמרם ד' מתו בעטיו של נחש ושיש מיתה בלא חטא דלא כרב אמי בפ"ה דשבת על כן כתוב במס' אבות הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה רצונם להודיע במאמר הקצר הנפלא הלזה ארבעה גופי תלמוד שבמושכלות האלהיות. הראשונה ללמדנו ידיעת הי"ת שרואה העתיד. השנית שהרשות נתינה לבני אדם ואין ידיעתו מכרחת הפעולות. השלישית שהושמו הדינים והמשפטים לטוב העולם ולקיומו אע"פ שיצא לפעמים משפט מעוקל כמו שאמרנו וזהו אמרו ובטוב העולם נדון. והרביעית והכל לפי רוב המעשה רצונו להשיב על שלות הרשעים ויסורי הצדיקים (**טו**) כי אולם דן הי"ת את העולם כלו ואין ספק שאם יגזור עונש על עיר או מדינה על חטאם יכשל בו גם הצדיק שבתוכה שלא חטא בפשע ההוא שעליו נשלח חרי האף הגדול על העיר וכן להפך כי הכל לפי רוב המעשה שבמדינה ולא יוכל להנצל ממנה הצדיק כי אם בהשגחה פרטית ואינו כדאי לה אלא צדיק גמור. וזהו שאמר ה' אל אברהם (בראשית י"ח) אם אמצא בסדום חמשים צדיקים ונשאתי לכל המקום וגו' וגם אברהם לא התפלל שיציל ה' הצדיקים לבדם כי זה א"א אלא בצדיק גמור אשר עין לא ראתה. וככה אמרו חז"ל צדיק נתפס בעון דורו. משנתנה רשות לחבל אינו מבחין בין טוב לרע, מה יעשו גדולי הדור ואין הצבור נידון אלא אחר רובו ורבים בדבריהם. ואין ספק שהוא אל אמונה ושופט צדק ואלו הצדיק ההוא אבד בצדקו כבר יש לו לתלות העונש הבא עליו חנם באיזה חטא היה בו מקדם כי אין אדם צדיק בארץ שלא יחטא ואשם בדבר מה. וכן הדבר בהפכו לרשע המקבל טוב ואח"כ בעולם שכלו ארוך יעשו עמו חשבון לשלם לאיש כדרכיו ודברנו מזה גם כן בפרשת וירא ופרשת בא אל פרעה:

אם כדבר הזה ראוי לשום לב ולחשוב מחשבות כי אם כל מקרי בני אדם מגזירת הבורא ואם נגזרה רעה על מדינה יכשל בה גם הצדיק שבתוכה למה הזהירונו אם כן חכמינו באזהרה כפולה ומכופלת לנוס ממוקשי מות ולהשתדל לברוח מן הסכנה? גם הושמה בטבע כל היצורים החריצות לרדוף הטוב המדומה ולנוס מן הרע כי ראינו על הרוב שההשתדלות אינו שוה ושוא עמלו בוניו בו ומאומה לא ישא בעמנו הרודף אותו ובהפך כמה פעמים חריצותם תסבב ליפול במה שברח ממנה! אתה הרואה תבין ותשכיל כל אלה מאשר כתבנו עד הנה כי אמנם (**טז**) אם לא יארע דבר בעולם אשר לא יצוהו ה' לא תועיל אם כן חריצות האנשים להנצל מן הרעה תבוא אליהם מדעת מאת הי"ת ושוא יבקשו לנוס ממנה כי תרדוף אחריהם ושם תדבקם הרעה. אולם כאשר ישלח ה' מגפה וחרון אף כללי יוכל מי שלא הובא בשבילו להנצל בחריצותו ואם לאו יספה בעון העיר

ויתכפר לו בזה עון אחר ואם נס אל אחת הערים וחי ולא ימות בעון אחר כאשר אינו במקום העיפוש הפרטי למזגו כאשר אמרנו פעמים:

אתה עתה ברוך ה' תדע באשר הצענו עד הנה להשיב ולפרש כל מה שדברו חז"ל במליצותיהם הביאם בעל העקידה הם אמרו מזל מחכים מזל מעשיר בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא רבה ורב חסדא תרווייהו צדיקי מר מצלח ומר לא מצלח כדאיתא התם האי מאן דבמאדים יהא גבר אשיד דמא וכו' ועובדא דרבי אלעזר בן פדת ורבים כאלה. וכשתסתכל היטיב במה שאמרנו תמצא הסכמותיהם אמת וצדק עולים יפה כי לא אמרו כל זה לתת יקר וגדולה וכח אל המזל (**יז**) אלא הבינו בשמותיו טבעי ומזגי האדם בהיות שטבע ומזג הנולד אינו בשביל זכות שעדיין לא זכה והוא ילד בן יומו ועל הרוב כל אורחותיו תלויים מכח מזגו כאשר אמרנו על כן בני חיי ומזוני מסובבים מן המזג. כי איש אשר נולד עקור מבטן אמו או אשתו שנפלה בגורלו אי אפשר שיהיו לו בנים והוא לא ידע ולא אשם בדבר הזה. וכן החיים ארוכים או קצרים תלויים ברוב או מיעוט הליחה או החום הטבעי או במה שיחטא במאכל או באויר. גם המזונות אם אדם יהיה עצל ואטום בחושיו אי אפשר שירויח בהון ועושר ויד חרוצים היא תעשיר גם הנולד מאב עשיר או עני זכותו לא גרם לו ככה אי אפשר להוריש לאדם ירושה להעשירו אם לא יהיה ראוי איש קרובו שיהיה עשיר למות שלא יהיו לו בנים יורשים אחרים ושלא יהיה שונאו והיה מוכרח שישנה הי"ת טבע הדברים ורצון האנשים בעבור זה ושיעניש מי שאינו ראוי לכך וכן כל כיוצא בזה. על כן אמרו בפ"ב דנדה מלאך הממונה על הריון נוטל הטיפה ואומר רבש"ע מה תהא עליה גבור חכם או עשיר וכו' ואלו צדיק או רשע לא קאמר. ראה בפירוש כפי מה שפירשנו שכל אלה הם בכח בטיפה ההוא ואין לאדם סבה להמה זכות או רשע אמנם הכל בא מאת ה' לסבות אליו לבדו ידועות. זה יעשיר כדי שירגיז יצרו הטוב ולא יחטא בעשרו ויקבל שכרו מעושר. וזה יעני כדי שלא יתריז כלפי מעלה ויקבל שכרו מעוני. וכל מעשיו בצדק. הנה כשהבנת דברי אלה תשוב ותדע דברי הכתובים בפרשה הזאת. תמים תהיה עם ה' אלהיך ותאמין שהכל מאת ה' מן השמים ולא ממערכת הכוכבים. אבל הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ולהם אמונה כוזבת הזאת וישעו אל דברי שקר האיצטגנין לאמר כי המזל גורם הפעולות באנשים. ואתה לא כן אלא נתן לך ה' אלהיך הרשות ואתה אדון על מעשיך בפיך ובלבבך לעשות הדברים ואינם מכח המזל:

ובערת דם הנקי מישראל וטוב לך:

כי (**יח**) המשפט ברוצח אף אם הפעולה רעה בעצמה היא טוב לנו אל הכלל ליישוב העולם כאשר אמרנו פעמים:

ד"א אע"פ שהוא טוב לך רצונו אם הרוצח קרובך ואוהבך:

כי תצא למלחמה על אויבך וגי' לא תירא מהם וגו':

והיה כקרבכם ונגש הכהן וגו':

גדולה האחדות והאחוה בישראל שאין כל אומה ולשון שולטין בהם ולפיכך דברו הכתובים לשון יחיד להבין ולהורות שאגודתם לגוי אחד תסבב שלא ייראו ולא יערצו מפני איש שה' אלהינו ה' אחד עמנו המעלך מארץ מצרים בשכר שלא שנו את שמם והיו תמיד לאחדים. אמנם כשיפרדו איש מאחיו. ביותר צריכה עצה ותבונה להרחיק הירא ורך הלבב וכל אשר לו נחלת שדה וכרם. באמרו והיה כקרבכם לשון רבים ונגש הכהן ודבר אל העם ירדו מגדולתם להקרא עם לשון בזיון. וכדומה לזה בפרשת כי תצא זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים לשון רבים לומר שאז היו נפרדים חלק לבם ועתה יאשמו ויבא עמלק ויזנב את הנחשלים:

פרשת כי תצא

כי תצא למלחמה על אויביך: אמרו חז"ל במלחמת הרשות הכתוב מדבר שנאמר ושבית שביו. ועל דרך הפשט יכול הכתוב לדבר גם במלחמת חובה והותרו לנו השבויים מעם אחר שהיו שבויים תחת ידם וזהו אמרו ושבית שביו כלומר שבי שהיה שבוי תחת ידו שאל"כ יקשה שלא אמר ושבית שבי:

והיה הבן הבכור לשניאה: מבשרך הכתוב שכן יהיה.

(**א**) ובנוהג שבעולם איש הרע בעיניו יירשנו או שונאו. והטוב בעיניו אשר מגמתו להניח לו את רכושו אשר רכש יאונה לו און ומת או נשבר או נשבה. ובעולם הנבזה הלזה זהו הסדר יום ליום יביע אומר:

איננו שומע בקול אביו ובקול אמו ויסרו אותו ולא ישמע אליהם:

למדך הכתוב דרך ארץ לאמר (משלי י"ז) תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה. כי אמנם מי שלא ישמע בקול אביו ואמו דברי תוכחות ומוסר ידענו שאם יסרו אותו גם כן לא ישמע אליהם ולא יעזוב רשע דרכו:

שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים:

אף כי אמרו חז"ל האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקים אותו מ"מ מדרך המוסר יאות לנו ללמוד מפקודי ה' ישרים מדות ה' רחום ורב חסד. כי אולם היה מן הדין שלא יהרג שום בעל חי כדי להשביע כרס האדם וגם הנפש לא תמלא הלא יערב להם

ימצא להם פירות הארץ ודבש וחלב תחת לשונם מבלי שינהגו כאנשי דמים הרוג בקר ושחוט צאן לצבות בטן ולנפיל ירך בטבוח טבח והכן ושמלה מגוללה בדמים מלבד (ב) כי אכילת הבשר תוליד ליחות גס ואכזרי באוכל וישנה שבעו לטבע איש הדמים ואיש הבליעל. ואמנם התיר ה' אכילתם לדורות האחרונים כי תשש כחם להחזיק חיותם ובריאותם. ואלמלא זה לא היה מן הראוי להתיר לנו. זהו כוונת הכתוב שלח תשלח את האם ואף הבנים היה לך לשלח אלא שאני מתיר לך הבנים לבד כדי שייטב לך ותוכל לחיות באריכות ימיך ושנותיך כאשר לא תוכל עשוהו בעשב השדה למזגך הכחוש. וחי בהם אמרה תורה:

לא יבא עמוני ומואבי וגו':

לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם:

בין תבין מה היא העצה היעוצה שלא לדרוש שלומם וטיבתם? ולמה לא צוה להחרימם אם רעים וחטאים הם לה' מאד כאשר צוה במדין? ומדוע הביא הצווי הזה הנה חוץ למקומו? והנכון כפי מדרשם ז"ל טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל מברכותיו של בלעם הרשע וכו'. ילמדונו בזה שכל ברכותיו של בלעם קללות היו עד שקללת אחיה טובה מהם. וא"כ מהו זה שאמר ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה? אלא הטעם שבברכותיו יש במשמעותן קללות כמו שאמרו חז"ל מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו לקללם וכלם חזרו לקללה. והנה יש גם בזה ממה שיקשה מה תהיינה סבת ברכות בלעם לשיהפכו לקללה בעון ישראל גם אם אין קללות ויסורין בעולם להעניש ישראל מבלי שתהיינה דוקא הפך ברכות בלעם ולמה יומת בלעם מה עשה שיהפכו ברכותיו לקללות אם צוה הוא את הברכה והמה הסבו לבם אחורנית ונתקללו? אלא בהכרח היתה לו אשמה לפי שדבר דבריו והיתה כוונתו בהם באופן דמשתמע לתרי אנפי כדי שתחול עליהם כלשון הקללה בעונם. אבל הקב"ה הפך הקללה באופן שצוה עליהם את כל הקורות אותם כלשון הברכה ולא כמשמעות הקללה. כאמרם ז"ל [על] (שמות י') כי רעה נגד פניכם שהפך לדם פסח ומילה. וכענין שאמרו בחלומות שהולכין אחר הפה ומאן דחזי חלמא בישא יספרנו לאוהבו כדי שיפתור אותו לטובה. ככתוב ביוסף בראשית מ') וירא שר האופים כי טוב פתר כלומר שהיה פותר לטובה ולא לרעה לכן ספר גם הוא לו חלומו כדי שיפתור לו גם כן חלומו לטובה. והי"ת כן עשה לנו פתר והפך משמעות דברי חלומותיו של בלעם לטובה. ע"כ כשחטאו ישראל הוצרך לפתור אותם לרעה. ואיתא דוגמא בפ"ק דמ"ק ר"י בן עכסא ור"י בן גרים תנו פרשת נדרים בי רשב"י א"ל לבריה זיל גבייהו ויברכוך אמרו ליה יהי רעוא דתזרע ולא תחצד

תעייל ולא תיפוק וכו' א"ל הנך כולהו ברכתא נינהו ופירוש הטעם שבירכוהו בלשון דמשתמע לתרי אנפי כדי שיספר אותו לאביו והוא יפתור אותם לטובה ויחול על הבן שפע הברכה גם מפי רשב"י וטובים השנים מן האחד. זהו אמרו כי מואב שכר בלעם לקללך והוא ברכך בלשון קללות ואלו הי"ת לא פתר משמעות דבריו לברכה כי אהבך ה' אלהיך לפי שהי"ת הוא אוהבנו הנה היו ברכותיו קללות על כן אנכי מצוך היום שלא תדרוש שלומם וטובתם פירוש שלא תבקש מהם שלום וטוב שיברכוך כי כל טובתם רעה ואולי יברכוך במשמעות דברי קללה כאשר עשה בלעם כי זה דרכם כסל למו אין שלום אמר ה' לרשעים:

לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב וגו' כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם:

יש לך דבר שהוא רע מצד עצמו אולם אם יתאסף עם דבר אחר רע בעצמו ישובו שניהם לקבוץ טוב. לדמיון שני ארסים וסמי המות מתנגדים באיכותם וטבעם זה לזה כל אחד לבדו ימית האדם ושניהם ביחד לא ירעו ולא ישחיתו כי אם יתקפו האחד השני יעמוד נגדו ומה שזה יקלקל יתקן זה. הגיד לנו הכתוב כי אף שאתנן זונה נגדיי למחיר כלב באשר זה לסבת נאוף ואהבים וזה לסבת ציד מלחמה וחרון אף מ"מ אף יחדיו תועבת ה' גם שניהם ואין בהם טוב שבת אחים גם יחד:

לא תאחר לשלמי כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך והיה בך חטא:

כלומר אל תאמר כשאתאחר לשלם ביני וביני אנצל וישכח הנדר. אין זה אמת. אלא גם לאחר זמן הי"ת לא ישכחנו וידרשנו מעמך ויהיה בך חטא. פירוש תשלם בקנס על החוב כמנהג הגבאים המחזירים תדיר לגבות המס שהמשלם לאחר זמנו משלם עליו גם הקנס. כך כאן ידרשנו ה' מעמך ויהיה בך חטא מלבד החוב:

מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת לה' אלהיך נדבה אשר דברת בפיך:

פירוש הכתוב שאף בין אדם לחבירו יהיה אדם נאמן בבריתו וקיים במאמרו כאילו נדר נדר לה'. באופן שצריך לשמור מוצא שפתיו אשר דבר בפיו כמו אם נדר לה' נדבה:

לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה וגי' ולא תחטיא את הארץ וגו':

כאשר אמרנו בפרשת בחוקותי. ארץ ישראל הוכרחה להוציא פירותיה ביתר שאת דרך נס לטובת ישראל היושבים בה. וכשגלו ממנה שממו עליה אויביהם וחזרה להוציא פירות דרך טבעה ולא יותר לכן הזהיר הכתוב שאין מן הראוי שיחזיר בעלה הראשון לשוב לקחתה באשה גרושה שאם כן יחטיאו את הארץ בדמותם בצלמם כי תשוב גם היא אחרי גלותם עם בעליה הראשונים כפעם בפעם להוציא שמנה יותר מהראוי מדה כנגד מדה. ואם אין לא יהיה:

ושמח את אשתו אשר לקח לא יחבול רחים ורכב כי נפש הוא חובל:

כוונת הכתוב להזהיר טפשים ואוילים מבני עמנו כאלה פה עמנו היום המבזבזים כל ממונם ביום חתונתם הרוג בקר ושחוט צאן אוכלים למעדנים משתה תמיד ויום טוב ולא ירפו ידיהם כי אם תם הכסף והרכוש חלף הלך לו ויצטרכו אחר כך לבריות לזון ילדיהם ולהלביש מערומיהם. דברה תורה כלשון בני אדם וגערה בם לבלתי לכת אחרי ההוללים האלו. כי אמנם טוב לשמח אשתו אשר לקח איש כמתנת ידו אבל לא יחבול רחים ורכב וגו' וטוב לעשות שבתו חול ולא יצטרך לבריות כי לא צותה תורה בדמיון זה ואדרבא הרי זה מתחייב בנפשו כי נפש הוא חובל:

ואליו הוא נושא את נפשו ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא:

נראה מלת ולא מיותרת שאם רצונו שיצעק אל ה' להענישו היה לו לומר וקרא עליך אל ה' ככתוב בפרשת ראה? ועוד שיהיה אם כן מדבר בעני רשע שתכף ומיד יצעק אל ה' להרע לאיש מבני ישראל! אלא יש לפרש כי באביון צדיק וישר יאמר הכתוב אשר הוא כבן בית לפני ה' ותפלתו קרובה לאזניו. וכאשר יצטרך דבר מאת ה' מן השמים לפרנסתו יצעק אל ה' ליתן אליו די מחסורו אשר יחסר לו ואין בטחונו באדם. וכשאין לו צורך לדבר יסדר צעקתו ותחינתו לפני ה' על ישראל ועל קרוביו ואוהביו כי הוא איש תם וישר ולבו שלם וטוב על כל ישראל. והנה מסתמא בכל איש אשר על האדמה חטא משפט מות כי אין אדם צדיק בארץ וכאשר יאונה לו מקרה בלתי טהור יזכרו עונותיו ויענישוהו כאשר פירשנו בפרשת ראה בפסוק וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. על כן צוה לנו משה שלא נעשוק שכר שכיר אלא ניתן לו מיד כי אם יחסר לו לאכול יצטרך לצעוק אל ה' ליתן לו מחייתו ולא להעניש העושק וכל זמן שיתעסק להתפלל בעדו לא יוכל להתפלל בעדנו. זהו שאמר כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו לחלות פני ה' שיתן לו לאכול ובין כך לא יקרא עליך אל ה' ולא יתפלל בעדך הואיל והוא טרוד להתחנן מלפניו בעדו ויקרה מקרה שיהיה נמצא בך חטא מקדם וכשלא יתפלל העני עליך לא יכפר ה' העון שבך:

ד"א ולא תבוא עליו השמש כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו פי' לא תהיה סבה שינוח עליו השמש כחום היום להשכים למחר לפתחך שתתן לו שכרו אלא מיד שלחנו בלילה ולא יכנו שרב ושמש הואיל ועני הוא ואליו רצונו אל השמש הוא נושא את נפשו ערום כי אין לו כובע ומלבוש להגן עליו:

לא תטה משפט גר יתום וגו':

וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלהיך משם על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה:

ואחר כך כתוב כי תבצור כרמך לא תעולל וגו' וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה ושמה לא כתוב ויפדך ה' אלהיך משם האמור כן? ומדוע הזכיר יציאת מצרים במצות הללו לבד? ונראה להגיד טעם. כי אמנם (**ג**) איש דל ונבזה מסתמא תרע עינו באיש מך והלך כמוהו בדומה לו כדרך כל הדומים. לא כן באיש שוע ועשיר כי יחמול על איש נקלה ועבד לו ולא יתקוטטו יחדיו. והן עוד מלבדו ידענו שהעבדים אינם כרגלי הבעלים כי אולם העבד לא ישמור שמירה מעולם כראוי כאשר יעשה אדון השדה והכרם על כן הראשונים בעצמם ילכו בשדה ובכרם לקצור ולבצור וגם מלך לשדה נעבד ולא יניח עבדיו לבדם כי המשרתים לא יתנו לב לאסוף ולכנוס עוללות הבציר למעוטם. על כן במשפט גר ויתום וחבילת בגד אלמנה והאמללים הוסיף לומר ויפדך ה' משם כלומר אינך עוד דל ועבד כמותם והרי אתה פדוי בן חורין עשיר ורם וראוי שתרחם עליהם. ובלקיטת העוללות אמר כי עבד היית לבד כלומר עשה גם עתה כאלו היית עבד ושמוך נוטר הכרמים כי היית שוכח העוללות כמשפט כל עבד גם אתה עתה ברוך ה' צא ועשה כן:

והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע:

לפי שצדיק (**ד**) כשיצא מן הדין יצדק ביותר אם טוב ואם רע יצא דינו. אולם הרשע יתקצף במלכו ובאלהיו. ויאונה כי הצדיק יצטדק והרשע עוד ירשיע ממה שהוא. באופן שהשופטים יהיו סבה שיצדק עוד הצדיק וירשיע הרשע ממה שהיה:

פרשת כי תבוא

הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ וגו' עד סוף הפרשה:

יש להסתפק בהגדה הזאת כי מי לא ידע בכל אלה שבאו אל הארץ אם נאחזו בה וישבו עליה לבטח ובמה יגיד כי בא אל הארץ בהבאת הבכורים? ולמה יגיד? ולמי יגיד הדבר? **ב**' במה שהתחיל בלשון יחיד הגדתי כי באתי וסיים בלשון רבים אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו ושנה ושלש בזה ארמי אובד אבי לשון יחיד וירעו אותנו המצרים לשון רבים ונצעק ויוציאנו ויביאנו לשון רבים הנה הבאתי אשר נתת לי ה' לשון יחיד? **ג**' מה ענין הבאת הרעות שעשו לנו המצרים ולבן במקום הזה? **ד**' על מה שאמר ושמחת בכל הטוב יפלא מה עניינו באשר לא ידענו אם גם הוא מן המענה ומתפילת המביא הביכורים או מאמר משה. ואם זה הוא למה ישמח עתה בכל הטוב? **ה**' במה שהוסיף ה' אלהיך ולביתך מה ענין ביתו לכאן אם אז הוא יושב בירושלים חוץ לביתו? **ו**' גם מה צורך להביא

הלוי והגר אשר בקרבך ומה מעשיהם במקום הזה בבכורים? ואמרתי אני כאשר יאמר משל הקדמוני צרות רבים חצי נחמה. וגם ראיתי את הלחץ ואת היגונים הבאים לאנשים רבים כאחד לא ירעו ולא ישחיתו בלב היחיד כל כך כאשר אלו באו עליו ואין לזרים אתו. וככה הדבר בהפכו טובת רבים חצי יגון. ואם ירבו השמחות וההצלחות על האדם יחיד הוא לבדו פועל גבורות מה מאד ייטבו בעיניו ובכלם ישמח. אבל אם יושפעו על קהל עם אז קנאת איש מרעהו לא תניח לו הנאה גמורה וזהו דבר ידוע וצרעת ממארת לכל באי עולם. כי אמנם מה יתן ומה יוסיף לאדם שהקב"ה יתן טובה לו ולכל העולם עמו? מה יגרע מנחלתו שהשמש יאיר על הארץ לכל רואי פניו הלא גם לו לבדו כל האור המאיר כל לו כל אליו אלא שגם לכל העולם יאיר ואין מגרעת לו בשביל זה ואלו אליו פרע מעבודת השמש דבר בשביל זה החרשתי. אין זה כ"א רוע לב וקנאה בזולתו. והנה נחלקה הארץ לכל ישראל כקטן כגדול ואין אחד מהם מושפע מן הטובה לבדו שלא יהיה בה גם חבירו וא"כ לא יחשבוה טובה גמורה כמנהג האיש בשגעון ינהג. בא הכתוב ללמד לנו מדת ההסתפקות ושנקבל הטוב מאת האלהים ואת הרע בסבר פנים יפות. ואם נתן ה' לאיש טובה כללית עינו תשבע מן העושר ההוא וראוי שידמה בלבו כאלו הטובה היא נתונה לו לבדו ואין לאחר חלק עמו ובזה יגדיל מתנת הקב"ה ויראה עינו רחבה ולבו שלם עם ה'. וכאשר רע יבוא מן השמים על ראשו לבדו ועל קדקדו חמסי ירד צרה ויגון ימצא לא יקבלנה אלא כאלו היא צרה הבאה לרבים באופן שיקל כעסו ודאבון לבו ולא יצטער יותר מדאי ותהיה בעיניו חצי נחמה. לכן כל איש מישראל אחרי התנחלו את הארץ הטובה זבת חלב ודבש אשר נתן לו ה' לא יאמר זו היא מתנה טובה שנתן הקב"ה לנו וכל ישראל שוים בה אלא יחשוב שהטוב הוא לו לבדו למען הרבות "שוש ויאדיר שמחתו וששון לבו. ע"כ צוה שיאמר הגדתי היום כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. לתת לי לא נאמר. יורה ויגיד שהוא בא לבדו אל הארץ שנשבע ה' לתת לכל ישראל ויכיר חסדי האל כאלו נתונים נתונים המה לו לבדו מה שאמר ה' לתת לכלם בכלל. ככתוב בהגדה בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים. כדי לתת גדולה ליוצר בראשית כאלו הטובה נתונה בשבילו ועליו לתת תשואות חן. והוסיף ללמדנו הדבר בהפכו גם בצרות ורעות באמרו כי מתחילה אם לבן שבקש לעקור את הכל היה מריע ליעקב אבינו והיתה נחשבת הרעה לאבי בפרט לולי רחמי ה' שהחליף שעבודו במצרים ושמה היה לגוי גדול באופן שהרעה באה לכל ישראל בכלל. ז"ש וירעו אותנו ויענונו ונצעק וגו' שכל אלה הלחצים היו על הכלל והקהל וזה לנו חצי נחמה. כי אמנם מי זה אמר שמפי עליון לא תצא הרעות והטוב כלומר הרעות

לשון רבים והטוב לשון יחיד הואיל והרעות הבאות מידי ה' הם על הכלל ובעבור זה היחיד אינו מצטער כל כך אבל הטוב בא לכל איש ואיש ולכן ישמח ויגל בו ביתר שאת. ומביא הביכורים מספר הרעות דרך כלל ורבוי והטובות בפרט והוא בהנה חושב עצמו ליחיד. באמרו עוד הנה הבאתי אשר נתתי לי מבשרך הכתוב כי כאשר תלך בדרך טובים כסדר הזה יאונה לך שתשמח באמת יותר ממה שהיית שמח אם חשבת הטובה על הכל ולא לך לבדך לפי שתחשוב לך לעצמך כל הטוב ההוא אשר ייטיב ה' לכל העם ושמחת בכל הטוב אשר נתן ה' לך ולביתך שתשמח כאלו נתן ה' כל הטוב לך ולביתך לבד ולא לאחרים ותאמין כי הטוב ההוא הוא לך לבד וכל הנהנים עמך כאלו הם עבדיך ואתה זן אותם ומפרנסם משלך. ועל כן אמר אתה והלוי והגר אשר בקרבך פירוש תשמח אתה ראשונה והלוי אשר בקרבך כי הם עבדיך וסמוכים על שלחנך:

ד"א ארמי אובד אבי לא היה לו לומר אלא מאביד אבי ליישבו על פי הדרש שהרי אובד הוא פועל עומד בעצמו של פועל ככתוב (במדבר כ"ד) וגם הוא עדי אובד. לזה אחשוב לפי פשוטו שכיון אל תרח אבי אברהם שהיה ארמי אובד והולך לאבוד עובד ע"ז. ובא הקורא כמזכיר סדר תולדותיו שבימים ההם אביו היה ארמי נאבד ונשמד ואח"כ ירד אביו יעקב למצרים וכו' והקריבם ה' יתברך לעבודתו ופעם ידבר על תרח ופעם על יעקב וכל תולדותיו הוא מונה בסדר זמנים קודם לכן:

וענית ואמרת לפני ה' אלהיך: לפי שאמרו חז"ל (**א**) כל המרים קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה והטעם שכל מגמתו כדי שישמעו העברים שהוא מתפלל ומתכוין ויחשבוהו לאיש חסיד. ובהכרח צריך שעד הנה אינם חושבים אותו לכך הואיל וצריך לאמנה שיאמינו בו. וראי' אם כן שהוא מקטני אמנה שאינם מאמינים בו כאשר יבקש לעשות שיאמינוהו. על כן כל אדם יתפלל בקול נמוך שלא יחשדוהו למבקש אמונות. אבל כשאדם מתפלל בינו לבין אלהיו ואין שום אדם רואה אז יכול להרים קולו. ולכן פירש רש"י וענית ואמרת בהרמת קול כלומר כאן הותרה לו הרמת קול לפי שהוא לפני ה' אלהיך ולא ישב אדם שם:

ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאול וגו':

גם זו ברכה היא. מבשרך שלא תסור מכל הדברים הואיל ותרגיל עצמך לשמור ולעשות בודאי לא תסור מכל הדברים ובהכרח תהי צדיק הרבה:

יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים ירד עליך עד השמדך:

כפי הנחשב בחכמת הטבע (**ב**) המטר סוחף בטיפין עבים בזעף כאשר העב ניתך סמוך לארץ. ובהפך כאשר ירד הגשם ממקום גבוה שבאויר יתפרדו הטיפין לגשם דקה מן

הדקה. והנה המטר בדמות הראשון הם גשמי בורות שיחין ומערות להחיות בהם נפש כל חי. והשני לא יועיל אלא לירק עשב בשטח הארץ. איים הכתוב כי גם כשיצטרכו השמים לתת גשמיהם יצוה ה' בהם את הקללה שלא יבואו אלא בדמות השני שלא לרוות צמאם באופן שירד הגשם דק דק כאבק ועפר והטעם כי מן השמים ירד עליך גבוה מעל גבוה עד שדק לעפר הדק היטב:

אשה תארש ואיש אחר ישגלנה בית תבנה ולא תשב בו כרם תטע ולא תחללנו:

מה שלא אמר בית תבנה ואיש אחר ישב בו וכן כרם תטע ואיש אחר יחללנו כדמיון מאמרו באשה. לפי שיוכל אדם לבנות בית וליטע כרם להשכירם לאחרים והם ישבו בהם ויהיה לו ריוח בדבר כאלו ישב בהם משא"כ באשה שאין להשכירה לאחר:

בבקר תאמר מי יתן ערב וגו' מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה:

כן מנהג (**ג**) האיש הירא ושנפל עליו פחד פתאום התבלבל ראיית עיניו ויראה דמיונות וצורות תמונות לנגד עיניו יבעתוהו כמרירי יום ואין דבר הואיל ומחשבתו מטורפת ויראה בעיניו וידומה לו מה שאין לו שחר:

ויקרא משה וגו':

המסות הגדולות אשר ראו עיניך וגו':

ולא נתן ה' לכם לב וגו':

כוונת המאמר כי אין בעל הנס מכיר ניסו. כדבר האמור בפרשת בא בפסוק לא ישמע אליכם פרעה. ולא נביט גדולת האותות והמופתים אלא אחר נסעם מעינינו. כי אמנם ההרגל בהם מביא לידי בזיון ונחשבם לטבע ולא לפלא. ככה דבר משה אל כל ישראל אתם ראיתם כמה ניסים ונפלאות המסות הגדולות והיד החזקה אבל לא הכרתם אותם ולא ידעתם אלא עד היום הזה אשר כבר עברו חלפו למו כאלו לא היה לכם עין רואה ואוזן שומעת:

ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון:

כל מעשה אשר נעשה תחת השמש יקדם הלמוד וההשכלה בו כי איך יעשה אדם דבר ולא למדו? (**ד**) לא כן בדברי ה' ואמונתו אשר ייטב בהם העשייה בלי לימוד במחשך ולהקדים נעשה לנשמע. כי אמנם בדברי התורה תועלת רוחני אין בו לימוד ראיה או מופת וכל המרבה לעסוק בה יוסיף להפליא פלא ברוחניות ובמושכלות ככתוב בספר כלי יקר בפרשת נצבים בפסוק לא נפלאת היא ולא רחוקה. ודבר המובן בלימוד כאשר למד איש בו הטעם כבר ידע תועלתו ויעשנו לתכלית התועלת. אולם התורה והמצוה אין בהם טעם ושמירתם היא טעמם כי אין מופת לאמונה וכאשר יעשום יבינו בהם

תועלת רב. הלכך היה מן ההכרח שיקדימו ישראל נעשה לנשמע והיה ראוי שיעשו כדי שישמעו סודות התורה ויפתחו להם שערי בינה אחר הלימוד והעיון. ויפה אמר מרע"ה ושמרתם ועשיתם אותם למען תשכילו את אשר תעשון שלא כדרך שאר החכמות:

פרשת נצבים

אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישראל:

אמת ונכון כי את אשר יקריב ה' לעבודתו אדנות יתן לו ועבד מלך מלך. וכל איש ישראל אשר הונף ואשר הורם להתקרב לפני ה' לעבוד בבריתו נעשה ראש וקצין יתרומם ויתנשא ממעלתו. לכן כאשר יתייצבו נצבים כל איש ישראל לפני ה' לעמוד לשרת ולברך בשמו נעשו כלם ראשים. כאשר דבר משה אליהם משבח ואומר אתם נצבים היום כלכם לפני ה' אלהיכם וזה לכם לגדולה כי ראשיכם כל שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל וכלכם ראשים ושופטים ואין מכם מי שלא יעלה לראש:

לעברך וגו' כורת עמך היום:

למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים וגו':

אבל לא אמר והוא יהיה לך היום לאלהים כמו שאמר למען הקים אותך היום? והדבר הוא כי (**א**) כאשר קבלנו עול מלכות שמים פעם אחת בלב שלם ובנפש חפצה אין לנו עוד רשות לחזור בנו ולהנחם. כי ה' אלהים קנא ונוקם וימלוך אז עלינו בחימה שפוכה ובזרוע נטויה. והטעם כי הי"ת אינו כשאר האדונים אשר פעם ייטיבו ופעם יריעו ורוב ההמון יעזבו מלעבוד שלטון כאשר לא ייטיב לו. והי"ת טוב ומטיב לכל. וכאשר עלה במחשבתנו לקבלו לאדון ונשכיל בשכלנו שיש עילה ומצוי בורא שמים ונוטיהם וראוי לעבדו מדוע נעזבנו אנחנו אין זה כ"א מרוע לב על כן ראויים היינו לעונש. אמנם שאר עמי הארץ אשר לא קבלו מלכותו לא ידעו את ה' ולא הכירוהו אין מדין ומשפט הי"ת להענישם ולהכריחם בעל כרחם לעבוד למצוותיו. והנה לך טעם ראוי למה כל עמי הארץ יצליחו עתקו גם גברו חיל ואין להם שכר בעמלם. זהו שאמר הכתוב כורת עמך היום למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים. כי כאשר יקים אותנו יום אחד לו לעם ופעם אחת, הוא יהיה לנו לאלהים לעולם ועד אף בעל כרחינו על אפנו ועל חמתנו:

ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם:

נראים דברי מותר אשר עמהם וללא צורך? אם לא כי זאת רעה חולה היא בעינינו כאשר נראה עמי הארץ וטוב להם וישראל נוקשו ונלכדו בצרות תכופות ורבים מכאובים. וזה יביא לאדם להתמרמר ולהטיח דברים כלפי מעלה כאלו אין השגחתו על ברואיו עד

שיביאם לעזוב יושרם ולעבוד עץ אבן כגוים המצליחים. כי יראו את שיקוציהם עץ ואבן ואעפ"כ כסף וזהב רב עמהם הולכים ומצליחים בעושר וכבוד. ואמנם כבר התיר הספק הזה למעלה בסמוך כאשר פירשנו ד"א לגלג הכתוב על הגוים עע"ז אשר לא יקריבו אל אלהיהם המובחר אלא הפחות ויעשו שקוציהם וגלוליהם מעץ ואבן ואע"פ שיש עמהם כסף וזהב וגם הנה באמתחתם:

והיה בשמעו את דברי האלה הזאת וגו':

עד ומחה ה' את שמו מתחת השמים:

לפי שאין נעשה פתגם הרעה מהרה על כן מלא לב האדם לעשות רע.

(**ב**) ומעולם לא בא העונש תכף אחר עשיית העבירה. וזה מאת ה' מן השמים להגדיל עונש החוטא כי אלו היה בא מיד אחר העון הנה לא היה מתגדל עונשו בעיניו בידעו שאולתו תסלף דרכו ועוונותיו הטו אלה ויראה בעיניו ובלבבו יבין כי במשפט בא עליו. אמנם אם באו ימי הרעה לאחר זמן כאשר החוטא שכח חטאו הנה יתקצף במלכו ובאלהיו ופנה למעלה ועל ה' יזעף לבו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו? מה פשעי ומה חטאתי! ויתרבה העונש בעיניו לאין חקר. וזה מחסדי ה' לכפר עון גדול בעונש מעט כאשר אמרנו בפרשת ויצא יעקב. ועוד טעם אחר כי אלו הי"ת יעניש תכף החוטא אם כן בל יראה בל, ימצא עוד נושא עון ועובר על פשע ויתמו חטאים מן הארץ כי מי בער יחטא לצוד ציד להביא העונש עליו? ויתבטל באופן זה רשות האדם. לכן כאשר ידע האדם עתו ויבין שלא יבוא עליו העונש כאשר עזב רשעו כשישמע את דברי האלה הזאת ורוב תחלואיה באולי יכנס בדעתו דעת נפסד הוללות וסכלות לאמר בלבו מה טוב ומה נעים להיות תמיד בחטא משפט מות ובזה לא תבאנה עלי רעות ואך שלום ואמת יהיה בימי כאשר אהיה בתוך העון ובכל עת שבשרירות לבי אלך. כאמרם לירמיה (ירמי' מ"ד) ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' חסרנו כל וגו' וכן דברי אשת איוב (איוב ב') עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומות שיש לתמוה בדבריה כי מי יאמר לה שבקללו ח"ו הי"ת מיד ימות? אלא שהטעם כאשר אמרנו שהיא לגלגה עליו על רצותו להיות טוב וישר ולהיות תמיד בצרת נפשו כמנהג כל הצדיקים שאין להם שלוה בעולם הזה וזה אמרה עוד אתה כדרכך להיות תם וישר ולסבול יסורין החזק במדתך תמיד וברך אלהים ומות וכל ימיך מכאובים כאשר תהיה ממברכי אלהים והולכי בדרכיו ככלב שב על קיאו. הודיע הכתוב לענות כסיל כאולתו. ואם יש לך אדם יחשוב כדברים האלה אף הי"ת ילך עמו בקרי ומיד ישלח בו חרון אפו כי אז יעשן אף ה' וגו' ירצה ביום ההוא תכף

לעבירה שלא ישתבחו בעיר אשר כן עשו ורבצה בו כל האלה ולא בזרעו על שלשים ועל רבעים:

ד"א (ג) כי אמנם שתכף אחר הפשע לא ידין ה' ויעניש האדם שלא יאמרו לכבוד עצמו הוא דורש ושהי"ת בעל נקמות נקום ינקום לכבודו נגד כל חוטא הואיל ומה יעשה לו אדם בפשעו ואם חטא מה יפעל לו? לכן הי"ת לא יחרה אפו על המורדים בו לדמיון בשר ודם יבקש לשלם גמולו בראשו אל אויבו אחר הפשע להראות העמים והצרים את נקמתו ולא יהרסו עוד לפשוע נגדו. והי"ת אינו כן אלא מאריך אף לרשעים על כי פשעיהם ומרדם אינם נוגעים בו. על כן יעניש כאשר הקול נשכח מהמרד והפשע לשפוט תבל בצדק בכל החי בכל בשר ויהיה הדין דין אמת עשוי ולא מצד נקמה להנקם. על כן כתוב בפרשה הזאת שאם יש לך אדם יאמין הואיל ולא יעניש ה' אחר העבירה מיד א"כ אין שכר ועונש מן השמים וכל רשע טוב לו כאשר אמרנו. אז הי"ת יעזוב מדתו וכדי להוציא מלב המינים דעת נפסד כזה אז יעשן אף ה' ויתפוש גם הוא בחרון אף כמדת בשר ודם ורבצה בו כל האלה עד כי יכירו כל הארץ בבירור שהי"ת מעניש על החטא לדמיון נוקם נקמות ובעל חימה. כיוצא בדבר כתוב (שמות כ"ב) וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים. כי אולם יש מקום להגיד ולהכריע שה' יתברך נוקם ומעניש על חטא כאשר יבוא העונש על האדם מדה כנגד מדה ועל דאטפת אטפוך. ואע"פ שהי"ת אין רצונו בזה שידע החוטא על מה העונש בא עליו לסבה שאמרנו מ"מ קשה בעיניו ענוי יתומים ואלמנות שישנה בזה מנהגו ויאחוז בחרון אף לדמיון הנוקם עד שיהרגם ויהיו בניהם יתומים ונשותיהם אלמנות וידעו ביחוד שעונש זה בא להם לנקמה:

ד"א והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי. פוק חזי מאי עמא דבר וסכלות מה להם כאשר ישבעו לשקר וידברו אחד בפה ואחד בלב יחשבו באולתם להונות בדברים ולבם לא נכון עמם למען כחש ויאמינו כי אין בדבריהם ממש ואין עול במוצא שפתם הואיל ובלבם לא כן יאמרו ואין מחשבתם צרופה לפיהם. ואולי כי כן יהיה מחשבת העם הזה אשר ישמעו את האלה הכתובה ויעשו עצמם כשומעים וכאלו ישבעו לקיימה אמנם בלבבם יביעו ידברו עתק וילחשו בקרבם להביא עליהם ברכה ולא קללה ויחשבו כי זה יעלה להם. והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי שיתברך ויקרא ברכה בלבו תמורת האלה לא זו הדרך כי לא תועיל מחשבתו ורבצה בו כל האלה וכהתל באנוש לא תהתלו בו:

ואמר הדור האחרון וגו': ומה יאמר, גפרית ומלח שרפה כל ארצה. דרך קללה יקבוהו יזעמוהו לאומים ובנים יקללו אבותיהם לרעתם והם הם אשר יענו אל כל הגוים ויאמרו על אשר עזבו את בריו ה' וגו':

כי המצוה הזאת וגו':

עד בפיך ובלבבך לעשותו:

כל אשר ישים אדם בנפשו לעשות יעשה (ד) וכאמר יקבל איש בדמיונו קושי בדבר יתפעלו חושיו ומעולם לא תסור ממנו יראת הפעולה אלא תקשה בעיניו יותר כמאמר שלמה (קהלת ז') כל זאת נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו רצונו שכאשר ארצה ללמוד חכמה אבל אקבל בדעתי קושי מה בלמודה עד שאחשוב שהיא רחוקה ממני כבר יצא מזה שהחכמה תתראה בעיני יותר רחוקה ממה שהיתה ועמוקה משאול ולא אמצאנה עוד. על כן הזהירנו הכתוב לבל נאמר כדבר הזה במצות האלהים אלא נעמיק בדמיוננו שהיא קרובה לנו עד שבפיך ובלבבך לעשותה:

כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך וגו' לתת להם:

לתת לכם לא נאמר? לפי ששתים הנה התועליות המגיעות מקנין ארץ ישראל אחד גופני ואחד רוחני כאשר אמרנו בפרשת וישלח בפסוק ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וגו' והנה חיי העוה"ז הם חיי אבל הבל הבלים לפני חיי העוה"ב כי שמה החיים בעולם שכלו ארוך לחזות בנועם ה' ולהדבק בקונה אשר הוא החיים הנצחיים ואמנם מרע"ה בכאן מגלה טפחיים ביעוד חיי העוה"ב. ואמר שהי"ת הוא חיינו ואורך ימינו אבל לא לשבת על האדמה הזאת אשר נשבע ה' לתת לנו ירצה התועלת הגופני שחייהם אינם חיים אלא על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לתת להם שהיא העולם שכלו טוב התועלת הרוחני שהרי האבות לא אכלו מעביר הארץ וגרים ותושבים היו כל ימי מגוריהם:

פרשת וילך

וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל:

עד יהושע הוא עובר לפניך:

איך אפשר שידבר משה דבריו אל כל ישראל? ומה יודיענו עוד במאמר וילך משה אם עד הנה אל ישראל ידבר בפרשה של מעלה? ויקשה גם אמרו ויאמר אליהם אם כבר כתב וידבר את הדברים האלה? ומדוע נתן טעם יהושע הוא עובר לפניך לאשר לא יכול לעבור? ולומר שאינו רשאי לעבור כדברי רש"י לא שאינו יכול כי כבר נכנסה ממלכת יהושע זה אינו מספיק לפשט הכתוב שאמר לא אוכל עוד לצאת ולבוא שאם פירושו

שאינו רשאי על פי ה' היה לו לכתוב לא אוכל לעבור כי כן צוותי או יאמר לא אוכל ליכנס לארץ ואולם לצאת ולבוא יהיה פירושו שאינו יכול עוד לילך ברגליו הנה והנה כגבור לרוץ אורח? ועוד מה זה שאמר בן מאה ועשרים שנה אנכי היום כי אם יכול הוא לנסוע בנסוע המחנה אלא שאינו רשאי מה טעם היותו בן ק"כ שנה? והנכון כאשר פירשנו בפרשת ואתחנן שבאמת לא יהיה יכול לעבור כי תשש כחו. ושם ראינו מה שאמר לו ה' וראה בעיניך כי לא תעבור את הירדן הזה כלומר ראה שאינך יכול לעבור גם הירדן לבדו כי כשל כח הסבל וכן אמר עתה שהוא זקן בא בימים ואינו ככחו אז עד שאמר לו ה' לא תעבור את הירדן הזה שלא יוכל לעבור גם הירדן. ולפי שמשה מלך ונגיד ואין מכבודו שילך לדבר דבריו אל כל ישראל אלא לאהרן ולזקנים כידוע. אם לא מפני מחלוקתו של קרח שהלך לדתן ולאבירם ומ"מ (במדבר י"ו) וילכו אחריו זקני ישראל לכבדו ולנשאו ברוב עם. אמנם כאן הוא לבדו ואין איש! אתו כי רצה להודיע לבני ישראל שבטלה ממנו המלכות וניתנה ליהושע ואין לו להתנהג עוד בתכשיטיה הואיל וניטלה השררה ממנו. על כן הלך הוא בכבודו ובעצמו סביב למחנה ישראל לבדו כאחד העם לדבר את כל הדברים האמורים בפרשה שלמעלה ולא כמנהגו נהג לישב באהלו כמלך בגדוד וילכו לשמוע דבריו אהרן והזקנים והמה ילכו ללמד את בני יהודה קשט דברי אמת כי כן יאות למלך כמוהו. אכן עתה שמלך תחתיו יהושע כיון משה בזה להראותו לבני ישראל בהלכו סביב לדבר דבריו אליהם וכדי שלא יתמהו איש אל רעהו איך מלך שר וקצין יתבזה בעיני המון עבדיו! אמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום היום מלאו ימי ושנותי ואינני עוד מלך עליכם לא אוכל עוד לצאת ולבוא יהושע הוא עובר לפניך ולו אך המלוכה לימוד אל קציני עם ועם שאל יתפשו ברבנות וירע בעיניהם לעזוב השררה (**א**) אבל ידעו להתנהג בה בעת גדולתם וידעו לעבוד כאשר ספו תמו ימי הפרנסות כאלו לא נתלבשו מעולם ממעיל הגאוה והרבנות:

כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך: מה שחזר בדבר הזה וכבר אמר ה' אלהיך היא עובר לפניך? טעמו של דבר כי הקב"ה בעון העגל הבטיחם לשלוח לפניהם מלאך (שמות ל"ג) כי לא אעלה בקרבך. והוא ילך לפניהם כמו שנאמר (שם) פני ילכו והניחיתי לך רצונו יסכימו פני וילכו קודם נסיעתכם לתור לכם מנוחה אבל לא אשב בתוך המחנה, והועילה תפילת משה שתלך שכינתו לפניהם וגם בתוכם כמו שאמר (שם) אם אין פניך הולכים כלומר בתוכנו ויעתר לו ה' ואמר גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה שמתנה עובה אינה חוזרת וגם את זה לעומת זה עשה האלהים בא בתוכם והוא עובר לפניהם וגם את המלאך שלח. זהו אמרו ה' אלהיך הוא עובר לפניך יהושע הוא עובר לפניך

כאשר דבר ה' ירצה אע"פ שהי"ת יעבור לפניך מ"מ לא איש אל ויכזב ותאות ה' גם שניהם גם הבטחתו ראשונה שיבוא גם המלאך בתוכם יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר ה' ושלחתי לפניך מלאך ולא מיבעיא הי"ת ילך לפני כם ושישלח המלאך אלא עוד בה שלישיה שגם שכינת הי"ת תבוא בתוכם כאשר בקש משה. לכן חזר ואמר כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך לא ירפך ולא יעזבך:

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ וגו' ואתה תנחילנה אותם: **מה** שנראה מן השינוי וההפרש בין דברי משה ליהושע ובין דברי ה' אליו בפרשה למטה בעל כלי יקר השתדל לתקן. ואמנם יש בדבריו גמגומים כלם נכוחים למבין על כן אחוה דעי אף אני, כי באמת ספר דברים כלו דברי תוכחות לישראל ויותר וביותר בפרשה הזאת באשר הוא סוף דברי משה להפטר מן העולם וידענו כי מלת עם תורה על הפחותים שבישראל עם נבל ולא חכם גוי שאינו מקבל מרדות שופטים את שופטיהם ורוצים להיות חבירים לראשיהם. ועד היום הזה כל ישראל יש להם חלק זה ואינם מכירים עבד שלטן על ראשם באמרם גם הוא עברי כמונו. וזאת תורת הצרעת ביניהם תהיה סבה לבל ישמעו איש לרעהו ואוי לבית שכלם ראשים. ועם כזה קשה להשתרר עליו ולמשול בו. וצריך למנהיג שיתחזק ויתאמץ למלוך על ישראל בחימה שפוכה ליטול מקל ולהכות על קדקדם כדי שישמעו וישימו על לב ומורא יעלה על ראשם. והנה משה רצה להוכיחם בדבר הזה כמו שאמר למטה כי אנכי ידעתי את מריך וגו' שיבושו ויכלמו מכל אשר עשו ויקבלו את יהושע עליהם. ואגב חדא תרתי בקש משה להודיע ליהושע שעבדות הוא נותן לו לא שררות והמכשלה הזאת תחת ידו. על כן אמר אליו לעיני כל ישראל חזק וגו' כי זהו חיזוק היה צריך לעשותו בינו לבין עצמו אלא שרצה גם כן להוכיח את ישראל ובפעולה אחת יפעול שתי הכוונות. בצוותו ליהושע בפניהם חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה וגו' כלומר השמר והסכת חזק והתחזק עד מאד על העם הזה עם קשה עורף למלוך עליהם ביד חזקה כי אתה תבוא את העם הזה כתרגומו ארי תעול עם עמא הדין רצונו אתה נחשב בעיניהם לחבר עד שידמה בדמיונם אתה תבוא עמם אל הארץ ולא תביא אותם כשוטר ומושל ושר צבאם ויאמינו שזכותם וזכות אבותם יגרום ולא בזכותך ובכחך זה לכן אמר אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם. ואמנם אתה תנחילנה להם וגם תריב אתם להנחילם את הארץ כי הם לריב ולמצה יקומו הלכך זרוק מרה בהם ועשה שינהגו בך כבוד. אבל הי"ת דבר עם יהושע בינו לבין עצמו ולכן אמר הדבר לאמיתו שלא בא להוכיח את ישראל כאשר עשה משה:

ד"א לעיני כל ישראל חזק ואמן פירוש אף אם אתה באולי ירא ורך הלבב מ"מ חזק ואמץ לעיני כל ישראל ולא ימס לבב העם כלבבך.

(**ב**) הואיל וביותר פועל משל השלטון והקצין בדלת העם וכאשר יברח הראש יברחו כלם כידוע:

הנך שובב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה וגו': עד **כי פנה אל אלהים אחרים**:

יש לדקדק בדברים האלה **א'** על אמרו וזנה אחרי אלהי נכר הארץ מהו הזנות הזה ומה בקשתו להבין אמרי בינה האם לא יתכן אם אמר בפירוש ויעבוד אלהי נכר הארץ כמשמעו ולא יבקש לפתרו בלשון זנות? **ב'** בלשון אלהי נכר הארץ מדוע ייחד העבירה באלהי נכר הארץ ההיא ואם לא יהיה אליה הארץ האם יהיה מותר לזנות אחריו? ומה יכריחם אל הזנות לפי שהוא אלוה הארץ יותר מאם היה אל נכר מארץ אחרת? **ג'** אשר הוא בא שמה בקרבו שאלו רצונו בארץ אשר ישראל בא שמה לשבת בה מדוע בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר ולא כתב אשר אני נותן להם? **ד'** בהתודות ישראל חטאתם לאמר הלא על כי אין אלהי בקרבי וגו' יראה מזה שמודים על פשעם וחטאתם הגידו לא כחדו ואם כן יקשה היאך הי"ת עוד יסתיר פניו מהם אחר שחזרו בתשובה ומודה ועוזב ירוחם? **ה'** על אשר כינה שם הי"ת עליו ואמר על כי אין אלהי בקרבי ולא על כי אין ה' בקרבי או על כי אין אלהים בקרבי מבלתי שיפרט אלהי ובכפל הנראה בדברים כי הנה כתב בפסוקים האלה ביום ההוא שלשה פעמים לאין צורך וחרה אפי ביום ההוא ואמר ביום ההוא אסתיר פני ביום ההוא? גם ואנכי הסתר אסתיר סתירות שתים? וכן על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים כל אלו כפל ודברי מותר? **ז'** בטעם הסתר פנים שאמר על כל הרעה אשר עשה וגו' וכבר נזכר למעלה מה היה עון יעקב שנאמר וקם העם הזה וזנה? **ח'** כי פנה אל אלהים אחרים ולא אמר כי עבד אלהים אחרים הנה בזה ראינו שלא יפרש חטאם עבודת אלילים בפירוש אלא יתפוש בלשון זנות ופנייה אליהם? צריך לשום לב על הדבר. תשובתן כאשר נשגיח בדברי חז"ל [על] (שופטים ח') וישימו להם [בעל] ברית (לאלהיהם) [לאלהים] זה [בעל] זבוב (בעל) [אלהי] עקרון. מלמד שכל אחד עשה דמות יראתו ומניחה בתוך כיסו ובפרק רבי עקיבא דייקו התוספות מדכתיב ברית דמשמע שכרתו לה ברית להיות כל שעה אצלם. זה דרך ונימוס כל האומות מימי קדם הביאו אלוה בידם עשוהו כתבנית איש כתפארת אדם וכמו כן ברומי ובכל הארצות בזמן שהיו ישראל בשלוה על ארצם כל אחד ואחד היה לו אלוה לעצמו בענין שכל איש ואיש ישים מגמתו ומאוויו אל אלוה פרטי מהמון האלילים יניחנו בביתו ובחדר משכיתו לשמרו מכל צרה קראום אלילים פֶּינָאטִי ובסורם מעליו יאמינו שיסור מהם

כל טוב. לכן רבה שנאת לבן וירב ביעקב בראשית ל"א) למה גנבת את אלהי בחשבו סימן רע לביתו ולמשפחתו. אולם הי"ת להזהיר ישראל ולהבדילם מן העמים צוה שלא ישתמשו בשום תמונה וצורה ולכן אמר למשה עבדו עתה בדברו הנה ידעתי כי בשכון ישראל בארץ כנען ויראו מעשה הגוים ההם כל איש יראתו בחיקו ובקרבו הוא יושב יזנו גם המה אחריהם. ולא שיעבדום לאלילים אלא שיהיה לבם נוטה למנהגם כי כן דרך הזונים באמרם גם אנו רצוננו לראות את מלכנו ירצה שייטב בעיניהם נימוס והרגל הגוים להציב להם ציון. ולהעמיד שכינת דמות האלוה בתוכם זהו שאמר וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ הרצון שילכו אחריהם ויתאוו תאוה למנהגם אשר הוא בא שמה בקרבו כלומר שאלהי נכר הארץ ההיא הוא מונח בתוך כיסם ותמיד בקרב הארץ הוא יושב לא כאלהינו אלהים חיים ומלך עולם אש אוכלה קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים. ובזה מעלה אני עליהם כאלו עזבוני והפרו את בריתי שכרתי אתם שלא להסתכל בתמונה וצורה לכרות ברית לצורות להיות כל שעה אצלם כבעל זבוב. ולפי שהרהור עבודה זרה הקב"ה מצרפה למעשה דכתיב (יחזקאל י"ד) למען תפוש את ישראל בלבם כדאמרי בקדושין על כן מיד ביום ההוא וחרה אפי והסתרתי פני מהם והיה לאכול אע"פ שביום ההוא באשר הם שם לא חטאו אלא במחשבה. והנה ישראל לא ישימו על לב לומר מדוע אירע לי כך אין זה כ"א מרוע מחשבותי מחשבות און שאמרתי איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם מונח בתוכם מי יתן ואעשה כן גם אני על כן באה אלינו את הצרה הזאת. הנה הוא לא כן ידמה אלא עוד טומאתו בו לחשוב שבאו הרעות על כי אין אלהיו בקרבו פי' על כי אין דמות האלוה לו בתוך ביתו כדרך הגוים להצילו מרעתו. הלא על כי אין אלהי בקרבי בביתי ובחומותי מצאוני הרעות האלה. ואמר ביום ההוא גם בזה להודיענו רוע לבבו כי אף ברגע הצרות לא ישוב ממחשבתו הרעה באופן שאף ביום ההוא ירשע ויפשע באמונתו הנפסדת ככלב שב על קיאו. הלכך ראוי שהי"ת יכפל צרותיו וענשו והסתר יסתיר פניו ממנו שתי פעמים. כי שתים רעות עשה ישראל אחת לחשוב תועה על ה' ולבקש התמונות לחברתו והשנית כי פנה אל אלהים אחרים וכאשר באו הצרות עליו לא פנה אל עונו אלא אל אלהים אחרים ירצה שחשב שבאו לו על חסרון תמונת האלוה שלא היה בחיקו ובקרבו. גם הי"ת ילך עמו בקרי ותחת כי אהב הצורות ואיוה אותם למושב לו בתוך ביתו הוא הסתר יסתיר פניו ממנו מכל וכל באופן כי ישכח מפיו ולא יראנו גם בשכל ובמאמר העיון:

וחרה אפי בו ביום ההיא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול:

יקשה השינוי מלשון יחיד ללשון רבים וחרה אפי בו ועזבתים וגו' והיה לאכול? אלא לפי שאמרו חז"ל שאין השכינה שורה אלא על רבבות אלפי ישראל ובזמן שהיחיד חוטא הכריע את כל העולם כלו לכף חובה וגורם לשכינה שתסתלק מישראל. ואלו הקב"ה לא הסיר שכינתו מן הרבים לא היה היחיד נענש בחטאו כי עדיין שכינת ה' על הקהל ההוא אשר היחיד שוכן לשבטיו על כן איש אחד יחטא וגורם לשכינה שתסתלק מישראל הרבים להענישו בעונו. הנה עתה ידבר ביחיד הפושע וחרה אפי בו ביום ההוא ואצטרך לסלק שכינתי מן הרבים כדי להענישו ועזבתים והסתרתי פני מן הרבים עד שהיחיד יקבל ענשו והיה לאכול וגו':

כי ידעתי וגו' וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני ה':

כי אין הפורענות ממהרת לבוא ואין נעשה פתגם הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע. והטעם שלא יתבטל רשות האדם כאשר אמרנו פעמים ובפרט בפרשה הקודמת. לכן אמר משה ידעתי שאם תשחיתו דרכיכם יקרא לכם הרעה לא תכף אלא לאחר זמן באחרית הימים וזה יסבב שתאמינו שאין שכר ועונש ועוד תוסיפו סרה ותעשו הרע בעיני ה' וגו':

ד"א להבין אמרי בינה למה כפל באמרו כי תעשו את הרע אחרי שכבר אמר השחת תשחיתון וגו'? ואיך ידע משה שישחיתו ויפרו דרכם? נכון ומקובל להודיע כוונת הפסוק המורה לנו (ג) ידיעת ה' העתידות אשר לא תכריח האדם כמו שאמרנו בפסוק (ריש נח) וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה. וכדברי קהלת (ג') ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלהים עשה שיראו מלפניו הנה הוא כמתמיה ושואל אם כל אשר יעשה ה' יהיה לעולם ואין להוסיף או לגרוע ממנו הנה האדם מוכרח במעשיו ואם כן למה האלהים עשה שיראו מלפניו ויצוה לירא ממנו ולעשות מצותיו וה' שואל מעמנו ליראה אותו? אם אנו מוכרחים בפעולותינו! ואמנם אין הדבר כן אלא הכל יעשה האלהים בלתי הדבר התלוי בבחירת האדם ובה לא יעשה ה' האלהים דבר כי אם לידע ולראות כאלו הוא לפניו. לדמיון האיש גבוה מעל גבוה השומר ורואה מה יעשו בשפלה וידע כל פועל הולך ושב יבין שהעור ההולך שפי לבדו יפול בשוחה עמוקה היא לפניו על אם הדרך ועם כל זה לא יחייבנו הרואה לילך בדרכו ונפל שמה. ק"ו לידיעת הבורא ביתר שאת ויתר עז לידיעתנו יראה שהאיש יפעול בבחירתו כך כאילו היא תמונה לנגד עיני ה' ולא יחטיא מבלי שיכריח הפעולה. וכאשר הלוך ילך סוס ופרד אין הבין לבדו ביער מלא אריות ודובים ידע המסתכל בבירור שטרוף יטרף ולא יחייבנו בראייתו זאת לילך שמה בשיני

האריות. כן הדבר הזה לא יקרא מחוייב הפועל שיפעול מה שידע ה' שיעשה. כי אמנם ידיעת ה' אחת היא בין בעבר בין לעתיד וכאשר הארכנו בפרשת שלח [וכאשר] ידיעת האדם בפעולה שכבר עברה לא תכריח להיות הפעולה כך וכך הואיל וכבר נעשית טרם ידיעתו וגם להיותה כבר נפעלת לא תחייב ידיעת האדם. ככה בהי"ת לא יכריח בידיעתו העתידות להיות הפעולה כאשר הוא. וזה בעיני דבר מבואר כצאת השמש בגבורתו. ונפלאתי למאד על רוב החכמים המתפלספים שלמים וכן רבים מבני העברים ישוטטו לבקש תשובה ולמצוא דברי חפץ על דבר אין בו נפתל ועקש עד שקצתם הניחו הדבר בצריך עיון ואמרו שאין ידיעתו כידיעתנו. ובשגם זה הוא מענה נכבד אל מול פני ה'. הוא חסרון בחוק האומר ועושה עצמו כאילו לא ידע לצייר בנפשו הקל שבקלים מדרכי ה'.

(ד) והנה מה טוב ומה נעים לעזוב החקירה בדבר מלחקור ולדקדק ולחפש באמתחות שערי בינה להודות אח"כ ולומר אני שמעתי ולא אבין ונלאיתי להשיג. וקצתם עוד יוסיפו לדאבה בדבר אסור לשומעו ושמאילו באמונה כוזבת לאמר שהי"ת אינו יוד מה שעתיד האדם לפעול ברשותו. והשתוממתי אחזתני השבץ על מהרי"א אשכנזי אשר רוב דבריו אמת וצדק בתכלית האמונה. איך בזה קצץ בנטיעות המושכלות והעלה בידו חרס נשבר וציץ נובל ובחלק מעשה אבות פרק כ"א) לא ראיתי כהנה בכל דבריו לרוע. ולהמלט משחיתות המינות ראה והתקין ויקו למשפט והנה משפח בחשבו חסרון בהי"ת שיפנה אל מחשבות האדם כי המה הבל מלבד אל השלם לבדו כאשר יראה הרואה בספרו.

(ה) ואולם מבואר הביטול בדבריו אלה גם באזני מי שלא נצנצה בו אלא קצת רוח שכל. כי מלבד כל הנאמר בתורה ובדברי חז"ל מראשית עד אחרית יורו וילמדו ההפך בפירוש ויגיד לנו שעיני הי"ת פקוחות על כל דרכי בני אדם צופה ומביט עד סוף כל הדורות. יהיו א"כ מלעיבים במלאכי אלהים ובכל הנביאים שנתנבאו על העתיד על הגוים ועל הממלכות גם אשר בשמו לא קראו וגם על פרטי אם כן לאפס נחשבו בעיניו לא יהיה הדבר ולא יקום באשר לא ידעו ה' ולא יוכל להודיעו אל עבדיו הנביאים. ואשר ידבר הנביא בשם ה' גם בקריאת השמות הלא המה מקרה בהחלט ברשות בני אדם אין מעשה בהם אם לצדק ואם לרשע. ככתוב (ישעי' ז') הנה העלמה הרה (מ"א י"ג) הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו וזבח עליך וגו' ועדיין לא נולד מנשה והיה אפשר שחזקיהו לא ירצה ברשותו להוליד ושדברי ישעיהו לא יכריחוהו לישא אשה בחליו. גם ברשות איש יהיה צדיק או רשע וחוטא כתוב (בראשית י"ו) והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ויד כל בו וכתוב (ש"ב י"ב) הנני מקים עליך רעה מביתך וגו' (בראשית י"ז) ואת בריתי אקים את יצחק (ש"ב ז') והקימותי את זרעך אחריך וגו' (שם) אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן.

וחלומות יוסף ואחיו שמכרוהו למצרים ברשותם ואין מכריחם סבבו שירד מצרימה למלוך והיה אפשר שלא ימכרוהו בהיות בידם הרשות למכרו או להרגו הכה מחוייב שהי"ת ידע שימכרוהו. וככה בדוד נאמר (ש"א כ"ג) היסגירוני בעלי קעילה [וגו'] ויאמר ה' יסגירו ורבו כאלה במקרא. ואיככה יברח מן הכתוב מבשר ואומר (בראשית ט"ו) ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה והנה האמורי היה לו רשות שלא לחטוא עד שלא יהיה שלם עונו באותו דור. וכבר גם הרב עצמו פירש שם שלא נתמלאה סאתו כדברי רש"י. וכשאמר (לעיל ל') והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו' ושבת עד ה' אלהיך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך הודיעם שישובו בתשובה ושיגאלם וכל זה דבר הרשות וכל התורה והנבואות בסגנון זה ומה שיעד בענין התולדה וזאת מסובבת מיצר לב האדם ואין מכריחו כאשר בישר (בראשית י"ז) לאברהם שופטים י"ג) ולאשת מנוח (מ"ב ד') (ולבן הצרפית) [ולשונמית] וכל אלו ודומיהם אם לא נזדווגו לנשותיהם או נשותיהם להם כי כל אלו פעולות הבחירה לא יתקיים מאמר ה'! וראוי בהכרח לומר שהי"ת ידע מה שיעשו ברשותם ושיזדקקו לנשותיהם עד שתהרינה. וכן כל כיוצא בזה מן הדברים והיעודים שבתורה. עוד אשאל איככה נוכל להאמין שהי"ת יוכל לידע אבל אינו רוצה לידע (ו) כי אם הידיעה בדבר חסרון שלמות בהי"ת תהיה חסרון אף אם תוכל להיות בו! כאשר אמרו במחקר שאם הי"ת ירצה לברוא אלוה אחר כמוהו או למות וכיוצא מן הדברים שא"א לאומרם ולא יהיה גנאי ודופי לרוממותו מבואר שלא יוכל לעשותם לא בלבד שאינו רוצה עד שנאמר שלא יאבה למות או לברוא אלוה אבל אם יחפוץ יוכל. כי מה שהוא מתנגד לחוקו וחסרון בכבודו בפועל יהיה כזה והותר גם בכח. כאשר אין התנגדות לדבר שהוא בכח שיוכל להיות בפועל. אע"פ שלא ידענו מה נחשוב היות חסרון בו ית'. כי המדות הפחותות לערכנו אינם דופי לערכו. והקנאה והגאות ודומיהם הנה מדות מגונות לבשר ודם מ"מ הי"ת מתואר גאה ורם אל קנא קנוא ונוקם. כי לא ידענו דרכי ה'. ולכן אין לשלול ממנו דבר מן הדברים בפשיטות וסייג לחכמה שתיקה בדבר הזה. ובשגם חשב הרב גנות בהי"ת שיפנה אל ידיעת העתידות יהיה אליו לעג וקלס שיוכל לידעם. ולא עוד אלא שתהיה זה סכלות גמורה להאמין גם באדם עצמו. הואיל ומאמר הזה לא יפול אלא בגדר הפעולה שהיא חוץ לאדם שיוכל לפעול ולהוציא אל הפועל מה שמקדם היה בו בכח. אמנם בידיעה שהיא בשכל כאשר יוכל איש לידע הדבר היא היא הידיעה עצמה ק"ו למלך הקב"ה (ז) שידיעתו היא עצמותו ואינה בשכלו אלא בו איך יאמר אומר שיש בו יתברך ידיעה אבל אינו יודע או אינו רוצה לידע כי הכל אחד אם לא תתן מום ותפלה בידיעתו ותאמר שאין ידיעתו כוללת כאשר יחסר ממנה

איזה פרטי! וכשתעיין עיון היטב בדבריו תבין שלא לבד גזר אומר שהקב"ה לא ירצה לידע אלא שאינו כדאי להביט כלל בעתידות ושאינו צופה אלא מתוך חקירת המעשים שעברו ושעוברים בהווה. ותהיה אם כן חקירה כזאת ידיעה מן המאוחרות כידיעת האדם שאינה שלימה. כי איך יוכל ה' לדין על דרכי איש לעתיד ממה שעשה לשעבר הלא יתנחם צדיק מצדקו ועשה עול וישוב הרשע מרשעתו? ועל חלומותיו ועל דבריו היה מן הראוי שמעולם הרשע לא ישוב מדרכו הרעה והצדיק לא יוכל להרשיע. דבר שהשכל והמציאות יכחישנו! (ח) וגם אם תהיה ידיעת העתיד חסרון בכבוד ה' וביקרו לידע ולהסתכל בפרטים מה שיעשו לעתיד לבוא יהיה יותר חסרון שלימות בו להסתכל בפרטים שעברו ושעוברים הואיל ולפחות ידיעת העתיד נכבדת מידיעת העבר כי זו מן המאוחר וזו מן הקודם כידוע. ואם יוכל לדעת העתידות של איש השלם מי ימנענו לדעת קורות הרשע והבינוני? אם לא מבלתי יכולת ולהג הרבה יגיעת רוח שיעמול להתפשט בכל! אולם מה שאמר (בראשית כ"ב) והאלהים נסה את אברהם ומאמרים אחרים אשר ליישבם הוכרח לברוח אל הדעת. המשובשת הלזו. לדעתי הדברים מבוארים. כאשר נדע שלא נאמרה בתורה מלת נסה להורות נסיון לבד אלא גם כן יסורין למרק חטאים כמו שנאמר (שמות כ') לבעבור נסות אתכם בא האלהים ולבעבור תהיה יראתו על פניכם שפירושו להפחידם בקולות וברקים. ויותר מפורש באיוב (ט') אם שוט ימית פתאום למסת נקיים ילעג שאין שייך בי לשון נסיון אלא שילעג לצרת הנקיים ולעינויים ולחצם. וכן כתוב בזה הלשון (לעיל ז') המסות הגדולות אשר ראו עיניך והאותות והמופתים והיד החזקה רצונו למכות מצרים וכן אמר (שם ח') למאן ענותך ולמען נסותך כפל הענין במלות שונות וכן כל במדבר י"ד) וינסו אותי (לעיל ו') לא תנסו את ה' אלהיכם שהוא לשון צער וענוי כביכול כלפי מעלה כאלו מצערים אותו בחטאם.

(ט) גם הנסיון עצמו אף אם נפרשנו כמאמרם יעשנו הי"ת לא לדעת אם יעמוד הצדיק בו כי כבר הכל גלוי וידוע לפניו אלא להוסיף זכות המנוסה ולהראות העמים כי ישרים דרכי ה' ושבחר באברהם ובזרעו במשפט ולא במשוא פנים כדברי לוטיר"ו. כי אלו לא נסה אותו כבר יהיה להם פתחון פה לומר שאברהם אמנם דבק בה' על כי השפיע עליו טוב חן וחסד. אך אם באו עליו רעות רבות וצרות הלא יתנחם ושב מצדקתו ועשה עול ויטיח דברים כלפי מעלה. על כן ציוהו בזביחת בנו היחיד בשתי ידיו שהוא הפועל היותר אכזרי והמאביל ברוח האב החומל והרחמן. ועמד בנסיון כי כן ידע ה' שיעשה. ממנו ראו וכן תמהו כל יושבי תבל והצדיקו אהבת ה' עליו שבחר בזרעו מכל האומות. ותדע זה בפירוש באיוב אשר אמת משל היה ללמדנו הדבר הזה. באמור ה' אל השטן

(איוב ב') הנו בידך כאשר ידע ה' שיתקיים עם כל הרעה בצדקו וזהו אמרו (שם) אך את נפשו שמור כלומר עם כל זה שמור וראה את רוחו וכליותיו כי עדיין יעמדו בצדק וביושר לפני. כי אם לא יהיה גלוי אליו ית' שצדיקים אתו מכח הצרות והיסורין לא יהיו תוהים על הראשונות יהיה הנסיון עיוות הדין גמור ושופט כל הארץ לא יעשה משפט! כאשר מן הדין אין אדם נתפש על צערו ויהיה אם כן הנסיון להמעיט צדקת המנוסה וזכיותיו! אולם כאשר ידע שעדיין יעמוד ולא יחזור מאמונתו קיים במאמרו ובצדקתו אינם אלא רחמים. כי יתגדל ויתרומם זכות הצדיק ואורו יופיע תמונה לדורות כמו שאמרנו בריש פרשת שלח לך. הלא תראה מה שאמרו חז"ל [על] (יחזקאל ט') וממקדשי תחלו גלוי לפני שאם מיחו לא היו מקבלים והשיבה מדת הדין אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי? זהו מאמר המלמד לאדם דעת שהקב"ה צופה ומביט ראה שלא היו שומעים הדור הרע ההוא אלו היה ביניהם מוכיח. ועל זה לא ציוה להוכיחם שלא יכבד עונם. וגם ברחמיו בקש להציל המקודשים משחת מהטעם שאמרנו אלא שהדין דין אמת שהיה להם להוכיח בלי צווי כי כן מוטל עליהם. אם בנסיון דור המדבר הוכרח הי"ת כדי שיראו כל באי עולם שאמת משפטו לבחור באומה אשר ברוב ענוייה ואנחתה בדרך לא סלולה ולא זרועה אין לחם ואין מים ברעב וצמא ובחוסר כל לא נטתה מאחרי ה' שנאמר (ירמי' ב') זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. ועוד טעם אחר (י) א"א לאדם להשיג הטוב טרם יעברו עליו יגונים ואנחות כאשר הבאנו בפרשת יתרו. ושעבוד מצרים וגלות החל הזה יוכיחו. כדי שיהיה הדור הגון מצודק וזכאי לקבל הטוב. כאשר קודם עלות השחר יבוא חשך ויחשיך ממה שהיה. וטרם בוא הקיץ יתקרר האויר. גם כן בדור המדבר הוצרכו להתברר ולהתלבן ארבעים שנה בצרות צרורות על שכמם על שכיוונו לבם למקום וזכו לירש את הארץ. ועל זה נאמר (לעיל ח') למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך. ומה שנא' בשופטים (ב') גם אני לא אוסיף להוריש איש מפניהם מן הגוים אשר עזב יהושע וימת למען נסות בם את ישראל השומרים הם את דרך ה' וגו' הפירוש בעיני מבואר כאשר כתבתי בפרשת מסעי. שיהושע בהסכמת ה' עזב הגוים ההם לבלתי הורישם כדי שגם דור אחרון יזכה במצות ה' אשר צוה להוריש את העמים ואלו הוריש כלם יהושע לא ישאר אל האחרונים מקום לקיים מצוה זו. וכן הכתובים שמה (ג') קורים והולכים לתומם ויהיו לנסות בם את ישראל וגו' ובני ישראל ישבו בקרב הכנעני וגו' כלומר והם לא עשו כן אלא נתחתנו בהם וישבו בקרבם. ועוד יש לפרש למען נסות בם את ישראל שיהיה להם מורא מן הגוים אשר סביבותיהם ולא יבעטו בה' ואם יפשעו יהיו לשבט אפו וימסרם בידם עד כי

ישובו אליו. כי כן קרה להם בימי השופטים. וגם זה מרחמי ה' שלא לכלותם במגפה. כאשר בחר דוד (ש"ב כ"ד, דה"א כ"א) שלא רצה לימסר ביד אויב והיה לרעתו. ולא יעזרו הרב מה שהביא מתפלת דוד המלך ע"ה (תהלים קל"ט) חקרני אל ודע לבבי בחנני ודע סרעפי. באמרו שזאת היתה תפלת שוא ובלתי צריכה אם היתה ידיעת ה' מקפת בכל קורותיו העתידות למה יגרע מכל האדם אשר על פני האדמה? אלא שהתפלל שיעשה לו לפנים משורת הדין כאשר לכל צדיק גמור שיפנה לדעת מעשיו ואין אלו אלא דברי רוח כי נצטרך לומר שדוד חשב עצמו צדיק גמור ולא כסתה כלימה פניו לאמרו פנים בפנים לפני ה'! והערתו אינה קושיא כי כן המנהג בכתובים לבקש מעת ה' מה שכבר עשה ועושה בכל יום (ש"ב י"ו) אולי יראה ה' בעיני (מ"ב י"ט, ישעי' ל"ז) אולי ישמע ה' אלהיך ואין ספק שכבר ראה ושמע. ואין צורך להאריך בזה גם אשר הביא למשען לו מן הפרשה הזאת שאמר כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי. ובחר להוציא מזה שהי"ת לא ידע שהיה להם לחטוא אלא מכח הקושיא כי ידעתי את יצרו. גם זה הבל. כי אם כן יכחיש שהי"ת ידע עתידות הרבים ושל כל האומה וזה מתנגד לכל הכתוב בתורה ודבר שאין הדעת סובלתו. ועוד שאם כי ידעתי את יצרו הוא טעם למה שאמר וקם העם הזה וזנה למה לא כתבו אחריו מיד והפסיק בנתים בפסוקים עד שאמר כתבו לכם את השירה וגו' וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו כי ידעתי את יצרו וגו'? ותשוב ותדע שלא אמר כי ידעתי את יצרו ואת רוע לבבו גם מה שאמר אשר הוא עושה והיה לו לומר לפי דבריו כי ידעתי את יצרו הרע אשר היום בלבבו? אולם באמרו אשר הוא עושה ולא הגיד כדת מה לעשות אין פירוש הדברים כאשר חשב. אלא לדעתי אין זה טעם למה ידע שיחטאו אלא למה נכתבה השירה לעד. והטעם (**יא**) כי איש יזכור תמיד מה שיצטוה בסבר פנים יפות בזמן אשר יצפה איזה תשלום גמול או שכר על הדבר המצווה. לא כן ביום רעה ועונש כי לא יזכור בימי החושך המאמר והציווי וישכחהו וכחלום יעוף מזכירתו. על כן עתה ראוי להשים בפי העם השירה ביום שידובר בו לתת להם את ארץ כנען והנם על אם הדרך לבוא שמה לרשתה עתה יקבלו צווי הדברים בלב שמח ובנפש חפצה ולא תשכח מפי זרעו הואיל ואני ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום לקבלם באהבה על כי עתה הוא בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי ושכרם לפניהם ואלו אחר שהבאתים לא היו מקבלים ולא זוכרים אותה בודאי. לפיכך שימה בפיהם מיד ולא תאחר לאחר שינחלו את הארץ.

(**יב**) ומה שהובא בתורה כמנגד אל דברינו באמרו (בראשית ו') וינחם ה' כי עשה את האדם (ש"א ט"ו) נחמתי כי המלכתי ודומיהם אין הכונה בהם חדוש הרצון אחר התחדש בו ידיעה ממה שלא ידע קודם. כי נאמין א"כ בפעולותיו הטעות והשגגה ולא תהיה פתיות גדולה מזו בשכלנו! אלא יהיה מאמר פעולת ה' כפי השתנות פעולות האדם. ולא יקרא שנוי בהשגת הפועל כאשר המשפט להשנות הפעולה לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. והנה לך משל בזה למלך ייטיב לעבדיו לכלם נתן לאיש חליפות שמלות ומשכורתם שלימה לזה מרכבות סוסים ולזה נחלת שדה וכרם כפי אשר ישרתוהו בכחם לחת להם תגמול מעשי ידיהם. והנה לימים חטאו לו קצתם במרד ובמעל ויצטרך לאסוף אותם אל משמר יצוה ויתלו קצתם על העץ ויסקלו קצתם באבנים. אין ספק שאיש נכרי אורח מידי עברו שמה ולא ידע המאורעות יחשוב המלך מקלי הדעת והפכפך בראותו שאתמול הגדיל איש ממשרתיו והיום ימיתנו היום ירוממנו ומחר ייסרנו. וכאשר יספרו לו כי זה שהרים אתמול עבדו בלב שלם ואח"כ המיתו כי קשר עליו קשר. באמת יאמר כי הדין דין אמת והמלך שפט בצדק ואין העול מצדו אלא מצד המקבלים כפי הראוי למעשיהם. כן הקב"ה יתהלך במשפט בדין האדם באשר הוא שם וייטיב לתשלום צדקתו. וכאשר יחטא לו ראוי להנחם מלתת לו עוד מן הטוב ולהענישו על פשעו. ולא יצטרך מפני זה שהי"ת לא ידע מה שיקרה לאיש ההוא ושלימים יפשע נגדו. אמנם אין ראוי שהי"ת ימנע הטוב להולכים בתמים על כי למחר יחטאו:

הנה סרו בזה כל תלונות מהרי"א אשכנזי. ואשר כתבתי לא להסתער עליו ולקנתרו בדברים ויהיה כבוד תורתו במקומו מונח. לולי כי קנאת ה' צבאות תעשה זאת. וראה ראיתי חובה לעצמי להגיד כי אין אדם צדיק בארץ אשר יאמר טוב ולא יחטיא את לשונו וברוח שפתיו לא יפרוץ פרץ.

(**יג**) כי לא תצא שגגה אלא מלפני הכותב ואויל מחריש לא יטעה בלשונו. אבל אשמים אנחנו אם לא נשתדל להזהיר כי יאשם לאחת מאלה ורבים לא נשיב מעון ואם ככה, מה טוב הואיל משה באר את התורה הזאת באמרו כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וגו'. ואמנם ידיעתו זאת לא תכריח מעשיכם אלא צופה ומשגיח כאלו תעשו את הרע בעיני ה' עתה בעיניו ובפניו והוא לא יפעול דבר אע"פ שיראנו קודם הפעולה:

פרשת האזינו

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי:

אנו מאמינים שהשמים וכל אשר בהם פועלים טוב בהכרח ואין להם שכר בעמלם כי להם אין הרשות נתונה ואינם יודעים לעשות רע. וגם לשמוע בלמודים ולהאזין לדברי

משה אין מכריח אותם כי לא נצטוו להקשיב למצותיו אלא בפעולתם הפרטית אשר אליה נבראו. אמנם לאדם הרשות לעשות ושלא לעשות. וכבר ידענו ששמיעה תאמר על קבלת הדבר לשמור ולעשות כמו שנאמר (שמות י"ח) וישמע משה לקול חותנו ובראשית כ"ז) שמע בקולי ודומיהם. הלכך משה בקש מן השמים שיעשו לפנים משורת הדין שאין להם הכרח לעשות ירצה שיאזינו לדבריו. כדי שגם הארץ שנצטוית לשמור ולעשות תשמע ותעשה מה שנתחייבה ותלמוד ק"ו מהם:

ד"א הואיל ודבור הוא לשון קשה ואמירה לשון רך ותחת געירה במבין מהכות כסיל מאה. ולזה אין לענות כאולתו ולהוכיחו בפנים של זעם אלא בדברים טובים דברים נחומים שמאל דוחה וימין מקרבת פן יבעט ויצא. לכך אמר משה האזינו השמים שאתם בעלי חכמה ובינה אע"פ שאדבר לשון קשה אבל הארץ תשמע אמרי פי דברים רכים **כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו**:

זהו טעם למה הלך בגדולות ובנפלאות ושם במרום קינו לצוות לשמים? ועוד להשתבח בדבריו מתהלל לאמר יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי דברים של גאות ורום לב! נתן התנצלות שלכבוד עצמו אינו דורש אלא לכבוד הי"ת ושמא דמריה עליה. והואיל ושם ה' אקרא הבו א"כ גודל לאלהינו ולא לעצמי וכל דברי לתפארת ה':

שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול:

פירוש הדור עקש ופתלתול שחת בניו והיתה רעתו ולא רעת בניו. כי אמנם מצאנו ראינו (**א**) חטא היחיד יקרא רע להיותו פועל נגד המדינות והישוב הכללי והרע אולי אינו רע לעצמו כי לא נעניש העושה הרעה על פעולתה אלא על השכלת המעשה. רצוני שלא יענש ד"מ הרוצח אם לא רצח בשכל ובדעת. וזה מופת שאין הרע רע בגופו אלא למול הכלל למען ישמעו רבים וייראו ולא יזידון לחטוא בדעת מיושב. ואמת גם כן שדור שכלו חייב ומלומד לפשוע נהפך הפשע לו לטבע עד שכלם יחטאו כמצות אנשים מלומדה ואין מחריד כי כבר הורגל הדבר שמה. וכזה ראינו בדורותינו אלה עד עלות חמת ה' לאין מרפא. זהו מאמר הכתוב שחת לו הדור הרע ההוא עקש ופתלתול בהרגלו בחטא שחת לעצמו והיה למשל לחטא הרבים ולפושעים יפניע לפשוע בדמותו בצלמו באופן שהמום הזה אינו משחית בניו אלא לו ירצה לישוב הכללי כי זהו המכוון באיסור המדות המגונות:

ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר:

כוונת הכתוב להוכיח רשעת ישראל אשר מקטנותו לומד שאין אלוה מבלעדי ה' ולא נהגו להשכין בקרבם אלילים וצורות ולא הלכו אחרי ההבל. כי מדמיון הצורות השוכנות

בביתם יתפעלו עד שישובו לעבוד ע"ו כאשר קרה לדור אנוש. ואם כן לא היה להם לדרוש אל האובות ואל הידעונים אשר לא ידעו ולא שמו אל לבם ועם כל זה זנו אחריהם באין מבין. על כן אמר כי ה' בדד ינחנו שנחם אלהים בלי חברת הצורות והן עם לבדד ישכון ולא היה עמם אל נכר פסל ותמונת כל סמל שיוכלו להתפעל ולזנות אחריהם ומ"מ ויטוש אלוה עשהו ויקניאוהו בזרים:

יזבחו לשדים: לב נבון יבקש דעת נחמד להשכיל במהות השדים והרוחות. כי הנה חכמי המחקר יתאמצו במניעת הווייתם יביעו ידברו עתק יצא מפיהם שאין המה אלא התפעלות הדמיון בסכלים ובפתאים יאמינו לכל דבר. כי לא יכול להשתרש בשכלם עצם הסמוי מן העין ובלתי היותו משועבד אל ההויה וההפסד. ומה גם שאמרו ז"ל שפרים ורבים ומתים כבני אדם, לצייר לא ישכילו איך ימות ויפסד דבר רוחני ואינו עומד תחת סוג העצמים החמרים? גם לא ידעו הבין אופן הנהגתם ותנועתם. אם יאמר האומר שיש להם יצר ורשות ויוכלו לחטוא ולהצטדק נתת עצמותם לדמות בני איש? ולא מצאנו מי שיאמין בזה! לולי שרוב התורנים הסכימו שחכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו ואם כן אין להם רשות! מלבד הקושי' המפורסם שאיך דבר רוחני ומופשט מן החומר יהיה לו רצון ומחשבה לעשות דבר מעצמו לרעה ולא לטובה והם אלה פעולות מחובר מהפכיים או מאיכייות המזג המושכות אותו להטות אל דבר יותר מאל דבר? גם לא יבינו היות מציאות צורה בלי החומר כפי ידיעותיהם והשכלותיהם. ואם אפשר שימותו לא ידענו אם ימות גופם או רוחם? ואם אינם אלא רוח אם כן כל רוחם יגוע במותם יכלו וילכו לאבדון? ואם ככה מה מאד נירא ונפחד על מות נפשנו אם אפשר למות עצם רוחני! אשר עד הנה חשבנוהו כפי האמונה קיים ונצחי ובלתי נפסד. אלה הם קצות דרכי טענות הפילוסופים ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה. אמנם אנחנו המאמינים בתורת משה חייבים אנו להודות על מה שכתוב ונתלה החסרון בדעתנו. אבל ראוי ומשובח לבקש דעת וחשבון עד שנצייר הדבר על צד הקירוב האפשרי. ונעמיק שאלה ג"כ בדבר האובות והידעונים ופעולות המכשפים. היתכן שאדם בקולו קול אליו בהברת פיו וברוח שפתיו יכריח הרוחות לעשות בקשתו ולהטפל אליו להודיעו דבר נעלם או לעשות כמעשהו כחפצו ותאותו? ואף שנודה לדבר הזה איככה יוכלו מבקשי הוות ברוחות הטומאה להחזיר נפש האדם אל קרבו ואף כי צדיק כענין שאול ושמואל (ש"א כ"ח) ודברים כאלו? עד שאמרו חז"ל שמכחישים פמליא של מעלה! וכמה נפלאות סיפרו בענינים אלו ואם לא ראינום. כענין שרי היד ושרי הצלוחית ואנשים שנכנסה בהם נפש אדם שכבר מת יוציאוה בעל כרחה בסיגופים והשבעות כל הקרב אל המלאכה יהיה יהודי או מכל עם

ועם ודומיהם מהדברים לא יכיל השכל סבתם. ויהיה ההכרח א"כ שרוח האדם אחרי המות ישאר סכל כשהיה בדבר האמונה האמיתית כאשר שמענו את שמע הרוחות הנכנסות בבטן החי אם יהיה רוח איש יהודי או נכרי ישאר גם שמה במנהגיו ואמונתו הקדומה?! דבר שאי אפשר לעמוד עליו ולדון עם מה שתקיף ממנו מתבונתנו – ועתה בני שמע בקולי אם חכם לבך תאזין ותביט לאשר הצענו בסוף פרשת שלח בענין איכות נפש האדם כפי המחקר החדש. חכם בני ושמח לבי והשיבה חורפי דבר הצועק לשעבר אומר וגומר ומקשה עורף (ב) להאמין במציאות המומר והצירה בנבראים ושבלתם לא תהיה אמונתנו שלמה. לעת כזאת הגעת למלכות החקירה עד מקום שידך מגעת. רק בעיניך תביט כי שקר נחלו אבותינו לא יועילו ולא יצילו בהסכמותיהם מה שיקשה עד הנה בכל הכתוב למעלה. לולי האמנתי לראות להרים מכשול מדרך בבנות לי בית נאמן בשלילות הצורות ויהיו ידי אמונה כתבנית אשר אתה מראה. בו תצליח את דרכיך וישקוטו מחשבותיך על אדני הנחותינו ואמונתך בקהל קדושים. כי אמנם בהשיבך אל לבך שיקרא (ג) עצם רוחני כאשר יגיע למדרגת הדקות עד שלא יוכלו לפעול בו דברים גשמיים שבינינו תתיישב בשכלך בנקל הוויית ואיכות השדים והרוחות. ואם תעמוד נפש האדם ככה בלי הגוף אחרי הפרדה במושב בל יוכלו יגעו בה הפכיים להפסידה וע"כ תקרא רוחנית ובלתי נפסדת לפחות מהפוגעים חמריים אין המנע שימצאו רוחות בדמותה בצלמה נבראו מאת הי"ת לתכלית מה כאשר נבאר ויעופו וישוטו באויר ובמה שלמעלה ממנו לעשות רצון קונם. וראוי שתדע יתד תקועה אשר עליה תכונן כל המאמר (ד) כי הנחת הפילוסופים והיא שכל מתנועע יתנועע. מכח מניע אחר אינה אמיתית והיא אחת מהתחלותיהם הנתונות בראש מחקר אריסט"ו והמודה עליהם נאחז בסבך הטענות לא במהרה ינתק ויצא לחפשי חנם מביניהם. והנני מלמדך להועיל מדריכך להאמין שלא כל מתנועע יתנועע מכח מניע אחר. ושלבני אדם נתן ה' בחסדו הבחירה והרצון בשכלם באופן שרוחו יניע את עצמו ופעולותיו בלי מניע אחר. ואחר שקיימת את הדבר הזה ראוי שיפרדו (ה) המתנועעים לשתי מחנות הא' המתנועע בהכרח והב' המתנועע ברצון ומשם יפרד זה המתנועע ברצון והיה לשלשה ראשים למתנועע לטוב או לרע ולמתנועע לרע ולא לטוב ולמתנועע לטוב ולא לרע. המתנועע בהכרח יתנועע כרצון המניעו לדמות האבנים המתכות והצמחים וכיוצא. והמתנועע ברצון יתנועע מעצמו אם לפעולת הטוב או לפעולת הרע ולזה הורשה האדם שיהיה ראוי לשכר או לעונש. ואם יתנועע מעצמו לפעולת הרע לבד לזה נבראו השדים ורוחות הטומאה כל מאוויים ודבקותם אל הרע. והמתנועעים אל פעולת הטוב לבד אלו מלאכי עליון כי אינם

יודעים לעשות רע. וגם כל אלו אם יחטאו במיני הפעולות אשר הוכנו בין לטוב ובין לרע ראויים המה לעונש. ודבר כזה ידוע ומבואר בפי חכמי התלמוד אפקוהו לגבריאל ומחווהו שתין פולסי דנורא ורבים בדבריהם אין צורך להתעכב בזה. לא שיוכלו לעשות מה שאינו בסוג בחירתם אלא שבפעולת הטובות או הרעות כבר יש להם מקום לטעות בבקשם להטיב או להרע יותר ממה שהיה ראוי באותו פ' ובאותו מקום. (ו) הנה האדם בעל רשות ומזומן להתנועע לאשר יחפוץ אם לטוב או לרע והבוחר בטוב ומואס ברע רשאי לזכך נפשו ולהדק אותה הדק היטב לשלימות האפשרי עד שבצאתה מן החומר תדמה למלאך ותהיה מגמתה ותאותה לטוב תמיד כאשר הורגלה בחיים חייתה. ובהפך הרשע רע אחרי מותו יתנהג כחפצו אל הרעה עד שרוחו כדמות שד ישתדל להרע בכל עת ובאופן זה ירבה כמותם. ועל כן יהיה נקל אליך לשמוע מדוע (ז) רוח אדם רשע אחרי מותו בם ישוט בארץ יתאוה ליכנס בגוף החיים לחבל להשחית ולנוס ממוקשי המשחיתים הסובבים לייסרו והעומדים עליו לכלותו ועדיין כמנהגו נוהג לעשות רע (ח) ולא ניתוספה לו בינה ממה שהיתה לו כשנתפרד מן הגוף? ואמנם יכריחוהו בדברים או בהשבעות היה ירא ומפחד מהם בהיותו חי! ובהיפך איש ישר וכשר אם נשמתו תוך י"ב חדש עולה ויורדת כדברי חז"ל ירגיזוהו ויחרידוהו ההשבעות שמועות יבהלוהו ושמיה דמריה עליה להכריחו אל דבר אשר יחפוץ המשביע כאשר אם היה בחיים היה מוכרח לשמוע ולהקשיב לבלתי תת תפלה לאלהים ולשמותיו הקדושים להגיד לבני אדם המאורעות שעברו ושעוברים וגם מה שעתיד להיות בקרוב שכבר נגזר בשמים ויוכלו לידענו.

(ט) וככה יכריחו השדים למצוא אבדה או להגיד מה שקרה אשר המה יודעים להיותם מעופפים מלוא כל הארץ וא"א שאחד מהם לא ראה או לא שמע ויגידנו לחבירו המושבע ועומד. אולם ירעו ישחיתו ויזיקו אם לא ישתדל המכריח בצנה וסוחרה נגדם ועל הרוב אינו נפטר מהם בשלום כידוע. וכל מיני היזק ופורענות שבעולם מידם היתה זאת כאשר ישמעו גזירת הבורא על עיר מדינה או יחיד. אמנם (י) אין המנע שגם המה ימותו ויקבלו חלוקה והפסד כנפש הרשע רע הגדנו כל אלה בפ' שלח לך. כי אין מניעה שלא ימצא רוח דק יוכל לפעול בעצמיהם ולהפרידם אל הכליון. ולא כזה במלאכי אלהים אשר עצמותם זך וצלול מאד. ע"כ אמרו ברשעים שנשמתן נשרפת וכו' בענין שאחרי הפרדה מן הגוף תעוף בארץ נעה ונדה בדמות שד ומין משחית עד יפגעו בה מרי נפש וישחיתוה ויכלוה. וכשתסתכל במה שהביאו חז"ל בדברים האלו תמצא הכל מבואר ומפורש וכלם בדרך אחד יצאו אליך ולא אאריך לקבצם אחד לאחד. ובדברים כאלו שהם כבשונו של

עולם ישמע חכם ויוסיף לקח מדעתו. ואשר נחה עליו רוח דעת ויראת ה' יתבונן מאליו מה שנשאר לנו מלכתוב ואת כל כשרון המעשה ויהיה בפיו כדבש למתוק. ולאיש נבוב נסתרה דרכי מעיניו ומה יתרון שאעמול לרוח:

צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך:

וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו:

כי (**יא**) התבוננות התולדה תביא לידי השכלת הסבה הראשונה כאשר הבאנו בפרשת יתרו. ואם נשכח אל מחוללנו ראוי שגם הי"ת לא יעניש בנינו אם ינאצונו ולא ינהגו בנו כבוד הואיל ונתפרדה החבילה לבלתי נשוא פנים לקדמונינו. על כן כאשר צור ילדך תשי ותשכח אביך הראשון שבראך גם ה' ינאץ על כעס שיכעיסוהו בניו של הדור הרע ההוא רצונו שלא ישים ה' אל לבו להעניש את כעס בני הדור ההוא כאשר יכעיסו אבותיהם: ד"א ראוי שהי"ת ישכח בני האבות ששכחוהו. כי כל זמן שינהגו ישראל נגד אביהם שבשמים כבנים הי"ת ירחם על בניהם כי בניו הם ובני בנים הרי הם כבנים וכשלא ישמעו אליו ולא יתנהגו כבנים הדין דין אמת שאף הקב"ה לא יזכור בניהם ואינם לו כבנים. כמאמר הכתוב (הושע ד') ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך נם אני הואיל ואין לזכור להיות לו כבנים כאשר אבותיהם אינם כבניו. על כן כאשר צור ילדך תשי גם ה' מכעסו וחרון אפו ינאץ בניו ובנותיו ולא יהי' עוד לו לבנים:

בנים לא אמון בם: אם יחטא איש לאיש או לה' בדבר המצות או נגד פקודי התורה כבר יש לו תקנה כשינחם ופללו אלהים וישוב אל ה' וירחמהו. אולם כאשר הוסכם בעיר או במדינה לכפור לגמרי בבורא עולם אחת דתה להמית לנתוש ולהאביד ואין תרופה למכתם, כי לא יוכל ה' להתאפק בדבר הזה. שהפעולה לא תרצה להכיר פועלה ונברא את בואו ומקיימו מגדלהו ומחייהו. כמשל עבדי המלך אם יחטאו נגדו בדבר מהדברים כבר יוכלו לפייסו בתחינה או בממון. אולם אם ימרדו בו ולא יאבו להכיר ממשלתו א"א מחוק דתי המלכות אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפשו ולנצח תאכל חרב הרג ואבדן להכות את כל חי אם על בנים בלי חמלה. ככה הדבר במלך רם ונישא שוכן עד וקדוש לא יאבה ולא יחפוץ לישא ולהחיות אדם על האדמה בלתי היות לו אמונה מה שיכיר ויעשה לו אלהים. וכאשר אנשים בנים לא אמון בם מכל וכל ולא יאמינו לשום דבר ראוי שיקדח כאש חמתו ותאכל ארץ ויבולה.

(**יג**) על כן הי"ת מקיים בחסדו עולם מלא ובו לשונות ולאומים יהגו ריק לא ידעו את ה' ועובדים אש ואבן השמש או הירח אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת והם פרים ורבים ומצליחים. והטעם כי לא נצטוו לעבוד ה' כמונו ולא ידעו את משפט אלהי

השמים. ומ"מ אין גוי אומה ולשון שלא יכיר לו אלוה ולא יעבדנו תחת דמיון איזה דבר ואומנות אבותיהם בידיהם. ד"מ העובד לאש כבר יעבדנו וישתחוה לו לא לעבוד ע"ז אלא בחשבו שהאש הוא האלה בורא העולם ומקיימו ויסתכל באמונתו הנפסדת באופן שכוונתו רצוייה אם מעשיו אינם רצויים וה' אלהים אינו מקפח שכר כל בריה והרי הגוי ההוא עובד את בוראו במה שהגיעה השכלתו. ואתן לך משל בזה למלך אדיר ונורא יושב במסתרים לגדלו ורוממותו בחדרי משכיתו ולא יצא החוצה כ"א בבגדי חופש במרכבת המשנה אשר לו ולא יתגלה לעיוי המון עבדיו. והנה שם שם לו חוק ומשפט לכל אנשי ממשלתו כאשר עד היום ינהגו בארץ הודו שילכו אחת בשנה להשתחוות לפניו ולקבל אדנותו עליהם וכן יעשו מידי שנה בשנה יבואו ויכרעו אפים ארצה לפני כסאו למקטון ועד גדול. והנה אירע שבבוא כל עם הארץ להשתחות ימצאו בתוך הבאים עובדי אדמה היושבים בערי הפרזות פתאים וגסי מוח לא ידעו את המלך ולא יכירו משפטו. ויבואו בתום לבבם בראותם איש משרי המלך והפרתמים או מחייליו מלובש בשריון ובגדי שש וחניתו על ירכו ויחשבו לקלות דעתם כי הוא מלכם וישתחוו לפניו ארצה. אין ספק שלא יכעוס עליהם המלך כאשר יספרו לו הדבר אבל ייטב בעיניו ויפטרם בשלום כי יראה כי אזלת יד הבנתם ושיעשו זה באמונה שלימה לריקות שכלם בחשבם שהאיש שהשתחוו לו הוא המלך כדבר הזה לא ירע בעיני ה' אם רבים מתושבי הארץ רקים בדעתם ופתאים באמונתם יעבדו פסל ומסכה כי יחשבו שהוא דמות האלוה בורא שמים ונוטיהם. ועל זה נאמר (חבקוק ב') וצדיק באמונתו יחיה. כי כבר יוכל להמצא בגוים ההם איש צדיק וחסיד במעשיו ובמחשבותיו ובמה שבין אדם לחבירו. ואיך שופט כל הארץ לא יעשה משפט לתת אליו שכרו כאשר לא ידע ולא למדוהו דרך האמת והוא האמין לעשות את דבר ה' ומה שייטב בעיניו? וכמה מדינות ומלכיות גדולות רחבות ידים מסוף העולם ועד סופו לא הגיע אליהם זכר ונין מבני ישראל ולא מתורתם ואיככה יספו אנשים צדיקים שבקרבם על לא חמוס בכפיהם? האם לא חס הי"ת על אנשי נינוה העיר הגדולה אף כי לא הו עברים ואת דתי המלך ה' אינם עושים בשלוח אליהם נביא להיישירם ולהסירם מען ויהיה להם הצלה וישועה ויחיו ולא ימותו? אבל כאשר פסו אמונים מבני אדם אבדה האמונה ונכרתה מפיהם ואין איש שם על לב בידיעת הבורא ויחשבו שאין מצוי ראשן הכרת תכרת הנפש ההיא וישלח ה' להשחית ולהפוך הערים אשר אלה להם. זאת היתה חטאת סדום ועמורה הערים אשר הפך ה' באפו ובחמתו. ולכן הביא ה' מי המבול לשחת כל בשר כי אז הוחל לקרוא בשם ה' רצונו שנכרת ונפסק מפי כל בשר לקרוא כלם בשם ה' ולא היה מי שיכיר הבורא ויאמין בו עוד כאשר אמרנו

בפרשת בראשית הסתכל הרואה בדבר השמרונים (מ"ב י"ז) כאשר שלח ה' בהם את האריות. כי אמנם יפלא מדוע עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה להמית את כל יושביה על כי לא עבדו את ה' והלא לא שממו עליה אויבינו לעת עתה ולא קרה אל כזאת אם יתכן שכל יושבי הארץ ההיא יצטרכו לעבוד אלהי אמת ואם לא יאבדו וזהו נגד הנראה? אלא הדברים ככתבם שא"א לעמוד בלי אמונה בה' תהיה איך שתהיה והשומרונים ההמה כזה עלה על לבם לבלתי שמוע קול אלהים בהחלט וזהו שאמר (שם) לא יראו את ה' על כן שלח ה' בהם את האריות עד שנמנו וגמרו לקבל עליהם אמונה ואז ישבו על הארץ לבטח (שם) ויהיו הגוים האלה יראים את ה' ואת פסיליהם היו עובדים כי מ"מ קבעו אמונה בלבם ליראה את ה' הנכבד אף אם לא עשו כמעשינו הואיל והאמינו בסבה הראשונה ראוי לחמול עליהם לבלתי השחיתם. הנה כי כן אמר ה' בשירה הזאת כי כאשר ישראל יגיעו אל מדרגה נפסדת כזאת להיות בנים לא אמון בם ויקניאו ה' יתברך בלא אל ר"ל שיאמר נבל בלבו אין אלהים ראוי שיקדח אש באפו ותיקד עד שאול תחתית ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים עד להשחית ואין מציל:

פן יאמרו ידינו רמה וגו':

כי גוי אובד עצות המה וגי':

לו חכמו ישכילו זאת וגו'

הנה (**יד**) החכמה הנקנית בראיות קודמות היא החכמה אמיתית. אמנם בדברים האלהיים אין רשות לנו להשכיל במוקדמות ודי לו לאדם שידע הדברים מן המאוחרות. כאשר נכיר מציאות ה' ממעשיו ככתוב (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל וגו' ודברנו מזה בסוף פרשת חוקת. על זה נתרעם הי"ת כי הגוים האלו האומרים ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת עד שלא הכירו אלהים אפילו מן הפעולות בהכרח גוי אובד עצות המה ואין בהם חכמה ותבונה. ואלו חכמו ישכילו זאת לפחות להבין אמרי בינה מן המאוחרות והפעולות אם לא מן המוקדמות ויבינו לאחריתם להשכיל הדברים מן האחרית רצונו מן הפעולות ולידע שיש אלוה הפועל כל זאת:

איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה וגו':

כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים:

אינו דומה המוכר מה שימכור בדברים למסגירו ביד הקונה כי הראשון חסר ההקנאה והמשיכה. על כן אחד ירדוף אלף כאשר ה' מכרם. אמנם כאשר הסגירם אחד יניס חמשה אלף ושנים רבבה. והטעם שדין הי"ת אינו כדין בשר ודם האדם דן אויבו למיתה אינו חוזר בו אחר גמר דין. והי"ת רחום ורב חסד אף לאחר גמר דין חוזר ואין כל דבר

שעומד בפני התשובה באופן שכאשר לא הסגירו עדיין ונפטר למיתה עוד יש תקוה לאחריתו וניצל. ולכן יתן ה' הפרש רב בין הנמכר ירצה הנדון אל אשר כבר הוסגר מה שאין כן בשופט הארץ וזהו שאמר כי לא כצורנו צורם כדמות הפלילים שאינם חוזרים מן הדין העשוי:

אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי אשוב נקם לצרי ולמשנאי אשלם:

אדם המתנקם מאויביו אין די לו להשיב גמולם בראשם אלא שבעתים ישיב אל חיקם תשלומי כפל. זאת ועוד אחרת כי בנקמתו יאמין לעשות משפט ודין באויב אשר הרע לו. אולם הי"ת יעשה משפט ודין כדי להתנקם וישיב גמולו ולא יותר ד"א כי עונש הבא מאת הי"ת הנו טוב לנענש וגזרה מן השמים היא שכר לנו וכל מאי דעביד רחמנא לטב. ראה ראינו צרות רבות ורעות יבואו על איש יחשבם לרעתו ותהיינה סבה שינצל מפניה מן המות ומרעה גדולה או מעונש הנפש הנצחי וזה ידוע. על כן אם תאחז במשפט ידו ישיב נקם לצריו ויענישם אמנם באותו פועל ישלם לשונאיו מה שהרע להם ויתן להם תשלום גמול בדרך אחר

כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא אל הארץ אשר אני נותן וגו' ראינו בזה דברי מותר בכפלו אשר כפל אל הארץ אשר אני נותן. אם לא כי הדבר כאשר פירשנו בפרשת ואתחנן היות שגגת משה בהכותו את הסלע שסיבב שנתפעלו הקהל בדמיונם הכוזב כי צריך ה' לאמצעי בפעולת הניסים. ולכן נצטרך הי"ת להמית משה במדבר להשריש בלב העם שהי"ת יכניסם לארץ בעצמו מבלי משה וי ושהם לא פעלו דבר באותות ובמופתים ואצבע אלהים היא. על כן מנגד תראה א הארץ ושמה לא תבוא לפי שהארץ אני נותן לבני ישראל בלי שליח ואמצעי ולא עוד באמונתם הגרועה אשר זאת עלה על לבם בעבורכם עד היום הזה:

פרשת וזאת הברכה

ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו':

עד בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל:

נדרשתי ללא שאלוני אמרתי אך דבר שפתים לאמר לנמהרי לב להוציא דבר האלהים ולחשוב מחשבות חסרון בו התארים והדמיונות המורים גשמות ותנאי הדמות כתארי בני אדם. פחדו פחד רבים וירחיקו שיוכל ה' להשיג דבר מגשם והאריכו בטענותיהם והם טענות הפילוסופים גם במאמר הכתוב (לעיל ד') השמע עם קול אלהים (שם ה') ואת קולו שמענו ודומיהם השתדלו לפתור שלא ידומה אליו יתברך קול שהוא נענוע האויר וכדומה מן הדברים לא יתכנו אלא לגוף ובעל, גשם. ואני לא באתי לסתור דבריהם כי

קטנם עבה ממתני ולא אאמין מפני זה חיוב הגשמות בו יתברך חלילה כי אם להסתפק ולומר כי ההכרח כזה לא ישובח ולא נדב מה תארו ומה נאה לו? ואם אדבר במהות הרוחות והכוכבים אף אם לא אגיע אל אמתת הדרוש אתי תלין משוגתי ואין בדבר עון אשר חטא.

(א) אולם בברא העולם ישתבח שמו אין לבקש ולתור דבר מעצמותו ומהותו ולא יחשב לנו לפוקה פשע וחטאה. והנה פחד פחדתי ומורא יעלה על ראשי להתעסק בדברים כאלו ולהגיד הזה יכשר זה במציאות מרום וקדוש אשר אין שכל כדאי להזכירו ולברך בשמו. ואשר מצאנו בדברי התורה מלא על כל גדותיה. והדת ניתנה והשמיעונו הכתובים (שמות ט') יד ה'. (זכרי' י"ד) ועמדו רגליו. (בראשית ח') וירח ה'. וידבר ה'. (לעיל ד') השמיעך את קולו. (בראשית ח') ויאמר ה' אל לבו. (שם ג') ויעש ה' אלהים כתנות עור וילבישם.. (שמות ל"א) כתובים באצבע אלהים. ושיהיה ה' עומד במקום כמי שיש לו שיער. ושיהיה נעתק ממקום למקום ושיהיה מתנועע כלם הביאם ברוחב היד הרב בעל העקידה שער ב"ה. לא ידענו אופן פירושם. אין הכרח מטענות הפילוסופים להרחיקם או לקרבם על כי לא ידענו לצייר הדבר לחסרון ידיעתנו. כי אם האדם בדברו יוכל בשפתיו להניע האויר עד שיכה בפעמוני האוזן וישמיענו הדברים אין המנע שלא יוכל ה' להניע האויר באופן זה ויותר שלם. גם אונקלוס חשב להסתתר בפירושו מימרא דה' ואידי ואידי חדא הוא שידבר ה' ויאמר דברים. ואלו פעולות הגשמה וממי שיש לו שפתים ולשון ובעל דברים! ואני חשבתי החסרון בדעתנו ושאין לבקש בו יתברך שום דבר כי מהותו אינו נודע לא בחיוב ולא בשלילה אף אם נראה מום ושמץ פסול. כי אלו היה התואר ההוא מורה כל מום רע לא היתה התורה כותבתו וכבר היתה יודעת להביא מלות ומאמרים ירחקו הגשמות כאשר עשה אונקלוס. אלא שבתארים הללו סודות נעלמות לבעלי הקבלה ועל כן כשר הדבר לבלתי תת תפלה לאלהים בשום פנים ולתלות החסרון בהשכלתנו. זאת תלמדנו תורת משה ותודיענו לעבדו ולכבדו כעור באפילה בלתי בקש בעצמותו דעת וחשבון ודבר שפתים אך למחסור. כדבר שכתוב (ישעי' מ') אל מי תדמיוני (שם) ומה דמות תערכו לו שאין לתת לו דמיון או צורה כי לא ידענו דמותו וצלמו ואין בכחנו להכיר דבר למעלה מערכנו כאשר גם סוס ופרד לא יכיר דבר למעלה מערכו. ומפני שלא ידענו תארו לא מפני זה נוכל לשלול ממנו בהחלט כל דבר. ואבי ראה גם ראה מה שרצה משה בפרשה הזאת ללמדנו ולהסיר מדעתנו חקירה בהי"ת ליחס או להרחיק ממנו הדברים מטענות החוקרים באמרו שה' מסיני בא וגו' הנה ייחד אל הי"ת ההליכה הישיבה הזריחה ידים ורגלים ודבור כל קדושיו בידיך והם תוכו לרגליך

ישא מדברותיך. והוסיף שלא תתמה ולבך אל ירך מדברי הפילוסופים המואסים בהחלט ליחם תנאי הגשמות בו יתברך כי לא כצורנו צורם ותורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב תלמדנו להפך ושאין גנאי לו לתארהו בתנאים האלה כאשר שמעת עד כה. והנה אמרות ה' אמרות טהורות דברים של טעם הואיל וה' אלהינו משפילי לראות בשמים ובארץ רם ה' ושפל יראה ולא ימאס לצמצם שכינתו לשכון בתוך בני ישראל ולא ימנע מרוממותו להשתתף עמם שנאמר (שמות כ"ה) ושכנתי בתוכם ומגודל ענותנותו יתרצה ויתפייס להתערב בקרב עם קרוצי חומר ולהתלבש בתאריהם ובמדותיהם. כי כל הגדול מחבירו ענותנותו גדולה עליו כידוע גם בקרב עם ועם.

(**ב**) אף לנו יאות ללמוד ממנו להדמות אליו במשפט השררה והאדנות ולא ירום לבב המלך מקרב אחיו ולא יתנהג ברבנות יותר מדאי אם יחפוץ קיום מלכותו. על כן יהיה משפט המלך אשר ימלוך להתנהג עם העם בלשון רכה ולהיות אתם כאח וכריע. והנה על ככה צוה ה' (לעיל י"ז) מקרב אחיך תשים עליך מלך לבלתי רום לבבו מאחיו כי מלך נכרי יתהלך עם עמו בגאוה וזדון וישנאוהו העם ולא יאריך במלכותו כמאמר חז"ל כל פרנס המנהיג את הצבור בנחת זוכה ומנהיגם לעולם הבא שאין רצונו בארץ החיים אשר אין שמה מלוכה ושעבוד. אלא הטעם שלא תכרת ממלכתו לעולמי עד ועוד ינהיגם ימים ארוכים. וכן נאמר (משלי כ"ט) מלך שופט באמת דלים כסאו לעד יכון. שלא אמר מלך שופט בצדק. כי השופט וחונן דל יעשה בלי צפיית תשלום גמול ממנו וזהו חסד של אמת יורה היות לו לב רחמן ורב חסד ולזה יאהבוהו העם וכסאו לעד יכון כי אמנם עם הארץ יאבו מלך שיתייחד עמם באהבה ואחוה שלום ורעות. וע"ז אמרו שאול זכה למלוכה על ידי שזקנו היה מדליק נר לרבים. הואיל ובחרו באיש חונן ונותן ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה ולא יתגאה בזדון לבו עליהם לפיכך הוסיף משה במאמרו ויהי בישורון מלך וגו' רצונו שככה יאות לישראל להדמות לדרכי ה' ויהי בישורון מלך בתנאי שיתקבצו ויתייחדו ראשי העם עם שבטי ישראל והגדולים נשמעים לקטנים ומעורבים ביניהם ולא ישתררו אלו על אלו גם השתרר:

והר"ר גרשם בני זלה"ה פירש הכתוב באופן אחר. והוא כי גלוי וידוע (**ג**) ששלשה מיני מלכות הם. יש מלכות היחיד המושל לבדו על העם ואין איש אתו ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתנשא לדמיון מלכי ישראל ומדי ופרס. ויש שררה בין גדולי הארץ ונשיאיה בדמות הפלשתים ודומיהם אשר עליהם שרים וקצינים ורוזנים נוסדו יחד הרודים בעם העושים במלוכה ודלת העם תחת ממשלתם. ואופן הממשלה השלישית כאשר כל העם מקצה ימשולו על הארץ ואין הפרש בין טובי העיר להדיוט שבהדיוטות בדבר הממשלה

כלם יתקבצו הבכור כבכורתו והצעיר להנהיג סדר המדיני ועדיין היום מלכיות כאלה. אמנם מבואר ששתים הראשונות יהיה להם קיום והעמדה יותר מן השלישית. הואיל ובזאת העם הנבל ולא חכם בנקל יעמדו אלה נכח אלה וחלק לבם עתה יאשמו ויתנו מקום לאיש הגדול שבהם להתנשא על כלם ולמלוך עליהם בחמה שפוכה. כאשר אירע למלכות רומי אשר בהכניסם גם העם בשררות כידוע נפלו בשעבוד הקסרים ואבדו שלטנותם. ככה עשו גם בני ישראל בימי השופטים התאוו תאוה להיות כלם ראשים ואיש הישר בעיניו יעשה עד כי הוכרחו להמליך עליהם מלך ככתוב. והנה מרע"ה נתנבא עליהם לאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם להיות יחד עם שבטי ישראל ודלת העם גם הם בשלטנות והכהנים והעם יהרסו כלם בייחוד להיות כלם ראשים:

האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו:

כי מרה נפש כל העם איש בבנו ובאחיו לנטלם ולנשאם בשאר וכסות ועיני אדם לא תשבענה להאכילם ולהרבות כספם וזהבם. וזה לו נסבה על כל דבר פשע אלה וכחש להתעצם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב. למען הרבות "שוש קרוביו (ד) ואויבי איש אנשי ביתו אשר יירשוהו ולא לו יהיה כי לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו. זו רעה חולה תחת השמש בכל החי בכל בשר ולא ישימו על לב כי יאכלו זרים חילם אשר לא עמלו בו ויאכלו וישתו וברוב עשרם "יתחללו ויקללום אחרי מותם ויאבד העושר ההוא בענין רע. הלא טוב לאדם שלא יעמול לרוח ויאכל הוא בעצמו את יגיע כפיו ואז יסתפק במועט די מחסורו אשר "יכשר לו ויעבוד בוראו בעמלו לעצמו לבד ולא לאחרים. לפיכך הי"ת לא נתן ללוי חלק ונחלה בתוך ישראל כדי שיאכלו משלחן גבוה די סיפוקם ולא יבטחו בריע ובאלוף ולא יצטרכו אל מתנת בשר ודם ולא לירושת נחלת אבות אחים וקרובים. ובזה כל מחשבותיהם לשמים ויוכלו לשרת לפני ה' בלב שלם כמאמר משה האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו' פירוש שיאמר למול אביו לא ראיתיו ואינני מכיר לא אב ולא אם ולא אחים ולא בנים שהלוי אינו מצפה לנחלת אב ואם ולא לירושת אחים ולא שבניו יירשוהו להניח להם ברכה עושר ונכסים. על כן ישמור ברית ה' ותורתו ינצור בשלימות ואל יבהליהו הרהורים רעים להביא שבר רעבון ביתו כנגעי בני אדם:

ד"א לפי (ה) שאין התורה מצוייה אלא במשים עצמו שפל ונבזה בעיניו נאמס. ולא ילמד אדם חכמה ודעת כאשר יאמין להבין את הכל כמאמר שלמה (קהלת ז') אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני שלא יוכל לקנות בינה והשכל בחכמות אם לא יגמר בלבו וידע שהן רחוקות ממנו ולא ידעם. כללו של דבר כל איש חכם לב בתכלית למודו יבין שמאומה

לא נשא בעמלו. וכל בור ופתי יאמין לכל דבר שבמושכלות להבין ולדעת את הכל כאשר אמרנו בפרשת בראשית. על כן כאשר נראה הי"ת אל שלמה ואמר לו (מ"א ג', דה"ב א') שאל מה אתן לך והיתה בקשתו שיתן לו לב מבין דעת וחכמה הראה בשאלתו זאת היותו כבר חכם ומבין מדעתו כי אלו היה חסר מדעת לא היה שואל כזה בחשבו כבר כל אלה בקרבו כאשר יאמרו הכסילים. לפיכך ענהו הי"ת יען אשר היתה זאת עם לבבך ותשאל לך חכמה ומדע החכמה והמדע נתון לך ועושר ונכסים וכבוד אתן לך כלומר יען בקשת חכמה באמת אינך צריך אליה עוד, כי כבר החכמה והמדע נתון לך ולא היית שואל כזה אילו לא היית חכם אמנם העושר והנכסים אתנם לך. כאלה הואיל משה באר את התורה הזאת לבני לוי לאמר כי ברוב ענותנותם ויאמר כל אחד גם לאביו ולאמו לא ראיתיו ולא הבנתי בדבר החכמות אפילו כטפה. והמנהג באדם שלא יחניף אביו אמו ואחיו ובניו ללמד לשונו לומר להם איני יודע כאשר נעשה דרך ענוה לנכרי מן השוק כי נתיישב הדבר הדק היטב בשכלם ויאמינו באמת לעצמם כל הסכלות האפשרי. ולאיש אשר אלה לו מבשר הכתוב שישכיל ויחכם עוד עד שיורה משפטיו ליעקב וגו':

אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים:

ישאילו לפעמים בכתוב שם שמים אל חלקת האויר שעל הארץ כמו שנא' (בראשית א) עוף שהמים והעוף לא יעופף אלא באויר. אולם שחק לא הונח אלא למושב השכלים הנבדלים בשמים ממעל. וכשישראל עושין רצונו של מקום יורידו שכינתו בתוכנו ושכן בתוך בני ישראל ובהפך כשאין עושין רצונו תתרחק הימנו ותגביה עוף ועולה למעלה כדברי חז"ל. הנה בעזרת ישראל ובסעד מעשיהם הטובים הקב"ה בענותנותו רוכב שמים וישתתף עמנו עד לארץ מתחת. אמנם כשאין עושים רצונו של מקום תתנאה שכינת ה' עד שתלך לה אל שמי שחק ותעזוב אותנו:

אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה':

אין ספק אצלי (ו) שאין העולם השמים וכל צבאם נבראו בעבור האדם כאשר חשבו רבים גם מבני עמנו. וברור הדבר שכל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו כדברי חז"ל. ואף כי נמצא לפעמים בדבריהם דבר שיתנגד אל המאמר הזה אין רצונם כפי דעתי ללמדנו ההפך אלא להעמיק בלבנו אהבת ה' ושנחשוב שבר כל אלה לשמשנו כדי להגדיל חמלתו וחסדיו עמנו. שאינו דומה מה שינתן מן הטוב בכלל אל הרבים לאשר יתננו בפרט לאיש אחד כאשר וכתבנו בפרשת כו תבוא. וכאשר נשיב אל לבנו שברא ה' כמה עולמות ליתרון האדם ולתכלית יצירתו הלא יתרומם ויתנשא בנפשנו גודל רחמי ה' וחסדיו עם הבריות קרוצי עפר רמה ותולעה. ובסגנון זה כתבו חז"ל

בסנהדרין לפיכך חייב כל אחד ואחד לומר בשבילי נברא העולם. יטוב להשקיע האמונה הזאת באזני ההמון. אמנם האמת יורה דרכו שנבראו העולם והיצורים בתוכו לדבר עליון נעלם מידיעתנו לדבר הצפון אתו ית' וא"א שיהיה אלא לסבה טובה וראויה להשכלתו ברוך שמו. ונוצר אם כן האדם לעבוד אל העולם ולא העולם אליו כאשר הפליא עצה הגדיל תושיה בזה הרב המורה. ואל יבהילוך דעות קצת המתקדשים והמטהרים מבני עמנו גם לכל אשר ידברו אל תתן לבך באמרם כל מה שנברא נוצר לסבת האדם. וזהו הבל ורעיון רוח כאשר כתבו בזה באר היטב. לבד ראה זה מצאתי להוסיף ולומר כי אם כל העולם נברא בעבור האדם הנה מצאנו כמה ברואים אין צורך לאדם בהם כמו כל הכוכבים ורוב ברואי המים וחית השדה. הלא רבים מהם עזר כנגדו ואויביו להמיתו ולייסרו! ולמה נוצרו הפרעושים בגוף האדם והבהמה? וכמה יתושין באויר במים ובעפר על לא סבה וצורך לעולם בהם? והתבונן כי (ז) כל הברואים במלחמה תדירית זה יגרש את זה וזה יעמול להשמיד חבירו וכלם ברעה את האדם להשחית. זה חלקו בכל ימי הבלו לנוס ולהנצל מתהפוכות שונאיו. הלא צבא לאנוש עלי ארץ לברוח מן החיות שלא יטרפוהו מן המקרים לא יבהלוהו מן המים ונהרות לא ישטפוהו מן האש לא תאכלהו אש לא נופח מן המפולת באדמה וגם האויר אין מעצור לרוחו והוא אויב לו ומבקש רעתו בחום וקור יובש קרת וכפור יולידו בו כל חלי וכל מכה וחפוש. ומי לנו גדול ונורא בשונאיו מהאדם עצמו? כל אחד ישתדל להכרית חבירו בממונו והונו וחייו ופני הדור כפני הכלב. וכאשר ישתדל האדם לברוח מכל אויביו מסביב לא יתנוהו השב רוחו אויבי איש מחשבותיו וכליותיו לא ישליו ולא ישקוטו ונפשו עליו תאבל יתאונן אדם חי ואין שלום בעצמיו כידוע. ואיככה כל הדברים נבראו בעבורו?! גם אשאלך אם כל העולם כלו נברא בשביל האדם אם כן האדם מוכרת להבראות והוא התכלית שעלה במחשבה לפניו כי אם לא יברא האדם אם כן כל העולם לאפס ולשוא וראוי לחזור לתוהו ובהו? והיאך נמנו וגמרו ב"ש וב"ה נוח לו לאדם שלא נברא איך יתקיים העולם בלי תכליתו? ואם תאמר שנות לו לעולם גם כן שלא נברא מדוע לא אמרו ככה חז"ל? אלא שנוח לו לאדם! ועוד שאם כן נתת פעולת ה' להבל וריק אם טוב שלא נפעלה ויפה העדרה מהווייתה ואנחנו שמענו קיים במאמרו (בראשית א') וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד? ואל תעניי כי כן יקשה אל מול האדם לבדו שגם מצדו נאמר והנה טוב מאד? כי האלהים עשה את האדם ישר ובאשר הוא שם עם כל הסדר הכללי היה טוב מאד. כי גם האדם לאיזה סבה נברא לכללות העולם אמנם אנו נדבר בבני אדם שגורשו מג"ע אל עמק הבכא הזה ועתה גמרנו שנוח לו לאדם בפרטו מבלי ראות היחס שיש לו

עם הכלל שלא נברא. אבל אם היה קיים באיש בג"ע היה טוב לו להבראות בלי ספק. ואחר שיצרו הרע הסיתו לחטוא ולפשוע ונוח לו שלא נברא יפשפש במעשיו ויהיה צדיק וישר ואז יהיה טוב לו שנברא. שהאדם במעשיו יכול לרומם ולגדל מהותו וטבעו ולהיות כאלהים וזהו שאמרו חז"ל בצדיקים. ככה אמר משה עם נושע בה' וגו' רצונו שהי"ת בחסדו יושיע עמו בתתו לפניהם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון לקנות חיי העוה"ב ולעשות נשמתם נצחית מה שלא יאונה לשאר העולם הואיל ולא נברא האדם לתכלית זה כאשר אמרנו. ותשובת מהרי"א אשכנזי אינה מספקת באמרו שברא ה' העולם בשביל האדם לעשות נפשו נצחית האפס שלא למנוע טוב מבעליו. שא"כ למה התעכב הי"ת לברוא עולמו עד הנה שלו להתעסק בפעולה ישרה כזאת? גם כמה אומות מלוא עולם ברא ה' ואין בם מה שתוכל להיות נצחית ולהם לא ניתנה התורה והמה יזבחו לשדים לא אלוה ולשמש ולירח ולכל צבא השמים לשור או לטלה וכדומה? ויהיה זה כאלו מלך בחפצו לבנות בית לשבתו יבנה אלף ערים ותהיינה חרבות מאין יושב ואין לבית ההוא צורך ותועלת מן הערים ההנה? הלא יהיה לבוז וכלימה! ככה אם ברא ה' עולמו לתת טוב להולכים בתמים יצא לנו הפעולה נגד המכוון! כי איך תקרא פעולה טובה אם לפעולתה תארענה תקלות רבות ובטל הטוב במיעוטו שיברא הי"ת אלפי רבבות נפשות וכלם תאבדנה ברשעתם לקנות נפש יחידית? הלא יתהלל במתת שקר! ואין לעשות רע כללי כדי שממנו יצא טוב פרטי. אמנם הדבר מבואר כי לכל העם בשגגה (ה) וזהו מתנאי החיים האלה שכל נברא ישתדל להתגדל ולהתרומם ותפעם רוחו לדבר גבוהה גבוהה על מצבו. ואין איש מאנשי העם השפלים והנבזים שלא יחלום בסעפים ובחזיונות להתנשא על כל בן גילו ויתנבא גם הוא בתוכם. וכזאת וכזאת נסינו בכל האדם אשר על פני האדמה. וככה החיה וכל בהמה שור שה כשבים ושה עזים בדמיונם יאמינו גם המה שהעולם נברא בשבילם. וכאשר יתעסק האיש בגידולם להאכילם במרעה טוב ושמן אינו אלא לתועלתם. ולפי האמת הדבר הוא שיהיו הנה להם לאכלה וכל כיוצא בעולם המשוגע הלזה ממראה עינים ומדאבון נפש:

ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל:

ראיתי לסתום החזון והמאמר בחתימת הדברים האלה ובעת צאת הקץ לדברי רוח אשר החילותי להתבונן בנוראות ה' ובפעולותיו. בהלו נרו עלי ראש עמו לפעמים בנבואות באותות ובמופתים. ויחיינו אח"כ ימים ושנים אין חזון נפרץ לא נביא ולא מורה צדק. ונראה הדבר עול וחמס בחוק אלוה ומשוא פנים. כי אין ספק שהעולם כלו אלו יביטו בנפלאות ה' ואת היד הגדולה הלא יפנו כלם אליו ויטו שכם אחד לעבדו. והי"ת על לא

יאבה להגלות ולהראות להם אות או מופת הוא הסב את לבם אחורנית והנה הדור אשר כאלה לו וזכה לראות מופתים בשמים ובארץ לא היה לו ליחשב לזכות ולא היה ראוי לשכר בשמעו את דבר ה' ובהסתכלו בפעולות הנוראות. ובהפך מי שלא שמע כזאת ולא ראה כאלה לא היה ראוי לקבל עונש באשר לא האמין לדברי אדם המספרים לו דבר ישן נושן מן הנסים שעברו נגד הטבע מעשים אשר לא יעשו לא יכילם שכל האדם ולא יציירו בדעתו בנקל. וידוע (ט) שלא יכריח האדם אל אמונת דבר כח הנשמע והמסופר מאשר אירע בשנים קדמוניות כאשר יובילהו כח הנראה בעיניו ובפניו. גם התמהמהו ותמהו מדוע בדורות הראשונים לא רצה ה' להתראות לבני איש בכל נפלאותיו אשר יעשה בקרבו? ולא נראה ה' אל אברהם כי אם אחרי אשר הכיר את בוראו ונתווכח עם בני דורו. ובהפך בארץ מצרים עם לא ידעו את ה' ומלוכלכים בדעות נפסדות נגלה ה' אל אבותינו במסות גדולות וביד חזקה. ומדוע ההפרש הגדול הזה ל ואמנם אחשוב אני להגיד כי ישר ה' ולא עולתה בו וכל דרכיו במשפט וצדק עולמים (י) כי ראוי להאמין שגדול המצווה ועושה רצוני שיחשב זכות יותר לאדם העובד ה' בדרך אמונה ויאמין מציאותו והשגחתו בלי ראות דבר חומרי בעיניו ושחושיו לא הביאוהו לראות מה שיאמין בשכלו. כי הנה דבר הנלמד במופת ובהקש אמיתי אינו אמונה אלא חכמה וכל שכן דבר הנראה בחוש. והאמונה היא דבר שיצוייר בשכל בלי היות בו ידיעה אמיתית כידוע. ואם כן הרואה דבר פלא בדבר לא יקרא מאמין בדבר ההוא אלא יודע. ולפיכך לא יחשב לזכות לו ולא יהיה ראוי לקבל שכר על האמונה בה' הרואה ניסים ונפלאות מאתו. כזכות איש יאמין כעור באפלה ויעבוד ה' בלב שלם והוא לא ראה ולא ידע. גם תשוב ותדע שאין בעל הנס מכיר ניסו (יא) והלומד באותות ובמופתים ישובו אליו לטבע ולא יפעלו עוד בדמיונו. הלא תראה דור המדבר אשר ראו את כל מעשה ה' הגדול עודם מחזיקים תמיד בתלונתם על ה' בכל עת ובכל רגע. אין זה כ"א ההרגל מביא הדבר לידי בזיון ולא יחשבנו עוד. אמנם בדור אשר אלה לו אם ימצא אחד המיוחד מבני ישראל אשר עם כל ההרגל והמנהג בנפלאות מ"מ עוד ידו נטויה להאמין בה' לא מכח הנסים אלא מכח הצייור בשכל בחוזק אמונתו גם זה שכרו אתו ופעולתו לפניו וגדולה ושלימה משכורתו יותר מאם היה מאמין בלי ראות מופתים. ועל זה הכתוב מקלס את ישראל. משבח ואומר (שמות י"ד) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ועל כן לא היה להם לרדוף אחרי האמונה הואיל ונהפכה להם לידיעה מ"מ ויאמינו בה' ובמשה עבדו לא זזה האמונה משכלם ביום ההוא ולא התפעלו מן הנפלאות להזיק אמונה אשר בלבם. כי היה יכול כבר להיות הדבר מעשה להט וכשוף ואחיזת עינים. ועל כרחם צריכים עוד

לאמונה שה' פעל כל זאת עד שבאו להר סיני ושמה כל אחד ראה ושמה קול ה' בכבודו. וזהו מה שאמר משה (שם יט) לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. כי הידיעה כזאת האמיתית תגיעם לא להאמין אלא לירא אלהים לבלתי יחטאו כי ננעלו להם שערי הרשות והבחירה בזה. ועל זה אמרו המה אל משה (לעיל ה') קרב אתה ושמע ואת תדבר אלינו ושמענו ועשינו שרצונם לשמוע מפי חשה ותהיה אז אמונה להם ולא ידיעה ויכלו לקבל שכר עליה. והי"ת שמע וייטב בעיניו ואמר (שם) היטיבו כל אשר דברו אך אמנם מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור מצותי כל הימים וגו' כי באמת יהיה קשה לדורות להתקיים באמונתם בלי ידיעה אמיתית אע"פ שזו הוא הדרך לקבלת השכר השלם כאשר אמרנו (**יב**) הנה לפי דברינו זה טוב לאדם להאמין בה' ומצותיו בלי קדימת ידיעה וראייה. ויצפה לתשלום גמול ושכר טוב. ועל כן לא יאחוז ה' בנוראות ובנפלאות להשיב את לב העם אליו על צד ההכרח אם לא כאשר פסו אמונים מבני אדם והגיע אליהם דבר ה' בתכלית הסכלות כענין ישראל במצרים אשר נתערבו בגוים ההם ונשתכחה אמונת ה' מלבם ע"כ הוצרך ה' יתברך לבוא ביד חזקה באותות ובמופתים לגלות לבני ישראל גדולתו והשגחתו ויהיו ראויים לרשת את הארץ. אמנם בדור המבול ובדור הפלגה לא עשה ה' חדשה בארץ כי לא נמנעה ידיעת ה' מציאותו והשגחתו מפי יחידי סגולה שבכל דור ודור המלמדים דרך ה' ומכריזים אלהותו בבית מדרשו של שם. ואח"כ באו האבות ופרסמו גדולתו בעולם וככה בדורות אלו אנחנו רעים וחטאים לה' מאד מ"מ לא זז שם שמים מפינו ולא יחסר קול קורא בשם ה' עד עת קץ וככלות נפץ יד עם קדש עד שתגיע אומתינו לירידה התחתונה לבלתי נתון זרע לתורה ולתעודה ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו ראי שאז הי"ת יטה לב כל אנשי הארץ לעבודתו לקול תתו המון מופתים בשמים ובארץ. אע"פ שגם בארץ מצרים היו שמה אנשים פרטים יודעים את ה' מ"מ לא היו יכולים לדרוש את הדבר ברבים ולא היו שומעים להם מקוצר רוח ומעבודה קשה. ותראה מה שאירע למשה בהוכיחו שני האנשים עברים נצים עד שנשתכחה תורה מישראל. אולם בדבר הנבואה לא זו הדרך כי לא יגלה סודו אל עבדיו הנביאים להחזיק אמונה בלב ההמון אלא להוכיחם על פשעיהם להורות להם את הדרך ילכו בה וזה אינו ראוי אלא ברור שרובו זכאי לא בדור שכלו חייב ולא זכו לכך. על כן בעת הזאת בעונותינו הרבים נחתה, חזון ונביא וכן בכל הדורות הראשונים עד ישקיף וירא ה' משמים נורא ועליון. ואל זה יביט עם בזוז ושסוי עני ואביון. כי יתן ה' את רוחו עליהם משא גיא חזיון. אז יגל הכרמל והבשן לבנון ושריון. ילכו מחיל אל חיל יראה אלהים בציון ב"ב אכי"ר:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם:

אמר המ"ל

כבר מלתי אמורה בהצעתי אשר הצעתי בראש הספר מה ראיתי על ככה ומה הגיע אלי להוציא הספר היקר והנכבד הזה לאור עולם. ועתה אברך ה' כי הפליא חסדו עמדי ושלח עזרו מקדש ובישועתו סעדני לברך על המוגמר. ואנכי בעברי בין בתרי אמרי רבינו המחבר ז"ל אמרות ה' אמרות טהורות. התבוננתי בם וארא כי הארי הגדול הזה אף כי מלא טרף חוריו בכל זאת עזב גם לבאים אחריו שתי כרעים ובדל אזן. ובבצרו את כרם ה' הניח גם לפני מעט עוללות. לכן הפעם לקטתי לי שנים שלשה גרגרים גרים מכתבי אשר חנני בם צור ישעי. והנם טמונים בתוך אוהלי. ואשימם לפניך קורא יקר. למען על טוב תזכור גם את שמי. וכי ימצאון חן בעיניך והי' זה שכרי:

את הערותי אלה קראתי בשם **מחשבת חושב** יען כי חשבתי דרכי הדברים הנעימים אשר עם הספר המהולל מלאכת מחשבת. ומהם נולדו ילדי שעשועים אלה אשר חנן בם אלהים את צעיר עבדיו שפל אנשים כמוני:

ואתה ה' אלהי חסדי, צור ישעי ומשגבי. חנני דעת, למדני בינה. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. שימני בקרן אורה, האר עיני בתורה. שמרני לבל אכשל באמרי, שפוך רוח חן על דברי. כי בך בטחתי, ועל אמרתך ששתי ושמחתי:

עבד לעבדי ה'. מתאבק בעפר רגלי החכמים, ומתחמם כנגד אורן. יהודה ליב בא"א מוה' אליעזר ליפמאן בהרב וכו' מוה' יעקב זצ"ל יאפו.

מחשבת חושב

ספר בראשית

פרשת בראשית

*)**(*) הציון הזה הוא מראה מקום לפנים הספר לדברי הרב המחבר ז"ל אי' מקום כבודם בדף ובעמוד:)** (כ"א ב') **מי בער לא ידע להבדיל בין יש להעדרו. גם אמרו וירא כי טוב ויבדל. נראה שאם לא ראהו טוב לא היה מבדילו כו'**. בזה אנו צריכים לדברי אגדה (חגיגה י"ב) אור שברא הקב"ה ביום א' אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו וכיון שנסתכל הקב"ה באנשי דור המבול וכו' עמד וגנזו לצדיקים לעתיד לבא. כי לשון הבדלה אינו שייך כ"א בסוג אחד אשר ערך ודמיון א' ביניהם אך לא בדברי' הפכים וא"כ אך יאמר בזה ויבדל. ולזה פרשו חז"ל כי כאשר אמר השי"ת יהי אור! ויהי אור בתכלית

הטוב וההידור אשר אין למעלה ממנו. אך וירא אלהים את אור כי טוב. רצונו ראה חכמתו שאין העולם כדאי להשתמש בו גנז האור הזה לצדיקים לעתיד. ויבדל אלהים בין האור ובין החושך ר"ל שהניח השי"ת אך אור כזה אשר הוא אך אמצעי והבדל בין האור הקודם הגנוז ובין החושך:

(ל' א') **אולם כאשר יצר הי"ת וכו'** וע"כ אמר זאת הפעם וכו' גם אחרי דברי הרב עוד יפלא מדוע לא תוארו הנשים הבאות אחרי חוה בשם **חוה** ולמה נבחר להן אך שם **אישה** הן גם עליהן נגזר להוליד ולקיים מין האדם? ואשר נ"ל כי זהו בעצמו טעם הכתוב. זאת הפעם ר"ל בפעם הזה ראוי לכנותה בשם אשה בעבור המקרה אשר קרה לה כי מאיש לוקחה זאת. ועל כן גם לדורות הבאים נתאר את הנקבה בשם אשה. יען כי ממקרה זה יולד עוד מקרה אחר כי יעזב איש את אביו וגו' ודבק באשתו וא"כ ראוי לתארה בשם אשה לעולם יען כי הטבע הזה ישאר לה לנצח בהיות עם אישה לבשר אחד:

(ל"ב ב') **להרחיקם מן ההבל המבולבל וכו'**. ע"ש ובזה סרה קושיית העקרים (מאמר ד') והעקידה (שער ס"ז) על מאמר חז"ל שלשה ספרים נפתחים וכו' (ר"ה י"ו:) והלא עינינו רואות שאינו כן כי צדיקים גמורים יאספו ולא יאריכו ימים ורשעים יאריכו ימיהם ברשעתם. אך לפי דברי הרב ז"ל יצדק מאוד והוא כאשר לפעמים ישתנה אצל האדם בעת כי יתבונן על עסקיו ויגמור בדעתו לעזוב איזה מסחר תחת כי לא ישא פרי בעמלו בו ולהחזיק במסחור האחר אשר ירויח מאוד ממנו ובכ"ז לא יבצע בזאת מעשיהו כאשר יתבונן בשכלו כי אף שהרויח ממנו עד הנה אמנם יכול להיות כי מקריו ישתנו לרע או כי בעזבו יתחזקו בזה עסקיו האחרים אשר בידו ולכן יעזבהו. וכן העסק הרע לא ירפהו בידעו כי ייטיב דרכיו לעתיד. או למען יראו ממנו הסוחרים האחרים ויפחדו ממנו לבלתי שלוח ידם באחד מעסקיו הטובים. כן יתנהג כביכול הי"ת עם ברואיו כאשר יעברו לפניו בר"ה כבני מרון. ואף כי הצדיק יכתב לחיים כראוי לו בעבור מעשיו הטובים לפעמים יאסף כי ידע השי"ת שעתיד לחטוא. או שהוא כדאי שבמיתתו יתכפרו כל העולם ויתנו לבם לשוב אליו. יקח אותו אלהים. וכן הרשע אף כי יכתוב לאלתר למיתה בגלל עונותיו הרבים. אך כי יראה ה' שעתיד לשוב או שהוא נצרך בתבל למען העניש החוטאים על ידו ע"ד שאמר הכתוב הוי אשור שבט אפי וגו' (ישעי' י') אז תגזור חכמתו ית' שישאר בחיים חיתו. וזהו אמרו. ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו? ר"ל א"כ למה נקטף בלא עת? ע"ז השיב כי לקח אותו אלהים ר"ל מטעם הכמוס אצלו ית' וזהו שאמרו ע"ז במדרש עד שהוא צדיק וכו' בר"ה דנו בשעה וכו'. (וכעין זה כתב גם הרב ז"ל בפ' בא לפעמים

ינצל הצדיק או רשע רע מן השפט המשחית בהשגחה פרטית כי לעולם צורך בו. או בחרו ה' לאיזה פעולה לתועלת או להזיק לזולתו ע"כ ע"ש):

(ל"ג ב') **וזה היה נסיבה למריבת ביתו וכו'**. ולעד"נ בפשט הכתובים כאשר ידענו מחוקי ונימוסי המדינה כי אף אם יתן האדם מום בעמיתו כן יעשה לו ונפש תחת נפש. אך אין זה כלל גמור. למשל אם יקטע איש הדיוט יד מנגן המלך אשר אין כמוהו יודע נגן יחרץ משפטו למיתה. כי איך מלא לבבו לעשות כזאת לאיש כזה ואינו שוה בנזק המלך. ולהיפך אם הוא רופא מומחה אשר אין דוגמתו יכה איש ומת. אין לו דמים. כי העדרו הוא היזק גדול להמלך ולהמדינה ולזה יוקל מאוד עונשו (אף כי אין זה מחוק תורתינו הק' כאשר העיד הכתוב (שמות כ"א) מעם מזבחי תקחנו למות). ולזה למך כאשר ראה רב חכמת שלשת בניו ותועלת הגדולה שהביאו לעולם כי יבל הי' אבי (ר"ל ממציא החכמה) מיושב אוהל ומקנה. ויובל הי' אבי כל תופש כנור ועוגב וכן תובל קין הי' אבי לוטש כל חורש נחושת וברזל. (ואף כי לפי' המפרשים כי הוא למדם כ"ז) לזה הי' מתפאר לפני נשיו. כי איש הרגתי לפצעי. ר"ל אף מי שיעשה לי כ"א פצע אז הרגתיו, וגם ילד אשר יעשה לי חבורה אף שאינו בר עונשין אחת דתו להמית אחרי כי הרהיב עוז בנפשו לנגוע באיש כמוני אב לכל החכמות. תחת אם אני ארצח נפש לא אשפט כאיש אחר. כי אם שבעתים יוקם קין (כאשר רצח נפש אחיו וא"כ) ולמך שבעים ושבעה:

שם **ואלו היו חוטאים לרוע הארץ וכו'**. יתכן כי חטאו בשני דברים אחד שהלכו אחרי תאותם אשר זה בא לאדם מתכונתו הארצי והרכבותיו או מחוזק המרות (ע' עקידה שער ס"א. פ'.) כאשר העיד הכתוב ויהי כי החל האדם לרוב וגו' ובנות יולדו להם וגו' ולזה עלול מאוד האדם מיום הבראו. והשני שחטאו במינות ואפיקורסות כמשה"כ אז הוחל לקרוא בשם ה'. וזה בא להאדם מצד השכל אשר אינו נוגע לתאוה (כאשר כתבתי בהצעה בראש הס' ע"ש). ובוודאי על התאוה יוקל עונשם. כמשה"כ כי ידעתי את יצרו. ואשר הרעותי (מיכה ד'). וכמו שאמרו חז"ל ע"ז (סוכה נ"ב) ד' הקב"ה מתחרט עליהם וכו' על כי בראם בתכונה כזאת. אך כאשר יחטא האדם בשכלו גדול עונו מנשוא. וזה אמרו וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ (ר"ל מתכונתו הארצי) וכל מחשבות לבו רק רע כל היום. ר"ל כי גם מצד שכלם ומחשבות לבם אף שאינו נוגע לתאוה עכ"ז רק רע. וינחם ה' פי' וירחם ה' (כמו (ישעי' י"ב) ישוב אפך ותנחמני) כי עשה את האדם בארץ ר"ל מאחר שהקב"ה בראו בתכונה הארצית לתאוה ואין להאשימו כ"כ ע"ז. אך ויתעצב, אל לבו ר"ל על מה חרה אף ה'? אל לבו של אדם הרע אשר נשחת ואין לו שום הנאה מזה כ"א רוע לב. ולזה לא היתה כוונת הבריאה (כי היצה"ר מהתאוה הוא הכרח מאוד

לבריאה כי בלתו הלא תבטל הבחירה ושכר ועונש). ומה מאוד מתקו בזה מליצת חז"ל (חולין קל"ט:) משה מן התורה מנין בשגם הוא בשר (כי בשגם בגמטריא משה) אשר לכאורה הוא דרש רחוק ופלא. אך כוונתם. כי התנצל הי"ת על שהביא המבול עליהם אחרי כי הי"ת בעצמו בראם בתכונה רעה כזאת. לזה התנצל ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם ר"ל אף כי בראתי לו היצה"ר אך הלא בראתי לו תבלין והוא הרוח והשכל אשר אצלתי עליו למען יתגבר על תאוותיו. וא"כ למה לא ידון רוחי (הוא היצר טוב והשכל) באדם (הוא תכונתו הארצי) לעולם. ר"ל אף כי יאריכו ימים למאוד בכ"ז לא יקרה גם פעם אחת שיכבשו יצרם (כאמרם רק רע כל היום). בשגם הוא בשר ר"ל אף כי הוא בשר וכוסף לתאוה. אך מדוע לא ידון רוחי בו בזמן מהזמנים. אך אולי תאמר שאין זה באפשרי שהשכל יכוף להתאוה ואין צדיק בארץ ע"ז רמז בשגם גימט' משה הוא בשר ר"ל הלא גם מרע"ה הי' ילוד אשה והיו ימיו כ"א מאה ועשרים שנה. ובכ"ז התגבר תמיד שכלו על תכונתו הארצי ובטל כל תאוותיו. והלא עינינו רואות כי אין זה מהנמנע (ואולי לזה הביא ראי' ממרע"ה כמו שסיפרו מחכמי כנען (ע' מבחר הפנינים שציוו לצייר תבניתו של מרע"ה והרגו להרוקם כי לא האמינו אותו כאשר ראו תבניתו מורה על רוע מזגו בכל מדות המגונות. והגיע הדבר למשה והשיב כי לזה בחר בו הש"ת באשר שהי' בכחו להגביר על טבעו):

פרשת נח

ל"ד א') **אלא שרצה בזה להביננו וכו'**. עוד לא יצא הרב ז"ל ידי חובתו לבאר כל הפסוקים בדרך הפשט. הטעם כי רגליהם לרע ירוצו. ומי לא ידע בכל אלה? כי גם המה בעצמם אמרו נארבה לדם וגו' (וע' עקידה שער צ"ג) אך יותר יתכן ע"פ מה שאמר הרב ז"ל בפי תזריע ג' מידות רעות וכו' ורע מכולם החונף והצבוע על אשר קשה להשמר ממנו ע"ש. ולזה כיון החכם מכל אדם באמרו בני אם יפתוך חטאים רצונו שתדע שהם חטאים (והוא מכת הג' שזכר הרב ז"ל) אל תאבה ר"ל אין ספק אצלי שאל תאבה ואל תשמע להם. אך אירא מכת הצבועים אשר שפת חלקות למו ולמראה עין יעטו מעטה הטוב ומעיל היושר ובקרבם ישימו ארבם למען יסיתיך (וכמו שאמר ינאי המלך לאשתו אל תיראי לא מן הפרושים ולא מן הפריצים כ"א מהצבועים סוטה כ"ב:). והיינו אם יאמרו לך לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם וגו' נביט נא על אלה אשר ישפכו דם. ונשימה עין על אלה אשר יאבדו לנקי חנם. נבלעם כשאול חיים ר"ל נקחה נא נקמה מהחומסים האלה. וא"ת אם הוא מצוה כ"כ לכו נא לחכמי עירינו וחובשי בהמ"ד ומי אני שאקח נקמה מהפושעים ההם. לזה ישיבוך. כל הון יקר נמצא. ר"ל כי לבד המצוה הלא שכרינו

בצדנו. לזה אזהירך בני מכת הצבועים האלה השמר מאוד מנפול ברשתם. אך הבט אל תוכם ותראה כי רעות במגורם. וזהו בני אל תלך בדרך אתם וגו' והראי' כי כל ישעם וחפצם אך למען הבצע, כי רגליהם לרע (ולזה) ירוצו. ולו למצוה יתכוונו למה ירוצו כ"כ כידוע כי לדבר מצוה אין לאדם מהירות וחשק גדול כ"כ כלדבר עבירה (כאשר כתב בס' ק"י עה"פ חי ד' שכבי עד הבוקר):

(ל"ד ב') **אלא שהי"ת מגודל רחמיו וכו'**. בער אנכי ולא אבין לפי' הרב איך יאמר אח"ז קץ כל בשר וגו' אם הקב"ה חשב עונם קל. ולדעתי יתכן כאשר נתבונן במנהגי ותהלוכות העולם. כי אף שאין צדיק בארץ. אך בהמידה הרעה עצמה אין אחד דומה לחבירו. הדמיון בגניבה יש כמה כתות. הא' גנבים ושודדי לילה אשר במוטות ברזל ישברו הדלת ויגנבו דים. או במחתרת ימצאו. לא כן כת הב' כי לא יעשו כמעשיהם כ"א כאשר יקחו הסחורה בחנות וישלמו מחירה ואך בסור העינים מהם יגנבו אשר יוכלו באין רואה. ויצדיקו מעשיהם בעיניהם, באמרם כי הסוחר הרויח מהם יותר מאשר יאות לו. ולזה יצעקו חמס על אחיהם מהכת הא' הרעים מהם ויחרצו משפטם לאסרם בזיקים או לתלותם תחת אשר הסוחרים וגדולי הערך יבוזו גם למעשיהם. ויתנו עליהם בקולם. הוי גנב חומס ושודד! אך לו יחפשו דרכם גם המה ויפשפשו מעשיהם אין ספק כי ימצאו גם המה תחת כנפיהם שוד וחמס למרבה. החנוונים במשקלותיו הסוחר במידותיו. ואף כי באמת גם דברים כאלה יחשבו לגניבות וגזילות. בכ"ז יקל עונשם כאשר כתב הרב ז"ל סוף פ' בראשית אך אם ישוב הסוחר לעשות ככת הב' וכת הב' ככת הא' אז תתגבר עליהם מאוד מידת הדין באין רחמים. מאחר כי מקודם צעק בעצמו מר עליהם וחרץ משפטם להמיתם. ועתה יעשה כמעשיהם. וכמו שאמר נתן אל דוד (ש"ב י"ב) שני אנשים היו וגו'. ויאמר נתן אל דוד אתה האיש וגו' כלומר משפטך חרצת בעצמך. וכמו שאמה"כ באנשי סדום הכצעקתה הבאה אלי עשו. ר"ל שעשו כעת מעשים כאלה אשר צעקו בעצמם עליהם מקודם, כלה. ואם לא ר"ל כ"א מחזיקים עוד בדרכם, אדעה (ועי' באוה"י). וזהו כי השחיתו כל בשר את דרכו על הארץ כלומר לא די לו בדרכו הרע אשר דש בו כי גם השחית את דרכו לעשות מעשה הכת הקודמת. וזהו אמרו קץ כל בשר בא לפני כלומר משפט כל בשר בא לפני ואינני צריך לחרוץ משפטם כי כבר בעצמם חרצו משפטם ע"ז על חבריהם כי מלאה הארץ חמס מפניהם כלומר שאחזו מעשה הכת אשר לפניהם כנ"ל:

פרשת לך לך

(מ"ד ב') **לא יורישׁ גוי אם לא יחי' ראוי לאותו עונש וכו'** ע"ש. לפי דברי הרב ז"ל יתכן אצלי בדרך קרוב מאוד אל הפשט. למה האמין א"א ע"ה בבשורת הבנים והמה באים בימים ולא האמין בירושת הארץ אשר הוא קרוב מאוד להטבע? ונבאר מתחילה אמרו ויאמר אברם ה' אלהים וגו' הוא דמשק אליעזר ולא סיים מאומה. וכפל עוד ויאמר אברם הן לי וגו'? וכבר העירו ע"ז גדולי המפרשים ז"ל. אך ידוע מאמרם ז"ל (ברכות יט) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן וכו' וכן שראוי לסיים בדבר טוב שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי תנחומים (שם ל"א). וכעין שפי' בס' ק"י עה"פ אם מזרע ה ה דים וגו' (אסתר ו') עודם מדברים וסריס וגו'. כי חכמיו רצו לסיים בטוב אכן אם אינו מזרע היהודים היינו משבט יהודה ובנימן (כדאיתא במגילה ט"ז) אז תוכל לו. והי' מחסדי הי"ת שלא נתנם לגמור דבריהם וזהו עודם מדברים וגו' ויבהילו וגו' ועמדו בדבר רע. וברית כרותה לשפתים (מ"ק י"ח.). ולכן כאשר אמר א"א ע"ה ובן משק ביתי וגו' ורצה לסיים יורש אותי. אז פתאום השיבו ה' לא יירשך זה. וזהו ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע. והנה (כלומר כמעט שרצה לסיים) בן ביתי יורש אותי והנה דבר ה' אליו כלומר פתאום בא אליו דבר ה' לא יירשך זה. למען לא יפתח פיו לשטן (או כי הפסוק שאחריו יבאר הפסוק הקודם מה שחשב אברם בלבו להוציא מפיו וא"כ יהי' ויאמר אברם הן לי וגו' והנה בן ביתי יורש אותי כעין מאמר המוסגר. ושיעורו ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר – והנה דבר ה' אליו) וסיפר לנו הכתוב. והאמין בה' על בשורת הבנים כמו שאמרו חז"ל מעולם לא יצא מידה טובה מפי הקב"ה וחזר בו לרעה (שבת נ"ה.). ויחשבה לו צדקה ר"ל לזה החסד אשר לא נתנו ה' להוציא מפיו דבר רע כי ברית כרותה לשפתים. אך על ירושת הארץ אף שגם זה הוא לו הבטחה טובה אך יען כי הוא גזירה רעה לבני האמורי ירא מאוד אולי בתוך כך ישובו מדרכם ואל חנון ה' ינחם על הרעה כאשר עשה לנינוה. ולא יהי' שלם עון האמורי לעולם. והוא אמרו במה אדע כי אירשנה (כי ירושה אינו שייך כ"א כאשר ימות האב ולא אם עודו בחיים חיתו וכן אמר לו גם ה' לתת לך את הארץ הזאת לרשתה) ולכן לא נחה דעתו עד כי ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ וגו' כלומר כבר נתתי להם מהיום ולא אדם אנכי להתנחם:

פרשת וירא

(מ"ו ב') **אך אמנם וכו' דרך העברה לילך תיכף ומיד לדרככם וכו'**. לפי זה ניחא ג"כ וירא וירא ב' פעמים ר"ל מקודם וירא והנה נצבים עליו (והוא ראיית העין) אח"ז וירא פי' התבונן (והוא ראיית השכל) כי פוסחים המה על שתי הסעיפים אם לסור אליו או לא. לכן אמר בוודאי לזה תרצו לעבור מעלי כי נחוצים אתם לדרככם מאוד. לכן אבקש אל

נא תעבור וגו' מחמת זה כי לא אאריך בשולחני. אך אקחה פת לחם וגו' אחר תעבורו. כי ע"כ עברתי על עבדכם. ר"ל כי לא אפונה כי אך לזאת היה בדעתכם לעבור מעלי. ויאמרו כן תעשה וגו' ר"ל ירדת לסוף דעתנו לכן כן תעשה כאשר דברת ולא תרבה בשולחנך כאשר הסכנת מעולם:

פרשת חיי שרה

(נ' ב') **עוד רצה למכור גם השדה אגב המערה וכו'**. ע"ש. עוד יש להתעורר מדוע כאשר ענה עפרון את אברהם השדה נתתי לך והמערה וגו'. אמר וישתחו אברהם לפני עם הארץ ולא נדע על מה ולמה נתן תודה להם ולא השתחוה לעפרון על דבריו הטובים האלה? ומהו באזני בני חת? ולמה אחר אמרו ויקם שדה עפרון כפל עוד ויקם השדה וגו' לבלי צורך ל וכאלה רבות אשר לא כתבתים ועל הקורא לעמוד עליהם. לכן אמרתי אענה חלקי גם אני בדברי הכתובים הקשים האלה ויתיישבו כל ההערות בעז"ה. מהידוע מהמנהג בארץ כנען כי הי' לכל בית אב בית הקברות מיוחד לקבור מתי משפחתם (כאשר נמצא כ"פ בתלמוד). אך באין ספק הי' גם בכל עיר ביה"ק כללי לדלת העם אשר אין להם אחוזת נחלת שדה וכרם. ועוד ביה"ק בחירי לגרים ונוסעים נכבדים אשר ימותו בעריהם במקרה. אכן לא הי' ברצון א"א ע"ה לקבור את אשתו האהובה לו עם מתיהם. לכן שם נפשו בכפו בעת ההכרח לבקש מהם רשיון ליקח ביה"ק מיוחד כאחד התושבים אף שהי' זה נגד חוקם ונימוסם וכבר נתן עיניו במערת המכפלה (כידוע ממדרשי רז"ל ע"ז). וזה אמרו גר ותושב אנכי וגו'. ר"ל אף כי גר אנכי פה אך הלא זה ימים כבירים אשר אנכי תושב בארצכם ולכן הרהבתי עוז בנפשי לבקש מכם תנו לי אחוזת קבר עמכם כלומר ביה"ק מיוחד כאחד מכם. ולזה ענוהו בני חת לתומם. נשיא אלהים אתה בתוכינו ר"ל על כל תושבי ארצנו ומכש"כ שלא נחשוב אותך לגר. לכן אם תרצה במבחר קברינו ר"ל ביה"ק הכללי ובחירי קבור את מתך. ואם גם בזה יחשב לך להעדר הכבוד איש ממנו את קברו (ר"ל הפרטי לכל בית אב שלו) לא יכלה ממך מקבור מתך. לכן השתחוה לעם הארץ. אך באשר כי כל ישעו וחפצו הי' אך למערת המכפלה אמר שמעוני ופגעו לי בעפרון וגו' ולא בחנם כ"א בכסף מלא. וכאשר ראה עפרון הנבהל להון כי כלתה נפשו למערת המכפלה וכי כאן מצא מוצא לכסף אך מה יוכל לבקש בעבור מערה אחת לכן שם עצות בנפשו ודעתו הרמיה לקחת ממנו גם מחיר השדה כפלים. ואמר לא אדוני שמעני (כלומר אך תבין כוונתי כי לא אך המערה לבדה תבקש כי גם) השדה נתתי לך (בעת) והמערה אשר בו לך נתתי' רצונו כאשר תהי' לך דריסת רגל להמערה אשר בקצהו מה אעשה בהשדה? הלא לא יצלח לי מאומה. אך מה לי לעשות. לעיני בני עמי נתתי'

לך קבור מתך. ר"ל מאחר שתבקש זה לעיני כל בני עמי הלא אהי' לבוז וקלון אם לא אתן לך בעת ההכרח הזה לקבור מתך. אך המה לא הבינו דעתו אמנם הבינו מדבריו אלה כי נותן לו בעין יפה במתנה גם השדה. אך אברהם הבין מאוד רמיזותיו כי רק נבהל להון איש רע עין וכי הבליעל הזה רק התחפש במעטה הנדיבות לעיני בני עמו וכי אך המה לא הבינו דעתו. לכן וישתחו אברהם (ר"ל לעפרון) לפני עם הארץ (כלומר לעיניהם נתן תודה לעפרון) ולזה קראם עתה עם הארץ למה שלא הבינו דעתו הרמיה. ולכן ענהו אברהם אני מבין מאוד דעתך. אך אם אתה לו שמעני ר"ל שתבין גם דעתי נתתי כסף השדה קח ממנו ר"ל ברצוני הי' גם בתחלה לשלם לך גם מחיר השדה כי צדקת בזה כי מאחר ואקברה את מתי שמה א"כ לא יצלח לך השדה. ויען עפרון וגו' אדוני שמעני ארץ ארבע מאות וגו' ואת מתך קבור ר"ל מאחר שתבין דעתי לע"ע קבור מתך ובוודאי אח"ז נשווה בין שנינו אודות המקח כי ביני ובינך מה הוא ערך כזה אם מעט יותר או פחות. כי הי' לו להעדר הכבוד לקחת כעת מחירה בעת שמתו מוטל לפניו ולפני כל העדה. או גם בדעתו הי' לבקש ממנו אח"כ יותר כדברי הרב. אך א"א ע"ה רצה לגמור המקח מקודם ולעיני כולם למען לא יהי' לו שום פ"פ אח"כ. לזה וישקול אברהם לעפרון וגו' אף כי המקח הי' עובר לסוחר פי' יותר מהמדה כי נתן סך כזה עבור שדה אחת ציה ושממה. (ולזה האשימו חז"ל מאוד לעפרון בעבור נכלו ורמיותו). וסיפר לנו הכתוב ויקם שדה עפרון וגו' לאברהם למקנה וגו' ר"ל ע"י הכסף נתקיימה השדה וכל אשר בו לאברהם. ואחר כן כאשר קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת גו' בזה ויקם השדה והמערה וגו' לאחוזת קבר רצוני שיהי' לו בזה דין תושב וזה הי' מאת בני חת:

פרשת תולדות

(נ"א ב') **ומה תרצה לשאול מאת ה' וכו'**. ע"ש. לדעתי השאלה הא' מהרב מתורצת בחברתה. והוא ע"פ מה שאמרו חז"ל במדרש ותאמר א"כ למה זה אנכי מלמד שהיתה רבקה אמנו מחזרת על פתחיהן של נשים ואומרת הגיע לכם הצער הזה מימיכם וכו' וזהו שבא הכתוב בעצמו לתרץ מדוע לא הלכה לדרוש ברופאים על עצב ההריון? ולזה אמר באמת עשתה זאת מקודם אמנם אח"כ התבוננה בדעתה ואמרה א"כ ר"ל אם אעשה עוד כשאר הנשים הקלות בדעתן לדרוש ברופאים למה זה אנכי ר"ל א"כ מה יתרוני על נשים זולתי כאשר אנכי אשת יצחק הצדיק? לכן ותלך לדרוש את ה' (ויהי' לפי זה ותאמר א"כ למה זה אנכי כמאמר המוסגר ושיעורו ויתרוצצו הבנים בקרבה ותלך לדרוש את ה' כי ותאמר א"כ וגו'):

נ"ד א) **אלא משמני הארץ וכו'**. עוד לא יתורץ הלשון הנה וגם והי' כאשר תריד אינו מיושב ועוד הלא מקודם אמר ולכה איפוא מה אעשה בני ועתה ברכו בברכה כזאת? אך לבי אומר לי כי גם כעת לא ברכו אביו מאומה. רק כאשר חזקו עליו דברי עשו באמרו ברכני גם אני אבי ויען יצחק ויאמר אליו מה תושיעך ברכתי בני? הנה משמני הארץ וגו' ר"ל גם כי אברכך כי משמני הארץ יהי' מושבך. ומטל השמים מעל. ועל חרבך תחי' (ר"ל שתנצח תמיד את אויביך ולא תפול לעולם בחרב אויביך) בכ"ז את אחיך תעבוד וידו תהי' ליך. אמנם והי' כאשר תריד כלומר אם תהי' נכנע אליו אז ופרקת עולו וגו'. כאשר אמרו עבדי בן הדד לאדוניהם (מלכים א' כ') הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם נשימה נא שקים וגו' ויאמר העודנו חי אחי הוא וגו' ויכרת לו ברית וישלחהו:

פרשת ויצא

שם **יהי' הון ונכסים או זרע ובנים כולם יהיו לעבודתך** וכו'. יתכן ע"פ דרך הדרוש כי לדבר הזה בעצמו רמז לו השי"ת במראות הסולם בהקדם מה שאמרתי ע"פ הבל הבלים וגו' הכל הבל. ואמרו במדרש ז' הבלים כנגד מי כנגד ז' ימי בראשית. אשר לכאורה איך מלאו לבו החכם מכל אדם להההביל כל מעשה בראשית תחת אשר השי"ת אמר על כולם. כי טוב. והנה טוב מאוד? אך באמת באין ספק כי הצלחת העוה"ז וטובו אשר יחונן ה' לבני האדם הוא טוב מאוד אם אך יתבונן האדם איך להתנהג עמהם. ולא יבקש לעצמו כ"א ההכרחית לחייו בעוה"ז והמותר למען נפשו העדינה הנצחית. ובזה יקנה עולמו בחייו. וכמו שאמר מונבז אבותי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה וכו' ואני גנזתי אוצרות נפשות וכו' (ב"ב י"א.). והאחד מהדברים שהעולם עומד עליהם הוא ג"ח. והוא ממש כדמיון העגול הנקרא נול או אפס אשר המציאו חכמי החשבון. ואף אם נעמיד מאה נולין מספרם אפס. אמנם אם נעמיד בסוף הנולין איזה אות אז כל מה שירבו הנולין הקודמים לו כן ירבה המספר. ואף כי הנול בעצמו אין לו שום יחס ומספר. כן הדבר הזה אם חפץ האדם בעמלו בעוה"ז לתכלית טוב. אז כל מעשיו ותחבולותיו לצבור הון (אף כי בעצמם המה הבל) טובים המה מאוד בעיני ה' וכמו שאמה"כ בכל דרכיך דעהו. אך אם דעתו רק למלאות תאותו בעוה"ז אז כל מעשיו וקניניו הבל המה גם יחד כי מה יתרון לו בהם אחרי המות בהפרדו מהם. וזהו אמרו עשיתי לי בתים. עשיתי לי גנות. כנסתי לי כסף וזהב וגו' ר"ל לעצמי ולתאותי (כי בלתי זה מלת לי מיותר) וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם (כלומר להנאתי כמו ולא תתורו וגו' ואחרי עיניכם) והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון וגו' כי אין ספק כי הכסף והזהב אשר כנס לבנין בית

המקדש אינם הבל ח"ו [וזהו אל תירא כי יעשיר איש וגו' כי לא במותו יקח הכל (ר"ל כל העושר כלו והוא) כי לא ירד אחריו כבודו ר"ל הקנינים שקנה למען כבוד המדומה. אמנם העושר שעשה מצוה בהם אין ספק כי גם במותו יקחם. ולזה החכם מכל אדם עת חיבר ספרו קהלת המהביל כל מעשה בן אדם כל ימי חלדו. אחרי כי יעזבם כאין חפץ בם וילך ריקם לבית עולמו ולבל יתחמץ עליו לב הקורא באמרו הלא השי"ת בעצמו אמר כי טוב והוא המשביע לכל חי רצון וחפץ ותשוקה נמרצה לצבור הון וחמדת התבל. ואם הוא דבר רע בעצם איך חלק ה' אותו לכל ברואיו? לזה הקדים לספרו הקדוש הפסוק הזה הבל הבלים אמר קהלת ר"ל תדע נא קורא נעים כי מה שאמר בכל ספרי הבל הבלים מתי הם הבל הבלים, הכל הבל ר"ל כאשר תכליתו וסופו הבל. אך אם מגמת האדם וחפצו לתכלית טוב על כל אלה לא אחקור כי ברור טובם ואין להסתפק בם ואדרבה כל מה שירבה עמלו כן ירבה שכרו. ולזה כאשר הלך יעקב אבינו לקחת אשה ולקנות קניני העוה"ז (כאמרו ומתי אעשה גם אנכי לביתי) הראה לו השי"ת מראה הסולם והוא הצלחת העוה"ז כי היא מוצב ארצה. וראשו מגיע השמימה אם הוא לתכלית טוב. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. ר"ל כי לפעמים גם הצדיקים יכשלו ח"ו בחמדת התבל ותענוגיו כמאה"כ וישמן ישורון ויבעט וגו' ודברים ל"ב) עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה') ולפעמים יהיו מאושרים עי"ז לעולם הנצחי (ולזה אמרו ע"ז במדרש והנה מלאכי אלהים זה משה ואהרן וכו' זה חנניה מישאל ועזריה וכו'). ולכן וידר יעקב וגו' אם יהי' אלהים עמדי ושמרני (ר"ל לבל אכשל בהם כמו שאמרו חז"ל ואלמלא עוזרו לא יכול לו. סוכה כ"ב) ונתן לי כלומר לעצמי כ"א לחם לאכול ובגד ללבוש ר"ל ההכרחית לחיי האדם. ושבתי בשלום אל בית אבי ר"ל שלא יזיק לי העושר ואעמוד בצדקי ונפשי תשוב זכה אל ה' אשר נתנה. וכל אשר תתן לי ר"ל המותרות עשר אעשרנו לך רצונו לצדקה וגמ"ח כפי' הרב ז"ל:

(נ"ד ב') **כי היה לו לחשבם ימים ארוכים** וכו'. ולדעתי יתכן כי מדרך הקונה חפץ יקר ואהוב אצלו למאוד לא יחשב לו למאומה המחיר שנתן בעד החפץ הזה וידמה בדעתו כי אך הוא מרמה את המוכר וכי נתן לו חפץ יקר בעד מחיר מעט ואף כי הרבה מאוד במחירו. לכן סיפר לנו הכתוב איך גדלה אהבת יעקב אל רחל. כי כאשר ויאהב יעקב את רחל קפץ בעצמו במקחו ויאמר אעבדך שבע שנים וגו' ויאמר לבן טוב תתי אותה לך וגו' ר"ל אל תדמה בנפשך כי רמיתני כי המעטת במחירה. כי גם לא נפלאת זאת ממני כי יגדל מאוד יקר ערכה. אמנם איה הם המשכילים על טובה. הן אם לא אתן אותה לך. הלא אתננה לאיש אחר. והאיש ההוא האם ירבה במחירה יותר ממך. לכן

אתרצה במקחך שבה עמדי (והוא שאמרו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו) ולזה אמר אף כי ויעבוד יעקב ברחל שבע שנים וא"כ הרבה מאוד בשכרה ללבן בכ"ז ויהי בעיניו כימים אחדים כי לא חשב זאת למאומה נגד יקר ערכה באהבתו אותה וכאלו הוא רימה את לבן:

פרשת וישלח

(נ"ו ב') **אולם יתכן שאדרבה יעקב התדלדל בעיני עשו** וכו'. ולי יפלא א"כ מה זה שאמר אח"כ יעקב לעשו כי חנני אלהים וכי יש לי כל. והנכון בעיני כי כאשר בקש יעקב שלום עשו. ולבל יאמר עשו אם לבב אחי שלם עמדי. למה החריש עד כה. וכל העשרים שנה לא הודיעני מטובו כחוק איש לאחיו. ולמען פייסו בדברים שלחו לאמר עם לבן גרתי וגו' רצונו הלא ללבן עבדתי והלא ידעת אם לא שמעת עבודת לבן אשר לא נתנני השב רוחי (כאמרו ותדד שנתי מעיני) ובכ"ז מאשר יקרת מאוד בעיני כאשר אך הי' לי שור וחמור (ר"ל כאשר ברכני ה' אך מעט בשור וחמור אחד אך מהרה גם מבית לבן) ואשלחה להגיד לאדוני וכ"ז הוא אך למען למצוא חן בעיניך כמשפט איש לאחיו לבשרו תיכף מהטוב אשר יקרהו:

באנו אל אחיך אל עשו וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עמו:

מהפלא מדוע לא סיפר לנו הכתוב מה ענה אותם עשו? ואם שאל להם מה שלום אחי? ומה טעם וגם הולך לקראתך? (ועיין ברמב"ן). ואולם יתכן כי ברצון יעקב היה לידע מה בלב עשו עליו ואם שב חמתו מעליו למען ידע ויתן אל לבו להלחם נגדו בכל נימוסי המלחמה (כי ההכרח מאוד לזה כאשר כתב הרב ז"ל בפ' לך לך) וזהו אמרו וישלח יעקב מלאכים אל עשו אחיו ר"ל לעמוד על סוף דעתו. אם הוא עוד עשו או אחיו. וע"ז השיבו לאמר באנו אל אחיך אל עשו ר"ל לא נוכל לעמוד על סוף דעתו. כי פעם ידבר כאח. ופעם כעשו. ונס מרדכיו והליכתו כעת אליך לא נוכל להתבונן. כי וגם הולך לקראתך כאיש לקראת אחיו לקבל פניו. אך וארבע מאות איש עמו. ואם לשלום מה לו לכל המחנה הזה? ולזה וייראו יעקב מאוד וגם ויצר לו על אשר לא ידע מה ואיך להכין א"ע אם לשלום או למלחמה. ולזה ויחץ את העם וגו' למען יראה מחשבתו בבואו אליו. וזהו אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו. ר"ל כאשר אראה בבירור כי דעתו למלחמה. אז והיה המחנה הנשאר לפליטה על כרחו כפי' רש"י כי אלחם אתו:

ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפין בבת יעקב והוא נכבד מכל בית אביו:

יש להעיר מהו והוא נכבד? וגם אין כאן מקומו. וטעם אמרו כי חפץ בבת יעקב ולא אמר בדינה או בהנערה כאשר אמר לעיל? ויתכן כי הלשון חשק אינו נופל כ"א מצד התאוה.

וחפץ הוא על הרצון והשכל אל תכלית הדבר (ככתוב בעקידה שער ק"א) ובאמת היתה אהבת שכם לדינה בחשק מצד יפיה. וברצון מצד יחוסה. כי כבוד בית אביה ותפארת משפחתה היה יקר מאוד בעיניו. וזהו ותדבק נפשו (ר"ל רצונו) בדינה (בעבור שהיתה) בת יעקב ולזה ויאהב את הנערה ר"ל אף לאחר המעשה. (ולא קרה לו כמקרה אמנון (ש"ב י"ג) יען כי אמנון אהב את תמר אך מצד החשק). אך לאביו אמר קח לי את הילדה הזאת וגו' ר"ל כי היא ישרה בעיני. כי אין מהראוי שיאמר לו שנתן עיניו במשפחתה וכי יחוס בית יעקב נכבד בעיניו יותר מבית אביו. וכן אמר גם חמור אל יעקב (בגודל לבבו) שכם בני חשקה נפשו בבתכם ר"ל מחמת יפיה ולזה הבטיח להם והתחתנו אותנו וגו' ואתנו תשבו וגו' (ר"ל אף כי אנו מגדולי עם ויקרי ערך) ולזה שכם כשמעו גאות אביו וזדון לבו. הודה ולא בוש ויאמר שכם וגו' אמצא חן בעיניכם ר"ל כי אך ישעי וחפצי למצוא חן בעיניכם בזה שאתחתן עמכם ולזה הרבו עלי מאוד מהר ומתן כי לא נכלם ממני גודל הפגם אשר פגמתי בנכבדים כמוכם. וזהו ולא אחר הנער וגו' כי חפץ בבת יעקב והוא נכבד מכל בית אביו רצונו כי יעקב היה נכבד ומיוחס אצלו יותר מכל בית אביו ולזה היה נקל בעיניו לעשות מעשה כזה:

ויאמר לי אלהים שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל וגו':

הכפל בכתוב הזה ידוע. ויתכן ע"פ מה שאמרו רז"ל (ברכות י"ג) דרש בר קפרא וכו' אלא מעתה הקורא לישראל יעקב ה"נ שאני התם דהדר אהדרי' קרא. ובירושלמי תני לא שיעקר שם יעקב אלא כ"א ישראל יהיה שמך וכו' ר' זכרי' בשם ר' אחא מ"מ יעקב שמו וכו' יעקב עיקר וישראל טפל לו וכו'. וא"כ לפי זה השם יעקב הוא שם העצם ושם ישראל הוא שם התואר לכבוד לו ולתפארת כפי' רש"י ז"ל שר ונגיד. וידוע כי אין לקרות לשר ומושל בשמו העצמי כ"א יכנהו גם בשם התואר שר פלוני. וזהו אמרו שמך יעקב רצונו השם העצם ישאר יעקב אך לא יקרא עוד שמך יעקב לבד בלתי שם התואר והוא ישראל כמו השר ונגיד יעקב:

פרשת וישב

ויראו אותו מרחוק ובטרם יקרב אליהם וגו' ונראה מח יהיו חלומותיו:

עיין רמב"ן כי אמרו זה בדרך לעג. והנראה לי לפי פשוטו ע"פ מה שאמרו חז"ל במדרש על ובטרם וגו' נשסה בו את הכלבים וימיתו אותו טרם בואו אלינו. וזה אמרם הנה בעל החלומות הלזה בא רצונם הרגיל תמיד לספר חלומות ואולי בא גם עתה אלינו למען ספר לנו חלומותיו. ועתה לכו ונהרגהו וגו' ר"ל עתה נשית נא עצה אם נשסה בו את הכלבים וימיתו אותו טרם יקרב אלינו. או אולי ונראה מה יהיה חלומותיו רצונם נמתין מקודם

שיספר לנו חלומותיו וא"כ נמיתנו (ואולי כיוונו לזה במדרש והנה בעל החלומות דילי אתי וטעין חלומות):

וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע והיה אם בא אל אשת אחיו וגו':

עיין רמב"ן שהקשה ומה הרע אשר תבוא עליו אם יקרא שם בנו כשם אחיו כפי פי' רש"י ז"ל עד כי לזה השחית זרעו מפניו ורוב בני האדם מתאוים לעשות כן. וגם שלא אמר הכתוב ויאמר אונן וכו' אבל הוא סוד גדול וכו' ע"ש. ואולי כוונת הכתוב ע"ד הפשט כי הטעם וידע אונן הוא כמו והאדם ידע את חוה. כי כאשר ציוה לו אביו בא אל אשת אחיך עשה כן וידע אונן פי' שכב עמה כי לא לו יהי' הזרע ר"ל בלתי שום תועלת כי היה מוציא ש"ז לבטלה. ופי' הכתוב מעשיהו הרע והי' אם בא אל אשת אחיו ושחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו ר"ל ולא הי' א"כ מעשיהו לתועלת וכוונתו היתה אך למלאות תאוותו כאשר עשו אחיו כנמצא במדרש:

(ס"ד א') **מי שם פה ליוסף וכו' הליועץ למלך נתנוהו וכו'**. ע"ש כל תשובותיו וגם מה שהקשה הרב ז"ל מקודם ע"פ ויאמר יוסף בשאלה ג' מה טעם, הוא הדבר אשר דברתי ואין זה ראי' ולא טעם ע"ש. ויש עוד להעור על מה ולמה לא יכלו החרטומים לפתור אותו וטעם תשמע חלום לפתור אותו. ואמרו בלעדי אלהים יענה וגו'? אך יתכן אצלי ע"פ אמרם ז"ל (ברכות נ"ה:) כל החלומות הולכים אחר הפה. כל חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא. ולכן יען כי לדעת החרטומים הי' זה חלום רע. ולזה ואין פותר אותם לפרעה (כי יראו לנפשם להוציא דבר רע מפיהם אל פרעה ולכן לא אמרו דבר). ולכן שר המשקים בזכרו את יוסף אמר ושם אתנו נער וגו' ר"ל אף כי יודע יוסף מאוד לפתור חלומות כי כאשר פתר לנו כן הי' אך הוא נער ועברי ר"ל שאין בו מדעת וחוק החרטומים וחכמי מצרים ואף כי יודע שהחלום רע עכ"ז יפתור אותו לתומו כאשר עשה לשר האופים (וזה הי' לו להתנצלות למה לא סיפר תיכף לפרעה מיוסף). ומדאגת פרעה בדבר אולי יפתור לו יוסף גם הוא לרע. לזה הקדים ואמר לו חלום חלמתי ופותר אין אותו. ר"ל יען כי לדעתם הוא חלום רע וטוב שלא לפתור אותו, ואני שמעתי עליך תשמע חלום לפתור אותו. רצונו תשמע החלום אם הוא כדאי לפתור אותו או שיהי' כאגרתא דלא מקריא. ויען יוסף וגו' בלעדי ר"ל בודאי אין מהראוי לאיש כמוני לפתור למלך לרע ולו אם גם ימצא סכל כזה בלעדי (ר"ל זולתי) אין למלך לחוש ע"ז כי לא תאונה אליך רע ואין ספק כי אלהים יענה את שלום פרעה. ובל יפקד איש כמוך בחלום רע. ולכן כאשר אמר לו הפתרון כי יהי' רעב כבד מאוד בארץ ז' שנים אשר לכאורה הוא חלום רע למאוד. לזה התנצל יוסף ואמר הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה וגו' רצונו אשר מראש

אמרתי אלהים יענה את שלום פרעה. כי באמת יצמח מזה לפרעה טובה ועושר גדול כי הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים ר"ל השבע יהי' כ"א במצרים ולא בשאר הארצות. וקמו שבע שני רעב אחריהן ר"ל בכל העולם ונשכח כל השבע בארץ מצרים כי לא יספיק להם התבואה המותר ממצרים משני השבע יען כי הרעב יפרוש כנפיו על כל התבל וכלה הרעב את הארץ. ועתה יעשה פרעה ויפקד פקידים וגו' ואז יעשר המלך עושר גדול ויהיה כל הארץ לפרעה מחיר התבואות. ולכן וייטב הדבר בעיני פרעה (ר"ל אף כי הוא רע לכל העולם). והוא אמרו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ר"ל הנמצא איש כזה אשר ברצונו יוכל להפוך הרע לטוב כאלהים (כי רוח הוא רצון כמו על אשר יהיה שם הרוח ללכת). וזהו ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך כל זאת ר"ל אחרי הידועה הזאת אשר הודיעך האלהים. עוד זאת ידענו כי אין נבון וחכם כמוך אשר תדע לכלכל דבריך בדעת וחכמה נפלאה כזאת ולפני מלכים תתיצב. ולכן אתה תהי' על ביתי וגו' רק הכסא אגדל ממך ר"ל אך לא תבקש גם המלוכה כאשר תהי' לשר ונגיד על עמי. וכן ראה נתתיך על כל ארץ מצרים. ר"ל ראה נא והתבונן כי אני אני הוא אשר נתתיך על מצרים (כי לא היה המנהג עד עתה במצרים לעשות שר ומשנה כפי' הרב). וכן אני פרעה ר"ל אל תשכח כי אני פרעה ואל תמרוד בי. ובלעדיך לא ירים איש וגו' ר"ל כי לא אירא ולא אחת מפני אדם אחר זולתך כי זולתך לא ירים איש וגו' ודאגתי אך עליך כי אין נבון וחכם כמוך:

פרשת ויגש

(ס"ח ב') **וכשר הדבר כאשר אמרתי לפשט הכתובים וכו'**. עוד לא יצא הרב ידי חובת ביאור הלשון וינהלם בלחם וגו'. וטעם לא נכחד מאדוני כ"א תם כסף וגו'? ויתכן כי מאחר שהחזיקו את יוסף לנאמן רוח מאוד ואשר רוח אלהים בו לא עשו עמו חשבון פרטי עת לקחם התבואה בידעם בבירור כי באמונה הוא עושה. ואך כל אחד הביא לו בשנה הא' כל הכסף הנמצא אתם בעד מחיר התבואה מכל השנה ונתנו אמון בו שיתן להם כפי החשבון כפשט הכתוב וילקט יוסף את כל הכסף וגו'. ובשנה השניה הביאו לו כל מקניהם וסמכו עליו גם עתה. וזהו וינהלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההיא ר"ל שנתן לכ"א ערך המקנה שלו אם רב ואם מעט למען יחי' בזה כל השנה. ותתום השנה ההיא וגו' ויאמרו לו לא נכחד מאדוני וגו' ר"ל שאם תאמר לנו כי כבר אכלנו מחיר מקנינו לא נכחד ממך כי נאמן אתה לנו למאוד אמנם אם תם הכסף ומקנה הבהמה כפי חשבונך הצדק לא נשאר לפני אדוני ליתן לך עוד כשנה בשנה בלתי אם גויתינו ואדמתינו:

פרשת ויחי

(ע' ב') **גם יפלא שאם טובה בעיניו המנוחה** וכו'. ולדעתי ירמוז הכתוב לאשר ידוע ההפרש בין טוב ובין ערב. כי טוב יקרא הדבר שתכליתו טוב אף שאינו מתוק לחיך כדמיון האיש אשר ישתה סמי הרפואות המרים ויאמר כי טוב הוא יען כי התועלת היוצא ממנו הוא טוב וירפאהו מחליו. והערב הוא ההיפך כמו הדבש הערב לחיך ואינו טוב באמת כי יזיק לו. ואמרו חז"ל כי יששכר וזבולון עשו שותפות זבולון עסק בסחורה ומאכיל את יששכר שהי' עוסק בתורה. וזהו אמרו וירא מנוחה כי טוב. ר"ל יששכר התבונן כי המנוחה (היא התורה והעבודה ע"ד אמרם ז"ל עה"פ כי לא באתם אל המנוחה וגו' (דברים י"ב) אל המנוחה זו שילה וכו' זבחים קי"ט) הוא טוב ר"ל הוא הטוב האמיתי ויט שכמו לסבול ר"ל עול התורה כאמרם ז"ל איזו היא דרכה של תורה וכו' ואת הארץ כי נעמה רצונו טובות הארציים והם קניני העוה"ז כי אך בשם נעימים וערבים יתוארו. ויהי למס עובד רצונו השכיל כ"א יאחז בם יהיה עובד למס להבל וריק ואין קיום לו כמו שבלול תמס יהלוך (תהלים נ"ח) לכן בחר להטות שכמו לתורה ולתעודה. ושיעור הכתוב א' ג' ב' ד'. וירא מנוחה כי טוב ויט שכמו לסבול. ואת הארץ כי נעמה ויהי למס עובד. וכמו בשירת האזינו. הם קנאוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם. כעסוני בהבליהם בגוי נבל אכעיסם. ורבים דומיהם:

דן ידין עמו וגו':

יהי דן נחש עלי דרך וגו':

לישועתך קויתי ה'

כבר העירו גדולי המפרשים טעם אמרו לישועתך קויתי ה' אצל ברכת דן דוקא? ולדעתי יתכן ע"פ מה שאמרו חז"ל (יומא כ"ג.) כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח. אשר הוא לכאורה תמוה מאוד איך מותר להת"ח לעשות דבר האסור גם להדיוט שבהדיוטות (ועי' בחידושי אגדות שדחק לישב) ושמעתי בשם הגאון ר"ז מווילנא יישוב ע"ז ע"פ מה שאמרו חז"ל (תענית ח') מ"ד אם ישוך הנחש בלי לחש ואין יתרון לבעל הלשון (קהלת י') לעתיד מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרים לו ארי דורס ואוכל וכו' אתה מה הנאה יש לך וכו'. נלמד מזה שאין להנחש שום הנאה מזה שממית את האדם אך יעשה בזה רצון הבורא להעניש את האדם על דברו לה"ר ולא היה לו שום הנאה ותענוג מזה. וכמו שהעידה לנו התורה כאשר וידברו באלהים ובמשה וישלח בהם את הנחשים השרפים וגו' מידה במידה. וידוע כי לפעמים הנקמה היא מצוה רבה והיא כאשר יקח הצדיק נקמה מהרשעים כמו שאמרו חז"ל במדרש (פ' פינחס) כל השופך

דמן של רשעים כאלו הקריב קרבן. וכמו שמצינו אצל פינחס עם זמרי. ואליהו שאמר קנוא קנאתי לה'. אמנם הת"ח צריך להזהר מאוד בדבר הנקמה עד שיהי' בטוח כי לא יעשה זאת כ"א לש"ש. כי הוא דבר שעומד ברומו של עולם וגיהינם פתוח מתחתיו כי אם יהי' ח"ו להת"ח שום פנייה בדבר כי אז ענוש יענש כרוצח נפש. [והוא שהמליצו חז"ל (ברכות ל"ג) גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר אל נקמות ה' וכו' ר"ל שצריך מאוד להזהר בדבר הנקמה אף שידמה בדעתו כי למצוה יכוין כי אולי ואולי יעשה זה ח"ו לטובת עצמו. שנתנה בין שתי אותיות ר"ל שהותרה הנקמה אך באופן שהוא בין שתי שמות. רצוני שתחילתו וסופו יהי' אך לש"ש אבל לא יהי' לו לעצמו שום הנאה מזה). וזהו מליצתם כל ת"ח שאינו נוקם וכו' ר"ל שלא יהי' נקמתו כנקמת הנחש שאין לו שום הנאה מזה שאינו טועם אלא טעם עפר אינו ת"ח. ולדעתי זהו כוונת הכתוב פינחס בן אלעזר וגו'. כי גם פינחס הי' ירא מאוד לנפשו ולבו נוקפו מדאגה בדבר פן ואולי הי' לו שום הנאה בעת נקמתו מזמרי ולא הי' ח"ו לש"ש מכל וכל ופגע א"כ בנפשות ובפרט לנשיא בישראל. לזה אמר לו השי"ת פינחס בן אלעזר וגו' בקנאו את קנאתי וגו' ר"ל אני ה' היודע מחשבות גלוי וידוע לפני כי אך קנא את קנאתי רצונו שהיה תחילתו וסופו אך לש"ש. לכן אמור לו הנני נותן לו את בריתי שלום. ר"ל אל ידאג מאומה כי אך שלום יהי' לו וכוונתו רצויה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ר"ל ממנו ילמדו וכן יעשו גם זרעו אחריו (היינו הכהנים והת"ח שבכל דור שעליהם מוטל הדבר. כענין ובאת אל הכהנים הלוים וגו') שיהי' תחילת הנקמה וסופה אך לש"ש תחת אשר קנא לאלהיו ר"ל ולא להנאת עצמו. ולזה ויכפר על בני ישראל כי כל השופך דמן של רשעים כאלו הקריב קרבן. ולזה סמך הכתוב צרור את המדינים וגו' ר"ל כי גם זה יחשב לקנאת ה' יען כי צוררים הם לכם וגו' על דבר פעור וגו':

ולהיות כי הדברים האלה אינם מסורים כי אם ללב. ואך היודע מחשבות נגלה לפניו אם מחשבתו הוא לש"ש או לא. אבל האדם הרואה לעינים ולא יחדור משכיות לבב ידמה כי אך טינא הי' בלב הת"ח עליו (ואולי האמת כן הוא כי גם הת"ח בעצמו לא הרגיש בזה כי בעבור השנאה והקנאה שהי' להת"ח עליו ידמה לו העבירה הקטנה שעשה האיש ההוא כהר גבוה מאוד) לכן מהראוי להת"ח ונשיא על עמו להשגיח מקודם על מעשה בניו וקרוביו וליקח נקמתו מהם. וכל הקרוב קרוב קודם (כמליצת חז"ל קשוט עצמך וכו') וכאשר יראו כל העם כי לא יחוס גם על עצמו ובשרו אם אך יעשה כמעשה הרע הזה. אז ידעו נאמנה כי רוח ה' נוססה בקרבו. וכי ק קנאת אלהיו תשיאהו לשנוא האיש הזה רע מעללים לשלם גמולו בראשו. אמנם אם לא ישית לבו למעשה בניו וקרוביו גם אם יעשו

דברים רעים כאלה. ואך על עמו יקצוף לבו לשנוא אותם ולהרע להם בכל כחו אין ספק כי אך זדון לבו וגאותו ישיאנו לזה (כי רבים חללים הפילה הגאוה והקנאה גם בימים קדמונים. אמנם עצומים כל הרוגיה בזמנינו בעו"ה). כי הפעולות אשר יעשה אותם האדם לעיני כל הן הם לרוב אבן בוחן לדעת עי"ז מחשבותיו ומדותיו הפנימיות (כי אף שיוכל איש להתחפש לפעמים במעטה היראה ולפעול טובות ונכוחות למראה עיני בשר ובקרבו ישים ארבו ואון ועמל בלבו. בכ"ז ימצאו גם בני אדם זולתו ע"י פעולותיו להביט אל תוכו כי רעות במגורו בקרבו. או רוב ימים יגידו אלה כי לא חפץ בטובה במעשיו הטובים והישרים למראה החיצונה. כ"א הוא עוטה לפי שעה מעיל היראה והצדק למען השיג עי"ז מחשבתו הרעה ולהפיק זממו). ולדעתי זהו כוונת הכתובי' במעשה העגל (פ' תשא) (ולא נרבה בדיוקים כי מאליו יעיר הקורא עליהם) ויעמוד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ר"ל מי שבטוח בלבו שיקח נקמתו מהחוטאים בעגל אך לש"ש יקרב אלי. ויאספו אליו כל בני לוי בידעם בבירור לבם הטהור וכוונתם האמיתית. ויאמר אליהם וגו' שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו. ואיש את רעהו. ואיש את קרובו. ר"ל מקודם תקחו נקמה איש מאחיו ותשובו ותקחו נקמה איש מרעהו ומקרובו ואח"כ תשובו ותהרגו ליתר החוטאים (וזהו עברו ושובו) ואז אדע נאמנה כי אך לש"ש נתכוונתם. והייתם נקיים מה' ומישראל. והעיד הכתוב ויעשו בני לוי כדבר משה שתחילת נקמתם היתה מקרוביהם. אמנם בכ"ז הי' לבם נוקפם ויחרדו איש אל אחיו אולי יהיו חשודים בעיני ישראל כי טינא היתה בלבם על כמה מהם. לזה כחם אותם משה וידבר על לבם. מלאו ידכם היום לה' רצונו כל העם יבינו מחשבתכם הטובה והראיה כי איש בבנו ובאחיו כנ"ל ולתת עליכם היום ברכה ר"ל תהיו נקיים מה' ומישראל:

וזהו ששבחו יעקב לדן. אף כי דן ידין עמו בכ"ז יהי' בעיניו אך כאחד משבטי ישראל ר"ל שלא יתגאה לבם בהיותם נשיאים ושופטים (אשר זה הוא ראשית פרי חטאת מסמל הקנאה) כאשר אמר שמשון לפני הקב"ה רבש"ע זכור לי עשרים שנה ששפטת את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל ממקום למקום (סוטה י') ועם כ"ז יהיה דן נחש עלי דרך. ר"ל ינקום נקמת ה' כנחש לאלה אשר יעברו על דרך התורה (כמו את הדרך תלכו בה). שפיפון עלי אורח ר"ל יהי' כשפיפון לאלה אשר ינטו מעל האורח (ר"ל המצות). הנושך עקבי סוס וגו' ר"ל כמו הנחש הנושך עקבי סוס ובזה ויפול רוכבו אחור הלא בודאי אין להנחש שום הנאה מזה כן נקמת דן יהי' בלא שום פנייה ואך לש"ש. אך א"ת הלא אמרנו כי טוב יותר לחדול מזה ולהיות בשב ואל תעשה עדיף בדבר הזה.

כי מי יאמר זכיתי לבי טהרתי בכוונתי! ויהיה ח"ו פוגע בנפשות כנ"ל. ע"ז אמר יעקב אבינו ע"ה לישועתך קויתי ה' ר"ל אקוה לישועתך לבל יכשלו ח"ו בזה. ולזה אמרו חז"ל בספרי והנה איש מבית ישראל בא נענה פנחס באותו שעה ואמר אין כאן אדם שיהרוג את זמרי. היכן הן אריות גור אריה יהודה! היכן דן! ומבואר כדברינו:

ספר שמות

פרשת שמות

(ע"ד ב') **איך מרע"ה מאן והי' סרבן** וכו'. המבוכות תרבינה בכתובים האלו והסתערו המפרשים בהמה. ואמרתי אענה חלקי גם אני כפי קוצר שכלי. ונקדים מה שיש עוד להעיר ע"ז. כפל הלשון ראה ראיתי ל ומהו מפני נוגשיו? וביותר יפלא אמרו ועתה הנה צעקת בני ישראל וגו' אחר אמרו כבד וארד להצילו? ואומר כי ידוע שהי"ת יודע קורות האדם שיקרו אותם כאילו כבר נעשה הדבר. וכמו שאמרו חז"ל (שבת ל"ב) כי יפול הנופל ממנו ראוי זה ליפול משׁשׁת ימי בראשית. ולכן נקרא בשם אהיה יען כי אצלו ית' העבר ועתיד והוה הכל אחד (כמ"ש הרב בפ' נח). וכאשר ירד יעקב אבינו מצרימה ופחד מאוד מהגלות הבטיחו הי"ת אל תירא מרדה מצרימה וגו' אנכי ארד עמך מצרימה (כמ"ש חז"ל ירדו מצרימה שכינה עמהם) ואנכי אעלך גם עלה ר"ל עלייה גדולה למאוד היינו מתן תורה אשר הבטיח כבר לאברהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול וזהו אמרו ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי ר"ל מכבר גם טרם שירדו למצרים ראיתי את ענים העתיד להם ואת צעקתם שמעתי (ג"כ) מפני נוגשיו רצונו טרם שנגשו אותם. כי ידעתי את מכאוביו ר"ל מכבר טרם באו עליהם. ולכן מאז וארד להצילו מיד מצרים ר"ל כאשר ירד יעקב למצרים למען העלותו מן הארץ כנ"ל. ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ וגו' ר"ל ועתה כאשר בא הדבר במעשה לכה ואשלחך וגו'. ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה! רצונו הלא אמרת וארד להצילו ומהראוי א"כ שאתה בעצמך או ע"י מלאכיך הקדושים תצילם ומי אנכי קרוץ מחומר שתעשה ע"י שליחות כזו ומכש"כ וכי אוציא את ישראל מאחר שהבטחת להאבות שתשלח עזרך מקודש ותעלם להארץ. (כי עוד לא היתה כזאת עד ימי משה שע"י בשר ודם יבצע הקב"ה מעשיהו). ויאמר כי אהי' עמך. ר"ל אתה תהיה השליח. ומה שאמרתי אנכי כוונתי היה שאהיה עמך. וזה לך האות ר"ל בזה שאהיה עמך ותצליח מאוד בשליחותך הוא אות נאמן כי אנכי שלחתיך ואך כי מעשה ה' הגדול והנורא הוא, ומה שאמרת וכי אוציא, עוד גדולה מזה יעשה על ידך בהוציאך וגו' תעבדון את האלהים וגו' ר"ל שגם התורה תנתן על ידך לישראל ולא ע"י המלאכים. ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי וגו' ואמרו

לי מה שמו וגו'. לפי דעת ראב"ע כי האלהים האמור בכל הפרשה הוא המלאך. וטעם אנכי אלהי אביך כי ידבר השליח בלשון שולחו. או כפי דעת הרמב"ן ז"ל שמתחילה נראה לו המלאך (כמ"ש בסנה וירא מלאך ה' אליו) ואח"כ כאשר הכין דעתו לנבואה נתגלה אליו השכינה יתכן שמשה נסתפק בדבר אם פי ה' דובר אליו או מלאך ולמען יתברר אליו הדבר שאל מרע"ה ואמרו לי מה שמו וגו' כידוע כי המלאך אין לו שם עצמי ויקרא כ"א על שם השליחות (כמ"ש לקמן פ' משפטים) וא"כ יאמרו ישראל אם המלאך מסר לך השליחות א"כ מה שמו אשר יקראו לו. הן לא יבצע עוד שליחותו ואיה איפוא השם אשר ינתן לול ומה אומר להם תשובה ע"ז ויאמר אלהים אל משה וגו' כאן הודיעו כי פי ה' דובר אליו. וזהו אהיה אשר אהיה ר"ל כאשר אשרה שכינתי על המלאכים כן ברצוני אשרה שכינתי גם על האדם והרבה שלוחים למקום וממנו לא יפלא כל דבר (וזהו מליצת רז"ל במדרש אם אין אתה רוצה לעשות שליחותי מקל זה יעשה שליחותי אלא אני רוצה לזכותך ונסים הרבה יעשו על ידך וכו'). ויאמר כה תאמר אל בני ישראל וגו' ר"ל ולישראל תאמר כ"א אהיה שלחני אליכם ר"ל הקב"ה בעצמו וכבודו אשר מלפנים נגלה לאבותינו והבטיחם ע"ז כנ"ל. וכמ"ש חז"ל במדרש אמר הקב"ה למשה אמור להם אני שהייתי ועכשיו אני הוא ואני הוא לעתיד לבוא. ולכן לך ואספת וגו' ושמעו לקולך ובאת וגו' ר"ל והיה אם ישמעו ישראל לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגו'. ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה'. רצונו דבריך טובים אם יאמינו לי כי נראה אתה ה' אלי בכבודך. אמנם מה אעשה אם לא יאמינו לי לדבר הזה ויאמרו לא נראה אליך ה'? הן אז לא ילכו עמי זקני ישראל אל המלך. האם אלך בעצמי או לא ל ויאמר אליו ה' מה זה בידך וגו' למען יאמינו כי נראה אליך ה' וגו' (וכבר סרה בזה קושית הרב ז"ל ספק ב' הלא השי"ת אמר לו ושמעו לקולך. ואיך משה יסתפק בדבר). ויאמר משה בי אדני שלח נא ביד תשלח. ר"ל שלח גם עתה ביד מי שאתה רגיל לשלוח מעולם והם המלאכים ומה לך לשלוח ע"י ילוד אשה אשר לא נסו באלה עד היום. ולא ראו עוד עד כה היות בן אדם שליח ה' וכוונת מרע"ה היתה לטובה למען כי כאשר ישלח ה' מלאכו לפרעה עה יחרד לבבו ופלצות יאחזהו וימהר לשלחם מארצו. לא כן אם יהיה ע"י שליח ב"ו. ולכן כאשר ראה משה אח"כ כי כמחשבתו ודעתו בראשונה כן היה ויכבד העבודה אליהם. וישב משה אל ה' ויאמר, למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתני ר"ל אם אמנם כי כוונתך לזכני בשליחות היקרה הזאת אך אלה הצאן מה חטאו? ומאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה וגו' ובלתי ספק אם שלחת אליו מלאך אלהים לא הרהיב לעשות כדבר הזה. ולזה השיבו ה' עתה תראה

אשר אעשה לפרעה. כי ביד חזקה וגו' ר"ל אך לחנם תלונתך. ולו ידעת מחשבותי אשר אנכי חושב על פרעה כי עתה הבינות את כוונתי הנפלאה בדבר הזה והוא למען הכבד לבו ולמען הראות בו את ידי הגדולה ולהוציאם בשפטים גדולים (וסרו בזה כמעט כל הערות שהעיר הרב והרמב"ן ז"ל בעז"ה והמקרא אינו יוצא מדי פשוטו):

פרשת וארא

(ע"ז ב') **במה שהשיב משה הן בני ישראל וגו' כי אין הנדון דומה לראי' וכו'**. ע"ש. והנכון בעיני ע"פ מה שהעירו המפרשים מדוע מנע השי"ת ממשה צחות הלשון? כי מהידוע כי לדבר אמת אין מהצורך לשפת חלקות כי יקבלו האמת ממי שאמרו. תחת אשר לדבר כזב ההכרח מאוד לשון למודים למען התחפש בלבוש הצחית ויאמינו בו. כמו הדבר אשר לא תואר ולא הדר לו אם יצטבע נאה וימשח בששר ידמה גם הוא יפה. תחת הדבר אשר הוא יפה מראה בתולדה מגנה כל צבע וגם אין צבע שולט בו. ויען כי היתה כוונתו ית' שע"י משה יתפרסם גדולתו ונפלאותיו. וע"י יתן התורה לישראל. ולבל יאמרו הדורות הבאים כי אך בשפת חלקות האמין בו פרעה כי ה' שלחו ובזה הניא גם לב בני ישראל אחריו להיות סרים למשמעתו ותורתו. גזרה חכמתו ית' שיהי' משה כבד פה ובכ"ז ויאמינו בה' ובמשה עבדו וגם האיש משה גדול מאוד בעיני פרעה ובעיני העם אין זאת כ"א תורת אמת היתה בפיהו ורוח ה' דבר בו. לכן כאשר ראה משה כי לא שמעו אליו בני ישראל א"כ הלא לשוא בראו ה' כבד פה. והוא אמרו הן בני ישראל לא שמעו אלי ר"ל אף כי יש להם לב מבין להשכיל על דבר ולמצוא טובו א"כ מדוע עשני ה' כבד פה ומכש"כ איך ישמעני פרעה עם לבבו הערל אשר אין לו לב מבין להשכיל ע"ז. ואני ערל שפתים ר"ל א"כ מדוע אנכי כבד פה וערל שפתים בלי תועלת:

(פ' א') **באמרו וסרו הצפרדעים מלתא דמשתמע לתרי אפי** וכו' ע"ש. לדעתי גם לזה התפלל משה שימותו הצפרדעים מבית פרעה במקום חיותם. ורק ביאור במקום מיתתן תשארנה בחיים. וזהו על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה ר"ל שמהצפרדעים עצמם יוכח פרעה כי אך השי"ת שלחם עליו (כאלו הצפרדעים בעצמם ידברו זאת) וזהו ויעש ה' כדבר משה וימותו הצפרדעים וגו'. אך פרעה הרשע בכובד לבו ראה כי היתה הרוחה בדברי משה במה לתפסו בדבריו כי לא יד ה' עשה זאת יען כי וסרו הוא מלתא דמשתמע לתרי אפי. לכן חשב כי אף אם התאמת אחד משני הפנים. הנה כחש משה בפניו יענה ויאמר לו כי כוונת וסרו אשר אמרת הוא על האופן השני ולפי זה יתכן מאוד אשר אמר משה במכת הערוב וסר הערוב מפרעה וגו' רק אל יוסף פרעה התל לבלתי שלח את העם (אשר לא אמר כזה במכות האחרות) ר"ל רק עתה אל תוסף להתל שלא לכך כוונתי

גם עתה באמרי וסר. ולזה ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל ה' רצונו שלא ימותו הערוב כמו בצפרדעים כ"א יסורו ממצרים בעודן בחיים חייתן למען לא יהי' לפרעה שום תירוץ והתנצלות. ולכן אמר הכתוב ויעש ה' כדבר משה ויסר הערוב וגו' לא נשאר אחד ר"ל לא נשאר ערוב אחד מת במצרים כ"א כולם הלכו להם וזהו ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת וגו' (כי לכאורה הוא מיותר ולא נמצא כן בשאר המכות) כי סיפר לנו הכתוב כובד לב פרעה וגודל רשעתו כי אף לפי סברתו שכחש משה בלשון וסרו במכת הצפרדעים יען כי מתו. הלא התאמת דברו במכת הערוב. וממ"נ הי' לו עתה לשלח את ישראל. כי איך שיהי' כוונתו הלא נתקיים באחת מהם כדבר משה וכוונתו. כי הצפרדעים הלא מתו והערוב הלכו למו. ובכ"ז ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שילח את העם. באמרו כי אולי הי' חפץ משה להשתמש באחד משני הפנים בכל פעם הפך מה שהי' באמת. היינו במכת הערוב שימותו ובצפרדעים שילכו ממצרים בחיים. ויהי ההפך בהן. ולכן הכביד את לבו בקשי רוחו:

והפשתה והשעורה נוכתה וגו':

והחטה והכוסמת לא נוכו כי אפילות הנה:

לכאורה אין כאן מקומו וראוי היה שיכתב אצל ויך הברד וגו' ואת כל עשב השדה והפשתה והשעורה ומה ענינו אצל דברי משה לפרעה? ויותר יפלא מה שאמרו חז"ל ע"ז במדרש תנחומא מהו כי אפילות פלאים עשה הקב"ה בהם וכו'. ולמה הוצרך הקב"ה לעשות פלאים כדי שישארו החטה והכוסמת ואין הקב"ה עושה נסים בכדי? אך יתכן (עפמ"ש לקמן פ' בא) כי היה ההכרח מאוד להביא עליהם כל העשרה מכות למען יקנו ישראל בזה אמונה אמתית בידיעת השי"ת. וזהו אמרו. ויאמר אליו משה כצאתי את העיר וגו' הקולות יחדלון וגו' ואתה ועבדיך (ר"ל שאמרתם חטאתי וגו' ואשלחה אתכם ולא תוסיפו לעמוד) ודעתי כי טרם רצונו טרם שתשלחו את ישראל עוד תיראון מפני ה' ר"ל כי לא כלו עוד המכות. ועוד ידו נטויה לכלות בהם כלי זעמו היינו הג' מכות הנותרות. וזהו אמרו אף כי הפשתה והשעורה נוכתה אך עוד והחטה והכוסמת לא נוכו כי אפילות הנה ופלאים עשה הקב"ה בהם אשר הברד לא הכה אותם אחרי הכותו גם כל עשב השדה והוא אך למען הניח מקום להארבה להתגדר בו. ואכל את יתר הפלטה הנשארת לכם מן הברד. ולכן וירא פרעה וגו' ויוסף לחטא וגו' והטעם ע"ז כאשר דבר ה' ביד משה. ר"ל כאשר הבין פרעה מדברי משה שבין כך וכך לא ימלט מהמכות האחרונות. ולזאת לא היה גם ברצון משה לילך עוד לפרעה להתרות בו אחרי כי בהכרח יבואו עליו עוד המכות הנותרות. עד כי ציוה לו ה' בא אל פרעה ואף כי אני

הכבדתי את לבו וגו' למען שיתי אותתי אלה וגו' ובהכרח חיצי אכלה בם עד תום כל המכות בכ"ז בא אליו למען תספר וגו' וידעתם כי אני ה' וגו':

פרשת בא

(פ"א ב') **יתכן שמשה לא יאבה לבוא לפניו להתרות לו** וכו'. ולפי זה יתכן לדעתי אמרו למען שיתי אותתי אלה בקרבו אשר לכאורה יפלא הל' אלה ומהו וידעתם כי אני ה'? כאשר נוסיף להפליא למת הוצרך הי"ת להביא על פרעה כל העשרה מכות ובפרט האותות והמכות שהיו גם בכח החרטומים לעשות ככה בלטיהם כמו המטה לנחש ודם וצפרדעים? אך ידוע הוא אשר אמרו המפרשים ועקידה (שער ל"ו) כי כוונתו ית' היתה בהכבידו לב פרעה למען ימשכו העינים והמופתים באופן שיספיקו לישראל להכניסם תחת כנפי השכינה בקנין ואמונה אמתית בידיעת הי"ת אשר זה יוכרח מאוד לקבלת התורה להאמין בה' ובמשה עבדו. ולמען לא יאמרו בניהם אשר יולדו והדור האחרון כי אך משה בחכמתו עשה זאת לעיני מצרים הסכלים והנבערים מדעת ונעדרים מכל חכמה ומדע כי השם ה' חכמה וחלק אין להם בבינה. ולו חכמו ישכילו גם המה באותות ומופתי משה. אז ראו וידעו כי אך משה מדעתו וחכמתו עשה כל הדברים האלה למען ימשול על ישראל ולא מה' היתה כ"ז. ויכחישו בנפלאותיו ויכפרו בתורתו. אף אתה הקהה את שיניהם ואמור להם. לולא היו המצריים מלומדים מאוד בחכמה ומדע. איך הפכו גם המה המטה לנחש והמים לדם והביאו צפרדעים. התוכלו אתם בחכמתכם לעשות מעשים כאלה? אין זאת כ"א היו החרטומים חכמים גדולים ונבונים מאוד ויד ושם היה להם בכל החכמות כי יכלו לעשות דברים נפלאים כאלה. ובכ"ז הודו ולא בושו במכת הכנים כי אצבע אלהים היא! ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. ובים אמרו כולם כי ה' נלחם להם במצרים. וא"כ היה מאוד מההכרח לכל האותות והמכות. וזהו אמרו בא על פרעה ואל תסרב בשליחותי למה אשר לא ישמע לדבריך. כי אני הכבדתי את לבו למען שיתי אותתי אלה ר"ל כל העשרה מכות. ולמען תספר באזני בנך וגו' את אשר התעללתי במצרים. רצונו על האותות שעשו גם החרטומים ואת אותותי אשר שמתי בם. רצונו על האותות שהודו כי אני שמתי בם. והתכלית מזה למען וידעתם כי אני ה' ר"ל למען יקנו בזה ישראל אמונה שלימה ויאמינו בה' ובמשה עבדו:

ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ועשינו ה' אלהינו וגו':

הקשה הרמב"ן ז"ל הלא לא נתקיימה בזה נבואתו של מרע"ה וגם הלא זבח רשעים תועבה ע"ש. ונלע"ד כי כאשר אמר לו פרעה רק צאנכם יוצג. ע"ז השיב לו משה הלא זה הוא מהנמנע שלא נקח עמנו צאן ובקר כי א"כ במה נעבוד את ה'. ואולי בדעתך שאתה

תתן בידינו זבחים ועולות להקריב לה' ושלנו ישאר פה. למען יחמול העם על מיטב הצאן שלהם וישובו למצרים (כי רוצה אדם בקב שלו וכו'). גם זאת בלתי אפשרי כי איך נקריב לה' מבקרך וצאנך וזבח רשעים תועבה. וזהו אמרו גם (אם) אתה תתן בידינו זבחים ועולות ועשינו לה' אלהינו? ר"ל הירצה זאת בעיני ה'! ואם בדעתך שרוב בהמות שלנו יוצגו פה ולא נקח כ"א מעט מהמה לעבוד את ה' הלא לא נדע במה ירצה אם בצאן או בבקר או בעגלות עד בואנו שמה. וזהו אמרו וגם מקנינו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו. אך ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' אם מצאן או בקר וכדומה עד בואנו שמה. וא"כ בהכרח לא תשאר פרסה. (כי גם דברי רש"י ז"ל שאמר כמה תכבד העבודה שמא ישאל הי"ת יותר ממה שיש בידינו קשה מאוד להולמם. כי איך יבקש הי"ת מהאדם דבר שאין בידו. ואל תשיבני מגמרא ע"ז כ"ד שמותיב לר"א דחייש לרביעה ואמר פרת חטאת אין נקחת מן העכו"ם מתיבי גם אתה תתן בידינו וגו' ומתרץ הגמרא קודם מתן תורה שאני ע"ש. כי גם בלא זו הו"ל לתרץ דלמא הכי קאמר אכלו ושתו וחוגו חגא קמאי כאשר אמרו במס' חגיגה דף י' ע"ש):

(פ"ג א') **ולא ידעתי איך יתכן מה שכתוב ועבר ה'** וגו' **ולא יתן המשחית** וגו' וכו'. ע"ש. לדעתי יתכן ע"פ מה שאמר הרב ז"ל (בפרש' שופטים) בשכבר ידענו שהדמיון פועל מאוד בכל תנועות האדם. וכאשר אמרו חז"ל חלש דעתי' ואתרע מזליה. סימנא מילתא הוא. וידוע כי הדם הוא סי' ואות מות ובפרט בשעת המגפה וכמו שאמרו חז"ל עה"פ ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר וגו' והתוית תו על מצחות האנשים וגו' (יחזקאל ט') אמר לו הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. ועל מצחן של רשעים תו של דם כדי שישלטו בהם מלאכי חבלה (שבת נ"ה). הנראה מדבריהם כי רשימת הדם הוא ממש כנותן חרב למלאך המות. וזהו ג"כ בדרך הטבע. אך ידוע כי השי"ת ברצונו ישדד הטבע. ועוד יותר מזה כי גם ממכה עצמה מתקן רטיה. וכאשר היה במרה כאשר השליך משה עץ מר למים המרים וימתקו המים כן בזה רצה הקב"ה להורותם כי אף שאות הדם בעת המגפה הוא אות מות. אך ברצונו ית' (וגם כאשר יעשו מצותו) הדם המשחית בעצמו לא יתנם לנגוף. וזהו אמרו ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם בדם וגו' והגעתם אל המשקוף וגו' ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ר"ל אל תפחדו מאומה מהדם ולא תנוסו מאהליכם כאשר תהיה צעקה גדולה במצרים. ואדרבה תתעכבו כל הלילה עד הבוקר בבתיכם (למען הראות לכל חוזק בטחונכם בה') וכאשר ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם וגו' (ולא לבד כי לא יהיה הדם לכם לרעה כי גם) ופסח ה' על הפתח. והפלא יהיה כי ולא יתן המשחית (ר"ל

הדם אשר הוא מעולם משחית בטבע בשעת המגפה ועתה המשחית הזה בעצמו לא יתן) לבוא אל בתיכם לנגוף וזהו ושמרתם את הדבר הזה (ר"ל הנשמע מזה כי השי"ת משדד הטבע) לחק לך ולבניך עד עולם. (ולדברינו אין מקום לקושית הרמב"ן ז"ל והמפרשים כי הלא על מתן הדם על המשקוף נצטוו אך בפסח מצרים ולא לדורות ואיך אמר לחק לך ולבניך עד עולם):

(פ"ד ב') **ע"כ הוצרך העם לישא הבצק על שכמם** וכו'. ע"ש. ויותר יתכן לדעתי ע"פ מה שאמרו חז"ל (במדרש) משארותם אלו שיורי מצה ומרור וכו' ר"נ אמר וכי לא היו להם בהמה וכו' אלא שהיו ישראל מחבבים את המצות. והכוונה בזה כי מדרך האדם שהכלים הנצרכים לו תמיד. בכל עת יחזיקם בחיקו. והנצרכים לו כ"א פעם אחת ביום יניחם בתיבתו. ומה שיוצרך לו אך לעיתים רחוקות יטמינם בחדר מיוחד או על עליית ביתו. ולזה יקרה לשנים ההולכים יחד בדרך ויבואו להמלון למען יתפללו ויאכלו אח"כ. ויפתח האחד את שקו והנה אין התפילין באמתחתו. כי שכחם בביתו. תחת אשר השני שכח המזון והצידה בביתו. והסבה בזה כי דעות שני האנשים רחוקות מאוד ונפרדות זה מזה. כי האחד גם בביתו העיקר אצלו התפילין ואין מסיח דעתו מהם אף רגע בכל היום. ואיך ישכחם. לא כן השני באשר כי אך כל ישעו וחפצו להתענג במאכל ומשתה. ואך לעיתים רחוקות יעשה גם תפילתו קבע כי מעשה אבותיו בידו לזה שכח התפילין ולא הצידה. ולזה ציותה לנו התורה ואהבת את ה' וגו' ובכל מאודך רצונו שאהבת ה' יהי' חביב אצלך יותר מגופך וממונך. ולכן והיו הדברי' וגוי על לבבך (ר"ל למען יהיו מזומנים לך בכל עת) ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך וגו' וזהו שסיפרה לנו התורה כמה היו ישראל באותו שעה מחבבין את המצות אשר ציוה להם משה והיינו מצה ומרור. וזהו וישא העם את בצקו טרם יחמץ וגו'. כי היו מחבבין מאוד המצות. ולזה היו נושאים אותם על שכמם כדבר החביב ונצרך לאדם כל עת שמדרכו להחזיקו בחיקו (או שכוונתם היה למען ימשמשו אותו בכל שעה ולא יתחמץ העיסה. ויהיה א"כ הפירוש טרם יחמץ למען יאפו את הבצק טרם יחמץ. ומה עשו, משארותם צרורות בשמלותם וגו' למען ימשמשו בהם כל שעה) וזהו אמרו ויאפו את הבצק וגו' עוגות מצות כי לא חמץ (או לבעבור שלא הניחו העיסה רגע בלא עסק או שהיה בדרך נס כי באו לשם לשעה קלה עיין בפי' הרמב"ן ז"ל). וא"ת מדוע סמכו על הנס ולא אפו אותם בעיר. וא"כ לא היו זריזים במצות. ע"ז אמר כי גורשו ממצרים וגו'. והראיה ע"ז כי היו זריזים ומחבבין המצות למאוד כי וגם צידה לא עשו להם במצרים לקחתם על הדרך. ובכ"ז שיורי מצה

ומרור לקחו ונשאו על שכמם. אף כי מבוהלים ודחופים היו כאשר ותחזק עליהם מצרים למהר לשלחם:

פרשת בשלח

(פ"ט ב') **בנס מרה שעשה משה** וכו'. ע"ש. כבר חקרו גדולי המפרשים בענין אזהרת הי"ת ופקודיו עלינו על איזה אופן הם מוסבים. אם המה ע"ד גזירה כמלך הגוזר על עמו. ואדון על עבדו. שהוא אך מפאת משלו ואדנותו ואין להדבר בעצמו היזק הכרחי לולא אזהרתו עליו. או שיהיה כאזהרת הרופא על החולה שאין לכנותה בשם גזירה. יען כי עקרה אך מפאת כי הרופא הוא היודע מהדברים המבריאים והמפסידים הבריאות לפי תכונת החולה. והמוזהר הוא נעדר הידיעה. והנראה מהכתובים ומדרשי חז"ל. כי החטא בעצמו הוא כסם המות לנפש האדם. ואזהרתו ית' על החטא הוא ממש כרופא אל החולה כמ"ש הכתוב (משלי י"ג) חטאים תרדף רעה. תמותת רשע רע (תהלים ל"ד). ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה וגו' (שם ק"ט). וכן בתשלום שכר אמר הנביא (ישעי' ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. והי"ת מטובו וחסדו עלינו הודיע לנו דרך החיים והמות באמרו ראה נתתי לפניך וגו' ובחרת בחיים. וכמ"ש הנביא בשם ה' אני ה' מלמדך להועיל (שם מ"ח). ואמרו חז"ל (ב"ר מ"ד) אמרת ה' צרופה וכי מה איכפת לו להקב"ה אם אתה שוחט מן הצוואר וכו' לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות. אמנם לפי זה יפלא מאוד א"כ האיך תועיל התשובה. היתכן כי יבוא החולה להרופא לבקש ממנו מחילה על אכלו דבר המזיק לו מאוד אשר לא ציוהו? הלא נוכח פניו יענהו. סכל ופתי האם בכחי למחול ולהסיר מחלתך במחילתי אחרי שכבר הזיק לך המאכל הזה. כי לא יוצדק המחילה כ"א כאשר יבקש העבד אל אדוניו שבחסדו ימחול לו על עברו על פקודתו יען כי המעשה בעצמה אינה רע הכרחי וכאשר ימחול לו הוא כאלו לא עשה המעשה הזה. אך באמת לא ישוו זה לזה כלל. כי הלא הרופא לא עשה הטבע מדבר הזה שיפעול פעולתו ולכן אין בכחו לשנותה אחרי כי יצאה הפעולה. לא כן הי"ת אשר בעצמו ברא את הטבע לא יפלא ממנו לשדד אותה וממכה עצמה עוד מתקן רטיה. לכן כאשר הקב"ה רצה לזכות את ישראל בתורה ומצות למען הנחילם העולם הנצחי. וידוע הוא כי אחת המיוחדת מדרכי רפואות הנפש ותועלותיו הוא לבל הרבות בתענוגי הגוף כ"א אשר הוא הכרח לגופו (כאשר המליצו חז"ל איזהו דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו'). ולכן הוליכם הי"ת במדבר ג' ימים בלא מים למען יתרגלו במדת ההסתפקות ומים במשורה ישתו. וכבואם למרה עשה הי"ת המים מרים (ולזה לא אמר

כי מרים היו. אך כי מרים הם כי עתה נעשו מרים) להורותם כי הי"ת בידו לשדד הטבע ובדבר מר יעשה מר למתוק (כאשר אמרו חז"ל כי העץ היה מר בטבע) וזהו אמרו **שם** שם לו חוק ומשפט ר"ל שם במדבר אשר לא נתן להם הי"ת ג' ימים מים בזה שם לו חוק ומשפט ר"ל למען הרגילם במדת ההסתפקות וההכרחית ולא במותרות (וזה נקרא חוק כמו הטריפני לחם חוקי ר"ל ההכרחי. ומשפט הוא דבר המשוער כמו כה עשה דוד. וכה משפטו כל הימים (ש"א כ"ז) וארמון על משפטו ישב (ירמי' ל') פי' על מדתו) **ושם** ר"ל במרה נסהו. ר"ל במרה היתה כוונתו ית' להודיע בזה נפלאותיו כנגד הטבע ולעשות אותם בעלי נסיון בידיעת הדבר ההוא. וכמו כי מנסה ה' אלהיכם וגו' (דברים י"ג) וכמ"ש הרב המורה שהוא כמו להודיע (עיין עקידה שער כ"א). וזה לשון ויורהו ולא אמר ויראהו (עי' רמב"ן שתמה ע"ז) שבזה יהיה להם לימוד והוראה עצומה שהי"ת ישדד וישנה הטבע כרצונו. וזהו ויאמר אם שמוע תשמע וגו' כל המחלה וגו' כאשר אמרנו כי מפי עליון לא תצא הרעות כ"א הרעה בא מאלי' וחטא בעצמו ממית. ואולי תאמר א"כ איך תועיל התשובה כנ"ל?ואחר שיחטא האדם אין רפואה למכתו! לזה אמר כי אני ה' רופאך ר"ל הלא אני ה' בעצמי עשיתי זה שהחטא יפעול הרע. וא"כ בידי לתקן כאשר יעשה האדם תשובה כמו שראיתם כי ע"י העץ המר נהפכו המים המרים למתוקים כן גם בדבר הזה. כי ממני לא יפלא כל דבר:

שם פי' **ידעתי ליתן לכם לא מה שאתם שואלים** וכו' **שברוב הפעמים אדם מבקש דבר שהוא לרעתו** וכו'. ע"ש. ויתכן להמליץ בזה כוונת המשורר שקר הסוס לתשועה וגו' והוא בדמיון עני אחד אשר הוליך משאו מעיר לעיר דרך יער אחד בסוסו הדל למאוד ועגלה רעועה והעני הולך אחד העגלה ונוהם בקולו קול עוז כל פעם שיעמוד הסוס וירבץ תחת משאו יען כי כשל כחו. ובתוך כך נסע עשיר אחד בסוס דוהר ורוקד אסור במרכבה קלה וטיבה ויעף כציפור לפניו ויעזוב העני מאחריו. העני בראותו זאת התחיל להתאונן על רוע מזלו וקשי יומו. ועל ה' יזעף לבו. מדוע העשיר יושב בעגלה והסוס ירוץ כאשר ידאה הנשר אך אם שרוק ישרוק לו בפיו. אמנם אנכי הה! גרוני ניחר. ורגלי ירופפו באין כח. הקצור קצרה יד ה' לתת גם לי סוס ורכב טוב כזה! מדי דברו בו שמע קול צווחה לאמר הושיעני מיד העריצים האלה! ויבן כי החומסים הרגו להעשיר ביער. ויפן לאחוריו בקול דממה דקה הלוך ונסוע עד צאתו בשלום מהיער. אז נשא ידיו לשמים. ויברך את ה' אשר לא חננו גם אותו בסוס טוב כי אז היה הוא הראשון להרוצחים. וזהו שקר הסוס רצונו כאשר הסוס הוא לו לשקר באין כח לרוץ (כי שקר אין הוראתו שוא אלא כל דבר הפוך מתכונתו וטבעו נקרא שקר. כמ"ש בספר יין לבנון) פעמים הוא לתשועה. וברוב

חילו ר"ל כאשר להסוס רוב חיל וכח לרוץ לא ימלט. כי מה שידמה להאדם שהוא לרעתו הוא באמת לטובתו כנ"ל וכמ"ש הרב ז"ל:

ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר: **ראוי** להעיר איך העבירו על דל שפתיהם שקר כזה. אשר אלה אשר יאמרוהו לפניהם כחשם בפניהם יענו כי הלא כל ישעם וחפצם של המצרים הי' למען ענותם בסבלותם. והמה בשר יתנו למו? שנית אם אמת הדבר שנתנו להם בשר מה הטעם מי יתן מותנו וגו' כי איך מסיר הבשר תגיע להם מיתה? אך יתכן לדעתי כמו שהובא במדרש (ש"ר ט"ז) באכלנו מסיר הבשר לא נאמר כ"א בשבתנו שהיה המצרי הולך במדבר והיה תופס איל ושוחטו ושופת את הסיר ומבשל ואוכל וישראל היו רואין ולא טועמין מהבשר אבל היו אוכלין לחמם בלא בשר ע"כ. וידוע כי קנאת איש מרעהו כאש תשרף בעצמותיו וכי עזה כמות הקנאה (כמ"ש הרב ז"ל פ' ויגש). וזה אמרם מי יתן מותנו וגו' ר"ל כאשר ישבנו אצל סיר הבשר שאכלו המצרים. ולנו לא נתנו לטעמו. ואף כי היטב חרה לנו זה עד מות. אך לכה"פ באכלנו לחם לשובע. לא כן עתה כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל ברעב כי גם לחם אין וטובים מתי הקנאה מחללי רעב:

פרשת יתרו

(צ' ב') **בראשית קראו יתרו בג' כנויים** ע"ש. מלבד מה שדקדק הרב ז"ל עלינו להבין למה יפרש כאן שמות בניו ואין זה מקום מולדת? אך יתכן כ"ז ע"פ מ"ש הו"ל אחר שילוחי' ר"י אומר מאחר שפטרה הימנו בגט וכו'. ומדרך העולם כשהבעל יגרש אשתו מביתו מהראוי שבעל האבדה יחזור על אבדתו לפייסה ולהחזירה לביתו. אמנם לפעמים יקרה ההיפך שהאשה וגם אביה יבואו לבית בעלה לפייסו למען החסותה שנית בצל כנפיו. והוא בגלל אחד מה' סיבות. א' יען כי אביה עני וקשה עליו לפרנס את בתו אשר כבר השיאה לאיש. ב' שיש לאם גיעגועין על בניה שבבית בעלה וכלתה נפשה לראותם. ג' בזכרם כי בעלה הוא מגדולי עם וקציניו ונתגדל בבית אביו בעשירות אשר לא הי' לו כן בבית חותנו (אשר מזה יצמח ראשית מדון) ולכן תקטן אשמתו בעיניהם ויבואו לפייסו. ד' אם בעלה העשיר מאוד ובנה בתים. ונטע כרמים ורוצה אדם בתקנת בתו והצלחתה. ויבוא לפייסו למען תחסה בצל קורתו. ה' בהכירו כי חתנו הוא חכם מופלג ורבים יבקשו תורה מפיו. ותקטן זאת בעיניו להוריד כבודו להראות הכנעה לחתנו ולבוא לביתו מרוב גודל ערך חתנו וכבוד מעלתו:

ולכן סיפר לנו הכתוב כי כל הכנעת יתרו למשה חתנו לא היתה כ"א מהסיבה החמישית בשמעו מעלת "משה וצדקתו כי לא הי' בכאן סיבה אחרת זולתה והוא אמרו וישמע

יתרו כהן מדין ר"ל אף שהי' שר ונגיד למדין וחותן משה אך בשמעו את כל אשר עשה למשה ולישראל (כאשר אמרו חז"ל במכילתא שקול משה כנגד כל ישראל) ולכן ויקח יתרו וגו' אף כי היתה אחר שילוחיה שפטרה הימנו כנ"ל. וא"ת אולי היתה זאת מסיבה הב' שהיו לה גיעגועין על בניה לזה אמר ואת שני בניה ר"ל שהיו עמה. ולא היתה גם מסיבה הג' כי הלא תראה איך קרא לבניו שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ושם האחד אליעזר וגו' ויצילני מחרב פרעה ומהוראת שמות בניו וכנוייהם הלא תראה מהרעה אשר קדמה לו טרם לקח את צפורה כי היה גר באין מקום ללון ומוכתב למלכות. ויתרו לקחו לביתו להסתפח בנחלתו. ועתה כי גרש את בתו ויבוא יתרו וגו' וגם הסיבה הד' לא היתה כי הלא בא אל המדבר אשר הוא חונה שם מקום ציה ושממה באין שדה וכרם. ואין ספק כי לא היתה זאת רק מפני כבוד משה וצדקתו. וזהו שהתנצל גם יתרו למשה בבואו אליו. ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך (ר"ל ראה נא הכנעתי אליך כי הלא תדע חשיבותי) ואשתך ואף כי שני בניה עמה ה כנ"ל והוא אך למען כבוד שמך ומעלתך אשר שמענו. אך משה בענותנותו השכילו כי כל אשר עשה ה' לפרעה ומצרים הוא אך על אודות ישראל ואת כל התלאה וגו' ויצילם ה' ר"ל בזכות עצמן ולא בזכותי. ולזה ויחד יתרו (נעשה בשרו חידודין חידודין כדברי חז"ל) על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל כלומר ולא בזכותו:

(צ"ב א') **ולא אמר בדקדוק הלשון כי יהיה להם דבר יבואו אלי** וכו'. לדעתי יתכן לפי פשוטו. כי ההולכים לדין הוא לא' מב' סיבות שונות. א' אם בדעת הנתבע לגזול ולעשוק לחבירו. ולכן ישמיט עצמו מהתובע אותו לדין עד כי הדיינים יאלצוהו ויכריחוהו לדין שלא בטובתו. והב' הוא אם שני הבע"ד המה צדיקים ולא ישלחו בעולתה ידיהם אך יען כי אין אדם רואה חיב לעצמו לזה עד האלהים יבוא דבר שניהם. ואשר ירשיעון הדיינים אך מהרה ישלם לרעהו בשמחה וטוב לב כי כל ישעם וחפצם רק לדעת חוקי אלהים למען לא ידבק מאומה אצלם מממון חבירו ולכן ילכו שניהם יחדיו לב"ד והיתה שאלתם בדברי ריבותם כאשר ישאל האיש בדבר איסור והיתר. וזהו אמרו כי יהיה להם דבר בא אלי ר"ל התובע בא אלי בעצמו לצעוק חמס על הנתבע ואוכרח לשלוח אחר הנתבע בע"כ ושפטתי בין איש ובין רעהו. ויש אשר יבואו אך למען והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו. כי גם המה לא ירצו ליקח ממון אחרים שלא כדין:

(צ"ג א') **שלא במידת העולם** וכו'. מהראוי לשום לב על מלת מפני. ונראה כי ידוע אשר כתבו החוקרים בסיבת חרדת הארץ. והוא, כאשה יתקבצו במעבה האדמה ע"פ סיבה טבעית קדומה להם חלקי זפת וגפרית והאש אשר מתחת לארץ ויתחברו אליהם גם חלקי

המים אשר מחום האש הזה יהיו לאידים ולקיטור עשן אשר יתפשטו מאוד אנה ואנה עד אשר צר להם להשאר עוד סגורים ועצורים בבטן האדמה. אז תבקע הארץ ופצתה את פיה לשלחם חפשי. ולכן נוע התנועעה הארץ ויצאו ברעש גדול למרחב. ותרעד הארץ. ולזה לא יקרה כזאת בעת אשר ההרים יריקו האש ויעשנו כטבעם פעם בפעם ויוציאו לאט לאט את האש והגפרית אשר נעצרו בקרבם ותשקוט הארץ. וזהו כוונת הכתוב המביט לארץ ותרעד (תהלים ק"ד) ר"ל כאשר השי"ת יביט לארץ בדרך הטבע ראוי' היא שתרעד מכח האש והגפרית הנקבצות בתוכה. מה עושה הקב"ה יגע בהרים ויעשנו. וע"י העשן יוצאי' הכחות האלה ולא תרעד. ולכן למען ידעו ויבינו כי חרדת ההר היתה אך מחמת כבוד ה' כמ"ש המשורר (שם קי"ד) ההרים רקדו כאלים וגו' מלפני אדון חולי ארץ. ולבל יאמרו כי אולי היתה זאת מצד הטבע. לזה העידה התורה והר סיני עשן כלו מפני (ר"ל קודם) אשר ירד עליו ה' באש. ויעל עשנו כעשן הכבשן. וא"כ מדרך הטבע לא הי' לו מקום לחרוד מאחר שכבר יצאו ממנו בהעשן כל כחותיו הפנימיות. ובכ"ז ויחרד כל ההר מאוד. אין זה כ"א חרדת אלהים אחזתהו מכבודו והדר גאונו:

פרשת משפטים

הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו':

כבר העירו ע"ז גדולי המפרשים למה לא הקפידו מרע"ה והעם ע"ז כמו שהקפידו מאוד בשמעם כזאת אחר מעשה העגל (בפ' תשא) ואמר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. והעם בשמעם הדבר הרע הזה ויתאבלו וגו'. אמנם מצאנו מקום לתת לב ולחשוב מחשבות על מה שנתחבטו גדולי העולם במהות המלאכים וערכם נגד ערך האדם. כי יש נמשכים אחרי פשוטי דברי התורה הקדושה במקום הזה וכל המקומות אשר יזכר שם מלאך על עסקי האנשים ואשר הושם לשליח ושומר ומנהיג לאומה הישראלית. שיראה מזה שהאדם מצד נשמתו הטהורה הוא נכבד יותר מהמלאך. ויביאו ע"ז ראיות גדולות ונכוחות. והראב"ע ז"ל חרה אפו מאוד על הדעה הזאת ולמען קנא קנאת המלאכים מהם חרפם וגדפם איך מלאם לבם לדמות המלאך לילוד אשה קרוץ מחומר ועטוף בגוף עכור. ולאמר עוד כי פחות הוא מערך האדם, ויהי' עוד משרת לבן תמותה. הן שרוף. ישרפוהו בהבל פיו. ולזה. גזר אומר כי המלאכים נכבדים מאוד באין ערך מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא נגד המלאכים ושרפים. ולא עוד. כי גם הכוכבים ממסילותם וגרמי השמים מעולים מאוד ממין האנושי בלי תכלית. ולכן פירש ענין המלאך הנזכר כאן וכיוצא בו במשלים וחידות באופן רחוק מאוד מפשט הכתובים והמפורסם בהם (מלבד כי הוא מתנגד מאוד לדברי חז"ל בכמה מקומות. כאשר אמרו

(ברכות ו') מאי כי זה כל האדם כל העולם לא נברא אלא בשביל לצוות לזה וכן (שם ס"א) כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל חנינא בני וכו'). והנה גם חכמינו הפילוסופים נמשכו אחר הדעת הזאת כמו שתראה להרב המורה (פ' י"א ח"ב ופ' וי"ג וי"ד ח"ג) וגם הרלב"ג ז"ל בספריו. וראייתם ע"ז הוא מהתקרבות המלאכים אל ה' ית' וגודל המרחק מהאדם אשר בעפר יסודו ועל הארץ מגורתו. (כמ"ש הרמב"ם ז"ל פ' י"ד ח"ג). ואף כי מי אנכי להכניס ראשי ודעתי בין ההרים הגדולים? ומי אנכי זבוב מות כי אשכון בין לבאים? ומי אני אזוב אשר בקיר כי ארים דליותי בין ארזי הלבנון? וידעתי מאוד דל ערכי ומעוט בינתי. אמנם כבר ידענו מאמר החכם קבל האמת ממי שאמרו. לכן אמרתי אחוה דעתי הדלה גם אני. ואשר רחש לבי דבר טוב ומתקבל על הלב על המאמר הנפלא בגמרא (שבת פ"ח) ואריב"ל כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו. אמר להם לקבל תורה בא. אמרו לפניו חמדה גנוזה יש לך וכו' ואתה מבקש ליתנה לבו"ד כו' הודך על השמים. אמר לו הקב"ה למשה החזר להם תשובה. אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם. א"ל אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה שנאמר מאחז פני כסא וכו'. אמר להם למצרים הורדתם וכו' יצה"ר יש בכם וכו'? מיד כאו"א נעשה לו אוהב ומסר לו דבר וכו' שנאמר לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות וכו' עכ"ל הגמרא. ובמדרש (ש"ר) צר הקב"ה קלסטירי' של משה דומה לאברהם אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו לא זה הוא שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו. והמאמר הזה כולו מוקשה. כי למה נתייירא משה שמא ישרפוהו מאחר שהי"ת ציוה לו להשיבם ואיך יגעו בו להרע? וטעם אחוז בכסא כבודי אשר אין לו שחר? והיותר נפלא בזה מעיקרא מאי קסברי המלאכים הלא ידעו בעצמם שאין להם יצה"ר ולמה להם התורה? **ואולם** האמת יורה דרכו כי בודאי האדם מצד נשמתו הטהורה חלק אלוה ממעל הוא נכבד יותר מהמלאכים כאשר אמרו חכמי האמת והמקובל האלקי רמ"ק בס' הפרדס (שער כ"ד פ"י י"א י"ב) כי נשמת האדם מקורה בערבות ברקיע הז' מקום הכסא. והמלאכים מחצבם במעון וזבול למטה ממנו הרבה כאמרם ז"ל (חגיגה י"ב.) וכדברי רשב"י במאמר ההיכלות אך הי"ת מטובו וחסדו הגדול נתנו בעולם השפל ובחומר עכור ונתן בו יצה"ר למען יהי' האדם בעל בחירה ויקנה העולם הנצחי במעשיו הטובים כאשר יתגבר על יצרו ויחליש כח החמרי למען הגבר קדושת נפשו ויעלה מעלה מעלה עד שתגיע נפשו אל מקום מחצבתה והוא כסא הכבוד. ואף כי בעודנו בגופו ובחיים חייתו הוא רחוק מאוד מהי"ת יותר מהמלאכים. אמנם הוא ממש כחבל ארוך אשר ראשו האחד אחוז בכסא הכבוד וקצהו השנית בעולם

השפל (וזהו יעקב חבל נחלתו והבן) אמנם כשתזדכך נפשו היקרה עד שתבוא אל מקום מחצבתה אין ספק כי יהי' נכבד מאוד מהמלאך. וכמו שהיה לחנוך ואליהו ז"ל אשר היו נכבדים יותר מהמלאכים. וכדאיתא בס' ההיכלות (מביאו הפרדס שער כ"ד פ' י"ב) אמר ר' ישמעאל שאלתי למטטרון מפני מה אתה נקרא בשם קונך ואתה גדול מכל השרים וגבוה מכל המלאכים וחביב מכל המשרתים ונכבד מכל הצבאות. השיב ואמר לו מפני שאני חנוך בן ירד וכשחטאו דור המבול מה עשה הקב"ה נטלני מביניהם וכו'. ומבואר כדברינו כי מאחר שהיה ילוד אשה ובכ"ז ויתהלך חנוך את האלהים והגיעה נשמתו למקום מחצבה הי' נכבד וגבוה יותר מכל המלאכים. תחת שבעת היותו בגוף העכור אין ספק שהיה פחות מאוד בערך המלאך אשר הוא אש אוכלה. והוא ממש כדמיון (המשל שהביא הא"י בפ' יתרו ביתר ביאור מעט) שר צבא גדול ומשנה למלך התקוטט עם בן המלך יורש עצר. השר התפאר לאמר אני חשוב ונכבד בעיני אביך המלך יותר ממך יען כי אנכי עושה בכל עניני המלוכה כחפצי ואתה אם תצטרך לאיזה מאנשי חילינו הלא תוכרח לבקש ממני. וגם כי מקום מושבי קרוב יותר למלך ממך. והבן התפאר לאמר אני גדול וחשוב ממך כי הלא אנכי בנו יקירו ופרי בטנו. ועוד מעט והנני יושב על כסא המלוכה ואז אעשה עמך כחפצי. ויקר מקרהו כי היה מהצורך למלך להמתיק סוד עם שר צבאו בענין מלחמה וכבוד מלכים הסתר דבר וציוה המלך לבנו לסור מאצלו. ויהי אז השר מתפאר לאמר ראו נא כי אני טוב לו גם מבנו ופרי בטנו. כי בעבורי יפרידנו מעליו ויתבודד עמי בדביר היכלו. ובהגיע דבריו אלה לבן המלך התעצב מאוד על דברי השר ורוב גאונו עד כי נפל למשכב. ויתבוננו עליו הרופאים ויכירו כי מחלתו באה לו רק על היות בו דרך עוצב. וימרו כי לא יועיל לו שום מזור ממיני הסמים ולא צרי גלעד. אמנם רפואתו קרובה רק ע"י שיבקשו לו מיני שחוק ושמחה שע"כ יתפעל בעצמו לגרש עצבונו ויגונו. ויצו המלך להביא לפניו הרבה כלי שיר המטיבים כל לב. אך לא פעלו דבר כי כבר הי' מורגל בהם. וילאו כל חכמיו למצוא דבר חדש אשר לא ניסה עוד למען יתפעל מזה. ויען משרתי הבן אל המלך (יען כי הוא ידע סיבת מחלתו) אדמה כי יש לי תרופה למכת בנך אך באופן שתרשני לעשות כל מה שיהיה מהצורך ורפואתו אף שיהיה להעדר כבוד גדולי שריך. ויענהו המלך גם כבודי וכבוד כל השרים כאין וכאפס נגד רפואת בני והנם נמסרים בידך לעשות כטוב בעיניך לתועלתו ויצו המשרת להביא לפניו שר המשנה ויתחפש לו בדמות דוב ומקל בידו ובהכרח בא אל בן המלך לחדר משכבו. והיה מצחק ומרקד לפניו עד כי הכירו. וישאלהו האתה השר ומשנה! ומה היה לך? ויאמר אני וכן צוויתי לעשות ממשרתך בפקודת אביך. וימלא פיו שחוק ויתפעלו חושיו

משמחתו העצומה היורדת בעמקי לבבו וירפא מחליו. ויעש המלך משתה ויקרא לכל שריו ועבדיו. ויהי במשתה היין ויאמר בן המלך לשר המשנה. מה תאמר עתה מי היקר והנכבד בעיני אבי המלך האני או אתה? היתכן שיצוה עלי אבי להתחפש בדמות חיה או בדמות נבזה וחדל אישים למען תתרפא מחליך? הלא לא לכבוד יהי' לאבי באשר כי אני בנו וברא כרעי' דאבוה. ואתה צוויתה זאת עשות להתחפש לתועלתי למען אחיה מחליי אין זאת כ"א אני נכבד ויקר אצלו יותר אף כי עתה יש לך רשות בעניני המלוכה יותר ממני ותשב ראשונה במלכות. הנמשל מובן כי המלאכים הקדושים המה כדמיון שר ומשנה היושבים ראשונה במלכות. והאיש הישראלי אף כשהוא בגוף העכור הוא רחוק מאוד מהי"ת אך כאשר יעבוד ה' בכל לבבו יתקרב מאוד כביכול אל הי"ת. ולזה נקראנו בנים למקום כמ"ש בני בכורי ישראל. אבל המלאך אשר אין לו יצה"ר ובחירה אין בכחו להתגדל רק עומדים על מקומם כאשר נבראו (ולזה נקראים עומדים תחת כי האדם נקרא הולך) ואך רצונם וחפצם לעשות רצון בוראם לכל אשר ישלחו (ולזה יקראו שמותם לפי שליחותם) כי אין להם שלימות אחרת זולתו. וזה היה לדעתי כוונת המלאכים עת נתינת התורה אף כי ידעו נאמנה שאינה ראויה להנתן אך להאדם על הארץ. אמנם דימו בנפשם כי רק על ידיהם יתן הי"ת התורה לישראל להורידה לארץ ויקנו בזה שלימות גדולה גם המה. וכ"ז הי' בחשבם כי מעלתם גדולה מאוד ממעלת האדם. ומהראוי א"כ שתנתן ע"י. וזהו אמרם (בראותם כי מרע"ה עלה בעצמו למרום) מה לילוד אשה בינינו. א"ל לקבל התורה בא ר"ל בא לקבל בעצמו התורה בלי אמצעי. וידוע כאשר חפץ המלך ליתן מתנה לאחד חלף משכורתו. אז אם המתנה בעצמה היא יקרת הערך מאוד בעיני המקבל. אז המלך נותנו להמשנה. והוא ימסור לשר המדינה עד שיגיע ליד המקבל ע"י אחד מעבדי שר העיר לא כן אם המתנה בעצמה ערכה מעט והמקבל עשיר גדול אשר לא נחשב לו למאומה שיווי החפץ ואך כי הוא למזכרת אהבה ואות ידידות מאת המלך מדרכו ליתן החפץ מיד המלך ליד המקבל כי אך לזה הוא יקר בעיניו החפץ מאוד ונושא אותו ממעל לבגדיו היקרים והחמודות לזכר אהבה מהמלך כי בעצמו נתן לו זה. וזהו אמרם חמדה גנוזה שגנוזה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם. וא"כ היא יקרה מאוד מצד עצמה. ואתה (ר"ל בעצמך) מבקש ליתנה לבשר ודם ר"ל פחותי ערך כמוהם. תנה הודך על השמים. ר"ל ואנו נורידה לארץ ליתנה לישראל א"ל הקב"ה למשה החזר להם תשובה. ר"ל הן כל אלה לפי סברתם שהמה חשובים מהאדם אמנם אתה תשיב להם שאין הדבר כן באמת כנ"ל. אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני וכו' ר"ל שלא חשש משה שיפגעו בו אך שבזה ינצחוני המלאכים שהמה אש אוכלה. ואני מלובש בגוף וחומר

(כתשובת הראב"ע והרמב"ם ז"ל וסיעתו). א"ל אחוז בכסא כבודי וכו' ר"ל הראה להם תשובה נוצחת בזה כי נשמתך אחוזה בכסא הכבוד תחת כי המלאכים אחוזים למטה והוא בעולם המלאכים כנ"ל. ועוד הביא להם ראי' כלום למצרים הורדתם. כי ידוע אשר אמרו המקובלים טעם על מה שאמרו חז"ל (במכילתא) ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך וכו' אני ולא שרף וכו' כי לזה שהיו כבר מובלעים במ"ט שערי טומאה לכן לא הי' בכח מלאך או שרף לבוא למצרים כ"א הקב"ה בעצמו. ובכ"ז הלא ישראל יכלו להתעכב שם עוד מעט עד שבא הקב"ה וגאלם. וזהו יען כי נשמתם אחוזה בכסא הכבוד ולזה יכלו שם להתעכב יותר מהמלאכים. ועוד כלום יצה"ר יש בכם וכו' כי אדרבה היא הנותנת מאחר שיש לנו יצה"ר ובחירה בזה נגיע אל עצם שלימותנו. וזהו שהמליצו במדרש צר הקב"ה קלסטורי' וכו' שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו ר"ל כאשר הי' חום היום והי' לו צער לאברהם שלא באו אצלו אורחים ציוה לכם הקב"ה להלביש עצמכם בגוף עכור ולהתחפש בדמות אנשים אורחים למען הפיג צערו של א"א ע"ה כדמיון המשנה שהוכרח להתחפש לפני בן המלך בדמות דוב כמבואר במשל. ומוכח א"כ מכ"ז שאנו נכבדים יותר מצד נשמתנו מהמלאכים. ולזאת אין מהראוי לקבל התורה מידכם. לכן מיד הודו לו וכו'. ומסרו לו דבר ר"ל שנתנו לו מתנות כדרך שנותנים לשר וחשוב. וזהו בשכר שקראוך אדם ר"ל מצד החומר והיצה"ר זכית לכל הכבוד הזה כנ"ל:

ובזה נשובה אל ביאור הכתובים כי ידוע כי הפ' הזאת ושאח"ז ואל משה אמר עלה וגו' נאמרה קודם מ"ת כפי' רש"י ז"ל והמפרשים (וכדאיתא ביומא ד' וע' בעקידה). ולכן לא הקפידו ע"ז משה וישראל כי קודם מ"ת לא הגיעו עוד להמדריגה הגדולה הזה. וגם כי לא ידעו שיוכלו להיות חשובים יותר מהמלאכים כאשר אמר מרע"ה בעצמו שמא ישרפוני וכו' כנ"ל. אמנם אחר מ"ת בידעם בבירור כי מעלתם למעלה מהמלאכים ולזה זכו לקבל התורה מיד הקב"ה כנ"ל. ובחטאם בעגל ירדו מאוד ממדרגתם עד שאמר הי"ת ושלחתי לפניך מלאך וגו' כי לא אעלה וגו' ולזה וישמע העם את הדבר הרע הזה (איך נפלו מרום רקיע עד תהום ארעא ולזה) ויתאבלו. וזהו שציוה להם הקב"ה הורד עדיך מעליך ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב ר"ל הכתרים שנתנו להם המלאכים בחורב (כאשר אמרו חז"ל שבת פ"ח) לאות כי חשובים המה יותר מהמלאכים. ועתה שנפלו ממדרגתם הוכרחו לנצלם. כנלע"ד ליישב כל ההערות מגדולי המפרשים ואם שגיתי ח"ו ה' יכפר בעדי ויאיר עינינו בתורתו וישים בלבנו אהבתו ויראתו:

פרשת תרומה

(צ"ו ב') **באמרו שאולי בעם הזה ימצאו מוכים ורעים** וכו'. ע"ש. לנו יאתה להעמיק שאלה לדרוש לחקור ולהבין אמרו (בפ' ויקהל) ויקחו מלפני משה את כל התרומה וגו' והם הביאו אליו נדבה בבוקר בבוקר. ונראה מזה כי הביאו הנדבות רק למשה. ואח"ז אמר ויבואו כל החכמים וגו' ויאמרו אל משה מרבים העם וגו'. ונראה מזה כי העם הביאו הנדבות לעושי המלאכה ולא למשה? (וע' שם בפנים בדברי הרב ז"ל) וגם מה, שהעיר הרב ז"ל שם בשאלה י"א טעם להעברת קול במחנה הלא הי' די שלא יקבלו עוד מהמביאים ובזה יכלא העם להביא מבלי חצוצרות וקול שופר? וגם מה היא הרעה אם יהיה מותרות. הלא טוב יהי' לחזק בדק המשכן ולעשות כלי שרת כאשר עשו במקדש במותרות? עוד יפלא אמרו אל יעשו עוד מלאכה כי היה לו לאמר אל יביאו? לכן נראה לענ"ד ע"פ מה שאמר החכם רנה"ו ז"ל (בס' יין לבנון דף י"ד וכ"ג) ההבדל בין עבודה למלאכה. כי שם מלאכה אינו נופל אלא על המחדש דבר מה ועי"ז יתקן תיקון לישוב העולם אף שאינו עושה הפעולה בידיו כ"א במחשבה או דיבור כמו לרגל המלאכה אשר לפני (וישלח) תחת אשר שם העבודה כולל המעשים שאדם עושה בידיו ובכחו כמו לשאת משאות או להסיע אבנים. אכן לפעמים נקראת מלאכת עבודה כאשר המעשה והמלאכה עצמה היא עבודה כגון שהי' שכיר לעשות המלאכה הזאת והרי עובד בזה לרבו בעשותה כי נצטווה ע"ז לעשות כפי פקודתו אשר הפקיד עליו. ולכן גם המכריח את העם לצדקה יקרא מעשה כאשר דרשו חז"ל על והי' מעשה הצדקה שלום (ישעי' ל"ב) גדול המעשה יותר מהעושה (ב"ב ט'.) ואמרו (ר"ה ו'.) מוצא שפתיך זו מצות עשה וכו' ועשית אזהרה לבז שיעשוך ובזה יוצדק מאוד הענין אשר לפנינו כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל שיהי' לכולם חלק במשכן לכן הי' ברצונו ית' שיתן כל אחד ואחד מישראל נדבתו למשכן. (ולכוונה הזאת צוה הי"ת לעשות המשכן והכלים מדברים הנמצאים ת"י כולם כמו עצי שטים לארון ולשולחן ויריעות עזים וכדומה). אמנם אולי ימצאו מעט מזעיר בתוכם אשר יהיו רע עין וכילי אשר ירע עינו לתת נדבה למשכן. ולמען לבלתי ידח ממנו נדח ציום הי"ת לדבר לבני ישראל שיהיו מְעַשִּׂים ויעשו מלאכת ההכרחה לצר עין וכילי להכריחם לתת לתרומת המשכן בעל כרחם שלא בטובתם. וזהו אמרו דבר אל בני ישראל ויקחו תרומה רצונו בחזקת היד מהאיש אשר לא יתן בעין יפה. אמנם מאת כל איש אשר ידבנו לבו מעצמו והמה הצדיקים ונדיבי עם תקחו את תרומתי ר"ל אתה ואהרן תקחו מהם נדבתם כי באות נפשם ורצונם הטוב יביאו לכם הנדבות לביתכם, יען כי כל ישעי וחפצי לזכות את כולם. וזאת התרומה וגו' ר"ל כי גם

לכוונה הזאת ציויתי לעשות המשכן מדברים כאלה אשר נמצאות ת"י כולם כי גם כל איש אשר נמצא אתו ארגמן או שש ועזים מעלה אני עליו כאילו הוא בנה כל המשכן כי בלתו לא היה באפשרי לעשותו והוא הדבר שאמר בפ' ויקהל ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וגו' וכל אשר נדבה רוחו וגו' ר"ל המה הנדיבים וטובי לב. וכל אשר נמצא אתו עצי שיטים לכל מלאכת העבודה הביאו רצונו על הפחותים שבעם וצרי עין כי לא הביאו עצי השיטים אשר בידם בלתי בחזקת יד הפקידים והמכריחים עליהם. ואמרו ויקחו מלפני משה והם הביאו אליו (ר"ל נדיבי לב שבהם) נדבה בבוקר בבוקר ר"ל בטרם יכיר איש את רעהו כי אמרו אל יודע מי ומי הנותנים (כפי' הרב ז"ל שם). ואולם הפחותים שבהם הביאום אל החכמים ועושי המלאכה רצוני שלא הביאו כ"א כאשר חזקו יד החכמים האלה עליהם בע"כ. ולכן כאשר ראו החכמים כי כבר היתה התרומה די והותר למשכן. וא"כ למה זה יכבידו עוד ידם עליהם ויכריחום לנדבה באין צורך עוד לנדבתם. ולזה ויאמרו אל משה מרבים העם (ר"ל הפחותים) להביא וגו' ואין זה מרצונם הטוב כ"א מידי העבודה למלאכה (ר"ל מהמכריחים אותם לזה כנ"ל) אשר ציוה ה' לעשות אותה ר"ל שיהיו מְעַשִׂים אותם (ע"ד גדול הַמְעַשֶׂה) ולזה נקרא עבודה ומלאכה כנ"ל. ולכן ויעבירו קול במחנה וגו' אל יעשו עוד מלאכה ר"ל לבלי לעשות עוד מלאכת ההכרחה לאלצם להביא נדבות לתרומת הקודש. וכאשר עמדו מאליהם הנוגשים והמכריחים. ויכלא העם ר"ל הפחותים וצרי העין מלהביא:

פרשת כי תשא

(ק"ב א') **הם חטאו מעט והוא עזרם לרעה** וכו'. ע"ש. בער אנכי ולא אדע לפי דברי המחבר ז"ל מה הוא הטעם לזה ויעמוד משה בשער וגו'. בדבר הענישו את העם יודיענו ומקצפו על אהרן אין דבר לפנינו? לכן אדמה אחרי אשר ידענו כי התועלת והתחבולה למגפה וקצף הוא ב' דברים. הא' הוא המפורסם אצלינו מעשה הקטורת כאשר מצינו (בפ' קרח) בעת שאמר ה' ואכלה אותם כרגע. מיד ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה וגו' ויקח אהרן וגו' ותעצר המגפה. (ולפי דעת חז"ל (שבת פ"ח) מלאך המות מסר לו למשה הדבר הזה). והב' הוא לנקום נקמת ה' מהפושעים והמורדים ולהמיתם בשער לעיני כל. כאשר מצינו בבעל פעור (פ' בלק) ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש ר"ל לעיני כל וישוב חרון אף ה' מישראל. וכאשר הרג פינחס את זמרי מיד ותעצר המגפה. וכדומיהם הרבה. ולכן גם כאן כאשר ראה משה והנה יצא הקצף ציוה לבני לוי להנקם מהחוטאים לעיני כל למען השיב חרון אף ה' מישראל ולבל תתפלא למה אחז משה עתה בתחבולה הב' ולהפיל ביום אחד ג' אלפים מישראל. ולמה

לא עשה התחבולה הא' לצוות את אהרן במעשה הקטורת להסיר הקצף אחרי כי יקרה היתה מאוד בעיני משה גם נפש אחת מישראל? לזה השיב הכתוב וירא משה את העם כי פרוע הוא ר"ל שאין עצה ותושיה כעת להם נגד הקצף והמגפה (כמו ותפרעו כל עצתי משלי א') כי פרעה אהרן ובטל מהם כל עצה ותושיה לשמצה (ר"ל כי אך שמץ ומעט תרופה נמצא עוד והוא) בקמיהם רצונו לנקום נקמת ה' מהקמים והפושעים שבהם כי הקטורת לא יוכלו להקטיר עוד לכפר על פשעם כי מי הוא המקטיר הלא אהרן ומאחר שגם הוא עזרם לרעה (כפי הרב ז"ל) איך יכפר כעת עליהם? (ולפי דברי הרד"ק ז"ל (בשרשיו שרש שמץ) כי שמצה הוא ענין דיבה ושם רע יהי' פירושו כאשר ראה משה כי נאבדה העצה מהקטורת יען כי אהרן הוציא דיבה רעה ולימד חוב עליהם באמרו אתה ידעת את העם כי ברע הוא וגו' ואין קטיגור נעשה סניגור וא"כ מי יעמוד כעת בפרץ לפניהם במעשה הקטורת נגד הקמים עליהם והוא האף והחימה כמבואר במדרש וא"כ יהי' כי פרעה אהרן לשמצה כמאמר המוסגר. ושיעורו וירא משה את העם כי פרוע הוא – בקמיהם) ולכן הי' מההכרח לתחבולה הב' והוא הנקמה. וזהו ויאמר משה מלאו ידכם היום לה' ר"ל בפעם הזאת אין עצה ותחבולה אחרת כ"א בנקמת ידכם ולתת עליכם היום ברכה. ר"ל עתה אך אתם תעצרו המגפה כי לא יועיל עתה אהרן במעשה הקטורת. ומה מתקו לפ"ז דברי המדרש הה"ד אנשי לצון יפיחו קרי' אלו ישראל שנתנו פיחה בעולם במעשה העגל וכו' וחכמים ישיבו אף זה משה שהשיב אפו וכו' והדברים נפלאים הלא משה יחיד ואמר וחכמים בל' רבים ז ולדברינו יוצדק מאוד כי כן משה השיב האף ע"י הלוים אחרי כי לא הי' לו אופן אחר להשיבו כנ"ל:

וישמע העם וגו' ולא שתו איש עדיו עליו וגו' ועתה הורד עדיך וגו':

כבר העירו המפרשים אמרו ועתה הורד וגו' מאחר שכבר לא שתו וגו'? וראיתי עוד להעיר אמרו ושמע העם ואח"כ אמור אל בני ישראל ונראה כי מדרך העולם כי הפחותים שבעם אין מדרכם להיות נושאים תכשיטיהם המעט כ"א בשבתות ויו"ט תחת אשר החשובים והנכבדים נושאים אותם בכל יום. וידוע הוא כי כאשר יבשרו לאדם דבר מדאיב רוחו. אין נפשו עוד אל תכשיטיו ובגדיו החמודות אשר יתהדר בהם במועד ורגל, אולם אלה אשר יתעטף בם פעם בפעם לא יסירם מנגדו וילבשם. אמנם כאשר תתקפהו צרה וצוקה במות לו בן יקיר או דבר אחר המבהילו ביגונו. אז גם אלא אשר ילבשם יום יום יזרם הלאם וילבש שק ואפר. כן הדבר גם בזה, כאשר שמעו בתחלה הדבר הרע הזה כי ירדו ממדריגתם ולא ילך ה' בקרבם כ"א מלאך (כמ"ש לעיל) ולא ידעו עוד מעונש אחר לא נבהל רוחם למרבה כי חשבו הדבר הזה רק להעדר כבודם. וזהו וישמע העם

ר"ל הפחותים את הדבר הרע הזה הזה ויתאבלו ולא שתו איש את עדיו עליו ר"ל לא לבשו את תכשיטיהם (אשר יחשבו בעיניהם לעדי) מחמת השמועה הרעה הזאת. אולם בני ישראל רצוני החשובים אשר זה דרכם ללבשם יום יום לא שמו אל לבם להפשיטם בגלל הדבר הזה. אחרי כי לא ידעו כי בנפשם הוא. ולכן ויאמר ה' אל משה אמור אל בני ישראל רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך ר"ל ידעו נא ויבינו חטאתם כי אך כפשע בינם ובין המות ועתה הורד עדיך מעליך ר"ל גם התכשיטים אשר אתם מלובשים בהם תפשיטו ואז ואדעה מה אעשה לך. כי כאשר יתבונן האדם בחטאו ויתחרט אז יקל עונשו מאוד מאשר יחטא ואחר העון לא יתנחם בהאמינו שלא חטא כמ"ש הרב ז"ל וכאשר אמרו חז"ל ילבש שחורים וכו'. או שהיתה כוונתו ית' להורידם ממעלתם הגדולה למען יקל עונשם. יען כי האיש החשוב כאשר יחטא ראוי לעונש גדול יותר מההדיוט. כאמרם ז"ל הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ואולי גם לזו הכוונה ציוה הי"ת למשה ומשה יקח את האוהל ונטה לו מחוץ למחנה וגו' למען הקל עונשם על החטא הגדול הזה כי בשכון הצדיק בין הרשעים ישקל עונם לעומת צדקתו ואז העון מחול ימים יכבד. וכאשר אמרה הצרפית אל אליהו (מ"א י"ז) מה לי ולך איש האלהים כי באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני ואמרו חז"ל ע"ז ב' בני אדם אמרו דבר אחד לוט וצרפית. לוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם הי' הקב"ה רואה מעשי ומעשי בני עירי והיו מעשי רבים על מעשי בני עירי עכשיו שאני הולך אצל אברהם מעשיו רבים על שלי שנאמר לא אוכל אמלט ההרה. צרפית אמרה עד שלא באת אלי וכו'. ולזה נטה מרע"ה את אהלו מחוץ למחנה. וגם המה הורידו עדים שנתנו להם בחורב לעד שערכם גדול ממלאכי השרת. למען לא ימקו בעונם כנ"ל:

ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי העל וגו'. עד סוף הפרשה:

אך למותר הוא להעיר ולהעמיק האלה בפרשה הזאת כי כלה מוקשה כמ"ש הרמב"ן ז"ל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי התורה ופירש בדרך הסוד כדרכו. אמנם לא זכינו להבין דבריו באשר אין לנו עסק בנסתרות. והנראה לדעתי ליישב בדרך הפשט. והוא לפי שאמרנו (בפ' שמות) כי סרבנות משה בשליחות היתה למען יפדם הקב"ה בעצמו ממצרים ויעלם לארץ כאשר הבטיח להאבות ע"ה אנכי ארד עמך וגו' או שישלח מלאכו כדרכו של הי"ת מעולם לפעול כל פעולותיו ע"י משרתיו עושי רצונו. (אחרי כי חשב משה בדעתו כי המלאכים נכבדים יותר מבני האדם. וע"ז השיב לו הי"ת כי אהיה עמך ובזה תקויים הבטחתי כאלו פדיתי אותם בעצמי וכבודי. ועל דבריך לשלוח מלאך דע כי אתה נכבד יותר מהם והאות ע"ז דבר מתן תורה שתקבל בעצמך

מידי והוא אמרו וזה לך האות וגו' כאשר כתבנו שם), ולכן בא עתה מרע"ה בטענה נוצחת לפני הקב"ה אשר אין להשיב עליה. והוא, ראה אתה אומר אלי ר"ל הן גם עתה לא חזרת בך ולא פטרתני מהשליחות באמרך העל את העם וגו' ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. ר"ל בעת שציוית לי על שליחות הראשונים לא אמרת שתשלח עמי מלאך. כי ואתה אמרת ידעתיך בשם ר"ל שאך בשמך אלך אל פרעה ולישראל ובכחך אעשה כל הנפלאות (והוא אמרו כי אהיה עמך) וגם מצאת חן בעיני ר"ל כי אהיה נכבד יותר מהמלאך (והוא אמרו שם בהוציאך וגו' תעבדון את האלהים וגו' והוא קבלת התורה כנ"ל) ואחרי כי כבר הבטחתני ע"ז איך תחזור בך חלילה (ומעולם לא יצאה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בו לרעה שבת כ"ה.) והרי זו טענה מספקת שלא תשלח מלאך. אמנם אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש. אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך ואדעך. והנה במשמעות שאלת משה היו ב' דברים. הא' לגלות לו דרכי התשובה והפיוס להי"ת במה יתרצה להאדם אחר שחטא נגדו אשר הוא למעלה מהטבע (כמ"ש בפ' בשלח וכמ"ש חז"ל שגם מהמלאכים הי' נעלם סוד התשובה כאשר שאלם ה' ית' נפש החוטאת במה התכפר וכו' באשר הי' עתה ההכרח לזה כי ירא כאשר ילך הקב"ה בעצמו בזה יגדל חטאם ויכבד ענשם כאמרו פן אכלך בדרך). שנית יש במשמעות ואדעך להראות לו כבודו ית' כביכול. וזהו פני ילכו והניחותי לך. ויאמר אליו אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. רצונו על הדבר הזה אינני צריך לבקשך מאחר שכבר יעדת לי זה בראשית השליחות כנ"ל. ועוד ובמה יועד וגו' אולם אך זאת אבקשך הודיעני נא וגר כנ"ל. ויאמר ה' אל משה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה וגו' אך בדבר ואדעך בשם (ר"ל זה הוא סוד התשובה וי"ג מדות) אבל לא שתראה את כבודי. ויאמר הראני נא את כבודך. ר"ל כי גם ע"ז יריתי אבן פינת מחשבתי באמרי ואדעך. ויאמר אני אעביר כל טובי וגו' והרצון בזה כי בהעביר כל הנמצאות הנקראים במע"ב טוב ואני המהוה אותם. ותתבונן בהם אז תדע כל מה שאפשר לדעת. ועל זה הצד אני רחום וחנון וחנותי את אשר אחון ורחמתי וגו' עי' במורה ח"א פ' נ"ד). ובדבר הזה אמלא בקשתך כרצונך וחפצך. אמנם אשר תבקש לראות כבודי. לא תוכל לראות פני וגו'. ולזה אמר הנה מקום אתי ונצבת על הצור ר"ל מקום עיון והשקפת שכל (עי' מורה ח"א פ' ח'. ט"ז. נ"ד.) וראית את אחורי וגו' (עי' שם ל"ז ל"ח). וע"פ דברינו אלה יוצדק מאוד אמרו ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא וסלחת אשר יפלא וכי בעבור שהמה קשי עורף ילך ה' בקרבם תחת כי אמר הי"ת כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך? אמנם ידוע מ"ש הרב המורה (שם נ"ד) בפי' הי"ג מדות וז"ל הנה כבר התבאר כי הדרכים אשר בקש ידיעתם והודיעו אותם. הם הם

הפעולות הבאות ממנו יתעלה והחכמים יקראום מדות. וזה השם נופל בשימושם על מדות האדם וכו'. כי הדרכים והמדות אחד והם הפעולות הבאות מאתו יתעלה בעולם וכל אשר הושגה פעולה מפעולותיו יתואר הוא יתעלה בתואר אשר יבוא ממנו הפעל ההוא וכו' ע"ש. ר"ל אף שנקרא ה' רחום וחנון והחכמים קראו לאלה מדות אין הוראתו שהי"ת בעל מדות כי הוא יתעלה אין לו תכונה מתכונת הנפש ח"ו אך כי נבין בו פעולות דומות לפעולות הבאות מאתנו אשר נתפאר בהמה והם המדות. אמנם לא כהאדם שהוא בעל תכונות נפשיות וכאשר רוצה לפעמים להרע לחבירו אז יתגבר עליו מדת הרחמנות והחמלה והמדה ההיא לא תתנהו להפיק זממו והן בכל המדות. וכל אלה לא נעריך בנעלם מכל נעלם ית' כי הוא אחד ושמו אחד בתכלית האחדות. אמנם נתארהו בשם רחים יען כי הוא מקור הרחמים והיא אבי הרחמים ויוצרו. וכן בכל המדות, ממנו יצאו ואליו ישובו. ולדעתי זהו שסידרו לנו רז"ל אלוה כל בריות אדון כל תולדות ר"ל כי הוא המהוה אותם. המהולל ברוב התשבחות ר"ל מה שאנו נשבח אותו בשם רחים וחנון רב חסד וגו' אין זה כ"א לבעבור המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים והוא כדרך הכתוב עורה למה תישן ה' הקיצה וגו' והן כבר ידענו כי וה' לא ינום ולא יישן כי הדבר הזה תכונה מתכונת הגוף וה' ב"ה רחוק מכל אלה אך פירושו המעורר ישנים והמקיץ נרדמים וכו' וע"ד הזה גם מה שמהולל ברוב התשבחות הוא רק בגלל פעולותיו). וכאשר השכילו הי"ת כ"ז למשש אמר א"כ ילך נא ה' בקרבנו. והוא ע"פ דמיון (כעין המשל שהביא בעל הא"י) לאיש כפרי העושה כפות עץ אשר בא עם סחורתו לעיר גדולה ועמד ברחוב היפה והמהודרה משכן ומושב גדולי השרים והפחות, ולא מכר מאומה כל היום מסחורתו. והאיש משתאה לאמר הזאת העיר המהוללה לרבת המסחור ומדוע אין דורש ומבקש גם לסחורתי המהודרים מאוד במלאכתם? ואיש אחר מאנשי המקום בשמעו תלונתו וישאלהו על סחורתו מה היא. ויענהו הכפרי כפות עץ יפים מאוד. וימלא האיש פיו שחוק, האם ברחוב המהודרה הזאת מושב גדולי השרים אשר להם כלי כסף וזהב למרבה וכלים מכלים שונים תקוה למכור סחורות בזויות כאלה? נסע ולך עמהם ברחוב היהודים האומללים והדלים אשר המה מוכרחים מאוד לסחורות כאלה הן שמה מהרה תמכרם אחת אחת כן כאשר ראה מרע"ה כי הי"ת מתפאר בפעולותיו רחום וחנון אשר אך המדות האלה נתונים המה לבני האדם כי יתפארו בהמה כנ"ל, אמר לפניו רבש"ע א"כ בהיות כבודך בעליונים אין דורש ומבקש להם כי אין צורך למלאכים ושרפים בהם שאין בם חטא ופשע ולכן ילך נא ה' בקרבנו כי אך לנו יאותו המדות האלה כי עם

קשה עורף הוא ואדם אין צדיק בארץ וגו' וסלחת לעונינו וגו' וזהו גם כי עמך הסליחה למען תורא:

פרשת ויקהל

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש וגו':

עיין בפנים בדברי הרב ז"ל שהביא טוב טעם בדרך הדרוש מה שכפלה התורה מצות השבת בכמה מקומות ע"ש. ואולם עוד ראוי לתת לב גם על השתנות הלשון בכל פעם ופעם, ואין סיגנון אחד לכל האזהרות בזה. לכן נתתי אל לבי לבוא אחריו ולמלאות דבריו בדרך הדרוש ע"פ דברי החסיד בעל ח"ה ז"ל (בשער הבטחון). ותוכן דבריו הוא, כי יש להאדם אך לבטוח בה' בכל מעשיו. ויאמין כי לא תועילנו שום חריצות במעשי שיקנה בזה יותר ממה שנגזר עליו. וביכולת הי"ת לפרנסי אף בשבתו בביתו ולא יצא החוצה כאשר יטרוף השי"ת העובר במעי אמו והאפרוח בתוך הביצה אשר אין בה מקום מפולש להכניס אליה דבר מחוצה. והעוף באויר. ודגים בים. והנמלה הקטנה עם חלישותה. ויבצר הטרף גם מהארי בקצת הימים עם גודל תקפו כמ"ש כפירים רשו ורעבו (תהלים ל"ד). אך כי כבר נגזר על האדם בזעת אפך תאכל לחם למען לא ישמן ויבעט ולזה אמרו חז"ל (ילקוט ראה) יכול ישב בטל ת"ל בכל מעשה ידך אשר תעשה. והוא ממש כדמיון העשיר אשר לו עני קרוב ממשפחתו ומוטל עליו לפרנסו. אמנם יען כי הבטלה מביאה לידי שעמום. ורוב הפשעים יסובבו ממנה. לכן יצוה עליו עבודה מה לשאת משאות ולהסיע אבנים מצד זה לצד אחר איזה שעות ביום ואף שאין לקרובו העשיר צורך בהם. ככה העמיס ה' על האדם איש איש במלאכתם אשר המה עושים. זה בכה וזה בכה. וכאשר ישריש האדם בלבו בטחון ואמונה כזאת אין ספק כי יהיה מאושר מאוד וכל מעשיו וחפץ קניניו לא ימנעוהו לקיים כל המצות אשר ציוה ה' כתיקונם ולא יקשה גם בעיניו להוסיף מחול אל הקודש ביום השבת מאחר כי כן ציוהו הבורא ולמה ידחוק השעה למען בצוע בצע כי מה מנהו יהלוך ומה שנגזר עליו מהפרנסה לא יבצור ה' ממנו לימי השבוע הבא. ועוד יתן תודה לה' אשר בחסדו נתן לו הי"ת יום מנוחה ועונג לנפשו חלף העבודה הגופנית העמוסה על שכמו משא לעיפה כל ששת ימי המעשה. לא כן האיש אשר אין לו בטחון ואמונה כזאת אבל ידמה בלבו כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה. על ה' יזעף לבו אשר העמים עליו עול התורה והמצוה למען ידל. ויום השבת אשר לא יעסוק במסחר וקנין הנהו לו על אפו וחמתו, ואל השמים ישא עיניו. לספור הכוכבים למהר אל עסקיו, ואין קץ לכל עמלו שיעמול לרוח לא ייעף ולא ייגע, וזהו אמרו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וגו', ר"ל שתאמין שאין צורך להי"ת במעשה

ידיך אך העמיס עליך העבודה ובהכרח תעשה מלאכה כל ששת ימי המעשה והנך כערך העבד בהם. ואחרי אשר תהיה בבחינה הזאת אז לא תעשה כל מלאכה וגו' ר"ל לא יקשה אז בעיניך לפרוש משום מלאכה ולעשותה גם ע"י עבדך ואמתך וגרך וגו' רצונו לעשות אפילו ע"י אינו ישראל כי מה לך ולצרה הזאת מאחר שהי"ת פטר אותך ביום הזה מהעבודה. ולא עוד כי גם תתן תודה לה' אשר ברך את יום השבת ויקדשהו מלהעמיס עליך עבודה כבכל ששת ימי המעשה. וזהו ע"כ ברך ה' את יום השבת ויקדשהו:

ולמען לא יאמר האדם כי לזה נתן לו ה' את יום השבת למען ינוח גופו מעמלו משאת ימי המעשה ולמען יחליף כח וגבורה לעשות מלאכתו אחר השבת ביתר שאת. כאשר ידוע במחקר. וגם מטבע האדמה ההכרח לעזוב אותה שנה אחת בורה ולשנות זריעתה, ולזה שם הי"ת ימי הסתיו ותישן האדמה שנת החורף למען תשא די פרי בימי הקיץ ביתר שאת. ולזה ילמדנו התורה בפ' משפטים והשביעית תשמטנה ונטשת וגו'. שאין הכוונה על חולשת כח האדמה, כי לא יפלא מה' דבר. וכאשר תראה בעיניך אף כי לא תזרע בכ"ז תשא הארץ די פריה, ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה כי אין מעצור לה' שתתן האדמה כחה שנה שנה בלי מגרעת, ולכן סמכה התורה ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות למען (ר"ל באופן) ינוח שורך וחמורך וגו' כנ"ל, כי גם בזה אין הכוונה לחזק גופך כ"א שכן גזרה חכמתו ית', וזהו ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ר"ל אך בעבור כי אני אמרתי וצויתי אתכם כזאת, ושם אלהים אחרים (רצונו על הטבע כנמצא כמה פעמים ששם אלהים מושאל אל הטבע) לא תזכירו לא ישמע על פיך יען כי הי"ת משדד הטבע, ובפ' תשא כאשר ציוה הי"ת במעשה המשכן והבטיחם להשכין שכינתו ביניהם אז פירש להם הכוונה משמירת השבת ופירש להם מתן שכרו (כאשר הוכיחו מזה חז"ל שבת י') וזהו אך את שבתותי תשמורו. ר"ל לא לבד שתתבטלו מהמלאכה אך שיהי בזה גם מעשה והוא פעולת השכל. וזהו לדעת כי אני ה' מקדשכם ביתר שאת על כל שאר בע"ח שאין להם אלא פעולה פרטית ואין מגמתה השכל וכפי' הרב ז"ל, וזהו ושמרו בני ישראל את השבת לעשות וגו' ר"ל שיעשו מעשה, ומה הוא המעשה? ברית עולם. זהו התורה. וכמ"ש חז"ל לא נתנו שבתות לישראל אלא לעסוק בתורה (ולכן הוכיחו חז"ל מזה עכו"ם ששבת חייב מיתה יען שאין להם אמונה ובטחון בהי"ת וחלק ונחלה בשכל לעשות השבת כמצוה כנ"ל. וישבות אך למען ינוח גופו מעמלו כדי שיוכל לעשות מלאכתו ביתר שאת למחרתו. ויראה כאלו אין ביכולת הי"ת לפרנסו בלתי עמלו ויגיעתו והוא היפך הכוונה כנ"ל). ובפ' ויקהל לדעתי הן הן הדברים אשר ציוה ה למשה בפ' כי תשא ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי

תשמרו וגו' אך הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן להורותם שמלאכת המשכן אינה דוחה את השבת וכפי' רש"י ז"ל וכאשר אמרו חז"ל בתו"כ יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת ת"ל וכו':

ספר ויקרא

פרשת ויקרא

(ק"ח א') **ר"ל אדם אחר וכו' מכם ותרומתכם קרבן לה'** וכו'. ע"ש. כבר חקרו גדולי חקרי לב על מהות הקרבנות וכוונתם. וידוע אשר כתב בזה הרב בעל עקידה (שער נ"ז) כי עיקר הדבר הוא למען יכנע לב החוטא בראותו זביחת הבעה"ח ההוא. ינתחהו, ישרפהו. ולמען אמור יאמר האדם החוטא, הן כל אלה הדברים היו ראוים להעשות בגופי ואברי על אשר חטאתי וישר העויתי ואז יכנע לבבו הערל וישוב אל ה' וירחמהו, ובחר הי"ת לעשות הדברים ההם בבע"ח כי אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ונמשל כבהמות נדמה, והנה לא באתי לחדש בזה חדשות, כי מי אני ומה חיי לדבר בגדולות ונפלאות סודות התורה (כי כבר נלאו המתפלספים מגדולי עמינו הוא הרב המורה ז"ל (פ' ל"ב ח"ג) למצוא בזה טעם מתקבל על פרטי דיני הקרבנות וכחו שהשיגו הרמב"ן ז"ל וסתר דבריו) אך באתי להוסיף מעט על דבריו ולהטעים אמריו. והוא כמ"ש הרב ז"ל בפ' תשא כי ידוע במחקר כי יותר קרוב אל ההשתכלות דבר הנלמד ע"י מעשה מהנלמד מחקירת השכל, ורוב המון העם כאשר אין להם לנגד עיניהם תמונה ממה שצריך שיאמינוהו לא ידעו ולא יבינו ולא יהי' חקוק בלבם לזכריהו, ולא כל אדם זוכה לצייר בזכרונו ממה שיצוייר בלב בלתי ראותו בחוש, וידוע כי אחד המיוחד מדרכי התשובה הוא עזיבת החטא (למען לא יהיה כטובל ושרץ בידו) ויעלה תמיד זכרונו החטא שעשה כמו שאמר דהמע"ה וחטאתי נגדי תמיד, ואמרו חכמי האמת כי כאשר יחטא האדם תלוכלך מאוד נפשו ויפול ממדרגתו עד שיחשב כ"א לבע"ח או צומח. וכאשר יתן האדם זאת אל לבו אין ספק שלא יחטא עוד. אמנם יען כי קשה מאוד להאדם לצייר זאת תמיד בשכלו ולא ישכחהו, לכן היה מטובו וחסדו ית לבל ידח ממנו נדח, לשום נגד פנינו דבר מוגרש לעין והוא הקרבן, ויראה שחיטתו ושריפתו ואז יחקוק בלבו כי בעצמו ובשרו הי' ראוי הדבר הזה להעשות ובזה לא ישכח לעד חטאו. ולכן ציוה הי"ת לזרוק דם הקרבן על המזבח לפני ה' למען יתבונן האדם כי אך לזה ברא בו הי"ת כח החשק והתאוה (אשר בא מרתיחת הדם כידוע) אך למען יתאוה האדם למצוה ויחשוק בתורה כמ"ש דהמע"ה גרסה נפשי לתאבה וגו' הנה תאבתי לפקודך וגו' (תהלים קי"ט) וכדומה. ואם יעשה האדם כזאת והמדות האלה ישתמש בהם לתורה ומצות. אז יעלה ממדריגתו מעלה מעלה עד כי יחשב למלאך

אלהים תחת אם ישתמש בהם אך לתאות החומריות והארציות אז יפול מאוד ממעלתו ויחשב כבע"ח או צומח ודומם. ולכן יש בקרבנות אשר הבשר נאכל לכהנים ולבעלים כמו שלמים וחטאות ואשם למען יתבונן איך יתהוה ויעלה ממעלת החי להמדבר (כי ממזון האדם יתהוה גופו וגם כח ההולדה והזרע כידוע במחקר). ויש שכולה כליל לה' כעולה. ויש אשר יוציאה מחוץ למחנה ושרף אותה על העצים כמו פר החטאת של כהן המשיח וחטאת הקהל. למען יתבונן איך לפעמים יפול ממעלתו כמו שמבעל החי יתהוה העפר והוא הדומם וכמה הרפתקאות עדו עלי' עד שישוב למדריגתו הראשונה. כי מהעפר יתהוה הצומח. ואחר יאכלנו החי וישוב לבע"ח כמקדם. וכן תוכרח נפש החוטא אשר לא תהי' לו השארה נצחית להיות לרמה ותולעה שהן בע"ח והם ייבשו ויסירו צורת החי מעליהם ויהי' לאבק ועפר שהם דוממים ומהם יצאו אח"כ כאשר יסירו צורתם פרחים וצמחים שהם מגדר הצומח ואחר יאכלם החי ואחר המדבר עד כי תשוב נפשו לאיתנו ומעלתה הראשונה. (ואולי לזה כיוונו חז"ל במליצתם (ב"ק ט"ז) שדרו של אדם לאחר ז' שנים נעשה נחש והוא דלא כרע במודים. והוא מליצה נפלאה אשר גופו של הרשע ההולך תמיד אחר תאותו לא יהי' לו קיום נצחי כי אך יתהוה לעפר. ונחש עפר לחמו. ומכח האכילה משומן גופו והוא השדרה יתהוה הזרע אצל הנחש וא"כ לאחר ז' שנים אשר הוא זמן לידת הנחש כאשר אמרו חז"ל (בכורות ח') יולד הנחש מגוף הרשע). אמנם יען כי לפי כובד החטא תוכרח ההתפעלות בנפשו. וידוע כי חטא כהן המשיח גדול מחטא הנשיא. וחטא הנשיא מאחד מעמי הארץ. והכל לפי חשיבותם ומעלתם באשר כי מהם ילמדו דלת העם ויש חילול השם בדבר. ולכן הכהן המשיח יביא פר בן בקר זכר וכן חטאת הקהל. ונשיא שעיר עזים. והיחיד שעירת עזים נקבה או כבש. כי ידוע כי ביותר תתפעל נפש האדם בראותו דבר אשר לא הורגל בו תחת כי הדבר הרגיל בו יתהפך אצלו לטבע ולא יתפעל מאומה מזה ולזה יתפעל האדם יותר בראותו שחיטת שור גדול משחיטת שעיר עזים ובפרט משעירת עזים או כבש. (וע"ז אמר דהמע"ה כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה) וזהו אמרו אם הכהן המשיח יחטא (ר"ל אפי' חטא שהוא קל בכ"ז יחשב) לאשמת העם כאלו אחד מעמי הארץ יעשה כזה במזיד מרוב חשיבותו וערכו כנ"ל. ולכן והקריב על חטאתו פר בן בקר למען יתפעל מאוד מזה. (לכן לא כתיב אצלו ונסלח לו כי לא יכופר עונו מכל וכל בעבור חילול השם כנ"ל). אשר נשיא יחטא ר"ל מאחר שהוא נשיא וחשוב יותר מאיש המוני לזה אף כי יחטא ועשה אחת מכל מצות וכו' ואשם ר"ל יחשב גם לו לאשם חטאו כנ"ל ולזה והביא את קרבנו שעיר עזים זכר אשר יתפעל ממנו יותר מבכבש. ואם נפש אחת תחטא בשגגה

מעם הארץ ר"ל אבל אחד מדלת העם כי יחטא לא יחשב כ"א לשגגה (ולזה בכאן סמך בשגגה לותחטא ובנשיא סמך בשגגה לואשם) ואף כי לא ימלט גם הוא מעונש וזהו ואשם אך חטאו קל מאוד כי ממנו לא ילמדו העם. והביא את קרבנו שעירת עזים וגו' או כבש כי דיה לו התפעלות מעט בנפשו. ולא זז משם עד שמוחלין לו וזהו וכפר עליו הכהן ונסלח לו מכל וכל (אבל בנשיא כתוב מחטאתו ונסלח לו ולא כל חטאתו כנ"ל):

ואם נפש אחת תחטא וגו' ואשם:

או הורע אליו חטאתו וגו':

ראוי להעיר על לשון או הודע וגו'? ועי' בפי' רש"י ז"ל. גם ראוי לתת לב מדוע בכאן כתוב או הודע וגו' ובחטאת הקהל ונודעה החטאת וגו' ואצל כהן המשיח לא כתיב מאומה כ"א והקריב וגו'? ונראה לי ע"ד הפשט ע"פ אמרם ז"ל (ערובין י"ג:) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו ולדעתי כוונתם. כי מהידוע שהי"ת יעניש האדם על חטאו מדה במדה. וזהו מטובו וחסדו ית' למען יוכל האדם למצוא עונו מהעונש המגיע לו. וכאשר נתבונן נמצא ג' כתות באדם בדבר הזה יש אשר ימשמש במעשיו בכל יום אם טובים המה בעיני ה' ואדם, או רעים. כאשר עשה איוב כמ"ש כי אמר אולי חטאו בני וגו' ככה יעשה איוב כל הימים (איוב א'), ויש אשר לא יחוש לזה, אמנם כאשר יבא העונש עליו יפשפש במעשיו למען ידע ויכיר חטאו, יען כי לא חשיד הקב"ה לעביד דינא בלא דינא, ויש עוד אשר לא יתבונן גם בהשיגו הרעה (כי לא חשוד הוא בעיניו שיחטא) עד שיודיענו חברו את, חטאו (כההיא עובדא דרב הונא ברכות ה':) וזהו מליצתם אם רואה אדם וכו' יפשפש במעשיו ר"ל למען ימצא ויכיר חטאו וישוב. וא"ל ימשמש במעשיו ר"ל כי יותר טוב להאדם להשגיח על מעשיו וימשמשם בכל רגע טרם שיגיעהו העונש, ולכן הכהן המשיח אשר מרוב צדקתו ודבקותו באלהיו אין ספק כי ימשמש במעשיו בכל רגע ואף כי אין צדיק בארץ וגו' ויקרה לו מה מהחטא אמנם תיכף יודע לו מעצמו. לזה אמר אם הכהן המשיח יחטא וגו' והקריב כי באין ספק יתבונן עליו תיכף מעצמו ויביא כפרה (וזהו לאשמת העם ר"ל לא כאחד העם אשר לא יביא כפרתו עד שיגיע אליו העונש ואשם). ובחטאת הקהל אמר ואשמו ונודעה החטאת ר"ל כאשר יגיע אליהם מעט מהעונש מהנמנע שלא ימצאו מהם כמה שיעוררו לבם ולבב אחיהם על מה ולמה עשה ה' ככה ומה חרי אף הי"ת להענישם ואין ספק כי ונודעה החטאת להם ויביאו כפרתם, אמנם הנשיא מגודל רום לבבו בהתנשאו על העם יוכל להיות כי לא יתן זאת אל לבו אף בהגיעו העונש כי יאמר זכיתי לבי (כאמרם ז"ל (הוריות י') אריב"ז אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו. ומה אם נשיא

מביא קרבן וכו) והנו ככל המון העם אשר לא יתן לבו לשוב עד שיודיענו חבירו כזה וכזה עשית. לכן כתוב בשניהם ואשם ר"ל כאשר יגיע אליו העונש יפשפש במעשיו או שגם לאחר העונש לא יתן אל לבו להביא כפרתו עד שהודע אליו חטאתו מפי אחרים. וזהו או הודע וגו' ולדעתי זהו כוונת הכתוב הוכח תוכיח את עמיתך ר"ל תודיע אליו חטאתו ותוכיחו על פניו. ולא תשא עליו חטא ר"ל מדוע לא פשפש בעצמו במעשיו ולכן לא אודיעהו גם אנכי למען הלעט לרשע וימות. אמנם לכף זכות תדינהו כי כזה וכזה תעשה השכחה לכן עליך להזכירהו ולהוכיחו על פניו:

פרשת צו

(ק"ט ב') **וחובה לכל בריה מעשי ידיו להכיר עושהו וכו' לדרוש מאתו החיים והשלום לחם לאכול** וכו'. לפי דברי הרב ז"ל יוצדק מאוד כפל לשון הפסוק. דבר אל בני ישראל לאמר המקריב את זבח שלמיו לה' יביא את קרבנו לה' מזבח שלמיו וטעם אמרו ידיו תביאנה. ואמרו עוד את החלב על החזה יביאנו. בהקדם מה שאמרו חז"ל (ברכות ט"ז:) אמר ר"א מאי דכתיב כן אברכך בחיי וגו' (תהלים ס"ג) זו ק"ש. ובשמך אשא כפי זו תפלה. אם עושה כך עליו הכתוב אומר כמו חלב ודשן תשבע נפשי וכו'. וראוי להבין מהו אם עושה כך? ונראה ע"פ מה ששמעתי (בשם גאון א') על מה שתקנו מסדרי התפילה אלו פינו מלא שירה כים וכו' שמאוד יפלא אמרו מתחילה אין אנו מספיקים ואח"כ אמר ע"כ אברים שפלגת בנו וכו' הן הם יודו וכו'? אמנם ידוע הוא כי אם יקריב איש למלך מנחה או מאכל בכלים פחותים ונבזים אין ספק כי יגדל עליו חמת המלך אשר אין להשיב כמ"ש הנביא (מלאכי א') הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך. אמנם אם המלך יסע דרך עיר קטנה ועבדיו הולכים לפניו עם כלי הבשול הנצרכים לסעודה ויתאכסן בבית איש אחד למען יאכל שם לחם ויתנו לו המאכלים בכלים בלתי יפים אין לבעה"ב חטא בזה יען כי הכלים האלה אינם שלו כ"א של המלך. ולמה יאשם? לא כן אם משרתי המלך ימסרו לבעה"ב הכלים נקיים מאוד וטרם שיבוא המלך ישתמש עמם הבעה"ב ויאכל בהם מאכלים פחותים. ופתאום כאשר יבוא המלך יסדרם על השולחן בעוד המה מטונפים וטומאתם בשוליהם ולא מורק ושוטף במים אז ענשו גדול מאוד. והוא אמרו אלו פינו וכו' ר"ל אלו היו הכלים האלה שלנו ושל עצמנו ואף אם היו. גדולים ויקרים מאוד אין אנו מספיקים להודות לך וכו' כי מי יערב לבו לגשת מול הדרת כבוד ממה"מ הקב"ה ולערוך שולחן נגדו להללו ולשבחו בכלים כאלה? הן השמים לא זכו בעיניו. ואנה ניקח כלים נאותים לפי כבודו? אך יען כי ע"כ אברים שפלגת בנו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשון אשר ש מת בפינו ר"ל הלא הכלים האלה המה שלך

שנתת לנו בחסדך לכבדך עמהם הן הם ר"ל אך כאשר המה במצבם שלמים ונקיים וטהורים כאשר נתת לנו. יודו ויברכו וכו'. אך באופן כי כל פה לך יודה וכו' ר"ל שיהיו מיוחדים אך בעבורך ולכבודך ולא נטנפם מקודם בדברי נבלה ומעשים רעים ח"ו. וידוע אמרם ז"ל (מנחות ק"י) כי בזמן שאין בה"מ קיים לימוד התורה ותפילה במקום קרבן כי באמת הכוונה מהתפילה וקרבנות אחד. כי מי בער ולא ידע שאין חפץ להקב"ה לבשר אבירים ודמן. רק למען יקריב האדם נפשו ומחשבתו לאלהים ויתבונן כי את אשר יזכנו ה' ליהנות מהעוה"ז ולאכול בשר אך מתנת האלהים הוא כי לה' הארץ ומלואה ויחשוב האדם שהונו ועשרו אינו שלו ומשולחן גבוה הוא אוכל. ובזה ילמד האדם להיות אדון על עשרו כל ימי חלדו. ולא יהי' העושר אדון עליו. כמ"ש הרב ז"ל בפ' משפטים. ולמען השרש האמונה הזאת בלב האדם ציונו ה' ית' כי כאשר יתאוה האדם לאכול בשר יקריב מקודם הדם והחלב לה' ואחר יאכל בשר השלמים לשבעו למען יאמין כי אך מתנת האלהים הוא ועל פי ה' יחיה האדם ויתן לו שבח ותודה ע"ז. וזהו כוונת התנופה לאמר כי ממך הכל ומידך נתנו לך ולזה אמר בקרבן מנחה והנותרת ממנה יאכלו וגו' (ואף שלא יקטיר לה' לה' כ"א הקומץ) שיהי' בעיניהם מה שיאכלו המה הוא רק הנותרת מאשי ה' כנ"ל, ולדעתי זהו כוונת הכתוב ואם נדר או נדבה זבח קרבנו ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת והנותר ממנו יאכל וגו' וכתב רש"י ז"ל כי וי"ו של והנותר יתירה היא. ולי יפלא הלא כל הג' תיבות והנותר ממנו יאכל יתרים המה. אמנם לפי דברינו גם הוי"ו איננה יתירה כי תלמדנו התורה גם בזה והנותר ממנו יאכל ר"ל כי הכל מיד ה' ואך האדם יאכל הנותר מחסדי ה' כנ"ל. (ואולי גם זה הי' חטא קין יען כי הי' לו אמונה ודעת כוזבת בטעם הקרבנות. והבין כי כחו ועוצם ידו אשר עבד את האדמה עשתה לו את החיל הזה למען תתן האדמה את יבולה עד כי פשתה הנגע אצלו ובא לכלל רציחה והרג את אחיו ולכן קלל ה' האדמה בעבורו. ואין בזה מקום להאריך והוא בכתובים אצלי). וכוונת התפילה הוא ג"כ כענין הזה כי בודאי יודע ה' מה שבלב האדם וכל נגעי לבבו גם טרם התפללו כמ"ש והי' טרם יקראו וגו' אך הכוונה הוא ג"כ למען יכנע לבבו ויאמין כי חיינו תלויים ברצונו ית' ולא נוכל להתנועע בלתו ואין העונש במקרה ואין נסתר מחמתו. ולכן ציונו לעבוד במעשה ידינו וברוח פינו ולהשתחות למלך ה' צבאות רם ונשא המקיים ומשגיח על כל ברואיו (כמ"ש הרב ז"ל). והוא שאמר אסף (תהלים נ') לא על זבחיך אוכיחך וגו' האוכל בשר אבירים וגו' והכוונה הוא אך זבח לאלהים תודה כנ"ל. וקראני ביום צרה ר"ל וגם ענין התפילה הוא למען אחלצך ותכבדני כנ"ל. ולרשע אמר אלהים וגו' פיך שלחת ברעה וגו' ר"ל מאחר כי תטמא את פיך מה תועיל

לך התפילה? כנ"ל. וזהו אמרם אר"א מ"ד כן אברכך וגו' זו ק"ש ר"ל שנאמין כי הכל הוא מיד ה' כאמרו בכל נפשך ובכל מאדך וכמ"ש בעקידה שער נ"ח) ובשמך אשא כפי זו תפילה ר"ל מאחר שאנו יצורי כפיך ואתה נתת לנו הכלים האלה לכן אשא כפי בתפילה כנ"ל. וזהו כמו חלב ודשן שהיו מקריבים לפניך בזמן המקדש הוא אך למען תשבע נפשי ר"ל למען תשבע רצוני מתאוות ומותרות אשר לא הרשנו ה' כנ"ל כן עד"ז ושפתי רננות יהלל פי כי לולא זאת גם אלו פינו מלא וגו' אין אנו מספיקים וגו' כנ"ל:

וזהו אמרו דבר אל בני ישראל המקריב את זבח שלמיו לה' ר"ל שלא יאמר האדם כי הוא שלמיו ומזה יקריב לה' אך יביא את קרבנו לה' מזבח שלמיו ר"ל של הקב"ה כי הכל שלו ואך ידיו תביאנה את אשי ה' כי הוא אך כשליח. ולכן את החלב על החזה יביאנו להניף אותו תנופה לפני ה' למען הראות לכל כי הכל הוא של הקב"ה ומידו נתנו לו ואז יאכל הבשר ויתן תודה לה' אשר הרשהו לאכול ממנו לשבוע מטובו כנ"ל. וזהו אמרו זאת התורה לעולה ולמנחה וגו' ר"ל גם בזמן שיתבטלו הקרבנות ויהי' התורה והתפילה במקומם יהי' ג"כ ע"ד הזה כנ"ל, ויפה דרשו ע"ז חז"ל (מנחות ק"י) אמר ר"י כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת כנ"ל:

פרשת שמיני

ויאמר משה אל אחרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם:

יקשה מאחר שכבר יכפר בעדם עם חטאתו ועולתו למה יעשה עוד קרבן העם לכפר שנית בעדם? אמנם הוא הדבר אשר אמרנו (בפ' ויקרא) כי יגדל מאוד חטא הכהן המשיח מאשר יחטא אחד העם כי מאוד מאוד פועל משל הגדולים בקטנים כי ממנו יראו וכן יעשו (כמ"ש הרב ז"ל כמה פעמים). והנה לפ"ז חטא אהרן בשתים. הא' בנפשו בחטא העגל. והב' כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם כתרגומו לסאבותהון שום ביש בדריהון וכפי' הרמב"ן ז"ל כי יאמרו הדורות הבאים לא לחנם עשו אבותינו העגל כ"א מצאו בעבודתו תועלת להם וטוב גם לנו לעבדו (ואף כי באמת היתה כוונתו לש"ש כמ"ש חז"ל). ואמרו בתוספתא של פרשת מלואים בת"כ שעגל החטאת הוא בא לכפר על מעשה העגל. ולזה ציוהו השי"ת להביא עגל לחטאת ואיל לעולה. כי החטאת תכפר על המעשה עצמה. והעולה על שגרם שממנו ילמדו בני ישראל כנ"ל. וזהו אמרו ועשה את חטאתך ואת עולתך. ואם תאמר למה הוצרך לשניהם. ע"ז השיב וכפר בעדך ובעד העם רצונו החטאת תכפר על המעשה. והעולה על אשר הכשלת בזה את העם (כי זה החטא

הוא כעין מחשבה אשר ע"ז תבוא העולה). ואח"ז ועשה את קרבן העם וכפר בעדם ר"ל על אשר חטאו ישראל בעצמם במעשה העגל:

פרשת תזריע

(ק"א ב') **לפי שזאת המדה היא מדת שאר בע"ה ההולכים לתומם ירעו וישחיתו** וכו' ע"ש. לפ"ז אמרתי טעם לשבח מה שציותה התורה להמצורע שיביא שתי צפרים חיות וגו' ושלח את הציפור החיה וגו' אשר לכאורה אין טעם למה יקח את הציפור החיה ומה יעשה בה? הן לא ישחט אותה. ולא יזרק מדמה. כ"א ישלחנה חפשי. אשר לא נמצא דוגמתה בכל הקרבנות? והטעם למה הוצרך דוקא לציפור דרור כאשר שנו חז"ל במסכ' נגעים ומביא שתי צפרים דרור ואם שחט אחת ונמצאת שלא דרור וכו'. אמנם ידוע כי אף שהחירות והחפשית הוא דבר נאות ונכסף מאוד לכל בעלי שכל (ואף בלב בע"ח הטביע הי"ת אהבת החופש כמ"ש חכמי הטבע וכאשר נראה בחוש כי העדר החופש הטבעי תאדיב נפש בעלי כנף משמיעי רננות ביערים ומדבריות מדי יושמו בכלוב ולא ישמיעו עוד הוד קולם הערב אף כי יותן להם אוכל למכביר אשר לא ימצאום בשדה וכמו שאמרה היונה יהיו מזונותי מרורים כזית מיד הקב"ה וכו') בכ"ז ההשתעבד אל אשר תאות ההשתעבדות וההכנע אל אשר תחויב לו ההכנעה הוא דבר יקר יותר ממנו (כמ"ש בעקידה שער צ"ח) ר"ל ההשתעבדות למלך זהו תכלית החפשית כאשר נראה בעליל כי גם מגדולי העם וקציניו אשר להם נחלת שדות וכרמים למרבה בכ"ז ישליכו עשרם ורכושם הרב אחרי גיוס למען יעבדו להמלך גם ע"מ שלא יקבלו פרס. יען כי העבודה וההכנעה לגדול ממנו מאוד במעלה הוא תכלית החפשית. (וכמו שהמליצו חז"ל הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים). ולזה אמרתי על דברת בני האדם אשר ירצו גם המה שיהיו חפשים למען יעשו תאוותם כחפצם ולא יהיו נכנעים תחת יד התורה והמצות (ובהפקירא ניחא להו) מאחר שכבר הוא נמצא בטבע. ולראות שהם בהמה המה להם. ואדרבה כי הרשע אשר יעשה כל מה שתתאוה נפשו הבהמית אין ביד שכלו למשול עליו ולהמנע מלעשותו. הלא נפשו ושכלו ורצונו נמכרי' לצמיתות ליצרו הרע ותאוותיו הבהמיות. ונמצא כי הוא נכנע לפחות ממנו מאוד ויסור למשמעתם. אף כי לבסוף יתחרט מאוד ויבוש ממעשיו ויהי' לבוז ולחרפה. לא כן האיש אשר חננו אלהים בדעת ובידו לעמוד על נפשו לכבוש את תאוותיו מדבר המזיק לנפשו. זה אינו נכנע לפחות ממנו. ואדרבה החומר והתאוה וכח הבהמי שלו משועבדים ונכנעים ת"י שכלו. ואך שכלו שורר בביתו. ולכל אשר יחפוץ יטנו. ואין ספק כי הוא נקרא איש חפשי (וכמ"ש חז"ל אבות פ' ו' שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה כי בעיני המשכיל

היראה והמוסר לחופש אמיתי יחשבו. יען כי אז הוא חפשי מעבדות היצה"ר ותשוקתו החומרית):

ולכן המצורע הזה אשר דבר לה"ר ולא הטה אזנו לקול הקורא מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' ולא היה בכחו לכבוש יצרו אף בדבר כזה אשר אין לו הנאה ממנו הלא הוא פחות וגרוע יותר מבע"ח הבייתיות הנכנעים להאדם החשוב מהם. (ולדעתי הוא מליצת הנביא (ישעי' א') בנים גדלתי וגו' ידע שור קונהו וגו' ר"ל השור ידע והתבונן להיות נכנע להאדם החשוב ממנו. וחמור הגרוע מהשור לכה"פ ידע אבוס בעליו המאכילו ומשקהו. אבל ישראל לא ידע אף כי אנכי משפיע להם טובי ואני הנותן להם לחמי ומימי. עמי לא התבונן ר"ל אשר הוא להם תכלית הכבוד והחפשית שיהיו עמי ועבדי ה' צבאות ממ"ה הקב"ה). ולמען יתבונן בזה המצורע ויהי' חטאתו נגדו תמיד ויתפעל ממראה עיניו (כאשר כתבנו לעיל פ' ויקרא) לזה יקח הכהן הציפור החיה וטבל אותה בדם הציפור השחוטה לנגד עיניה (כי צער בע"ח בזה גדול מאוד באין הפרש בין צער האדם לצער בע"ח בזה כמ"ש הרב המורה ז"ל (ח"ג פ' מ"ח) בענין איסור אותו ואת בנו ושילוח הקן (ועקידה שער צ"ז) שאם יקח האם על הבנים יבוא לשחטם זה בפני זה. ותעמוד האם על דם בניה והרי צער גדול). ואחר שישלחנה חפשי אין ספק כי באות נפשה תשאף רוח ותברח למדבר למען תהי' חפשית. ויהיה א"כ בזה תוכחת מגולה להמצורע. ויתבונן כמה הוא גרוע מהציפור הזאת. כי הוא כבוש תחת יצרו הרע באין מנוס לעמוד על עצל במו מדר לה"ר ולזה המצוה דווקא בציפור דרור. (ומה יפה מליצת חז"ל ע"ז אמר ר' יהודה בר' סימון אילין ציפריא קולנין זה האומר לה"ר יבוא קול ויכפר על קול. ור"י בן לוי אמר ציפרים ציפור דרור שאכלה מפיתו ושתת מן מימיו. והלא דברים ק"ו וכו'. והוא ממש כדברינו):

פרשת מצורע

(קי"א ב') **שביותר צריך להשתדל ברפואת נפש הצרוע מרפואת גופו** וכו'. ע"ש. אמרו חז"ל (במדרש) מעשה ברוכל אחד שהיה מחזר בעיירות סמוך לציפורי והיה מכריז ואמר מאן בעי למזבן סם חיים. אודיי עלי' ר' ינאי וכו' הוציא לו ספר תהלים מכרך הראה לו פסוק זה מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וכו' אמר ר' ינאי כל ימי הייתי קורא המקרא הזה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא רוכל הזה והודיעני לפיכך משה מזהיר את ישראל זאת תהי' תורת המצורע המוציא שם רע (וכן הוא בערכין ט"ו). ולכאורה הוא נפלא מאוד כי מה לנו אם היה רוכל או איש אחר? וביותר יפלא מדוע לא הבין ר"י בתחילה כל ימיו פשט הכתוב? וזיל קרי בי רב הוא! ואיך הבין עתה

מהרוכל אשר לא הוסיף מאומה על לשון הכתוב? אך באמת הרוכל המחזיר הזה ילמדנו דעת בפשט הכתוב אשר לא נוכל ללמוד זה מאיש אחר. והוא כי לרוב עבירות יש לנו התנצלות. והיינו רצוננו לעשות רצונך וכו' אלא שאור שבעיסה וכו' מעכב (ברכות ט"ז:) רחיים בצווארו ויעסוק בתורה ל וכאשר אמרו חז"ל על ואשר הרעותי. אך על עון לשון הרע אין שום התנצלות. כי בזה אשר הוא בגלות או בטרדת הפרנסה לא יאלצהו לדבר לה"ר. ולזה הרוכל הזה הוכיחם על פניהם. באמרו ראו נא אחי אף כי אנכי רוכל ואחזיר בעיירות עם משא לעיפה על שכמי. א"כ יש לי בוודאי התנצלות גדולה על רוב העבירות כגון ביטול תורה ותפילה וכדומה בכל זאת אשים מחסום לפי מלדבר לה"ר כי ע"ז אין לי שום התנצלות. ובזה הבינם הפסוק לכו בנים שמעו לי וגו' אשר מהראוי לו לאמר בואו בנים כ"א ילכו מאתו איך ישמעו לו? אך נראה נא בד"מ אם אחד יושב בביתו ויראה בעד החלון את רעהו המטייל בשוק ויש לו לדבר עמו אז יאמר אליו בא נא אלי אחי בחסדך כי יש לי מה לדבר עמך. תחת אם ישא האיש משא על שכמו אין מהראוי לאמר לו בא אלי. כי איך יבוא אליו והמשא הכבד על שכמו? אך יאמר לו לך נא אחי לדרכך ואני אלך אחריך ואדבר עמך בלכתנו. כן הדבר הזה כי דוד המלך ע"ה לא רצה להוכיחם כ"א על לה"ר כי על ביטול התורה והמצות הלא יענו לו איך נבוא אצלך והמשא על שכמינו ורחיים בצווארינו. ולזה השכיל ליסרם על לה"ר למען לא יהי' להם שום התנצלות ע"ז באמרו לכו בני עם המשא (כי לא אפריע אתכם ממעשיכם) ואני אלך אחריכם ויראת ה' אלמדכם רצונו שתוכלו לקיימם גם בהגלות המר ולא יהיה לכם שום התנצלות ע"ז. ומה הוא? נצור לשונך מרע וגו' כנ"ל. (ולזה אמר ג"כ סור מרע וגו' כי אולי תאמרו כי למצוה כוונתינו כי הוא איש רע ומצוה לפרסם את הצבועים כדרך היצה"ר המסית לאדם והגדולה מהעבירות ישית נגד פניו למצוה ומביא לו ראי' מדברי חז"ל וכדומה כידוע. לזה המליץ במתק לשונו מדוע תבקשו מצוה כזאת אשר תגיע מזה רעה לרעך הלא יש תרי"ג מצות ורובם ככולם לעשות טוב עם בני גילך ובקל תמצא מצוה כזאת. וזהו אמרו סור מרע ועשה טוב וכגון בקש שלום ורדפהו אשר הוא מגדולי המצות). וזהו שאמר ר' ינאי כל ימי לא הבנתי פשט הכתוב רצונו אמרו לו בנים ולא אמר בואו בנים עד שבא הרוכל הזה ר"ל באשר כי הוא רוכל ומשא על שכמו, ובכ"ז היה נשמר מאוד לנפשו מעון לה"ר. ממנו נתתי אל לבי להבין זה כנ"ל. ולזה גם משה מזהיר וכו' ר"ל לזה ענשו בצידו זה המוציא ש"ר יתייסר בנגעים יען כי ע"ז אין לו שום התנצלות:

א

פרשת אחרי מות

(קי"ג א') **ירצה המקריבים מבני ישראל יזבחו זבחי שלמים עצמם** וכו'. ע"ש. לפי דברי הרב ז"ל הי' לו לאמר אותם לה'? אך הוא הדבר אשר דברנו כי כוונת הקרבן הוא למען ישים בה' כסלו ויאמין כי חייו ופרנסתו תלוי' אך ברצון ה' המשגיח על כל ברואיו. וגם אשר ישליטנו האלהים ליהנות בעוה"ז אך מתנת אלהים היא. וכאשר יחזיק אמונתו בזה בוודאי לא יתעה לשוא נפשו לזבוח לשעירים למען ישיג מהם השפעה. וכמו שענו הנשים המקטרות למלכת השמים אל ירמיהו ומן אז חדלנו לקטר וגו'. וזהו כוונת הכתוב איש איש וגו' למען יביאו בני ישראל את זבחיהם ר"ל אשר ידמו בדעתם כי זהו שלהם ועוצם ידם. והביאום לה' ר"ל כי יתבוננו בדעתם כי הכל הוא לה'. ואך מטובו וחסדו הרשם לאכול מהם ולשבוע מטובם. וזהו וזבחו זבחי שלמים לה' אותם ר"ל שיתנו תודה ושבח לה' אשר זיכה אותם לאכול משולחן גבוה. ואז ולא יזבחו עוד לשעירים וגו' ר"ל כי מאי אהני לי' העצבים אם לא יהי' ברצון ה'. ולזה רמז ג"כ הכ' (בפ' קדושים) אל תפנו אל האלילים וגו' וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחוהו יאמר שלא יפנה לבו אל האלילים להאמין שיהי' בהם תועלת מה להמשיך עי"ז השפעה אליו כי הבל המה גם יחד. כי לזה ציותי אתכם גם וכי תזבחו זבח שלמים לה' ר"ל הלא אין להקב"ה צורך בו כי לו כל חיתו יער וגו' וכוונתו היא אך לרצונכם תזבחוהו ר"ל שבזה תבטלו רצונכם ותאוותכם כי תאמרו למה לנו לגזול או להונות עמיתנו אם לא יהיה ברצון ה' גם מה שיש לי אינו שלי וא"כ לריק יגעתי ולתוהו והבל גזלתי את שאינו שלי ומאי אהני לי' לרמאי רמאותו:

פרשת קדושים

(קט"ו א') אלא מזבח אדמה וכו' **לרצונכם תזבחוהו ואין מכריח להביאם**. כבר פרשנוהו בפ' הקודמת ע"ש:

פרשת אמור

(קי"ז א') **ואם עם בני נכר ידבר איך לא אמר לא ירצו להם**? וכו'. ע"ש. ולולא מסתפינא הייתי אומר כי הפסוק הזה בא לפרש הפסוק הקודם ומעוך וכתות וגו' ובארצכם לא תעשו ר"ל לא לבד שלא תקריבו אותם לה' כי גם אסור לסרס אותם (ואפילו ע"י עכו"ם כאשר אמרו חז"ל) וא"כ בוודאי לא ימצא בארצכם. אך מה שאזהירך ע"ז (מאחר שלא יהי' בנמצא) הוא, ומיד בן נכר. רצונו אם תשיגו את המסורסי' מיד בן נכר אשר יסרסם לעצמו ותקחו מאתם לא תקריבו מכל אלה (ואף כי לפי הנראה אין זה מום כי עוד משובח בזה לרדיה ולשחיטה) כי משחתם בהם מום בם ר"ל מה שהשחיתו מהם אבר ההולדה (אף כי משובח בזה) זה יחשב למום ולזה לא ירצה לכם. (ובזה ניחא מה

שהוצרכו חז"ל לדרוש מהפסוק איש איש לרבות את העכו"ם שנודרים נדרים ונדבות כישראל ולכאורה הלא כתוב הדר הוא ומיד בן נכר לא תקריבו מכל אלה אבל בלא מום תקריבו מהם. ולפי דברינו שהכוונה שאל יקריב זה ישראל לעצמו ניחא):

פרשת בהר

וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו:

במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואות ימכר לך:

הלשון מגומגם מאוד. והנכון לפי הפשט כמו שכתב הרב ז"ל בפ' חוקת כי הדבר הנראה לעין יפעול בכחו בדמיון האדם יותר מאוד מאשר יתפעל מראיית השכל ע"ש. ולכן מדרך המוכר חפץ לחבירו יראה ללוקח אך המעלות וישים תמיד אצבעו עליהם ויסתיר החסרונות מעיני הקונה (ואף כי סוף סוף יראה גם החסרונות) וטוב יאמר המוכר למען יתאנה הלוקח ולא ישים לבו על החסרונות. ובהיפך הקונה ישים ידו על החסרונות למען ישרישם בלב המוכר ורע רע יאמר הקונה למען הוזיל לו ויתאנה המוכר. וכאשר אמרו חז"ל (ב"מ נ"ט) ולא יבור את הגריסין וכו' ושווין שלא יבור על פי מגורה שאינו אלא כגונב את העין. והטעם כי כאשר יברור הפסולת נראין יפין ומעלין בדמיהם יותר הרבה מדמי הפסולת שנטל. וכן כאשר ימכור איש שדהו אם יחשוב המוכר התבואות שיעשו עוד עד היובל בוודאי יתאנה הלוקח כי לא יתן אל לבו השנים שיצאו כבר מיובל העבר. וכן אם יחשוב וישריש הלוקח בלב המוכר השנים ותבואות שיצאו יתאנה המוכר. ולזה נתנה לנו התורה עצה לבל יתאנה שום אחד מהם. וזהו אמרו במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך ר"ל אתה הקונה תחשוב השנים שיצאו אחר היובל העבר ואל תתן את לבך לדברי המוכר אשר במספר שני תבואות ימכר לך ר"ל שיחשוב לך אך שני התבואות הבאות ובזה האופן יצא בוודאי החשבון במשפט וצדק ואל תונו איש את אחיו. (העיקר שמעתי מידידי הרב הג' ר"ש ב"ש נ"י):

פרשת בחקותי

אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם:

ונתתי גשמיכם וגו':

ע' בדברי הרב שהק' מדוע בכל התורה לא נכתב ייעוד רוחני לתת מרגוע אל רוח האדם העולה היא למעלה וכו' אלא כל המעשים וכו' שכר גופני בטובת העולם השפל וכו' ע"ש. ובדרך הפשט נ"ל טעם הגון לזה. ע"ד שאמר הרב מדובנא ז"ל על אמרם שכר מצוה מצוה, כי כאשר ישתוקק גוף האדם למאכל ומשתה וכל תענוגיו באשר המה מזון הגוף וקיומו. כן תשקוקק נפש האדם לתורה ומצות כי המה מזון הנפש וקיומה אך יען כי אנו חולים מאוד בחולי הנפש. לכן אין אנו מרגישים טוב טעמה ונופת אמריה. כאשר

החולה כל אוכל תתעב נפשו. ולכן הצדיקים הגמורים אשר יטעמו טוב טעם המצוה ודביקות נפשו בזה להשי"ת אינם עושים המצוה למען קבל פרס כ"א עשיית המצוה בעצמה היא שכרם. והמשל בזה לגביר אחד אשר שאלו רעהו מדוע פניך רעים? והשיב לו כי בנו יחידו חלה זה ג' ימים ולא טעם מאומה. ויבוא רעהו אל הילד והפציר לו מאד ונתן לו מטבעות יפות וטבעות עד כי פיתה לב הילד ויעתר לו ויאכל מעט מהמטעמים אשר היו לפניו. וכראותו זאת, וירץ לקראת אביו ויבשרהו כי כבר אכל בנו ונרפא מחליו. וישאלהו לאמר ספר לי גופא דעובדא היכי הוי? ויענהו כן וכן הי' הדבר. אז נאנח אביו בשברון מתנים ויתן קולו בבכי לאמר. הלא תתבונן נא איך חזקה החולי על בני. כי למען יאכל מעט מהמטעמים הטובים אשר אהב וכלתה נפשו אליהם מעולם הוכרחת ליתן לו מטבעות ומשחקי הילדים. הנמשל מובן מאוד כי אין טעם להבטיח לצדיק שכר חלף עבודתו. (ולזה לדעתי מליצת והערב נא וכו' בפינו ובפי וכו'. כי כאשר ינתן לאיש מאכל ויאמר עליו כי רע ומר הוא והמבשלת אומרת כי טוב הוא אז ינתן המאכל לאיש אחר לטעמו ואם יאמר עליו כי טוב הוא אז נדע נאמנה כי האיש הזה חולה הוא וכל מאכל טוב יתעב נפשו וישים מתוק למר ויוכרח לרפואה כן הדבר הוה כי הלא נדע בבירור כי התורה בעצמה מתוקה מדבש ונופת צופים כאשר העידו עליה הצדיקים הראשונים אשר טעמו טוב טעמה והיתה בפיהם כדבש למתוק ותשוקתם היתה נפלאה להתורה והמצות יותר מכל חמודי העוה"ז כאשר אמר דהמע"ה גרסה נפשי לתאבה וגו' וכדומה ואין זאת כ"א החולי הוא אך בפינו. ולזה אינה עריבה עלינו. ולזה נבקש והערב נא וכו' בפינו וכו' ר"ל שתרפא את פינו ואז נרגיש צוף טעמה). ולפי דברינו לא יאות להבטיח לנו בתורתנו הקדושה ייעוד רוחני. כי הלא לצדיקים הגמורים אשר חננם ה' בשכל האמיתי (ויבינו מאוד שכר העוה"ב) הלא אך למותר הוא להבטיח להם שכר חלף עבודתם וקיום המצות. כאשר לא יאות להבטיח לאדם שכר אם יאכל התרנגולת הפטומה אשר הונח לפניו. ולהבוערים בעם אשר הַשֵּׂם ה' חכמה ולא ירגישו טוב טעמה מחולי נפשם עליהם. מה יועיל להם ייעוד שכר רוחני אם לא יבינו שכר נפשי? כאשר לא ישמח הכפרי בהנתן לו אבן יקרה מפנינים אם לא ידע סגולתה. לזה יעדה לנו התורה שכר גופני וגשמי כמו ונתתי גשמיכם בעתו ונתנה הארץ יבולה וכדומה אשר גם הכסילים והבוערים בעם ידעו סגולתם. כאשר נתן להנער משחקי הילדים למען יאכל מטעמים

אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת וגו':

אמרו חז"ל ע"ו אל תקרי בהלה אלא בחלה (שבת ל"ב:) לכאורה הוא פלא כי למה הוציאו חז"ל הפסוק מהפשט ודרשו ע"ז דרש רחוק מאוד כזה? וגם מה הוא הענין שחפת וקדחת

אל החלה?. ויתכן ע"פ מה שאמרו חז"ל אין הקב"ה פוגע בנפשות תחילה אלא עשיר בשורו עני בשיו וכו'. ולזה היה קשה להם סדר הפורעניות כי איך מתחילה קללם בחולי הגוף כמו השחפת וקדחת ואח"כ וזרעתם לריק אשר לא כן דרכו ית' להעניש תחינה בעונש קשה ואח"ז בעונש קל מזה. וע"ז באה מליצתם אל תקרי בהלה אלא בחלה. כלומר שהקללה תהי' בחלה ר"ל בהעיסה. כי ידוע כאשר יתן האדם המאכל בכלים נאים ויפים וגם המאכל הוא יפה לעינים. יתענג בזה נפשו לרויה גם טרם שישים המאכל לתוך פיו וישבע מזה. כי מההנאה ההיא הוא מתענג וניזון ומתוכה יתברך המזון שבמעיו (עיין עקידה שער מ"ז) וכמו שאמרו חז"ל אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל וכו' מכאן רמז לסומין שאוכלים ואינם שבעים. אמר ר"ז מאי קרא (קהלת ו') טוב מראה עינים מהלך נפש (יומא ע"ד). ר"ל טוב אשר יהנה מהחוש הראות מהמאכל בעודו על שולחנו. מהלך נפש רצונו אחר שיאכל ויהנה הנפש. ולזה קללם שישלח מארה בהתבואות השחפת והקדחת ר"ל שבתחילה יהיו הגשמים מרובים מאוד ואחר יבער בהם חום השמש וישרוף אותם (כמו כי אש קדחה) ומזה יהיו התבואות קלים ושחורים מאוד כידוע. עד שיהיו מכלות עינים טרם שיאכלם (היפך טוב מראה עינים) ומדיבת נפש אחר שיאכלם יהיו לדאבון נפש. ולא זה לבד אמנם גם וזרעתם לריק וגו' ויספתי ליסרה וגו' ונתת שמיכם כברזל וגו' שלא תוציא הארץ כלל ואח"ז יפגע גם בנפשות וזהו והשלחתי בכם את חות השדה ושכלה אתכם וגו' והבאתי עליכם חרב וגו'. וזהו לבעבור כי אין הקב"ה פוגע בנפשות תחלה. (קצת מזה שמעתי מהרב הג' ר' העניך אפרתי ז"ל): (קכ"ג א') **או אם יכנע לבבם הערל ולא ילכו עמי בקרי אלא ישובו בכל לבבם אז ירצו** וכו' ע"ש.

למען יתיישבו כפל הכתוב והארץ תעזב מהם וגו' אשר כבר אמר תרצה הארץ וגו' וגם השתנות הלשון ואז ירצו ולהלן אומר והם ירצו את עונם. והטעם או או. ומה שהיפך סדר האבות וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק וגו'? אמרתי ע"פ מה שאמרו חז"ל במדרש עה"פ רעך ורע אביך וגו' (משלי כ"ז) רעך זה הקב"ה ורע אביך זה אברהם ובית אחיך זה עשו. כוונתם כאשר ידענו כי יש לנו ב' בחינות. סור מרע. ועשה טוב. ולכן אם אנו לכה"פ בבחינת סור מרע ואף שאין אנו בבחינת ועשה טוב אזי תועיל לנו זכות אבות. אך אם אין אני גם בבחינת סור מרע ח"ו מה תועיל לנו זכות אבות להושיענו מיד אויבינו! הלא יתנגדו לנו ישמעאל ועשו יען כי גם להם חלק באברהם ויצחק כמונו! ואם משום שאין מעשה אבותיהם בידיהם הלא גם שארית ישראל יעשו עולה ולא יסורו מרע. והוא אמרם שם רעך זה הקב"ה ורע אביך זה אברהם אל תעזוב. רצונו אם ותסירו

מרע ותעשו כמעשה אבותיכם אז בבית אחיך זה עשו אל תבוא. ר"ל אז לא יהיו לך לשטן ומקטרג נגד זכות אבות יען לא תשוה אליהם במעשיך. וידוע אשר אמרו חז"ל עה"פ אני ה' בעתה אחישנה (ישעי' ס') זכו אחישנה לא זכו בעתה וסנהדרין צ"ח.). וזהו לדעתי כוונת הכתוב. והבאתי אותם בארץ אויביהם או אז יכנע לבבם הערל ר"ל ואז או שישובו בתשובה שלימה ואז ירצו את עונם ר"ל בעצמם וזהו אחישנה. או וזכרתי את ברית וגו' ר"ל או שאכרח לגאלם בזכות האבות כי לא יסורו מרשעתם. וזהו בעתו. (ויהי' א"כ תיבת או אז מושך עצמו ואחר עמו). אמנם לבל תאמר אם יהיו ישראל ח"ו במדריגה הזאת ולא יסורו מרע הלא לא יועילו גם זכות אבות כנ"ל לזה אמר כי מטובו וחסדו ית' יזכור לנו מקודם את ברית יעקב אשר לזכותו אין לנו שום קטיגור כי אין לישמעאל ואדום חלק ונחלה בבית יעקב. ואם לא יספיק זכותו אזי יצרף גם זכות יצחק. ואף זכות אברהם. ואם תאמרו מה לנו ולתשובתינו. מאחר כי סוף סוף יגאל אותנו הקב"ה בחסדו בזכות האבות. לזה אמר והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם. ר"ל אם תהי' הגאולה רק בעתה בזכות האבות תתעכבו זמן רב בגלות המר נגד כל השמיטות שבטלו (כאמור (ד"ה ב' ל"ו) עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאות שבעים שנה) א ירצו את עונם ר"ל מאחר שהאבות ירצו את עונם ואך בזכותם יגאלו ולא ישובו בעצמם אל ה'. וכל כך למה יען וביען במשפטי מאסו וגו' ר"ל שאינם גם בבחינת סור מרע לכן ההכרח לכל זה כנ"ל:

ספר במדבר

פרשת במדבר

אל תכריתו וגו':

וזאת עשו להם וגו' בגשתם את קדש הקדשים אהרן ובניו יבואו ושמו אותם איש איש על עבודתו ואל משאו:

ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו:

זכר בתחילה קדש הקדשים. ואח"כ רק את הקדש לבדו? אמנם אשר נ"ל הוא, כי צורך רב היה בהתמנות אהרן ובניו להיותם ממונים על מוצאם ומובאם בענין משאם ועבודתם. בשכבר ידענו כי מאהבת וחיבת הקדש כל אחד ימהר לקחת חלקו בקדש הקדשים. בארון וכפורת וכדומה. ואז כל קדש (והם הדברים אשר קדושתן קלה מקדש הקדשים) יעזבו ולא יבחרו בם. ויהיה עלבון לקדש וכן לא יעשה. לכן היתה כוונתו ית' לצוות על אהרן ובניו שהם ימסרום לנושאיהם ועל פיהם יצאו ויבואו ויקדש כל קדש ולא יעלבו עוד. וטעם הכתוב ככה, וזאת עשו להם וגו' בגשתם את קדש הקדשים בעבור

כי חפץ כל איש לגשת בכל קדש וקדש יותר (א"כ יעזבו את אשר קדושתו קלה. לכן) אהרן ובניו יבואו ושמו וגו' ואחר דבריהם לא ישנו. וא"כ אחרי כל אלה הן לא יבואו לראות כבלע רצונו (כהלעב או כהעלב וטעמו) כבייש (כי כן השרשים עלב לעב בלע משתתפים בהוראתם העקרית כמו כבש כשב) את הקודש וגו'.

פרשת נשא

(קכ"ה א') **לפי שעונות שבין אדם לחבירו** וכו' **הואיל וכפרתם אינה ביד ה'** וכו'. ע"ש. מהראוי לישב סמיכות הכתוב וכל תרומה לכל קדשי וגו' להפסוק הזה. והכפל לשון ואיש את קדשיו לו יהיו. איש אשר יתן לכהן לו יהיה. וגם מאחר שיתן לכהן איך לו יהי'? לכן אדמה כאשר נבין מאמר הנביא (ישעי' נ"ח) למה צמנו ולא ראית וגו'. אמנם כאשר נשים אל לבינו לחקור תועלת הצום והענוי הוא לא' מב' סיבות. הא' הוא תשובת המשקל כי אם חטאו הי' מחמת רוב התאוה אז אם רוצה לכבוש יצרו ולהכניעו צריך האדם לפרוש ולהנזר מרבוי המאכל והמשתה ושאר תענוגות בני האדם ויצום ויתענה למען יחלש כח יצרו הצורר ואויב אותו. כמו שהוא מתחבולות האויב אשר יצור על עיר ימים רבים להלחם עליה מדרכו לכרות כל עצי מאכל ולהחריב כל מקוה מים למען יעינו יושבי' ע"י הרעב והצמאון. ויהיו נוחים להכבש ולהלכד אח"כ כן יכנע גם יצר האדם ותאותו הרעה על נקלה כאשר ירגיל עצמו בצום ועינוי נפש (עי' עקידה שער ע"ג). והסיבה הב' הוא כאשר יחטא האדם לחבירו כמו גזילה וגניבה. ואף כי לזה אין מקום שתועיל הצום והעינוי. ואין זה תשובת המשקל. אך לפעמים תצלח גם לזה התענית. יען כי מטבע האדם שישכח תיכף העול שעשה. (או גם שלא ירגיש שחטא בזה). ולזה קבעו רז"ל דברי הצומות וזעקתם. כי כאשר ישבתו העם ממלאכה אז יפנה לבבם ויתנו לבם לחשוב מחשבות על מעשיהם הטובים הם בעיני ה' ואדם. ואז יתן הרשע אל לבו לעזוב דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו. ולכן המסובב מן התענית יועיל מאוד וכדבר שנאמר בנינוה (יונה ג') ויקראו צום וגו' וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם (ולזה כתוב וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ולא אמר וירא אלהים את הצום). ולכן השיב להם הנביא על שאלותיהם למה צמנו וגו' כי לכן לא ישעה ה' אל הצומות ועינוי נפשם יען כי לא יכונו אל מטרת הכוונה האמיתית גם לא' מב' הסיבות הנ"ל. והוא, הן ביום צומכם (אשר תבטלו ממלאכה. בכל זאת) תמצאו חפץ ר"ל עסק. ומה הוא, וכל עצביכם תנגושו ר"ל כי תאמרו מה טוב לנו יום התענית הזה האסור במלאכה ואין מסחור וקנין לנגוש הבע"ח לשלם לנו היום יען כי ביום מחר נהי' עוד טרודים במסחור. ולא תפנו לבבכם על מעשיכם הרעים לשוב לה'. ואם תאמרו הלא

הצום והעינוי בעצמו הוא תועלת גדול להסיבה הא'. לזה אמר, הן לריב ומצה תצומו ר"ל מה יועיל הצום לריב ומצה? ומה יושיעכם עינוי נפשותיכם להכות באגרוף רשע ל הלא יבין כל משכיל כי על עבירות כאלה לא תפעל התענית מאומה הן זה עומד וצווח על פצעיו צועק חמס על שגזלו וזה יצום ויתפטר! וגם הסיבה הב' אינה, כי לא תצומו כיום למען השמיע במרום קולכם כנ"ל. הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע וגו' ר"ל מתחילה תסיר מעליך כל הגזילות ולא תשאיר אצלך מאומה מן החרם. ועוד תוסיף לוותר גם משלך והוא ושלח רצוצים חפשי וגו' עד כי תבוא גם אל מדת הנדיבות. והוא, הלא פרוס לרעב לחמך. וכשתתרגל בזה אז גם ועניים מרודים תביא בית (ע"ד ויהיו עניים בני ביתך). ואח"ז גם כי תראה ערום וכיסיתו (ולכן אמר בכאן כי תראה כי הוא ראיית השכל וכאשר אמרו חז"ל (ב"ב ט'.) בודקין לכסות ואין בודקין למזונות). וכן תבוא ממדריגה למדריגה עד שתיקר בעיניך נפש רעך כנפשך ובשרך וזהו ומבשרך אל תתעלם עד שתרגיל א"ע כ"כ במדת הרחמנות והנדיבות עד כי כאשר תראה רעך ברעב אז תדאב נפשך עליו כאשר היית בעצמך רעב ובצרתו לך צר. וזהו ותפק לרעב נפשך וגו' אז תקרא וה' יענה וגו':

וזהו שאמר הכ' איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' ר"ל הנוגע באדם לחבירו (כמ"ש הרב ז"ל) והתודו את חטאתם ר"ל שירצה את חבירו. והשיב את אשמו בראשו (ע"ד פתח חרצובות רשע כנ"ל) וחמישיתו יוסף עליו (ר"ל שגם יוותר משלו כענין ושלח רצוצים חפשי) עד שיבוא מדת הנדיבות. והוא וכל תרומה וגו' אשר יקריבו לכהן לו יהיה ר"ל בעין יפה לכהן ממש כאשר יתן לעצמו וזהו ואיש את קדשיו לו יהיו כי איש אשר יתן לכהן לו יהיה ר"ל כאילו נותן לעצמו כי נפש הכהן תיקר בעיניו כנפשו וכאילו יתן לבני ביתו. (וזה כוונת חז"ל בספרי יכול יבואו ויטלוה בזרוע ת"ל ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאתן לבעלים ר"ל בעין יפה כנ"ל):

פרשת בהעלותך

(ק"ל ב') **ואמרו חז"ל וכו' ומי הכריחם לומ' שזהו פורענות** וכו'.

ואשר אדמה אנכי בהיתר הגמגומין האלה ע"פ מה שכתב הרב ז"ל (בפ' נצבים ובפ' וילך) הטעם שלא יעניש הקב"ה תיכף החוטא ואין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה למען לא תתבטל רשות האדם ובחירתו כי מי בער יחטא והעונש כנגד עיניו וא"כ בל ימצא עובר על פשע ויתמו חטאים מן הארץ ע"ש. ולדעתי זהו כונת הכתוב מה גדלו מעשיך ה' וגו' רצונו מה מאוד גדלו ועמקו מחשבותיך בהנהגת העולם. צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו. רשע ורע לו וזהו בפרוח רשעים כמו עשב ר"ל שהצלחתם

אינה מתמדת ולא יחצו ימיהם בטובת העוה"ז כמו עשב (כי עשב נקרא החציר התלוש כבר מהארץ אשר כל רגע ורגע יבול וישחת). ולפעמים ויציצו כל פועלי און כי יבלו כל ימיהם בטוב ובכל יום תעלה הצלחתם מעלה מעלה וכציץ השדה כן יציץ (כי ציץ נקרא העשב והפרח אשר עודנו באבו לא יקטף) ואין ספק כי זה הוא להשמדם עדי עד. כי ואתה מרום לעולם ה'. והטעם ע"ז כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו ר"ל אם יעשה פתגם מעשה הרעה מהרה. וכאשר נפש הרשע אִוְּתָה רע ישבר מפקרתו. א"כ הלא יתפרדו כל פועלי און ולא יעשה הרע מיראת העונש המעותד נגדו. ומי פתי וחסר לב יסור לחטוא? וא"כ תתבטל הבחירה. ועל תשובת צדיק ורע לו ישיב ויאמר ותרם כראם קרני וגו' רצונו לו קרן הצלחתי ירום ונשא מאוד בגלל מעשי הטובים עד ותבט עיני בשורי ר"ל כי אני אביט עליהם ממעלה למטה והמה ישורו עלי ממטה למעלה (כי לשון הבטה הוא ממעלה למטה כמו ונבט לארץ והנה חשך (ישעי' ה') המביט לארץ (תהלים ק"ד) ולשון שור מחטה למעלה והוא מגזרת בנות צעדה עלי שור). ולזה דרשו חז"ל עה"פ כי מראש:

צורים אראנו ומגבעות אשורנו (במדבר כ"ג) כי מראש צורים זה אבות ומגבעות. זה האמהות ר"ל שישראל הם מראש צורים ומגבעות דאל"כ אין נופל ע"ז לשון, אשורנו וכן אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן (הושע י"ד) כפי' רש"י ז"ל אני לו נכפף להיות אוחז ידו בי כברוש רענן הנכפף לארץ וכו' למען צדיק הלשון ואשורנו). א"כ בקמים עלי מרעים תשמענה אזני אשר יאמרו בפיהם צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה בעבור מעשיו הטובים. ותתבטל א"כ הבחירה, ולזה לא יתנם ה' בטובת ותענוגי העוה"ז. כ"א שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו ר"ל לעולם הבא. אך אם יתמיד המנהג הזה. ובהחלט יהיה לכל צדיק עוני ויסורין בעוה"ז. הלא יבין כל משכיל כי הטוב צפון לצדיק לעוה"ב ומתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא. לכן לפעמים עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו כי גם בעוה"ז יְחַדֵּם אלהים בטובת העוה"ז למען לא ימצא האדם את מעשה האלהים מראש ועד סוף. וזהו להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו. ר"ל הטעם כדי שלא תתבטל הבחירה ויגדל שכרן לעתיד לבוא בשכר רוחני ונצחי:

ובזה נבוא אל ביאור הכתובים. כי אמרו חז"ל (שבת קט"ו) עשה לה סימניות לפניו ולאחריו וכו' כדי להפסיק בין פורענות לפורענות והם הנונין ההפוכים. וזהו ע"פ מדרשם ז"ל ויסעו מהר ה' שברחו מהר סיני בשמחה כתינוק הבורח מבית הספר והלכו ביום אחד מהלך ג' ימים כי אמרו שמא ירבה ויתן לנו מצות וכו'. ולדעתי הוציאו זה חז"ל מלשון ויסעו מהר ה' דרך ג' ימים אשר היה לו לאמר ויסעו מהר סיני ג' ימים ויבואו

אל קברות התאוה וגם הלשון לתור להם מנוחה והי' מהראוי לאמר להנחותם הדרך וזהו לדעתם כוונת הכתוב ויסעו מהר ה' (ביום אחד) דרך שלשת ימים ר"ל כי על אפם וחמתם היתה להם חנייתם בהר סיני כי מאסו בתורה ומצות אשר נתנו שם להם ובחלה נפשם בהם ויברחו לחור להם מנוחה כרצנום וחפצם. וסיפר לנו הכ' כי בכ"ז וארון ברית ה' נוסע לפניהם ג"כ דרך ג' ימים כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו כי עזב ה' הבחירה והרשות ביד האדם כנ"ל. (והמאמר וארון ברית ה' וגו' הוא כמאמר המוסגר דאל"כ מהו הכפל דרך ג' ימים ב' פעמים). ולזה התפלל מרע"ה בנסוע הארון ויאמר קומה ה' ויפוצו אויביך וגו' ר"ל תתעורר להנקם מאויביך ואף שאין זה מדרכך כי בזה יפוצו אויביך וינוסו ויתפרדו כל פועלי און כנ"ל. (וזהו לשון קומה עי' במורה ח"א פי"ב). ובנחה יאמר וגו' ר"ל בזה שתשרה שכינתך ותגלה כבודך עלינו לעיני כל ישובו אליך רבבות אלפי ישראל כאיש אחד לעבדך ע"ד השיבנו ה' אליך וגו'. אף שגם זה אין מדרכו ית' כאשר אמרנו על צדיק כתמר יפרח. ולזה גם אנו מסיימים בסגירת הארון השיבנו ה' וגו' חדש ימינו כקדם. (ולזה עשו סימנים מנונין הפוכים דוקא כאשר אמרו חז"ל (שבת ק"ד) נון כפופה נון פשוטה נאמן כפוף נאמן פשוט עי' פירש"י ז"ל. ולדעתי כיונו לזה כענין אני ה' נאמן לשלם שכר וכאשר יעשה ה' נקמתו בפרסום הוא בבחינת נאמן פשוט וכאשר יעלים ה' עיני השגחתו מהרשעים בעוה"ז הוא בבחינת נאמן כפוף כביכול ר"ל שיסתיר מהם העונש עד עת קץ):

פרשת שלח

(קל"ה א') **שזה אינו טעם מתנגד למה שאמרו התרים** וכו'. ע"ש.

ולדעתי יתכן כי אמרו עלה נעלה וגו' הוא דברי משה רבינו ע"ה. כי כאשר מוציאי הדיבה הציעו דבריהם למשה לעיני כל ישראל אין ספק כי לא הסכימו כל העם תיכף לדעת אחת רק התלחשו איש לרעהו זה בכה וזה בכה. וכאשר ראה כלב כי כמעט יסכימו לדעת אחת לעשות קשר ויהס כלב את העם אל משה. רצונו נשאל את פי משה רבינו ונשמע מה בפיו ע"ז (וכאשר אמרו חז"ל (סוטה ל"ד) אמר להם וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם וכו' הוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים והאכילנו את המן אם יאמר לנו עשו סולמות ועלו לרקיע לא נשמע לו וכו'). וזהו ויאמר (ר"ל משה) עלה נעלה וגו' וזהו שאמר מרע"ה בפ' דברים ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם וגו' (דאל"כ לא מצינו היכן אמר להם זה):

פרשת קרח

(קמ"א א') **לפי שאמר לו הקב"ה שיניה למשמרת את מטה אהרן** וכו' ע"ש.

דעת הרב להסמיך הכתוב הזה לויאמר ה' אל משה השב את מטה אהרן. ולדעתי יתכן כי יראת ישראל ודאגתם היתה כאשר אמר ה' אל משה השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימותו רצונו שתהי' להם פריחת המטה והנחתו לפני ה' למזכרת עון למען כאשר יתלוננו עוד אך מהרה ימותו ולא תהי' רפואה למכתם. וזהו ותכל תלונתם ר"ל אם תהי' תכלה ואחרית לתלונתם אז לא ימותו. אז פחדו מאוד ואמרו הן גועינו אבדנו כולנו אבדנו וגו' ר"ל אם יחטא איש אחד ויקרב אל משכן ה' אז יהי' קצף על כל ישראל וכולנו אבדנו. (כאשר הי' באמת במגפה הזאת כפשט הכתוב ויעמוד בין המתים ובין החיים שמתו כולם עד מקום עמידת אהרן). ומהראוי שיהיה כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות ר"ל הוא בעצמו האם תמנו לגוע כולנו אף מי שלא יקרב למשכן ה' או אל משיחו להתלונן? ולזה ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך ובית אביך תשאו את עון המקדש וגו' ר"ל המטה הוא אך לאות לאהרן ובית אביו ולזה יהי' מונח לפני העדות (למען יעיד המטה בהם לשאת את עון המקדש ולהשגיח על העם לבל יגשו אל הקדש וזהו ואתה ובניך אתך לפני אוהל העדות). ואשר אמרתי ותכל תלונתם וגו' רצוני ולא יהיה עוד קצף על בני ישראל ר"ל שלא יתפס עוד מי שלא יחטא (כמו ועל כל העדה תקצוף). ובאמת היה כן בדבר פעור ולא מתו במגפה כ"א החוטאים כאשר העיד מרע"ה (דברים ד') כי כל האיש א שר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' וגו' ואתם הדבקים בה' וגו' חיים כולכם היום:

ונחשב לכם תרומתכם כדגן וגו':

כן תרימו וגו':

ונחשב ללוים וגו':

רבו מאד הכפל בפסוקים האלה. ויתכן לדעתי לבל יאמרו הלוים מה לנו ליתן צדקה לכהנים. האם לנו נחלת שדה וכרם? הלא גם אנו מקבלים. ולא יחשב גם מצות הצדקה כ"א להישראל כי המה הנותנים ולא אנו! אך באמת אמרו חז"ל (גיטין ו':) אפי' עני המתפרנס מהצדקה יעשה צדקה. אך הוא. באופן שיש לו פרנסה לעני בלא זה ובאופן שמותר לו ליקח צדקה (כמבואר בי"ד סי' רנ"ג ועיין ש"ך סי' רמ"ח ס"ק א'). וזהו אמרו ואל הלוים תדבר וגו' כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר וגו' והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגורן וגו' ר"ל כאלו היתה התבואה מגרנך ומיקבך ולא כנותן דבר שאינו שלו. ולבל יאמרו הלא ממ"נ אם יהי' הלוי עני יספיק לו המעשר כ"א כדי חייו הלא אינו חייב ליתן צדקה (כמבואר בי"ד סי' רנ"א) ואם יהי' להלוי מותרות הלא אסור לקבל צדקה (שם רנ"ג) וטוב טוב היה שיפריש הישראל

גם תרומת המעשר לזה אמר ואמרת אליהם בהרימכם את חלבו ממנו (כמצות הצדקה שהוא לש"ש שיהי' מהטוב והיפה. שם רמ"ח ס"ח) ונחשב ללוים כתבואת גורן וגו' כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם באוהל מועד ר"ל כי המעשר שתקחו מהישראל הוא אך כמו שכיר יקוה פעלו ולא כמקבלי צדקה. ולזה ציוה לכם ה' שתפרישו מהטוב והיפה שתשיגו מהישראל והוא אך למען כי חפץ ה' לזכות גם אותם במצות הצדקה ולזה כאשר ירימו את חלבו ממנו יחשוב השי"ת כאלו היה מגרנם ומיקבם:

פרשת חקת

קח את המטה וגו':

המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל וגו':

רבו כמו רבו הדיעות בחטא מי מריבה והדבר שהוא מרי ומעילה לד"ז הוא עבודה וקידוש השם לדברי זולתו (עקידה שער פ'). אך לפי אשר כתבנו לעיל כי אות המטה והנחתו לפני העדות הי' רק לאות כי לא יהי' עוד קצף על בני ישראל. ואך אהרן ובית אביו ישאו את עונם רצוני שכל דבר עון ישראל בזה אך אליהם. ותכל תלונתם מעל ה'. יתכן מאוד כי לזה ציוה השי"ת ברפידים והכית בצור וכאן ודברתם אל הסלע כאשר כתב הרב ז"ל (בפ' שלח) כי בימים הקדמונים היה נשרש בלבם אמונה כוזבת שיש ב' רשויות המטיב והמריע ואשר אלהינו הוא המריע כאשר ראו מאתו כל הרעות אשר מצאום למצרים. ולמען שרש מלבם האמונה הכוזבת הזאת וליטע בלבם האמונה האמיתית ציוה הקב"ה ומטך אשר הכית בו את היאור וגו' ר"ל ולא יכלו לשתות ממימי היאור ועתה והכית בצור ויצא ממנו מים ושתה העם למען יראו כי אל פועל ישועות הוא וממכה עצמה מתקן רטיה. ולזה אמר הנני עומד וגו' על הצור להראות כי אך מעשה ה הגדול והנורא הוא. אך עתה בקדש רצה הקב"ה לאמת להם מה שהבטיחם שנתן יכולת ביד משה נאמן ביתו להושיעם מכל צרותיהם למען לא יתלוננו עוד על ה'. ולכן כאשר אמרו ולו גועלנו בגוע אחינו וגו' רצונם אף כי אמר ה' ותכל תלונתם וגו' אבל אם יתלוננו עוד ימותו במגפה. אך הלא טוב מיתת המגפה מאשר ימותו בצמא. אמר השי"ת קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך (כי על שניהם למלא כל מחסורם) ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו ר"ל אשר כנוס בתוכו בטבע (כידוע כי לכל דבר יש בו ד' יסודות ארמ"ע) ואף כי המה מעטים מאוד אשר לא יספיקו גם לתינוק לרוות צמאונו. אך כאשר והוצאת להם מים מן הסלע אז בזכותך יתברכו המים בידך והשקית את העדה ואת בעירם. ובזה יתקדש ש"ש בשני דברים. האחד שהסלע יקשיב לקולך בדבר ה' ויוציא מים שלא כדרך הטבע. והשנית למען ידעו כי דבר אלהינו יקום לעולם.

ומעתה יהי' בכח משה ואהרן למלא כל מחסורם כנ"ל (ולזה לא אמר בכאן הנני עומד וגו' על הצור. כי כוונת השי"ת היתה שיהי' זה רק בפעולת משה וזכותו וכאשר עשה אלישע עם האסוך שמן. מ"ב ד'). אך משה ואהרן ע"ה ברום ענותנותם דימו בנפשם כי יותר יתקדש ש"ש אם יהיה הכל מיד השי"ת כי לא רצו להראות זכותם וצדקתם לעין כל. וזהו אמרו שמעו נא המורים (רמז בזה כי ראויים המה לקצף בעבור תלונתם כאשר אמר ה' לאות לבני מרי) המן הסלע הזה ר"ל היאומן כי מהסלע הזה יזובו מים גם המעט שבטבע. וגם כי נוציא לכם מים ר"ל שיספיק לכולכם? ואם שני הדברים האלה יעשו הלא יספיקו להיות לראי' ברורה כי לא עלילות הטבע ומפעלות גבר המה אמנם ה' פעל כ"ז. ולזה וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים (כידוע כי המטה הוא הורמנא דמלכא והוא אות כי אך יד ה' עשתה זאת וזהו שאמרו חז"ל שבראשונה לא הוציא אלא טיפין טיפין כי כן היתה כוונתו ית' כנ"ל) ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירם כלומר ששתו בעצמם בלי סיוע משה. ולכן ויאמר ה' אל משה יען לא האמנתם בי (ר"ל שלא השרשתם בלבם אמונתכם) להקדישני לעיני בני ישראל ר"ל שיראו כי מהמעט המים שיהיו בידכם תפרוץ לרוב להספיק להשקות אותם ובעירם לכן לא תביאו וגו'. וזהו שאמר הכתוב המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' (כי באמת אך המה חטאו) ויקדש בם כאשר אמר ה' אל אהרן אתה ובית אביך תשאו וגו' (ובזה יוסרו כל ההערות מהמפרשים ובעל עקידה ע"ש):

פרשת בלק

(קמ"ה א') **כי אמנם הי"ת אם עזב הדברים ברשות האנשים** וכו'. ע"ש.

לפי דברי הרב ז"ל יתכן שזהו שרמזה לו האתון מה שנטתה מהדרך ג' פעמים כי בתחילה ותנו האתון מן הדרך ותלך בשדה להשכילו האופן הא' שזכר הרב שאם ידע השי"ת שיעשה האדם הפעולה ברצונו בלי מכריח יעזבנו ברשותו. ככה הלא היה לו לבלעם דרך פשוטה לבל ילך לקלל את ישראל ברוכי ה' כי מה עשו לו? וכאשר אמרו במדרש מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו משל למה"ד לזאב שבא וחטף גדי וכו'. ואח"כ ויעמוד מלאך ה' וגו' גדר מזה וגדר מזה וגו' ותלחץ את רגל וגו' להודיעו האופן הב' שאם לא יעשה האדם ברצונו ישלח ה' אליו מניע למען ילחצנו לעשות כרצון ה'. ובשלישית ויעמוד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל להורהו שאם בכ"ז יקשה האדם את טרפו ולא יעשה חפץ ורצון ה', יצוה ה' בכחו בהכרח גמור שיכריח רצון האדם ההוא לעשות כרצונו באין דרך לנטות ימין ושמאל. ולזה ותרבץ תחת בלעם ולא זזה ממקומה וכאמרם ז"ל (במד' תנחומא) וישם ה' דבר בפי בלעם שעקם את פיו ופקמו (ר"ל כמו

שנותנים ברזל קבוע ברסן בפי הבהמה). וזהו שאמרה האתון לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רגלים וגו' ההסכן הסכנתי וגו' ר"ל מאחר שלא הסכנתי לעשות כזה ועתה עשיתי ג' פעמים כגון דא הוי חזקה ומדוע לא שמת לבך שאין זה מקרה ואך ללמדך מוסר כי נסכלת עשה! וזהו שאמרו חז"ל שסילקה את בלעם בתוכחתה ולא הי' יכול להשיבה. (וכעין זה אמרו (במד' תנחומא) מה ראה לקדמו ג' פעמים עמדה לו בראשונה והי' ריוח מכאן ומכאן שנאמר ותט האתון מן הדרך בשני' לא יכלה לזוז אלא לצד אחד בשלישית אין דרך לנטות ימין ושמאל וכו' והוא ממש כדברינו). וזה גם מה שאמר לו המלאך על מה הכית את אתונך וגו' אולי נטתה מפני רצונו הלא הי' לך לידע ולהתבונן שאולי נטתה מפני ואין זה מקרה באשר קרה זה ג' פעמים זאח"ז ואם אין נחש יש סימן כי לא ישרה בעיני ה' הליכתך כנ"ל. וא"כ הלא משפטך חרצת. ומכש"כ שראויה לך גם ההריגה (לא לבד ההכאה) באשר גם אתה עשית כמעשה האתון כנ"ל. וזהו ויאמר בלעם חטאתי כי לא ידעתי וגו' ר"ל אין ספק כי חטאתי בזה אשר לא ידעתי ולא שמתי אל לבי להתבונן כי עשיתי מעשה האתון (כי לכאורה אין לו מובן כי מאחר שלא ידע אין זה חטא ויוצדק גם תיבת אולי נטתה והטעם כי גם אותך הרגתי ואותה החייתי):

פרשת פינחס

(קמ"ט א') **ובהפך שלא להקדישני הי' רו לומר** וכו'. ע"ש.

כאשר הצענו בפי חוקת כי חטאתם היתה אך אשר לא דברו אל הסלע להוציא מעט המים אשר בטבעו וירבו ויפרצו בידם להשקות כל העדה ובעירם ע"ש. זהו אמרו בכאן כאשר מריתם פי וגו' להקדישני במים ר"ל שיתברכו המים בידכם ויפרצו לרוב לכן ונאספת וגו'. ויותר יתכן לפי דברינו כי כוונתם היתי' לבל יקחו עטרה לעצמם ושטף מים רבים אליהם לא יגיעו כי לדעתם יתקדש יותר ש"ש כאשר יוציאו מים לרוב בדבר ה' ובהמטה אשר הוא הורמנא דמלכא. לזה אמר לו ה' בדרך חיבה אף כי כבר נגזרה גזירה בכ"ז עלה אל הר העברים וראה את הארץ (שלא יהי' ח"ו בכלל וכל מנאצי לא יראוה) כאשר מריתם פי במריבת העדה (אך כל ישעכם וחפצכם היה בזה) להקדישני במים לעיניהם ר"ל שיתקדש יותר שמו בזה לעיני ישראל ולמען לא תעשו לכם עטרה להתגדל בה ככה תוסר העטרה והשררה מעמכם לבלי תביא את העם להארץ. ולזה אמר ונאספת אל עמך וגו' כאשר מריתם פי רצונו מדה במדה:

פרשת מטות

(ק"נ ב') **מה שכפל עוד בנו לכם ערים כי זה אין תנאי שיעברו. וכן והיוצא מפיכם תעשו כבר אמור פעמים** וכו'. ע"ש.

ולדעתי יתכן מאוד כל הפרשה בלי כל קושיא. כאשר נשים לב על אמרו בכאן בנו לכם ערים וגו' ולהלן (דברים ג') אמר ואצו אתכם וגו' רק נשיכם וטפכם וגו' ישבו בעריכם אשר נתתי לכם ולא אמר אשר תבזו לכם? לכן לבי אומר לי כי מתחילה בקשו שישארו פה לגמרי וכאשר אמרו בפה מלא יותן את הארץ הזאת לאחוזה אל תעבירנו את הירדן ולזה נתנו אמתלא לדבריהם הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל רצונם מאחר שראינו בעינינו כי ה' נלחם לנו באויבינו ומה לנו להטריחנו לילך עמהם? ולזה השיב להם משה האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה! רצונו מאחר שתשבו פה גם אחיכם לא ירצו לבוא למלחמה. כי תניאון לב בני ישראל מעבור אל הארץ וימס לבבם:

(עיין אלשיך). ואם תאמרו הלא הקדמנו טעם לדברינו כי אינם צריכים לנו ולעזרתינו כי הכה ה' כנ"ל. לזה אמר כה עשו אבותיכם וגו' כי הטיבו אשר דברו בתחילת דבריהם באמרם באנו אל הארץ וגם זבת חלב ודבש וג' ואחרית דברם היתה מרה כלענה ונגלה רעתם בקהל כי רעות במגורם בקרבם ויניאו את לב בני ישראל וגו'. וכשמעם זאת ויגשו אליו ויאמרו גדרות צאן נבנה וגו' ר"ל שחזרו מדבריהם שאמרו אל תעבירנו את הירדן א"כ איפה זאת נעשה גדרות צאן נבנה למקנינו וערים לטפינו (למען יחזיקו בה בא' מדרכי הקני') ואנחנו נחלץ חושים וגו' וזהו כי באה נחלתנו מעבר הירדן מזרחה. אך גם זה לא היה ברצון מרע"ה שיבנו עתה הערים ויחזיקו בה מדאגה בדבר כי בעת יבנו את הערים יאמרו ישראל כי בדעתם שישארו פה מכל וכל ויניאו בזה לב ישראל. ואולי גם בני גד ובני ראובן יתחרטו לבסוף ולא יעברו את הירדן כאשר פיהם הכשילם בתחילה באמרם אל תעבירנו את הירדן. וזהו שאמר להם מרע"ה אם תעשון את הדבר הזה והוא אם תחלצו וגו' ובאופן כי כאשר ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו ר"ל כי כאשר תשובו או תחזיקו בארץ ותבנו הערים אז והייתם נקיים מה' ומישראל כי לא יהיה לכם שום חשד ואח"ז והיתה הארץ הזאת לכם לאחוזה. ואם לא תעשון כן ר"ל כ"א תבנו מקודם ערים וגדרות צאן חטאתם לה' רצוני יען כי הניאותם בזה לב ישראל ולא זאת לבד כי אם גם ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם. והוא, בנו לכם ערים וגו' רצונו כאשר אך תחלו להקים רצונכם בבנותכם לכם ערים אז גם והיוצא מפיכם (ר"ל שאמרתם מקודם אל תעבירנו את הירדן) תעשו. וזהו ויאמרו עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה והוא טפינו נשינו מקנינו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד (רצונם בערים הנמצאות) כאשר אדוני דובר ולא נבנה כעת ערים וגדרות. (ומה שנאמר להלן ויבנו בני גד וגו' ערי מבצר וגו' הוא על מה שעשו לבסוף בשובם כאשר פירשו גדולי המפרשים ועיין בעקידה (שער פ"ה) ובזה יוסרו בע"ה כל ההערות מהרב ז"ל והמפרשים):

פרשת מסעי

(קנ"א א') **ראוי לישב הכפל והשנוי** וכו'. ע"ש.

ואולי יתכן כידוע כאשר יברח האחד ממקומו כי הציקו אויביו לו מאוד וינוס למדינה אחרת יחשוב בכל עת את המרחק שיתרחק ממקומו למען לא תדבקנו הרעה. תחת אשר אם יסע האדם למרחקים לעשות מסחר וקנין או יכסוף לבית אביו אז יחשוב כל עת המסעות שיש לו עוד למקום חפצו. ולכן מרע"ה אשר היה מחבב מאוד את הארץ ואך כל ישעו וחפצו היה לבוא לארץ ישראל לקיים המצות התלויות, בארץ לזה אמר ויכתוב משה, את מוצאיהם למסעיהם רצונו המסעות שיש להם עוד עד א"י. לא כן ישראל אשר כל חפצם היה אך להרחיק א"ע מהמצריים המעיקים אותם חשבו המסעות שנתרחקו ממצרים וזהו ואלה מסעיהם למוצאיהם:

ספר דברים

פרשת דברים

ויקחו בידם מפרי הארץ וגו' טובה הארץ וגו'. ולא אביתם לעלות וגו'.

פי' רש"י ז"ל בשנאת ה' הוציאנו וגו' הוצאתו של שנאה היתה משל למלך ב"ו שהי' לו ב' בנים ויש לו ב' שדות אחת של שקיא וכו' למי שהוא אוהב וכו' ע"ש. והוא פלא כי מי הכריחו לרש"י ז"ל לזה. והלא לא האמינו כי יתן ה' להם הארץ כאמרם בפה מלא לתת אותנו ביד האמורי להשמידנו. ולכן נ"ל כי הי' קשה רש"י ז"ל הבנת הכתוב ויאמרו טובה הארץ וגו' ולא אביתם לעלות וגו'? ועוד הלא אך יהושע וכלב אמרו טובה הארץ ובלעדם היו מוציאי דבה רעה? לכן נראה לרש"י ז"ל כי באמת לא דברו המרגלים שום טובה על הארץ. ומה שאמרו (במדבר י"ג) באנו אל הארץ וגם זבת חלב ודבש וגו' רצונם גם מה שאמרת שהיא זבת חלב ודבש אינו כן כי וזה פריה שאינה מגדלת כ"א תאנים וענבים. ולא פרי הארץ. (כאשר ידוע בטבע כי בארצות החמים אשר הנה מגדלות מאוד פרי העץ אינן מוצלחות לתבואת השדה. ולזה בישר מרע"ה (דברי' ח') כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וגו' ארץ חטה ושעורה ארץ זית שמן ודבש ובכ"ז לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה מאחר כי ה' אלהיך דורש אותה וגו' ולא תתנהג ע"פ דרך הטבע). אפס כי עז העם וגו' ר"ל מה לנו להתווכח על טוב הארץ מאחר שבין כך וכך לא נוכל לכבוש אותה (ועי' במהרש"א בח"א סוטה ל"ד). וזהו אמרם ארץ אוכלת יושביה היא וגו' ונהי בעינינו כחגבים וגו' כי כפי הנודע יזיק מי שחומרו רע מאוד לזולתו אף בשימת עינו עליו (ואף כי בארצות החמות יקרה מאוד כדבר הזה כאשר כתב החכם הטבעי פליניוס (הביאוהו המפרשים) כי בתוך עם טריבאללעס היו אנשים כאשר הביטו על

איש בכעסם המיתוהו בסקירה אחת. וגם היותר בריאים וחזקים לא יכלו לעמוד נגדם). ויען כי עז העם מטבע הארץ היושבים בה לכן אוכלת יושביה היא ואף כי המה אנשי מדות. ומכ"ש אנו אשר נחשבים כחגבים נגדם הלא כאשר ישימו עיניהם עלינו נהיה ספים תמים מן בלהות. וזהו שהוכיחם מרע"ה בכאן ויאמרו טובה הארץ וגו' ר"ל כאשר ה' אלהינו נותן לנו הארץ הזאת לרשתה אשר אין זה באפשרי יען כי העם חזק הוא מאוד כן גם היא טובה. וזהו ותאמרו בשנאת ה' אותנו וגו' רצונם כי אם היה באמת ברצון ה' להטיב עמנו הלא טוב היה ליתן לנו ארץ מצרים (אשר היא כגן ה') לאחוזה. ולמה הוציאנו ממצרים (וכמשל שהביא רש"י ז"ל). אין זאת כ"א לתת אותנו ביד האמורי וגו':

פרשת עקב

ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו':

לטוב לך:

אמרו חז"ל אמר ר"ח הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל וגו' אטו יראה מלתא זוטרתי הוא אין לגבי משה וכו' משל למלך וכו' (ברכות ל"ג מגילה כ"ה). כבר העירו בזה גדולי המפרשים סוף סוף הלא לישראל אין זה מלתא זוטרתי. ולי מאוד יפלא הלא כתוב גם ולאהבה אותו וגדולה מזו הי' לו להקשות אטו אהבה מלתא זוטרתי? אך יתכן לדעתי ע"פ מיש חז"ל כד דמך ר' אבוה חזא תלא עס נהרין דאפרסמון אמר להון אילן למאן א"ל אילן דידך א"ל כל אילן דאבוה ואני אמרתי לריק יגעתי אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי (ישעי' מ"ט) ולכאורה יפלא מאד איך דימה בנפשו כי יגע לריק והלא אין הקב"ה מקפח שכר כל ברי' ואמרו (אבות פ"ב) ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא ל ואמרתי בהקדם מה שאמרו חז"ל (סוכה נ"ב) והאי הספידא מאי עבידתי' פליגי בה וכו' אלא למ"ד על יצה"ר שנהרג הספידא בעו למעבד שמחה בעו למעבד אמאי בכו כדדרש ר"י בר אילעאי לעתיד לבוא מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. צדיקים נדמה להם כהר גבוה. רשעים נדמה להם כחוט השערה הללו בוכין והללו בוכין. צדיקים בוכין ואומרים האיך יכולנו לכבוש את ההר הגבוה הזה. רשעים בוכין ואומרים האיך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה. ואף הקב"ה תמה עמהם שנאמר כי יפלא בעיני שארית העם הזה גם בעיני יפלא (זכריה ח'). והקשה ע"ז הגאון בס' יע"ד בכיה של צדיקים מה טיבה הא באמת כבשוהו? וביותר יפלא התמי' של הקב"ה מה טיבו? והשיב כי מאחר שאין כח ביד האדם לכבוש היצה"ר אך בעזר וסיוע ה' (כאשר אמרו חז"ל (סוכה כ"ב קידושין ל') עה"פ צופה רשע לצדיק וגו' אין לך יום שאין יצרו של אדם מתגבר עליו ובא לטורדו

ואלמלא הקב"ה עוזרו היה נופל בידו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו) וא"כ יש כאן פ"פ לבלי ליתן שכר להאדם ע"ז. ולזה יהיו הצדיקים בוכין כאשר ידמה בעיניהם להר גדול. ואיך הי' סיפוק בידינו לכבוש אותו אם לא כי ה' עשתה זאת. וא"כ במה איפה נבוא ביום מחר על שכרינו. והשי"ת מטובו וחסדו למען היטיב לבבם ולנחמה אף הוא עמד כמתמי' למען יאמינו כי אך המה בעצמם כבשו ההר הזה ושכרם הרבה מאוד. ומאוד ימתק הענין ע"פ המשל ששמענו. שני אחים עשירים והעני אחד מהם מאוד. ויהי כי אכף עליו פיהו ובביתו אין לחם. ויאלצהו ההכרח ויסע לאחיו העשיר למען יתמוך את ידו. ויקבלהו אחיו בשמחה כעצמו ובשרו. וישב עמו חדש ימים ולא הרהיב עוז בנפשו לפתוח פיו ולבקש מאחיו עזר, וגם אחיו העשיר לא מצא תחבולה איך להחזיק את ידו באופן שלא יתבייש. ויהי כי ארכו הימים והגיע עת היריד סמוך לעירו. ויתייעץ העשיר עם אחד ממיודעיו ויקח מן הבא בידו צרור אבנים טובות ומרגליות אשר עלה מחירם סכום רב למאוד ויתן ביד רעהו ויצוהו למכור זה לאחיו על היריד במעט מחיר ולעשות בחכמה למען לא ידע אחיו כי מידו היתה זאת לו, וישלחהו. אז אמר לאחיו איעצך אחי שמע לי ותסע על היריד למען תשאף רוח וייטב לבך בחברת סוחרים רבים הנקבצים שמה כעת. חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'. ויתן בידו מעט כסף לכלכל הוצאותיו בדרך. ויהי בעברו בשוק וירא‍הו האיש (אשר הי' מצפה עליו) ויאמר לו קנה נא אצלי הצרור הזה אשר אינה ה' לידי. וכראותו כי אין בידו גם עשירית מחיר המרגליות וימאן ויאמר לא אקחם עד כי הפציר בו האיש למאור והראה א"ע כלא ידע סגולתם ושויים עד כי הוזיל לו כערך המעות שהיו בידו ויקח מידו הצרור ויתן מחירו. ואך מהרה רץ אל אחיו ויפול על צווארו ויספר לו כל הקורות אותו ונטפי דמעי גיל התגלגלו על לחייו מגודל שמחתו ובפיו תודה לה'. אז גם אחיו הרבה לשמוח על הדבר הזה. ותשאלהו אשתו מדוע תחדה בשמחה את פניך על לא דבר הן מידך המה לו ומדוע תשיש? ויענה ויאמר לה כדבר אחת הנשים קלות הדעת תדברי. כי אם לא אשיש ואגיל גם אנכי לקראתו הלא יבין אחי כי מידי היתה זאת לו ויכלם. וכן לזה יהי' הי"ת כמתמיה למען לא ידעו ולא יבינו הצדיקים כי מידו היתה זאת להם ויאמינו כי אך בכחם ועוצם ידם כבשו את יצרם (ולפי דברינו אלה הוא באמת ישוב נכון לקושית המקשה שמחה בעו למעבד ואמאי בכו כי לפי דרשת ר"י שיבכו הצדיקים כאשר ידמה להם היצה"ר כהר לכוונה שאמרנו מכש"כ שנכון לספוד ולבכות על העדר היצה"ר מכל וכל כאשר יהרגהו הי"ת ר"ל שיבטלנו יען כי ימעט שכרם כנ"ל). וזהו לדעתי כוונת ר' אבוה כאשר ראה שכרו כי גדול מאוד תמה בעצמו מאחר שבאין ספק כי זה הי' רק עזר מעם ה' ולולא זאת לא נצחתי אותו ומדוע

יהי' נכון לפני שכר הגדול הזה כנ"ל ומהראוי א"כ ליתן תודה להי"ת ולהחזיק לו טובה ע"ז. והוא ממש מאחר הכתובים בצל ידו החביאני וישימני לחץ ברור באשפתו הסתירני (ר"ל נגד היצה"ר) ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ר"ל גם לו יגעתי וכליתי כחי נגד היצר הרע הי' אך להבל וריק) אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי ר"ל כ"ז הוא אך מעזר ה'. ובכ"ז ועתה אמר ה' וגו' ויאמר נקל מהיותך לי עבד וגו' והוא ממש כדברינו וזהו ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ר"ל שבחסדך תחשוב להאדם כאלו הי' זה מעשה עצמו:

וזהו שיעור הכתובים ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כ"א ליראה (ואח"כ יהי' לך עזר וסיוע מאת ה') ללכת בכל דרכיו ולעבוד וגו' ואולי תאמר א"כ ימעט מאוד שכרינו כנ"ל לזה אמר לשמור את מצות ה' אשר אנכי מצוך (ר"ל אף כי אנכי אהי' בעזרך כמו כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה) לטוב לך כלומר ובכ"ז יהיה שכרך משלם. וזהו אמרם אין לגבי משה מלתא זוטרתי היא כלומר בדעתו כי אך מצער הוא מעשה האדם כי אך מעשה ה' הוא כנ"ל:

פרשת ראה

ראה אנכי וגו':

את הברכה אשר תשמעו וגו':

והקללה אם לא תשמעו וגו':

כבר העירו המפרשי' ז"ל אמרו את הברכה אשר תשמעו. ואצל הקללה אם לא תשמעו. ולא אמר כמו כן את הברכה אם תשמעו? אמנם יתכן אצלי בהקדי' מאמר הנביא (ישעי' נ"ד) בצדקה תכונני רחקי מעושק וגו' הן גור יגור וגו'. ואך למותר להעיר בזה כי כלו מוקשה. אך נ"ל לפי מה שאמרו (בפ' בראשית) כי העבירה היותר גדולה היא אשר איננה מצד התאוה הנטועה אצלו מיום הולדו כ"א מרוע לב ושחיתות שכלו ע"ש. לכן יכנהו ה' להיצר הרע הזה בשם „אפס מאותי" ר"ל שאין מגיע לאדם שום הנאה מזה אפס להיות נדח ומתרחק מאת ה'. וכבר ידוע כי מדרך התשובה שמרגיל האדם א"ע בקצה האחרון היפך מה שעשה כאשר מדרך הרופא הטבעי להמציא להחולה סמי הרפואות מה שיש להם סגולה הפך המחלה מקצה אל הקצה. והוא אמרו בצדקה תכונני (ר"ל שתרגיל א"ע ליסוד חוסד לוותר כל פעם משלך ולעשות אך צדקה וחסד, ובזה) רחקי מעושק כי לא תיראי וממחיתה כי לא תקרב אליך. כי איך יגזול או יעשה רע לאחיו וכבר ישוב לו לטבע לעשות רק צדקה וחסד. אמנם לבל יאמר האדם למה לי לפזר ממוני וליתן את יגיע כפי לאיש אשר לא עמל בו? ואם למען לכבוש היצר הלא די לי להזהר לבל ידבק

מאומה אצלי משל אחרים? לזה אמר כי כן גם תחילת הסתת היצר. בתחילה יסיתהו רק לקפוץ ידו מהאביון עד שילמדהו מעט מעט גם לגנוב ולגזול ולהרע בתחילה לרעהו בכל כחו. יען כי כן דרך היצר היום אומר לו עשה כך וכו' וכההיא דאמרו (שבת פ"ח) ולא עוד אלא שמשאו ומתנו בך וכו'. וזהו הן גור יגור (זה אשר שמו וזכרו) אפס מאותי ר"ל זה שכל ישעו וחפצו רק להרחיקך ממני בתחילה הוא אך הגר אשר יגור אצלך. אך תדע נאמנה כי מי גר אתך עליך יפול רצונו מי שהיה בתחילה אתך כגר לבסוף עליך יפול מכל וכל. וא"ת מדוע עשה ה' ככה והרע לנו ליתן להיצה"ר כח כזה לעשות חיל? לזה יתן המשל מהאש אשר לפעמים הוא רע מאוד כי תצא אש ויאכל ביתו ורכושו ובכל מאמצי כחו ירצה לכבותו ולהסירו. ובכ"ז תראה כי החרש עוד נופח באש פחם. ועוד יגדלהו בכלי הנפח למען יוציא כלי למעשהו. וזהו אמרו הנה אנכי בראתי חרש נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו (ולפעמים) ואנכי בראתי משחית לחבל. ואין ספק כי באמת בריאת האש טובה בהחלט אמנם האדם צריך לשמרו לבל יכוה בגחלתו. כן גם בריאת היצה"ר באמת היא טובה מאוד (כאמרם ז"ל והנה טוב מאוד זה מלאך המות). ואך אם תעשה כאשר צויתיך אז כל כלי יוצר (ר"ל כל תחבולותיו והם כלי זיינו המחודדים). עליך לא יצלח. וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי ר"ל גם אם יפתך היצר שהוא מצוה ומשפט לעשות כזה. כחשי בפניו תענה כי הוא רשע כסל. זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאום ה' ר"ל אם תעשה כאשר אנכי מלמדך להועיל אז תשכיל כי אשר בראתי היצה"ר בהאדם הוא באמת טוב מאוד וצדקה מאת ה' למען צרף בהם את הבריות ולמען ינחלו בזה עבדי ה' העולם הנצחי.

ובזה יצדקו הכתובים שלפנינו ע"פ מ"ש בפ' בחוקותי ע"ש כי באמת שכר מצוה הוא המצוה בעצמה באשר כי היא מזון הנפש וקיומה וכמשל שאמרנו שם וזהו אמרו ראה נתתי לפניך וגו' את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם ואין ספק כי כאשב יתרגל בזה ותערב המצוה לחכו אז לא ימנע א"ע כאשר לא ימנע האדם א"ע מהאכילה אשר הוא מזון הגוף, ואין ברכה גדולה מזו (כאשר כתבנו שם), והקללה, אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם, ואז שכר עבירה עבירה כנ"ל, ואין ספק כי אך מהרה וסרתם מן הדרך אשר אנכי וגו' עד שתבאו גם ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם. ר"ל אשר מתחילה לא עלה זאת על לבבכם לעשות כדבר הזה כי כן דרך היצר היום אומר לו עשה כך וכו' כנ"ל (כי לכאורה מאי נ"מ אם יעבדו ע"ז אשר ידעו או לא? ומהו אשר לא ידעתם?):

פרשת שופטים

(קס"ג ב') **לא תועיל א"כ חריצות האנשים להנצל וכו' אולם כאשר ישלח ה' מגפה וחרון אף כללי יוכל מי שלא הובא בשבילו להנצל בחריצותו** וכו'. ע"ש.

תוכן כוונת הרב ז"ל כי העונש הבא על האדם הוא לאחד משני דרכים, הא' שנגזר עליו העונש בפרט בהשגחה. והב' כי יסיר ה' השגחתו ממנו, ויש לכל אחד מהם מעלה וחסרון, כי אם בא אליו מצד הסתרת פנים אף כי הוא עלול מאוד לפגעים רעים, בכ"ז הלא לפעמים יוכל להנצל מהם, תחת אשר אם בא עליו בגזירה לא יוכל להמלט בשום אופן, אמנם החסרון בזה כי לא יתן אדם אל לבו לשוב אל ה' מדעתו שבאה אליו אך במקרה, לא כן אם באה עליו הצרה מאת ה' בגזירה אף שלא יוכל להנצל ממנה בשום אופן, אמנם מהרה יתן אל לבו לשוב לה' בראותו כי אך יד ה' עשתה כ"ז וישימהו כמטרה לחץ, כמאמר הכתוב (דברים כ"ט) ואמר הדור האחרון וגו' וראו את מכות הארץ וגו' אשר חלה ה' בה וגו' באפו ובחמתו ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה וגו' ושבת עד ה' וגו', ולדעתי זהו כוונת המקונן (איכה א') לא אליכם כל עוברי דרך וגו' ר"ל אין לי דבר עמכם אומות העולם כי אדע בבירור כי לא באה הצרה מידכם ואך אתם שבט אפו של הי"ת. והראי' ע"ז הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובי, ולכן אין ספק אשר הוגה ה' ביום חרון אפו, אמנם בכ"ז ב' החסרונות נקבצו ובאו יחד, והוא, ממרום שלח אש בעצמותי, וירדנה? ר"ל מאחר כי ה' שלח האש ממרום בעצמותי בגזירה, הימצא מי שיהי' בכחו לרדותה למען אמלט ממנה? (מלשון רדיית הפת או הרודה דבש), ועם זה גם המעלה מצד הזה (והוא לקרב התשובה) אין בנו כי פרש רשת לרגלי (ר"ל כאלו לא באה זה ממנו ית', ולזה) השיבני אחור ולא לשוב להי"ת, וא"כ הלא לנו ב' החסרונות יחד, והוא, נתנני שוממה (כענין הבטלה מביאה לידי שעמום), וגם כל היום דוה ר"ל שבלתי אפשר להמלט ממנה, ואף כי באמת נשקד עול פשעי וגו', נתנני ה' בידי לא אוכל קום סלה כל אבירי ה' בקרבי וגו' ודמיתי כי זה יהי' לי לנחמה כי ישובו אל ה' אמנם לא כן הי' ועל אלה אני בוכי' וגו' כי רחק ממני מנחם משיב נפשי ר"ל לקרב התשובה בזה כי היו בני שוממים (באמרם) כי גבר אויב ולא יד ה' עשה כ"ז כנ"ל:

פרשת כי תצא

וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת וגו' והיה אם לא חפצת בה וגו':

מהראוי הי' לומר לא תחפוץ בה? ובגמרא (קידושין כ"א:) לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותה שחוטה וכו', וכבר העירו ע"ז גדולי המפרשים, אמנם לע"ד יתכן כאשר אמרנו זה פעמים כי מתחבולות היצר להראות להאדם על כל דבר פשע שהוא מצוה, ובזה ימשכהו בחבלי שוא לגדולי ועשירות (כמ"ש

בפ' ויחי ע"ש). וזהו לדעתי מליצת חז"ל (שם ל:) תנא דבי ר"י בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד וכו' שנאמר הלא כה דברי כאש וגו' (ירמי' כ"ג). כידוע מטבע הברזל כי ילבנו הצורף באש לפעפע אותו ויפוצץ ממנו הפסולת למען ינקה מכל סיג ואח"כ יובא אל המים לחזקו ולהקשותו, לא כן האבן כאשר יפעפעו האש ויובא במים ימס וימק כלו, וזהו מליצתם אם פגע בך מנוול זה ולא תדע אם הוא באמת דבר מצוה או למען תלכד ברשתו משכהו לבהמ"ד ויבחנו דבריו ע"י התורה אשר בה מסגולת אבן בוחן ע"ז וכמ"ש בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ואם אתם עוסקים בתורה וכו' (שם ל"ז). אם אבן הוא נימוח ר"ל אם אין בדבר הזה שום טובה כמו האבן אשר אין לו כ"א תכונה אחת אז יהיה נימוח ונימוק והולך לו. ואם ברזל הוא מתפוצץ רצונם אולם אם יש בזה גם דבר טוב ומצוה אז יתפוצץ ממנו הרע ותזרהו הלאה והטוב ישאר נקי בלא שום שמץ דופי, שנאמר הלא כה דברי כאש ר"ל התורה הוא אבן בוחן להיצה"ר כאש לברזל והאבן כפטיש יפוצץ ע"י האש כסלע שנימוח ע"י (כי תיבת כאש נמשך אל הפטיש והסלע), וכאשר אמר מקודם (שם) מה לתבן את הבר ר"ל למה תהי' מעורבת המצוה והעבירה בדבר אחד כמו התבן עם הבר הלא כה דברי כאש וגו', ומאחר שיש להתורה סגולה נפלאה כזאת הלא מהראוי להפרידם ולהבדילם*):**(*) ובזה מתורץ קושיית התוספות שם וז"ל תימה דהא קרא משמע שהפטיש מפוצץ הסלע ומשברו וכו'. ור"ת מפרש שהסלע משבר את הברזל והוא סנפרינון וכו' ע"ש. ולא אבין הלא הש"ס בעצמו מסיים אם אבן הוא נימוח וכו' ואומר אבנים שחקו מים ולדברינו יצדק מאוד כי תיבת אש נמשך אל הפטיש והסלע שאל"כ במה שהתחיל לא סיים כי מקודם אמר הלא כה דברי כאש וסיים וכפטיש וגו' ומסגולת האש לא הודיענו הכתוב? וגם מתורץ לדברינו קושיתם (שבת פ"ח:) סוף ד"ה מה פטיש ואע"פ דהתם מדמי היצה"ר לפטיש וכאן מדמי ד"ת לפטיש וכו'? ע"ש. כי הכא והתם קא סמיך התלמוד על ראשית הפסוק הלא כה דברי כאש וגו' וזהו התורה כנ"ל:)**

ובזה נשובה אל ישוב הכתובים כי לשון חשק הוא נופל על התאוה, וחפץ הוא הרצון והשכל (כאשר אמרנו בפ' וישלח ע"ש), וזהו אמרו, וראית בשביה אשת יפת תואר (ובאמת) וחשקת בה ר"ל מחמת יפיה והוא מצד התאוה אך היצה"ר יסית אותך ויראה לך פנים של מצוה באמרו ולקחת לך לאשה רצונו שיעשה כעת מה שלבו חפץ ואח"כ תקח אותה לאשה ואין עבירה בדבר ועוד למצוה יחשב כי תכניסנה תחת כנפי השכינה, ואין ספק כי גם לקיחת אשה מבנות עמי הארץ אשר לא ידעו את ה' הוא דבר שנוא מאוד בעיני ה', אמנם ידוע לפניו יתעלה שאם לא יתירנה לו ישאנה באיסור, ועוד יותר

יבער בו החשק והתשוקה כמנהג יצר האדם באסור לו, ולזה נתחכמה התורה לפשר ולקרר רתיחת תאותו ואל יבעל בת אל נכר. ולזה ציותהו והבאתה אל תוך ביתך וגו' כענין משכהו לבהמ"ד וגלחה את ראשה וגו' כרי שתתנוול כמ"ש חז"ל נכנס ונתקל בה וכו' רואה בבכייתה כדי שתתגנה עליו ליבמות מ"ח). ואם באמת כוונתו היתה לטוב להכניסה בדת יהודית בעבור שראה בה מדות טובות אז ישאנה אחרי שיעשה כתורה וכמצוה, אמנם והיה אם לא חפצת בה ר"ל שלא בחרת אותה מקודם מצד החפץ והשכל כ"א מצד יפיה כאמרו מקודם וחשקת בה אז ושלחתה לנפשה כאשר תסור מחנה היופי והתאוה. וזהו לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר כי גם מה שהתירה התורה שישא אותה אחר כל המעשה הוא בשר תמותה אך מוטב שיאכלו וכו' כנ"ל. ולזה אסורה לו עד אחר כל המעשים כפשט הכתוב וכדעת רש"י ז"ל ורמב"ן וכדעת ר' יוחנן בירושלמי (הביאו התוספות קידושין כ"ב ד"ה שלא ילחצנה). ודברה תורה בענין זה להודיענו איך התורה אבן בוחן להיצה"ר ויספיק להיות בנין אב לכל עניני תחבולות היצר שימשכהו לבהמ"ד ואל יעשה פתגם מעשה הרעה מהרה כאשר תתגבר עליו התאוה:

פרשת נצבים

(קס"ז א') **כי יראו את שקוציהם עץ ואבן ואעפ"כ כסף וזהב רב עמהם הולכים ומצליחים בעושר וכבוד**. ע"ש.

לפי דברי הרב ז"ל יתכן לדעתי אמרו פן יש בכם איש או אשה וגו' אשר לבבו פינה היום וגו' כי תיבת היום נראה מיותר ל וגם איך בשמעו דבר האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהי' לי ואין שלום יאמר ה' לרשעים האלה? וטעם אמרו לא יאבה ה' סלוח לו וכי יעלה על דעתך שיסלח ה' על העבירה החמורה כע"ז? אמנם כבר אמרנו בהצעתנו בראש הספר כי יש להאדם שני יצה"ר. הא' הוא מהתאוה אשר הוטבע אצלו מיום הולדו והוא מהעדר השכל כאמרם ז"ל אין אדם עושה עבירה עד שנכנס בו רוח שטות. והב' הבא להאדם משכלו המוטעה אף שלא יגיע לו מזה הנאה כמינות ואפיקורסות או שנאת חנם וכדומה (כמובא כ"פ בעקידה). (ולדעתי מוכח זה גם מלשון הגמרא (שבת פ"ט) בשעה שעלה משה למרום וכו' קנאה יש בכם יצה"ר יש בכם וכו' משמע שהוא ב' דברים). ועפ"ז אמרתי לתרץ מה שאמרו חז"ל (קידושין ל"ז) בני בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו וכו' ואמרו עוד ההיפך מזה (סוכה נ"ב) כל שגדול מחבירו יצרו גדול ממנו. ולפום ריהטא המה מאמרים סותרים למאוד? אך באמת אין התורה תבלין רק להיצה"ר מהתאוה. כי כאשר יעמול האדם בתורה הנקראת תושיה המתשת כחו (ר"ל תאוותיו) אין ספק כי יתגבר שכלו ויגרש את התאוה

מהסתפח בנחלתו (כי כן סיפר לנו גם מהפילוסופים מחכמי העמים כי גברו מאוד יד שכלם על תאוותם ומאסו בכל תענוגי העוה"ז עד כי באכלם פת בגם בכו במר נפשם על היותם שעה אחת כבהמה. ואם הם עשו כך עת עסקם בחכמה הפילוסופי' לבטל בזה כל תאוות החומר. ואף כי אנחנו בעת שאנו עמלים בתורתנו הקדושה). וע"ז כיוונו חז"ל בראתי תורה תבלין, לא כן היצה"ר המטעה הבא מהשכל לא יגרשנו האדם בלימוד התורה. כי עוד יתגבר עליו ומראה לו פנים של טעם מני' ובי' כי כשר הדבר לעשותו (ואין תרופה לו כ"א בלימוד המוסר והמדות) ועליו אמרו חז"ל כל הגדול מחבירו וכו'*).**(*) וע"כ היה אביי מצטער באמרו אי מאן דסאני לי הוה וכו' (שם) ר"ל לולא תורתי דמגני עלי לא הוה מצי וכו' ורק מחמת זכות התורה נצחתי להיצה"ר (כי אין בכחו להיות לי שונא ואורב אל התאוה וזהו אי מאן דסאני לי) וא"כ הלא יבצר מאוד שכרי עד כי תנא לי' ההוא סבא כל הגדול מחבירו וכו' ר"ל לעומת זה הלא יגדל מאוד אצלך היצר הבא מהשכל כנ"ל:)** ואולי לזאת המליצו מסדרי התפלה והסר שטן מלפנינו ומאחרינו. כידוע כאשר ישלח שר העיר את עבדו להביא לפניו איש אשר המרה את פיו למען יסרו בשוטים אז ילך העבד אחרי האיש למען לא יברח ממנו. והאיש ירחיק א"ע מאוד ממנו בכל יכלתו. תחת אם האיש הזה הובא לפני השר לקבל פרס אז ילך העבד לפני האיש למען הראותו את הדרך ילך בה והוא ירוץ אחריו בסמוך לו מאוד. כן היצה"ר המסית להאדם לאיזו תאוה אז ילך היצר אחרי האיש למען טמטם לבבו ולא יתגבר שכלו עליו ויחזור לאיתנו ויברח ממנו. לא כן היצר הבא משכלו ויסיתנו שלטובתו הוא דורש. אז ילך היצר לפניו והוא ירוץ אחריו בסמוך לו. וזהו והסר שטן מלפנינו (הוא היצה"ר הבא משכלנו) ומאחרינו (הוא מהתאווה). והוא בעצמו מאמר הנביא (ישעי' כ"ו) יצר סמוך תצור שלום שלום כי בך בטוח ר"ל היצר שהוא סמוך לך למאוד והוא היצה"ר מהשכל תצור ותשמור את נפשך ממנו כי שלום שלום יאמר לך כי בך בטוח שלא תברח ממנו כנ"ל. וידוע כי התאוה הוא מקרוב רצוני תיכף. כי מעולם לא יתאוה האדם תאוה שיעשנה לאחר ימים רבים. תחת כי היצה"ר מהשכל הוא למרחוק. כי כן משפט השכל ומעשיהו לחשוב מחשבות לעשותם אף אחרי ימים רבים כאשר הארכתי בהצעה ע"ש. (וכעין זה שמעתי מהגאון פאר דורינו וכו' הרב ר' ישראל סאלאנטער יצ"ו על מאמרם ז"ל עה"פ היא נתנה לי מן העץ ואוכל (בראשית ג') אכלתי לא נאמר אלא ואוכל אכלתי ואוכל. אשר יפלא מאוד איך יציר כפיו של הקב"ה יקשה ערפו אחר חטאו ולאמר אחטא עוד?! והשיב כי זה היה התנצלות לאדם על חטאו. כי התאוה היה אצלו בטבע מיום הבראו, כי בלתי זאת הלא תבטל הבחירה. אך הנחש הכניס בו זוהמא והוא היצה"ר

מהטעת שכלו באמרו כי יודע אלהים וגו' והייתם כאלהי' וגו' והכניס בו מינות וקנאה. ולזה התנצל אדם לפני הי"ת ואמר כי לו עברתי על מצותך מצד התאוה הלא אחרי אכלי (כאשר תוסר התאוה) ספקתי על ירך. ולא כן אנכי עמדי. ואך יצה"ר אחר הוטבע אצלי אשר לא ידעתיו עד הנה. כי אכלתי וברצוני לאכול עוד להבא. וא"כ הוא דבר חדש אצלי ואין לי אשם בזה, וזהו גם כוונתם ז"ל כיון שעמדו ישראל על הר סיני פסקו זוהמתן רצונם על היצר המטעה את השכל ולא היצר מהתאוה*)**(*) ובזה יתורצו דברי הרמב"ם ז"ל בפ' ו' מח' פרקיו אשר תפס עליו בעל העקידה (שער ק') וז"ל לא ידעתי מאי קשה לו מאמרים כל שגדול מחבירו וכו' גם מה שהקשה עליו הגאון רי"פ בהגהותיו מיומא (דף ס"ו אשר חשבו גם גילוי עריות בדברים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו ע"ש. כי אולי כוונתי הי' כמ"ש כי היצה"ר מעכו"ם וש"ד וברכת ה' חלוק מהיצה"ר מהעריות הבא מהתאוה כנ"ל:)** כי אך לזה קבלו התורה מחמת היצה"ר כאשר אמר אמר מרע"ה להמלאכים כלום יצה"ר יש בכם ודפח"ח):

וזהו לדעתי כוונת הכתובים. כי אתם ידעתם וגו' ותראו את שקוציהם וגו' ר"ל שתדעו נאמנה כי הוא שיקוץ וגילול עץ ואבן. אך ותראו כסף וזהב אשר עמהם רצונו עם עובדיהם שהמה משופעים מאוד בכסף וזהב כמ"ש הרב ז"ל. פן יש בכם איש או אשה וגו' אשר לבבו פונה ה היום (ר"ל מצד התאוה לכסף וזהב שהוא מקרוב כנ"ל) ללכת לעבוד וגו' (כאשר חשבו מלפנים חכמי העמים אף שהאמינו במציאות אל עליון אמנם חשבו למצוא למו כעין אמצעי ביניהם ובינו ית' יען כי לא האמינו שיהיה בכח האיש הגופני לקבל השפע מאלהי הרוחות כמ"ש הרב ז"ל בפ' ואתחנן וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בס' המדע פ"א ע"ש). פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה ר"ל או אולי, ימצא בכם גם מצד ההטעה והכפירה (והוא כמאמר המוסגר כי מאיש כזה אין לדבר ממנו). והיה בשמעו את דברי האלה הזאת (רצונו על פן הא') והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי (ר"ל הלא אאמין באלהי האמת ואך) כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה רצונו כי אלך רק אחר היצר מהתאוה למען ארוה מצמאת רצונו למען אהי' משופע בטובה (או שכוונתו שיהיה משופע מאוד ויתן צדקה לעניים הצמאים והרעבים) ואח"כ אחזור ואעבוד לה' צבאות לזה אמר לא יאבה סלוח לו:

פרשת וילך

(ק"ע ב') ק"ו **למלך מ"ה הקב"ה שידיעתו היא עצמותו ואינה בשכלו אלא בו איך יאמר אומר שיש בו ית' ידיעה אבל אינו יודע אי אינו רוצה לידע כי הכל אחד אם לא תתן מום ותפלה בידיעתו ותאמר שאין ידיעתו כוללת כאשר יחסר ממנה איזה פרטי** וכו'. ע"ש

גם אנכי הדל באלפי יהודה השתוממתי על הרב הג' החכם הכולל בתורה ומדעים ר' ח"י פאללאק אשר יסודתו בהר הקודש בחיבורו על ס' העקידה וכל דבריו אמת וצדק בתכלית האמונה. ואיך העלה בידו חרס בפ' חוקת שער פ' ע"ש באמרו וז"ל תוכן דעת הרב ז"ל שאם נאמר שהי"ת הוא כל יכול כוונתינו רק שכל מה שיצויר אפשרות מציאותו בשכל וכו' אפס מה שלא יצויר אפשרותו אף בשכל וכו' גם הי"ת לא יכול להוציאו אל הפועל וכו' עכ"ל, ואולם מבואר הביטול בדבריו אלה באין ספק. ודעת לנבון נקל כי מעולם לא עלה זה על דעת הרב ב"ע ז"ל. ועוד יורה ההיפך מזה (בפ' וילך שער ק"ג ע"ש היטב) וז"ל נתחייב מזה ספק מגונה ובלבול דעת בשום תפלה ותהלה במעשה האלהים וכו' שאם ידעם הוא חסרון בחק שלימותו. ואם לא ידעם הוא צד העדר בחק ידיעתו וכו'. ואיך הסתער הרב ב"ע על הרלב"ג ז"ל באמרו שהוא יתעלה לא יתואר בידיעת דבר מאלו הענינים האנושים התלוים בבחירה עד צאתו אל המציאות וכו'. וכתב עליו הרב ב"ע ז"ל כי מלבד שישיגוהו מהביטולים הגדולים לפי דרכו בעיוניו (ככתוב בשער נ"ט ע"ש) הנה הדעת הזה הוא מגונה מאוד מצד עצמו וגרם נזקים גדולים מאנו הרפא. אמנם אשר חוייב שיקבלהו כל בעל דת ושכל הוא שהאל יתעלה לא יתואר בשום חסרון ולא בשום העדר. לא העדר עצמותי. ולא העדר ידיעה. ולא שום זולתו כלל. וכמ"ש הרב המורה (ח"א פנ"ה) אבל שהוא ית' יודע כל הדברים העוברים וההווים והעתידים ידיעה אמיתית שלמה מכל צד וכו' ע"ש. וא"כ איך יתואר ח"ו חסרון ביכולת האלהי. (וכעין זה מצינו שאמרו חז"ל מקום ארון וכרובים אינו מן המדה (ב"ב צ"ט) וכדומיהם אף כי זה הוא מה שלא יצויר אפשרותו בשכל). אך באמת כוונת הרב ב"ע ז"ל כאשר יראה המעיין. והוא אמרו „כמו שלא יתואר היכולת האלהי לעשות צלע מרובע שוה לקוטר ולא לקבץ בין ההפכים בנושא אחד בעת אחד. כן לא יתואר בעשות אדם בדמותו וצלמו עד שלא יחטא כלל“ ר"ל אף שהי"ת הוא כל יכול אמנה אנחנו קרוצי חומר אשר גבול הושם לשכלנו וחוק לתבונתנו קצרה יד שכלנו להשכיל ולהבין איך יעשה ה' (אשר ממנו לא יפלא כל דבר) שיהי' צלע המרובע שוה אל קוטרו (אשר הוא לעינינו ארוך יותר ב' חומשים) כן לא יצויר בשכלו מציאות האדם הקרוץ מחומר ומורכב מד' יסודות שיהי' אף מכל פשע ולא יוחלש כחו בשום פעם. (ועל הרב הגאון הנ"ל אנחנו קוראים כאשר אמר הרב ז"ל בסוף דבריו בזה כי אין אדם צדיק בארץ אשר יאמר טוב ולא יחטיא את לשונו וכו' וה' הטוב יכפר בעד):

פרשת וזאת הברכה

(קע"ז א') **אמנם הדבר מבואר כי לכל העם בשגגה** כו'. ע"ש.

כבר כתבנו ע"ז בהצעה בראש הספר כי דעת זו מתנגד מאוד לדברי חז"ל ובפרט למה שאמרו (יומא ל"ח) וא"ר אלעזר אפילו בשביל צדיק אחד העולם נברא וכו'. ולבד זה הלא יתחמץ בזה לב האדם ויחדול מלהתאמץ בתורה ומצות כמ"ש הרב ז"ל בעצמו ואף כי נמצא לפעמים בדבריהם דבר שיתנגד לזה וכו' אלא להעמיק בלבנו אהבת ה' ושנחשוב שברא כל אלה לשמשנו כדי להגדיל חמלתו וחסדיו עמנו וכו'. אמנם האמת יורה דרכו. כי כל העולם נברא רק בשביל התורה והאדם הלומדה (כאשר האריך בזה ב"ע שער ה') כי איך נוכל לאמר שפעולת הי"ת אינה שלימה ח"ו והלא מהפעולה יוכר הפועל וכמ"ש שם על משנת כל ישראל ומשנת רחב"ע אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל וכו' ע"ש בהצעה. ולדעתי זו היא כוונת דהמע"ה (תהלים צ"ד) בינו בוערים בעם וגו' אשרי הגבר וגו' ואך למותר להרבות בזה בדיוקים כי כל חכם לב יבינם מדעתו). וזה הוא, ה' יודע מחשבות אדם (רצונו את שכל הכוזב אשר באדם כי ימאס בהבריאה ומצד תאוותו ידחה הטוב הרב מפני העונש המעט) כי המה הבל. אמנם, אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ר"ל מאושר הוא האדם אף כי יתיסר זמן לא כביר. ומתורתך תלמדנו ר"ל הראי' ע"ז נלמוד מתורתך אשר הרבית לנו כי לולא זאת מהו הזכות והטובה מרבוי התורה והמצות (וכעין שדרשו חז"ל ע"ז (ברכות ה') דבר זה מתורתך תלמדנו וכו' ועיין בהצעה). ובאמת העונש אך להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת. ר"ל שיקבל עונשו בעבור מעשיו הרעים י"ב חודש בגיהנם למען כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב (רצונו החלק שיש לו בעוה"ב. וזהו) כי עד צדק ישוב משפט ר"ל המשפט אשר יוסר האדם בגיהנם ישוב עד צדק למען ואחריו כל ישרי לב ר"ל כי אחר שיקבל עונשו יהיה מאושר כל מה שהלב יכול לחשוב. וזהו אם אמרתי מטה רגלי וגו' ברוב שרעפי בקרבי ר"ל בשכלי הכוזב, תנחומיך ישעשעו נפשי. והוא, היחברך כסא הוות! ר"ל היתכן שיחובר לך מעשה הוות? (וכסא הוא הבריאה ע"ד השמים כסאי וגו' והוות הוא הרע הגמור כמו לו ישקל כעסי והותי) או היחברך יוצר עמל! ר"ל יצירה של עמל ואון (ותיבת היחברך מושך עצמו ואחר עמו) עלי חוק ר"ל הלא זה נעלה מהחזק והחוק לא יסבלנו כי מצד הפעולה יוכר הפועל. ואיך יעשה פועל שלם פעולת הריק והעמל. ואלה התנחומים ישעשעו נפשי וזהו ויהי ה' למשגב לי וגו':

ויי' אלהי הרחמים ישגבנו, ובתנחומיו ישעשע נפשנו משגיאות יצילנו, ונפלאות מתורתו יראנו. אמן: